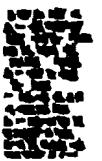
Yoksulluğun küreselleşmesi

MICHEL CHOSSUDOVSKY

Çeviyazıları / Kamera

IMF ve DÜNYA BANKASI REFORMLARININ İÇYÜZÜ

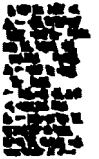

Çiviyazıları

Yoksulluğun Küreselleşmesi

Michel Chossudovsky

Çeviri:
Neşenur Domaniç

Çivi yazıları

Kitabın Özgün Adı:
The Globalisation of Poverty

Yazar:
Michel Chossudovsky

İngilizceden Çeviren:
Neşenur Domaniç

Yayına Hazırlayan:
Özcan Sapan

Sıra/Seri No:
Çiviyazıları: 41 / Kamera: 13

ISBN:
975-8086-40-5

Adres:
Sakız Sk. No: 6/9
Bahariye / Kadıköy - İstanbul
Tel : (0216) 347 05 62
330 83 16 - 330 83 99

Copyright:
Third World Network 1997
Michel Chossudovsky
Çiviyazıları 1998

Kapak:
Paxajans

Baskı:
Sezai Ekinci Mat.

Baskı/Tarih:
Birinci Basım, Ocak 1999

İçindekiler

Editörden 9

Giriş 15

I. Kısım: Küresel Yoksulluk ve Makro-Ekonomik Reform

1. Bölüm. Yoksulluğun Küreselleşmesi 37
2. Bölüm. Ülkelerin "Kredi Alma Koşulları" Aracı... 53
3. Bölüm. Küresel Ucuz-Emek Ekonomisi 89

II. Kısım: Aşağı-Sahra Afrikası

4. Bölüm. Kıtlığın Gerçek Nedenleri 121
5. Bölüm. Ruanda'da Ekonomik Katliam 133

III. Kısım: Güney ve Güney-Doğu Asya

6. Bölüm. Hindistan: IMF'nin "Dolaylı Egemenliği" 151
7. Bölüm. Bangladeş: 1975 Askeri Darbesi 165
8. Bölüm. Vietnam'da Savaş Sonrası Ekonomik Yıkım 177

IV. Kısım: Latin Amerika

9. Bölüm. Brezilya'da Borçlanma ve "Demokrasi" 209
10. Bölüm. IMF'nin Peru'daki Şok Tedavisi 231
11. Bölüm. Borçlar ve Yasadışı Uyuşturucu Ekonomisi 257

V. Kısım: Eski Sovyetler Birliği ve Balkanlar

12. Bölüm. Rusya..."Üçüncü Dünyalılaştırılması" 269
13. Bölüm. Eski Yugoslavya, Bosna-Hersek... 293

Çiviyazıları yaşadığımız dünyada tüm toplumsal süreçleri belirleyen eşitsizlikçi-egemenlikçi sistemlerle arasına eleştirel bir uzaklık koymayı niyet edinmiş metinleri yayınlıyor.

Kamera dizisi, sistemin günlük yaşamda ürettiği değişik toplumsal, siyasal, kültürel, ideolojik pratikleri takibe alıyor. Bu pratikleri daha iyi anlamayı, eleştirel bir irdelemeden geçirmeyi ve egemenlik karşıtı/eşitlikçi ütopyalar içinden alternatifler önermeyi tasarlayan belge, anlatı, günce, tanıklık vb. metinler Kamera'nın kaydedeceği yazılar arasında.

2. Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi yıl, emperyalist-kapitalist sistem açısından uzun bir refah dönemi anlamına gelmişti. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde uluslararası tekellerin ihtiyaçları doğrultusunda iç pazarlar oluşturulmuş, Sosyalist Blok'la girişilen Soğuk Savaş atmosferi ve çevre ülkelerde çıkarılan savaşlarla tırmandırılan silahlanma, sistemi beslemişti.

Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde durum tersyüz oldu. Kapitalizm gelişmesinin sınırlarına dayanmıştı ve girilecek yeni

pazar da kalmamıştı. Sürekli büyüme ihtiyacı içindeki bir sistem için bunun anlamı krizdi.

1974'te, dönemin B. Almanya başbakanı H. Schmidt'in afet diye tanımladığı kriz patlak verdi. Kapitalizmi tüketecek düzeylere ulaşan bu krizi aşabilmek için, bir kez daha, tüm yük çevre ülkelerin sırtına aktarıldı.

Dünya, monetarizm kavramıyla tanıştı. "Uluslararası Yeni İşbölümü" ve "Serbest Bölgeler" gibi olgular; IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar, dünya halklarının gündemine güçlü biçimde yerleştiler. Gerçekte, Bretton Woods Konferansı'ndan beri bu iki kurum, kapitalizmin silahları olarak kullanılıyordu. Ama krizle birlikte, adları ilk sıraya yükseldi.

Acımasız reçetelerin bedeli ağır oldu. Yoksullaşan kitlelerin muhalefetini bastırmanın yolu olarak, 1970'li ve 80'li yıllar boyunca dünya halkları, askeri cuntalar tarafından ezildi, temel haklar ve özgürlükler çiğnendi.

Kapitalizmin krizi bugün de sona ermiş değil. Doğu Bloku'nun çözülmesiyle açığa çıkan yeni pazar olanakları da bir yere kadar yeterli olabildi. Aynı yol, yani yükü çevre ülkelere aktarma yolu, yine geçerli. Üstelik fatura her defasında biraz daha büyüyor.

Chossudovsky'nin eserinde özellikle son yıllarda yaşanan gelişmeler ve Türkiye'yi de şu yaşadığımız günlerde kıskacına alan "kriz"in gerçek nedenlerini bulacaksınız. Tek tek çeşitli ülkelerin ele alındığı bölümlerin, özellikle ilginizi çekeceğine inanıyoruz. Bu ülkelerin hemen hemen tümü Türkiye'de bu yönüyle ilk kez gündeme geliyor.

Elinizdeki kitap, uzun bir hazırlık sürecinden sonra, tam da ekonomik krizin derinleştiği günlere denk geldi. Kitapla bizleri tanıştıran değerli dostumuz Suphi Erdal, Bülent Peker ve Chossudovsky'nin öğrencisi Ayşe Peker'e teşekkür ediyoruz.

Ekonomik reformları kavramamı sağlayan ve ülke düzeyinde araştırma yürütmeme yardım eden pek çok ülkeden pek çok insana minnettarım. 1988'de başlayan alan çalışmam süresince, dostluk ve dayanışma bağları geliştirdiğim köy toplulukları ve işçi örgütleri üyeleriyle, öğretmenlerle, sağlık çalışanlarıyla, devlet memurlarıyla, araştırma kurumu üyeleriyle, üniversite profesörleriyle, sivil toplum örgütü üyeleriyle temas kurdum. Bu kitap onların mücadelesine ithaf edilmiştir.

Kanada Sosyal Bilimler ve İnsan Bilimleri Araştırma Konseyi (Social Sciences and Humanities' Research Council of Canada - SSHRC) ve Ottowa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Araştırma Kurulu'nun desteklerine müteşekkirim. Bu kitapta dile getirilen görüşler yazara aittir.

Anneme ve babama

Küresel kriz, dünyanın herhangi bir tekil bölgesinde yoğunlaşmıyor.

Ulusal ekonomiler birbirlerine bağlanmış durumda; (yaklaşık 750 küresel kuruluş tarafından kontrol edilen) ticari bankacılık ve şirket sahipliği ekonomik sınırları aşıyor; uluslararası ticaret bütünleşmiş ve dünyanın her yanındaki mali piyasalar hızlı bilgisayar bağlantıları aracılığıyla birbirlerine bağlanmış durumda. Güncel kriz, özellikle de Soğuk Savaş'ı izleyen belirsizlik döneminde, iki savaş arası dönemdeki krize oranla çok daha karmaşık, toplumsal sonuçları ve jeo-politik anlamları çok daha derin.

Küresel ekonomi ulusal devlet kurumlarını etkisizleştiren ve istihdam ile ekonomik etkinliklerin daralmasına hizmet eden bir "uluslararası alacak tahsilatı süreci" tarafından "düzenleniyor".

Gelişmekte olan ülkelerin dış borç yükü iki trilyon dolara

ulaştı:[1] Ulusal paraların genellikle toplumsal çatışmalara, etnik çekişmelere ve iç savaşlara yol açan çöküşünün bir sonucu olarak pek çok ülke istikrarsızlaştı. Bu kitap, 1980'lerin başından bu yana uluslararası kredi kuruluşları tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan ekonomik yeniden yapılanma sürecini inceliyor.

Makro-ekonomik reformlar, savaş-sonrası kapitalist sistemin ve onun yıkıcı evriminin somut bir yansıması. Ulusal ve uluslararası düzeylerde benimsenen makro-ekonomik yönetim biçimi, yeni bir küresel ekonomik düzenin ortaya çıkışında merkezi bir rol oynuyor: Reformlar, sermaye birikim sürecini dünya ölçeğinde "düzenliyor". Ancak bu bir "serbest" piyasa sistemi değil: Sponsorluğunu Bretton Woods kuruluşlarının üstlendiği "yapısal uyum programı", neo-liberal söylemle desteklenmesine karşın, yeni bir müdahaleci çerçeve oluşturuyor.

Maksimum kâr arayışı 1980'lerin başındaki borç krizinden bu yana, devlet kurumlarının parçalanmasına, ekonomik sınırların alaşağı olmasına ve milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açan makro-ekonomik politikalarla yürütüldü.

Makro-Ekonomik Reformun Uluslararasılaşması

Bretton Woods kuruluşları ekonomik yeniden yapılanma sürecinde anahtar rol oynadı. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (resmi olarak hükümetler arası bir şemsiyenin altında) güçlü bir uluslararası bürokrasi oluşturmasına karşın, siyasal iktidar uluslararası mali kuruluşlara ve bunların büyük hissedarlarına (yani zengin ülkelerin hükümetlerine) dayanmıyor. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO), idari yapılar, yani kapitalist sistem içinde işleyen ve egemen ekonomik ve mali çıkarlara tekabül eden düzenleyici kurumlardır.

Tehlikede olan, söz konusu uluslararası bürokrasinin ulusla-

rarası ekonomileri piyasa güçlerinin planlı şekilde manipüle edilmesi aracılığıyla denetleme yeteneğidir.

Bu kitabın ilk bölümünde söz konusu küresel ekonomik sistemin doğası üzerinde duruluyor ve siyasal müdahalelerin gerçek araçları inceleniyor.

Ardından, gelişmekte olan dünyanın önemli bölgeleri üzerinde yoğunlaşılarak, ülkelerin birer bütün olarak tahrip edilmesi de dahil olmak üzere (örneğin Somali, Ruanda ve Yugoslavya), ulusal ekonomilerin IMF/Dünya Bankası destekli reformların zoruyla yenilenmesi inceleniyor.

Ucuz-Emek Ekonomisi

Küresel ekonomik sistem çözümlememizin merkezinde dünya ölçeğindeki işsizliğin oynadığı rol bulunuyor. Bu bağlamda, IMF destekli reformlar, çok sayıda tekil ülkede, "emek maliyetlerinin düzenlenmesi" konusunda belirleyici rol oynadı. "Emek maliyetlerinin minimizasyonu", aynı zamanda tüketici piyasalarının büyümesini sabote etti; dünya nüfusunun büyük kesimlerinin makro-ekonomik reformların ağırlığı altında yoksullaşması, alım gücünde ciddi gerilemelere yol açtı.

Diğer yandan, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde, düşük gelir düzeyleri, bir diğer fabrika kapanmaları ve iflaslar dizisine yol açarak, üretim düzeyinde de etkili oldu. Bu bunalımın her bir evresinde küresel aşırı-üretime ve tüketim talebinin azalmasına dönük bir hareket söz konusu. Dünya çapında uygulanan makro-ekonomik reformlar, toplumların tüketim kapasitelerini düşürerek, sonuçta sermayenin genişlemesini engelliyor.

Aşırı-üretim yaratan bir sistemde uluslararası sanayi ve ticaret şirketlerinin kendi pazarlarını "genişletmesinin" tek yolu, aynı anda gelişmekte olan ülkelerin iç üretim zeminlerinin altını oymaktan ya da onları tahrip etmekten, yani iç pazara yöne-

lik yerli üretimin bu bağını koparmaktan geçer. Bu sistemde, gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını artırmaları yurtiçi alım gücünün düşmesine bağlıdır. Yoksulluk, arz tarafının bir girdisidir. "Yükselen piyasalar", geçmişte varolan üretim sisteminin eşzamanlı olarak değiştirilmesi aracılığıyla açılır, küçük ve orta ölçekli girişimler ya iflasa itilir ya da küresel bir dağıtımcı için üretmeye zorlanır, devlet girişimleri ya özelleştirilir ya da kapatılır, bağımsız tarım üreticileri yoksullaştırılır.

Dolayısıyla, küresel ekonomik sistemin niteliğini iki çelişik güç belirliyor: bir yandan küresel bir ucuz-emek ekonomisinin yerleşiklik kazanması, diğer yandan yeni tüketici pazarlarına dönük arayış.

Bunlardan ilki ikincisinin altını oyuyor. Pazarların küresel şirketler için büyümesi, iç ekonominin parçalanmasını ve tahrip edilmesini gerektirir. Para ve meta hareketlerinin önündeki engeller kaldırılır, kredi sistemi kuralsızlaştırılır, toprak ve devlet mülkiyeti uluslararası sermaye tarafından devralınır...

Gelişmiş Ülkelerde Borçlar ve Makro-Ekonomik Reform

Bu kitaptaki araştırmamız büyük oranda gelişmekte olan ülkeler üzerinde yoğunlaştı. Ancak Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasından ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması süreci farklı bir görünüm kazandı. Makro-ekonomik politikalar konusunda bir "siyasal uzlaşma" şekillendi ve dünyanın her yanındaki hükümetler neo-liberal politika gündemini açık şekilde benimsedi. 1990'ların başından bu yana OECD ülkelerinde benimsenen makro-ekonomik reformlar, Üçüncü Dünya'da ve Doğu Avrupa'da uygulanan "yapısal uyum programları"nın birçok temel bileşenini içeriyordu.

Ancak bunun kurumsal işleyişi bu kitapta tarif edilenlerden farklıdır. Gelişmiş ülkelerde, Bretton Woods kuruluşları, "poli-

tika gözetimi" konusunda önemli bir rol oynamadı. Batı'daki kredi kuruluşları, ulusal hükümetler üzerindeki baskılarını Washington merkezli bürokrasinin aracılığı olmadan uygulama eğiliminde. Devletin ortak olduğu girişimlerin, kamu kuruluşlarının, devletin, taşra ve kent yönetimlerinin borçları mali piyasalar tarafından özenle kategorize ediliyor ve "derecelendiriliyor" (örneğin Moody's ve Standard and Poor'un derecelendirmeleri). Dahası, maliye bakanlarının büyük yatırım bankalarına ve ticari bankalara rapor vermeleri giderek daha fazla bekleniyor. Moody's'in 1995'te İsveç'in kredi notunu düşürmesi, sosyal demokrat azınlık hükümetinin çocuk izinleri ve işsizlik sigortası yardımları da dahil olmak üzere temel sosyal yardım programlarında kesintiye gitme kararını almasında etkili olmuştu.[2]

Benzer şekilde, Moody's'in Kanada'nın kamu borçlarına ilişkin kredi notu, bu ülkenin sosyal programlardaki büyük ölçekli kesintileri ve kamu çalışanlarının işten atılmasını içeren 1995-1996 yapısal uyum programını benimsemesinin ardındaki en önemli etkenlerden biriydi. ABD'de, Wall Street tarafından 1995'te talep edilen tartışmalı "dengeli bütçe tasarısı" (Senato'da az farkla reddedildi), devlete borç verenlerin haklarını ABD Anayasası'na sokacaktı.

OECD ülkelerinde kamu borçları 1980'ler boyunca belirlenmiş sınırları aştı (1995'te 13 trilyon ABD Dolarından fazla).[3] Tam da "küresel borçları geri ödeme" süreci, ironik bir şekilde, sistematik olarak yeni borçların yaratılması yoluyla borçların büyümesine olanak sağladı. Büyük farkla en borçlu ülke olan ABD'nin kamu borçları Reagan-Bush döneminde beş kat arttı (1996'da 5 trilyon ABD Doları).[4] Diğer taraftan, Batı ülkelerindeki büyük kamu borçları birikimi, mali sektörün ve bankaların çıkarları açısından bir "siyasal kaldıraç" işlevi görürken, bu kesimlere, hükümetlere ekonomik ve sosyal politikalar dayatma gücünü kazandırdı.

Küresel Tekeller

Durgunluk derinleşirken dünya ekonomisi bir avuç uluslararası banka ve küresel tekelin gölgesi altında. Söz konusu güçlü sınai ve mali çıkarlar sivil toplumun çıkarlarına giderek daha fazla ters düşüyor. Anglo-Sakson liberalizminin ruhu "rekabetin teşvik edilmesi"ne adanmış olmakla birlikte, G-7 ülkelerinin makro-ekonomik politikaları (sıkı mali ve parasal kontroller aracılığıyla) pratikte hem bir şirket birleşmeleri ve satın almaları dalgasını, hem de küçük ve orta ölçekli girişimlerin önceden planlanmış iflaslarını getirdi.

Diğer taraftan, büyük çokuluslu şirketler (özellikle ABD ve Kanada'da) franchising sistemi aracılığıyla yerel pazarların kontrolünü (özellikle hizmet sektöründe) ele geçirdi.[5] Küçük girişimler ya yok edildi, ya da "franchisee"ler olarak bir küresel dağıtımcının ağına dahil edildi.

Bu süreç büyük şirket sermayesinin ("franchisor") beşeri sermaye ve girişimcileri kontrol altına almasını mümkün kılıyor. Bu şekilde, yatırım harcamalarının asıl önemli bölümü bağımsız üreticiler tarafından üstlenilirken, küçük şirketlerin ve/veya perakendecilerin kazançlarının büyük bölümüne el konuyor.

Buna paralel bir süreç Batı Avrupa'da da gözlenebiliyor. Maastricht Antlaşması'yla birlikte, Avrupa Birliği'nin siyasal yeniden yapılanma süreci, Avrupa toplumlarının birliği aleyhine, egemen mali çıkarları giderek daha fazla gözetiyor. Bu sistemde devlet iktidarları özel tekellerin gelişimine bilinçli bir şekilde izin verdi: Büyük sermaye her türden küçük sermayeyi yok ediyor. Gerek Avrupa'da gerekse Kuzey Amerika'da, ekonomik blokların oluşumuna yönelik zorlamayla birlikte bölgesel ve yerel girişimcilerin altındaki zemin kuruyor, kent yaşamı dönüşüyor ve küçük-ölçekli bireysel mülkiyet siliniyor. "Serbest ticaret" ve ekonomik bütünleşme bir yandan küresel girişimlere daha geniş bir hareket alanı sağlarken diğer yandan (gümrükle-

rin kaldırılması ve kurumsal engeller aracılığıyla) küçük ölçekli yerel sermayenin hareket alanını daraltıyor.[6] "Ekonomik bütünleşme" (küresel girişimin egemenliği altında) bir siyasal birlik görüntüsü yaratırken, ulusal toplumlar arasında ve içinde sık sık anlaşmazlıklara ve toplumsal çatışmalara yol açıyor.

Mali İstikrarsızlık

"Reel ekonomi"nin makro-ekonomik reformların ağırlığı altında parçalanması, oldukça istikrarsız bir küresel mali sistemle bütünleşiyor. Analistlerin New York Borsası'nın tümüyle yok olmasına çok yaklaşıldığı yönündeki değerlendirmelerine konu olan 19 Ekim 1987'deki Kara Pazartesi'den bu yana, önemli borsalarda arka arkaya yaşanan ve giderek daha ciddi hale gelen sarsıntılarla, Doğu Avrupa ve Latin Amerika'daki ulusal paraların batışıyla ve "kâr realizasyonları" ve büyük kurumsal yatırımcıların ani çekilmeleriyle çöken yeni "çevresel mali piyasalar"ın (örneğin Mexico, Bangkok, Kahire, Bombay) ortaya çıkışıyla kendini gösteren fazlasıyla değişken bir süreç başladı. Bu arada çevre ülkelerdeki borsalar gelişmekte olan ülkelerden sermaye aktarmanın yeni araçları haline geldi.

Yeni bir küresel mali ortam da doğdu: 1980'lerin sonlarındaki şirket birleşmeleri dalgası, ticari bankaların, kurumsal yatırımcıların, borsa aracı şirketlerinin, büyük sigorta şirketlerinin vb. çevresinde toplanan yeni bir finansçılar kuşağının yerleşik hale gelmesinin yolunu açtı. Bu süreçte ticari bankacılık işlevleri yatırım bankalarının ve borsa aracı şirketlerinin işlevleriyle bütünleşti.[7]

Söz konusu "para yöneticileri", mali piyasalarda güçlü bir role sahip olmakla birlikte, reel ekonominin girişimcilikle ilgili işlevlerinden giderek uzaklaşıyor. Onların (devlet düzenlemelerinden kaçan) etkinlikleri, futures piyasaları ile türev piyasalardaki spekülatif işlemleri ve para piyasalarındaki manipülasyon-

ları içeriyor. Büyük finans aktörleri Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'nın "yükselen piyasalar"ında rutin "sıcak para yatırımları" yapıyor; çok sayıdaki kıyı bankacılığı merkezindeki para aklama işlemlerini ve "zengin müşterilere danışmanlık yapan", uzmanlaşmış "özel bankalar"ın gelişimini anmaya bile gerek yok. Döviz işlemlerinin günlük hacmi 1 trilyon dolar düzeyinde ve bu miktarın yalnızca % 15'i gerçek mal ticaretine ve sermaye hareketlerine tekabül ediyor.[8] Bu küresel mali ağ içinde para, bankacılık merkezleri arasında, görünmez elektronik transferler sayesinde çok yüksek bir hızla hareket ediyor. "Legal" ve "illegal" ekonomik faaliyetler giderek daha fazla iç içe geçti ve büyük miktarlarda kayıtsız bireysel servet birikti. Yapısal uyum programlarından ve mali sistemin bunlarla birlikte kuralsızlaştırılmasından yararlanan kriminal mafya uluslararası bankacılık dünyasındaki etkinliğini artırdı.[9] Gelişmekte olan bazı ülkelerde ulusal hükümetler bu türden kriminal hiziplerin vesayeti altında. Bu hükümetler, Dünya Bankası destekli özelleştirme programları sayesinde büyük miktarlarda devlet mülkünü de ele geçirdi.

Peru, Bolivya ve eski Sovyetler Birliği hakkındaki çözümlemelerimiz (10, 11 ve 12. bölümler) makro-ekonomik politikalarla kriminal mafyanın kara para aklaması arasındaki ilişkiyi de tanımlıyor.

Dünya Ölçeğinde Alacak Tahsilatı

Küresel mali sistem tehlikeli bir kavşağa geldi: Ekonomik krizin merkezinde, her gün yüzmilyarlarca dolarlık devlet tahvilleri ve hazine bonolarının işlem gördüğü kamu borçlanma piyasaları bulunuyor. Diğer taraftan, tahvil piyasalarının ve ABD Doları cinsinden borçlanma kağıtlarıyla yapılan büyük ölçekli ticaretin kötü durumuna (neredeyse ortak yaşamsal bir ilişki içinde) Amerika, Avrupa ve Japonya'nın dünya para piyasala-

rındaki yoğun rekabeti eşlik ediyor. ABD Dolarının riski, Alman ve Japon mali kurumları tarafından tutulan büyük miktarlardaki ABD kamu borçlanma kağıtları ile Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'da dolaşımda bulunan büyük miktarlardaki ABD Doları banknotlarının da bir sonucu. ABD Dolarının değer yitirmesi, resmen "ülke borcunun ödenmemesi" olarak kabul edilmemesine karşın, uluslararası sermaye piyasalarında işlem gören ABD kamu borçlanma kağıtlarının reel değerinde fiili bir düşüş anlamına geliyor.[10]

Dahası, 1995 Meksika mali krizini izleyen belirsizlik döneminde hiçbir şey çözülmedi: ABD Hazinesi, IMF ve BIS* destekli "kurtarma paketi"nin en önemli hedefi Meksika'nın uluslararası kredi veren bankalar ve mali kurumlara dönük borç servisi** yükümlülüklerini yerine getirmesini (kısa vadeli ve dolara endeksli "teso-bono"larla) sağlamaktı. Özel borçlar uygun koşullarda değiştirilerek devlet borçlarına dönüştürüldü. Meksika ekonomisi, çok daha derin bir siyasal ve toplumsal çatlamaya yol açacak şekilde kötürüm bırakıldı: Anlaşmaya göre, Meksika bankaları yabancıların mülkiyetine açılacak ve ülkenin tüm petrol satış gelirleri New York'ta bulunan ve Meksika'nın uluslararası kreditörlerinin denetiminde olan bir banka hesabına yatırılacak.

Ancak, Meksika krizi, karmaşık bir mali yapbozun tek bir parçası: Aynı alacak tahsilatı mekanizması, gelişmekte olan dünyanın tüm önemli bölgelerine, IMF-tipi piyasa reformlarıyla birlikte taşındı. IMF, bu bağlamda, diğer borçlu ülkelerin de Meksika'yla aynı kaderi paylaşabileceğini ima etti: "Bu nedenle nekahat döneminin iyi geçmesinden emin olmak için daha da sıkı bir gözetim getireceğiz...". [11]

(*) Bank for International Settlements: Uluslararası Sözleşme Bankası.

(**) Anapara ve faiz ödemesi. (Ç.n.)

Özel Borçların Değişimi

1980'lerin başından bu yana gelişmekte olan ülkelerdeki büyük şirketlerin ve ticari bankaların büyük miktarlardaki borcu silindi ve devlet borçlarına dönüştürüldü. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelere açılan çok taraflı ve iki taraflı krediler, bu ülkelerin ticari banka borçlarını ödemelerini mümkün kılmaya yönelikti - ticari borçlar uygun koşullarda (iki taraflı ya da çok taraflı) resmi borçlara dönüştürülürken ticari bankaların "riskleri" azaltıldı.

Söz konusu "borç değişimi" süreci krizin merkezi bir özelliği: Geri dönmeyen alacaklar da dahil olmak üzere şirketlerin ve bankaların kayıpları sistemli bir şekilde devlete transfer edildi. Meksika'nın "kefaletle tahliyesi" bu sürecin yalnızca bir örneği.

Benzer şekilde ABD'de de 1980'lerin sonlarındaki birleşme patlaması sırasında şirket zararlarının yükü iflas eden girişimlerin mülkiyetinin devri yoluyla devlete aktarıldı. Bu işletmeler daha sonra kapatıldı ve zararları vergi kayıpları olarak kaydedildi. Diğer taraftan, büyük ticari bankaların "geri dönmeyen alacakları" düzenli olarak vergi-öncesi kayıplara dönüştürüldü. Sıkıntıya düşen şirketlere ve ticari bankalara yönelik "kurtarma paketleri"nde de genellikle aynı yöntem kullanıldı ve şirketlerin borç yükü devlet hazinesine kaydırıldı.

Diğer yandan, OECD ülkelerindeki devlet sübvansiyonlarının çoğu, istihdam yaratmayı teşvik etmekten çok, büyük şirketler tarafından, birleşmeleri finanse etmek, emekten tasarruf sağlayan teknolojileri uyarlamak ve üretimi Üçüncü Dünya'daki ve Doğu Avrupa'daki ucuz emek merkezlerine taşımak için kullanıldı. Devlet tarafından yalnızca şirket yeniden yapılanmaları ile ilgili masraflar üstlenilmedi; kamu harcamaları, mülkiyetin daha fazla yoğunlaşmasına ve sınai istihdamdaki ciddi daralmaya doğrudan katkıda bulundu. Diğer yandan, küçük ve orta ölçekli işletme iflasları dizisi ve (aynı zamanda vergi öde-

yen) işçilerin işten atılması da vergi gelirlerindeki ciddi düşüşe yardımcı oldu.

Devletin Mali Krizi

Batı'daki borç krizi aynı zamanda fazlasıyla azalan oranlı bir vergi sistemine yol açan gelişmeleri tetikleyerek kamu borçlarının büyümesine katkıda bulundu. Şirket vergileri azaltılırken (düşük ve orta) ücretli kitleden toplanan (katma değer vergileri dahil) yeni vergiler, kamu borçlarının geri ödemelerine yönlendirildi.[12] Devlet yurttaşlarından vergi toplarken, devlet tarafından büyük şirketlere (yardım ve teşvikler biçiminde) "haraç" ödeniyordu.

Diğer yandan, şirket kârlarının yeni bankacılık teknolojilerinin yardımıyla Bahamalar, İsviçre, Anglo-Normand Adaları, Lüksemburg vb. yerlerde kıyı bankacılığı merkezlerine uçması mali krizin daha da ağırlaşmasına yol açtı. Örneğin, Britanya'nın Karayipler'deki bir kraliyet sömürgesi olan Cayman Adaları, dünyanın (çoğu Shell'e bağlı şirketlere ait olan mevduatlarının büyüklüğü açısından) beşinci büyük bankacılık merkezi durumunda.[13] ABD'deki bütçe açığının büyümesi ile büyük ölçekli vergi kaçakçılığı ve kayıtsız şirket kârlarının transfer edilmesi doğrudan ilişkili. Diğer yandan, (kısmen suç örgütleri tarafından kontrol edilen) Cayman Adaları ve Bahamalar'a transfer edilen büyük miktarlardaki paralar, ABD'deki şirket yatırımlarını finanse etmek için kullanılıyor.

Mali Sermayenin Siyasal Vesayeti Altında

Gelişmekte olan ülkelerde bir kısır döngü harekete geçti. Devlet "yardım"larının alıcıları devletin kreditörleri haline geldi. Hazine tarafından büyük şirketleri finanse etmek için çıkarılan kamu borçlanma kağıtları aynı zamanda devlet teşviklerinin alıcısı durumunda olan bankalar ve mali kurumlar tarafından

ele geçirildi. Ortada saçma bir durum vardı: Devlet "kendi borçluluğunu finanse" ediyor, devlet "yardım"ları ise tahvillerin ve hazine bonolarının alımı için kullanılıyordu. Hükümet bir yandan teşvikler için lobi faaliyetleri yürüten sermaye grupları, diğer yandan da devlete kredi verenler tarafından sıkıştırılıyordu. Ve kamu borçlanma kağıtlarının büyük bölümü özel bankalar ve finans kurumlarının elinde olduğundan, bunlar hükümetlere kamu kaynakları üzerinde daha fazla tasarrufta bulunmak konusunda baskı uygulayabiliyordu.

Merkez Bankası'nın Hayali "Bağımsızlığı"

Gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde merkez bankalarının tüzükleri mali piyasaların talepleri doğrultusunda değiştirildi. Merkez bankaları giderek daha fazla devlete kredi verenlerin vesayetine giriyor. Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'da merkez bankaları büyük oranda IMF tarafından Paris ve Londra Kulüpleri adına kontrol ediliyor.

Batı'da merkez bankaları "bağımsız" ve "siyasal etkilere korunaklı" hale geliyor.[14] Bunun pratikteki anlamı ulusal hazinenin giderek özel kredi kuruluşlarının insafına bırakılmasıdır. Merkez Bankası, yeni tüzüğü çerçevesinde, devlete kredi sağlamak için kullanılamıyor. Örneğin, Maastricht Anlaşması'nın 104. maddesine göre, "merkez bankasının devlete açacağı krediler tümüyle kendi takdirindedir; devlete kredi vermeye zorlanamaz".[15] Bu nedenle de söz konusu tüzükler özel finans kurumları ve bankaların elindeki devlet borçlanma kağıtlarının miktarının artmasına doğrudan hizmet ediyor.

Pratikte, ne hükümete ne de yasama organına karşı sorumlu olan Merkez Bankası, özel finans ve bankacılık çıkarlarının vesayeti altındaki özerk bir bürokrasi olarak çalışıyor. Para politikalarının doğrultusunu hükümetten çok bu kuruluşlar dikte ediyor.

Gerek gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerde bir devlet

müdahalesi aracı olarak para politikalarının varlığından söz etmek uzunca bir süredir mümkün değil: Para politikaları büyük oranda özel bankacılık krallığı tarafından belirleniyor. Devlet fonlarının göze çarpan kıtlığıyla çelişik bir şekilde, gerçek kaynaklar üzerindeki hakimiyete işaret eden "para yaratımı" ["money creation"], uluslararası bankacılık sisteminin iç ağı içinde, özel servetin tek uğraşı olarak gerçekleşiyor.

Güçlü finans aktörleri herhangi bir engelle karşılaşmaksızın para yaratmak ve parayı hareket ettirmekle kalmıyor, aynı zamanda faiz oranlarını manipüle ediyor ve İngiliz Sterlininin Eylül 1992'deki şaşırtıcı düşüşü örneğinde olduğu gibi önemli para birimlerinin değer yitirme sürecini hızlandırıyor. Bunun pratikte gösterdiği, merkez bankalarının artık para yaratımını toplumun geniş çıkarları doğrultusunda (örneğin üretimi artırmak ya da istihdam yaratmak) düzenleme olanağının bulunmamasıdır.

Para arzı insan kaynaklarının ve maddi kaynakların harekete geçmesini düzenleyen temel bir araçtır. Bu araç da özel kredi kuruluşlarının elinde.

Gerek Üçüncü Dünya'da gerekse Doğu Avrupa'da IMF tarafından dayatılan (devlet harcamalarını finanse etmek için kullanılan) "para miktarını dondurma" politikası, ekonominin bütününü felce uğratabilen güçlü bir araç durumunda. Örneğin, Rusya Federasyonu'nda, Merkez Bankası'nın devlet girişimlerine dönük IMF destekli kredi sınırlamaları 1992'den bu yana Rusya ekonomisini oluşturan sektörlerin parçalanmasına yardım etti (Bkz. 12. bölüm).

Devletin Krizi

Batı'da, demokratik sistem bir açmaza doğru sürüklendi: Yüksek makamlara seçilenler giderek bürokrat gibi davranıyor. Devletin alacaklıları, gerçek siyasal iktidarın, arka planda, ayrıca iş gören emanetçileri haline geldi. Diğer taraftan ortaya tek

biçimli bir siyasal ideoloji çıktı.

Makro-ekonomik reformlar konusundaki "uzlaşma" siyasal yelpazenin tümünü kucaklıyor. ABD'de Demokratlar ve Cumhuriyetçiler kolkola girdi; Avrupa Birliği'nde sosyalist hükümetler "acı ilaç"ın öncüleri haline geldi.

Kamusal politikalar ABD ve Avrupa finans piyasalarında belirleniyor, politika tercihleri mekanik bir şekilde aynı türden ekonomik sloganlarla sunuluyor: "Bütçe açığını azaltmalı, enflasyonla mücadele etmeliyiz"; "ekonomi aşırı ısınıyor: Frene basın!".

Finans kuruluşlarının çıkarları (özellikle ABD'de) hazine'nin ve çokuluslu bankaların üst kademelerine de nüfuz etti: Clinton yönetimi sırasında ABD Hazine Müsteşarlığı'nı yapan Robert Rubin, Goldman Sachs'ın üst düzey yöneticilerinden biriydi; Dünya Bankası'nın eski Başkanı Lewis Preston, J.P. Morgan'ın yönetim kurulu başkanıydı vb.. Finansçılar siyasete bulaşırken politikacılar da iş dünyasında giderek daha fazla mali çıkara sahip oldu. Çıkar çatışmaları nedeniyle bozulan batıdaki devlet sistemi, özel ekonomik ve mali kaygılarla çelişkili ilişkisinin bir sonucu olarak krize girdi. Bu koşullar altında gelişmiş ülkelerdeki demokrasi pratiği bir ritüele dönüştü. Seçmenlere hiçbir politika seçeneği sunulmuyor. Tek-parti yönetiminin bulunduğu devletlerde olduğu gibi, seçim sonuçlarının, devletin ekonomik ve sosyal politikalarının gerçek yönetimi üzerinde hiçbir fiili etkisi bulunmuyor. Diğer taraftan, neo-liberal politika gündeminin belirlenimi altındaki devlet, yurttaşlarının demokratik haklarını sınırlandırmak konusunda giderek daha baskıcı hale geldi.

Küresel Ekonomik Kriz

1930'ların -büyük oranda ileri kapitalist ülkelerde yoğunlaşan- depresyonu, (mal fiyatlarının çöküşüne rağmen) sömürgesel bağımlılık ilişkilerinde pek çok gelişmekte olan ülkeye geçici

bir "soluklanma zamanı" sağlayan bir zayıflamaya tanıklık etti. 1930'lar boyunca, dünya pazarından kısmen "kopan" (örneğin Latin Amerika'da) ya da (siyasal açıdan) yalıtılan (örneğin birinci beş yıllık plan döneminde Sovyetler Birliği) ülkelerde ciddi ekonomik büyüme oranları kaydedildi. Bugünkü kriz, buna tümüyle karşıt şekilde, eski "sosyalist" ülkeleri dünya pazarının yörüngesine sokarken, zengin ülkelerin eski sömürgeleri üzerindeki kontrolünü artırdı. Birkaç istisnayı bir kenara bırakırsak, küresel piyasa sistemi "ulusal ekonominin" (iç pazara yönelik ulusal sanayinin) sonuna işaret ediyor. Üçüncü Dünya'da ve eski Komünist Blok'ta bölgesel ticaret yapılanmaları ortadan kaldırıldı ve (geçmişte iç pazarın ihtiyaçlarını karşılayan) sınai temelin büyük bir bölümünü parçaladı.

Gerek güneyde gerekse doğuda 1980'lerin başından bu yana yaşam standartlarında gözlenen gerileme (kurumların çöküşünü anmaya bile gerek yok), 1930'lar boyunca zengin ülkelerde yaşanandan kayda değer oranda daha fazla. Yoksulluğun 20. yüzyılın sonlarındaki küreselleşmesinin, dünya tarihinde bir benzeri bulunmuyor. Ancak, bu yoksulluk, insan kaynaklarının ve maddi kaynakların "kıt" olmasının sonucu değil. Asıl olarak, işsizliğe ve emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan küresel aşırı arz sisteminin ürünü.

Yıllar geçtikçe tehlikeli bir şekilde büyüyen küresel mali krize yönelik doğrudan ve kolay "çözümler" bulunmuyor. Ulusal hükümetlerin ve Washington merkezli bürokrasinin suçlamadan ibaret kalan tepkileri, toplumsal hareketlerin zeminini oluşturamaz. Bankalar ve ulus-ötesi şirketler de dahil olmak üzere, finans aktörlerinin konumu tam olarak belirlenmek zorunda. Toplumsal hareketler ve kitle örgütleri, ulusal ve uluslararası düzeylerde dayanışma içinde hareket ederek, söz konusu yıkıcı ekonomik modeli besleyen çeşitli mali çıkarları hedef almak zorunda.

Bretton Woods kuruluşlarının faaliyetlerini dikkatli bir şekilde izlemeye ve merkez bankalarının yapısını "demokratikleştirmeye" yönelik düzenleyici politikalarla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının iptalini ve gelişmiş ülkelerin devlet borçlarının silinmesini güvence altına alan somut mali mekanizmalara ihtiyaç var.[16] Ancak kredi veren kuruluşların üstlendiği rolleri ve meşruiyetlerini sorgulamayan, küresel kapitalizmin işleyişini değiştirmeyen bu önlemler kendi başlarına yeterli olamaz. Krizin merkezinde duran büyük devlet borçları birikimi (ve dünya çapında kredi veren kuruluşların ulus devletlere uyguladığı baskılar) etkili "toplumsal düzenlemeleri" ve mali piyasalara müdahale edilmesini, yani toplum tarafından zorla uygulanacak ve söz konusu mali çıkarlara yönelik bir tür "mali silahsızlandırma"yı gerektiriyor.[17]

Dünya topluluğu, egemen neo-liberal sistemin yanlışlığını kabul etmeli.

Ekonomik kriz derinleşirken seçilebilecek politik hatların sayısı giderek azalıyor. Köklü ekonomik ve toplumsal reformların yokluğunda, dünya çapındaki bir mali çöküş olasılığı ihmal edilemez. Yoksulluğun hafifletilmesine ve dünya ölçeğinde istihdam ve alım gücü yaratımına dönük genişlemeci ("talep tarafı") bir makro-ekonomik politika gündemi gibi, dünya ticaretini yöneten yeni kuralların netleştirilmesi de büyük önem taşıyor.[18] Özel servetin amansız birikimine dayanan söz konusu küresel ekonomik sistemin anlamlı bir reform sürecine konu olup olamayacağı, yani mevcut siyasal ve toplumsal durumda dünya ticaretinin ve finans dünyasının kurallarında (Dünya Ticaret Örgütü'nün ve Bretton Woods kuruluşlarının yenilenmesini içeren) değişikliklerin yapılmasının olanaklı olup olmadığı sorusu ortada duruyor.

Bu krizin "teknik çözümleri" bulunmuyor. Uzun süreli bir toplumsal mücadele olmadan, anlamlı reformların hayata geçi-

rilmesi mümkün değil.

Tehlikeli olan, mali servetin büyük yoğunlaşması ve toplumsal bir azınlığın gerçek kaynaklar üzerindeki egemenliğidir. Bu sonuncusu aynı zamanda uluslararası bankacılık sistemi içinde "para yaratımı"nı da denetlemektedir.

Merkez bankasını özel kredi kuruluşlarının kıskacından kurtararak toplum tarafından "para politikasının yeniden devreye sokulması", söz konusu mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu mücadele geniş tabanlı ve demokratik olmak, toplumun tüm düzeylerinde tüm kesimleri kuşatmak, tüm ülkelerde yürütülmek ve büyük bir hamleyle işçileri, çiftçileri, bağımsız üreticileri, uzmanları, sanatçıları, devlet memurlarını, din adamlarını, öğrencileri ve entellektüelleri birleştirmek zorundadır.

Mücadelenin "küreselleşmesi" temel bir önem taşımakta ve dünya tarihinde benzeri görülmemiş derecede bir dayanışma ve enternasyonalizmi gerektirmektedir. Küresel ekonomik sistem ülkelerin iç bölünmüşlüğünden ve ülkeler arası bölünmüşlükten besleniyor. Farklı gruplar ve toplumsal hareketler arasındaki amaç birliği ve dünya ölçeğindeki koordinasyon hayati önem taşıyor. Dünyanın tüm önemli bölgelerindeki toplumsal hareketleri, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kalıcı bir dünya barışının sağlanması ortak hedef ve kararlılığı ekseninde bir araya getiren büyük bir hamleye ihtiyaç var.

Notlar

1 Gelişmekte olan tüm ülkelerin toplam borç yükü 1.9 milyar ABD Doları düzeyinde (1994). Bkz. World Bank, World Debt Tables, 1994-95, Washington, 1994.

2 Bkz. Hugh Carnegy, "Moody's Deals Rating Blow to Sweden", Financial Times, London, 6 January 1995, s. 16. Ayrıca Bkz. Hugh Carnegy, "Swedish Cuts Fail to Convince Markets", Financial Times, London, 12 Jan. 1995, s. 2.

3 Tüm OECD ülkelerinin birleşik brüt genel devlet borçları Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın % 72.9'u düzeyindeydi. Bkz. OCDE, Perspectives de l'OCDE, Number 56, December 1994, Ek: Tablo 33.

4 ABD'nin Temmuz-Eylül 1995 dönemine tekabül eden devlet borcu projeksiyonu. Bkz. "The Debt's Limit", Investor's Business Daily, 13 April 1995, s. B1.

5 Bkz. Franchise Directory Handbook, Fall 1992.

6 Örneğin, büyük çokuluslu işletmeler Kuzey Amerika serbest ticaret bölgesi içinde serbestçe hareket ederken, gümrük-dışı engeller Kanada'nın bir eyaletindeki küçük ölçekli yerel sermayenin etkinliklerini bir diğer Kanada eyaletine doğru genişletmesini engelliyor.

7 ABD'de, ticari bankacılıkla yatırım bankacılığı arasındaki ayrım 1933 yılında, Büyük Depresyon sırasında, çıkar çatışmalarını önlemek ve ticari bankaların çöküşünü önlemek için, teminat imzalama ile kredi vermenin birbirinden ayrılmasını güvence altına almaya yönelik olarak yürürlüğe sokulan Glass Steagall Yasası tarafından düzenlenmektedir.

Bankalar Birliği bu yakınlarda Glass Steagal Yasası'nın değiştirilmesinin ticari bankacılıkla yatırım bankacılığın tam olarak bütünleşebilmesi açısından taşıdığı önemi vurguladı. Bkz. Amerika Bankalar Birliği Başkanı'nın Değerlendirmesi, "New Ball Game in Washington", ABA Banking Journal, January 1995, s. 17.

8 Döviz işlemlerinin günlük hacmi (futures, option ve swap türev ürünleri ticareti dahil) 900 milyar dolar düzeyinde (1992 tahmini). Bu miktarın % 5'inden azı mal ticaretiyle ve % 10'u sermaye hareketleriyle ilgili. Bkz. Economist, 15 August 1992, s. 61.

9 Suç örgütlerinin bankacılık ve finans sektöründeki rolüne ilişkin daha kapsamlı bir çözümleme için Bkz. Alain Labrouss and Alain Wallon (editörler), La planäte des drogues, Editions du Seuil, Paris, 1993 ve Observatoire geopolitique des drogues, La drogue, nouveau desordre mondial, Hachette, coll. pluriel-Intervention, Paris, 1993.

10 Daha fazla ayrıntı için Bkz. D.H. Gowland, International Bond Markets, Routledge, New York, 1991. Ayrıca Bkz. Hayes Hubbard, Investment Ban-

king, Harvard Business School Press, Boston, 1990.

11 Bkz. David Duchan and Peter Norman, "IMF Urges Close Watch on Weaker Economies", Financial Times, London, 8 February 1995, s. 1.

12 ABD'de, şirketlerin federal gelirlere katkısı 1980 ile 1992 arasında (beklenmedik kârlardan alınan vergiler dahil) % 13.8'den % 8.3'e düştü. Bkz. US Statistical Abstract, 1992.

13 Jack A. Blum tarafından Jornadas'ta sunulan tahmin: Drogas, desarrollo y estado de derecho, bilbao, October 1994. Ayrıca Bkz. Jack
Blum and Alan Bloch, "Le blanchiment de l'argent dans les Antilles", Alain Labrousse and Alain Wallon (editörler), La planäte des drogues, Editions du Seuil, Paris, 1993 içinde.

14 Bkz. Carlo Cottarelli, Limiting Central Bank Credit to the Government, International Monetary Fund, Washington, 1995, s. 5.

15 A.g.y., s. 5.

16 Mart 1995'teki Toplumsal Gelişme için Dünya Zirvesi'nde (World Summit for Social Development) yaklaşık 620 sivil toplum örgütü ve birlik tarafından benimsenen Kopenhag Alternatif Deklarasyonu (The Copenhagen Alternative Declaration) içinde yer alan öneriye bakınız.

17 "Mali silahsızlandırma" terimi Toplumsal Adalet için Ekümenler Koalisyonu (Ecumenical Coalition for Social Justice) tarafından icat edilmişti: "The Power of Global Finance", Third World Resurgence, No.56, Mart 1995, s. 21.

18 Bu, Uruguay Turu'nun Nihai Senet'inde ve Dünya Ticaret Örgütü anlaşmasının maddelerinde tanımlanan uluslararası ticaret kurallarında ciddi değişiklikler gerektiriyor.

BİRİNCİ KISIM

KÜRESEL YOKSULLUK VE MAKRO-EKONOMİK REFORM

1.
BÖLÜM

YOKSULLUĞUN KÜRESELLEŞMESİ

1980'lerin başından bu yana IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere (dış borçlarının yeniden görüşülmesinin bir koşulu olarak) dayatılan "makro-ekonomik istikrar" ve "yapısal uyum" programları yüzmilyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açtı. "Ekonomik yeniden yapılanma"ya ve önemli döviz kurlarının sabit tutulmasına dayanan Bretton Woods anlaşmasının ruhuna aykırı olarak, yapısal uyum programları büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin batışına katkıda bulundu.

Yurtiçindeki alım gücü çöktü, kıtlıklar patlak verdi, sağlık klinikleri ve okullar kapandı, ilköğretim hakkı yüzmilyonlarca çocuktan esirgendi. Reformlar, gelişmekte olan dünyanın çeşitli bölgelerinde verem, sıtma ve kolera gibi bulaşıcı hastalıkların yeniden ortaya çıkmasına yardım etti. Dünya Bankası kuruluş tüzüğünün "yoksullukla mücadele" ve çevre korumacılığını içermesine karşın, bu kurumun büyük ölçekli hidro-elektrik ve

tarımsal-sanayi projelerine verdiği destek de, milyonlarca insanın yerlerinin zorla değiştirilmesine ve tahliye edilmelerine yol açan ormansızlaşma ve doğal çevrenin tahrip olması sürecini hızlandırdı.

Küresel Jeopolitik

Soğuk Savaş'ı izleyen dönemde makro-ekonomik yeniden yapılanma küresel jeopolitik çıkarları da destekliyor. Yapısal uyum eski Sovyet Bloku ekonomisini çökertmek ve devlet işletmeleri sistemini parçalamak için kullanılıyor. 1980'lerin sonundan bu yana, Doğu Avrupa, Yugoslavya ve eski Sovyetler Birliği'ne, yıkıcı ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğuran IMF-Dünya Bankası "ilacı" dayatıldı.

Zorlama mekanizması farklı olmasına karşın, yapısal uyum programı 1990'lardan bu yana gelişmiş ülkelerde de uygulanıyor. Güney'e ve Doğu'ya dayatılanlardan daha az barbarca olma eğilimi göstermesine karşın, (Ulusal hükümetlerin kontrolü altında uygulanan) makro-ekonomik tedavilerin teorik ve ideolojik dayanakları büyük oranda benzerlik gösteriyor. Aynı küresel mali çıkarlara hizmet ediliyor. Monetarizm dünya ölçeğinde uygulanıyor ve küresel ekonomik yeniden yapılanma süreci zengin ülkeleri de yüreklerinden vuruyor. Monetarizmin sonuçları işsizlik, düşük ücretler ve nüfusun büyük kesimlerinin marjinalleşmesi. Sosyal harcamalar kısılıyor ve refah devletinin pek çok kazanımı ortadan kaldırılıyor. Devlet politikaları küçük ve orta ölçekli işletmelerin tahrip edilmesini teşvik ediyor. Gıda tüketimi düzeyinin düşüklüğü ve kötü beslenme zengin ülkelerdeki kent yoksullarını da vuruyor. Yakın zamanda yapılan bir çalışmaya göre ABD'de 30 milyon insan "aç"lar sınıfına dahil.[1]

1980'lerin ortalarından bu yana, kadınların sosyal haklarının sınırlanması ve ekonomik reformların zararlı çevresel so-

nuçları da dahil olmak üzere, yapısal uyumun etkileri, yeterli miktarda belgelendi. Bretton Woods kuruluşlarının "uyumun toplumsal etkileri"ni kabul etmiş olmalarına karşın, ufukta bir siyasal çizgi değişimi gözükmüyor. Gerçekten de, Doğu Blokunun çöküşüyle çakışan 1980'lerin sonlarından bu yana, (bugün "yoksulluğu hafifletme" adına dayatılan) IMF-Dünya Bankası reçeteleri giderek daha fazla acılaştı ve sertleşti.

Toplumsal Kutuplaşma ve Servetin Yoğunlaşması

Güney'de, Doğu'da ve Kuzey'de, ayrıcalıklı toplumsal azınlık, nüfusun büyük çoğunluğunun zararına olmak üzere büyük miktarlarda servet biriktirdi. Söz konusu yeni uluslararası mali düzen insanların yoksulluğunu ve doğal çevre tahribatını besliyor. Toplumsal ayrımcılık üretiyor, ırkçılığı ve etnik çatışmaları teşvik ediyor, kadın haklarını ortadan kaldırıyor ve genellikle ülkeleri milliyetler arasındaki yıkıcı kutuplaşmalara sürüklüyor. Dahası, söz konusu reformlar -aynı anda 100'den fazla ülkede uygulandığında- güneyde, doğuda ve kuzeyde insanların geçinmesini olanaksızlaştıran ve sivil toplumu yok eden bir süreç olan "yoksulluğun küreselleşmesi"ne yol açıyor.

Küresel Kuruluşların Rolü

Küresel kuruluşlar ulusal ekonomilerin yeniden yapılanma sürecinde önemli bir rol oynuyor. GATT anlaşmasının imzalanması ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması küresel ekonomik sistemin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. WTO kuruluş tüzüğü, ulusal ticaret politikalarının "denetlenmesi" gibi dünya ticaretinin uluslararası bankalar ve ulusötesi şirketler yararına düzenlenmesini de içeriyor. GATT anlaşması, özellikle yabancı yatırımlar, biyolojik çeşitlilik ve fikri mülkiyet hakları alanlarında, temel insan haklarını ihlal ediyor.

Bir başka biçimde ifade edilirse, IMF, Dünya Bankası ve

WTO'nun gelişmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarının "gözetim"ine dönük yakın işbirliğine dayanan yeni bir "üçlü yetki paylaşımı" çıktı ortaya. Uruguay Turu'nun Marakeş'te tamamlanması ve 1995 yılında WTO'nun kurulmasının ürünü olan yeni ticaret düzeninde, merkezleri Washington'da bulunan kurumlarla ulusal hükümetler arasındaki ilişkiler yeniden tanımlandı. Artık IMF-Dünya Bankası reçeteleri yalnızca ülkeler düzeyindeki "hukuken bağlayıcı" belgeler olmayan geçici kredi anlaşmaları aracılığıyla dayatılmıyor. Yapısal uyum programının pek çok maddesi (örneğin ticaret liberalizasyonu ve yabancı yatırım düzenine ilişkin olanlar) WTO anlaşmasının maddeleri sayesinde yerleşiklik kazandı. Söz konusu maddeler ülkelerin uluslararası hukuk çerçevesinde "denetlenmesinin" ve ülkelere "kredi alma koşulları" dayatılmasının temellerini oluşturdu.

IMF Menüsü

Aynı bütçe disiplini, devalüasyon, ticaret liberalizasyonu ve özelleştirme "menü"sü, eşzamanlı olarak 100'den fazla borçlu ülkede uygulanıyor. Borçlu ülkeler ekonomik bağımsızlıktan, maliye ve para politikaları üzerindeki denetim haklarından vazgeçiyor, Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı (genellikle yerel bürokrasilerin suç ortaklığıyla) yeniden örgütleniyor, devlet kurumları yok ediliyor ve bir "ekonomik vesayet idaresi" kuruluyor. Uluslararası Finans Kurumları tarafından sivil toplumu atlayan bir "paralel hükümet" kuruluyor. IMF'nin "performans hedefleri"ne ulaşamayan ülkeler kara listeye alınıyor.

"Demokrasi" ve "iyi idare" denen şey adına benimsenmesine karşın, yapısal uyum programı, iç güvenlik aygıtının güçlendirilmesini gerektiriyor: Siyasal baskı, -Üçüncü Dünya seçkinlerinin çevirdiği dolaplarla birlikte- paralel bir "ekonomik baskı" sürecini destekliyor.

"İyi idare" ve çok partili seçimlerin gerçekleştirilmesi, bağış

verenler ve kreditörler tarafından dayatılan ek koşullar olmakla birlikte, ekonomik reformların doğası gerçek bir demokratikleşmenin önüne geçiyor. ("Anglo-Sakson liberalizminin ruhu"na aykırı olarak) uygulanmaları her zaman ordunun ve otoriter devletin desteklenmesini gerektiriyor. Yapısal uyum, ekonomik yeniden yapılanma sürecini destekleyen sahte kurumları ve sahte bir parlamenter demokrasiyi teşvik ediyor.

Üçüncü Dünya'nın tümünde piyasa güçleri arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünü olarak yoksullaşan kitlelerin toplumsal umarsızlık ve umutsuzluğu var. Yapısal uyum programı karşıtı isyanlar ve halk ayaklanmaları acımasızca bastırılıyor: Caracas 1989. Başkan Carlos Andres Perez, demagojik biçimde, IMF'yi "kurşunlarla değil kıtlıkla öldüren bir diktatörlük" uygulamakla suçladıktan sonra, olağanüstü durum ilan etti ve düzenli piyade ve bahriye birliklerini başkente bakan tepelerdeki gecekondu bölgelerine (barrios de ranchos) gönderdi. Caracas'taki IMF karşıtı isyanlar ekmek fiyatındaki % 200'lük artış sonucunda patlak vermişti. Erkek, kadın ve çocuklara ayrım gözetilmeksizin ateş edildi: "Caracas morgunda ilk üç günde öldürülen yaklaşık 200 kişinin bulunduğu bildirildi... ve tabutların bitmek üzere olduğu uyarısı yapıldı". Gayri-resmi rakamlara göre binden fazla insan öldürüldü. Tunus, Ocak 1984: Ekmek isyanının başını çekenler yiyecek fiyatlarının artışını protesto eden genç işsizlerdi; Nijerya, 1989: Öğrencilerin, Yapısal Uyum Programı karşıtı isyanı ülkedeki üniversitelerden altısının Silahlı Kuvvetler Komuta Konseyi tarafından kapatılmasına yol açtı; Tunus, 1990: Hükümetin IMF destekli reformlarına karşı genel grev ve halk ayaklanması; Meksika, 1993: Zapatista Kurtuluş Ordusu'nun Güney Meksika'daki Chiapas bölgesindeki ayaklanması; Rusya Federasyonu'ndaki protesto hareketleri ve 1993'te Rusya Parlamentosu'na saldırı vb... Liste uzun.

Ekonomik Soykırım

Yapısal uyum, piyasa güçlerinin bilinçli ve kasıtlı manipülasyonları aracılığıyla gerçekleştirilen bir tür "ekonomik soykırım"a yol açıyor. Sömürgecilik tarihinin çeşitli dönemlerindeki soykırımlarla karşılaştırıldığında (örneğin zorla çalıştırma ve kölecilik), toplumsal etkileri çok daha yıkıcı. Yapısal uyum programları dört milyardan fazla insanın geçimini doğrudan etkiliyor. Yapısal uyum programının hayata geçirilmesi, tekil borçlu ülkelerin büyük bir bölümünde, makro-ekonomik politikanın, güçlü mali ve siyasal çıkar grupları (örneğin Paris ve Londra Kulüpleri, G7) adına hareket eden IMF ve Dünya Bankası'nın doğrudan denetimi altında "uluslararasılaştırılmasını" sağlıyor. Söz konusu yeni ekonomik ve siyasal egemenlik biçimi (bir tür "piyasa sömürgeciliği") piyasa güçlerinin görünüşte "tarafsız" etkileşimi aracılığıyla insanları ve hükümetleri ikinci plana itiyor. Uluslararası kredi kuruluşları ve çokuluslu şirketler dünya nüfusunun % 80'den fazlasının geçimini etkileyen bir küresel ekonomik tasarımın hayata geçirilmesi işini Washington merkezli uluslararası bürokrasiye emanet etmiş durumda. Makro-ekonominin araçları sayesinde dünya ölçeğinde işleyen "serbest" pazar, tarihin hiçbir döneminde, "bağımsız" ulusların yazgısını biçimlendirmek konusunda bu denli önemli bir rol oynamadı.

Ulusal Ekonominin İmhası

Dünya ekonomisinin Washington merkezli finans kurumları aracılığıyla yeniden yapılandırılması, tek tek gelişmekte olan ülkelerin ulusal bir ekonomi kurma olasılığını giderek daha fazla yadsıyor: Makro-ekonomik politikaların uluslararasılaşması ülkeleri açık ekonomik bölgelere ve ulusal ekonomileri ucuz emek ve doğal kaynak "rezerv"lerine dönüştürüyor. IMF "reçete"sinin uygulanması, tek tek ülkeleri ulusal ekonomilerini kü-

çülen bir dünya pazarına aynı anda yönlendirmeye zorladığından, dünya mal fiyatlarını daha da aşağı çekiyor.

Küresel ekonomik sistemin merkezinde, gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomi içindeki rollerini ve konumlarını tanımlayan eşitsiz bir ticaret, üretim ve kredi yapısı bulunuyor. Ortaya çıkan bu dünya ekonomik sisteminin doğası nedir? Hangi küresel yoksulluk ve gelir eşitsizliği yapısına dayanıyor? Yüzyılın bitiminde dünya nüfusu, beş milyarı yoksul ülkelerde yaşayan, 6 milyar insana ulaşacak. Dünya nüfusunun yaklaşık % 15'ine sahip olan zengin ülkeler toplam dünya gelirinin % 80'ine yakınını kontrol ederken, üç milyarı aşan nüfuslarıyla dünya nüfusunun "düşük-gelirli ülkeler" grubunu (Hindistan ve Çin dahil) temsil eden % 56'sı 1993 yılında toplam dünya gelirinin yaklaşık % 5'ini, yani Fransa ve deniz-aşırı bölgelerinin GSYH'sından daha azını aldı. Afrika'nın 600 milyonu aşkın bir nüfusa sahip olan tüm Aşağı-Sahra bölgesinin gayrisafi hasılası, Teksas eyaletininkinin yaklaşık yarısı kadar. Dünya nüfusunun yaklaşık % 85'ini temsil eden düşük ve orta-gelirli ülkeler (eski "sosyalist" ülkeler ve eski Sovyetler Birliği dahil) bir arada toplam dünya gelirinin yaklaşık % 20'sini alıyor (Bkz. Tablo 1.1).

Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda modern sektörlerdeki gerçek ücret gelirleri 1980'lerin başından bu yana % 60'tan daha büyük bir oranda geriledi. Kayıt dışı sektördekilerle işsizlerin durumu çok daha ciddi. Örneğin, General İbrahim Babangida'nın askeri yönetimi altındaki Nijerya'da asgari ücret 1980'ler boyunca % 85 oranında geriledi. Vietnam'daki aylık ücretler, Hanoi hükümeti tarafından hayata geçirilen IMF programının bir sonucu olarak, pirincin yurtiçi fiyatı dünya fiyatları düzeyine yükselirken, 10 ABD Dolarının altındaydı: Örneğin, Hanoi'deki üniversite mezunu bir lise öğretmeni, 1991 yılında 15 ABD Dolarından daha düşük bir aylık maaş alıyordu[2] (Bkz. 12. Bölüm). Peru'da, Başkan Alberto Fujimori tarafından hayata geçirilen

IMF-Dünya Bankası destekli Fuji-şok'u izleyen dönemde ekmek fiyatı bir gecede 12 kat, akaryakıt fiyatları ise 32 kat arttı. Gerçek asgari ücret (1970'lerin ortalarındaki düzeyine göre) % 90'dan daha büyük bir oranda geriledi (Bkz. 10. Bölüm).

Fiyatların Dolarizasyonu

Gelişmekte olan ülkelerdeki geçim masrafları ile gelişmiş ülkelerdeki geçim masrafları arasında kayda değer farklılıklar bulunmasına karşın, (yapısal uyum programı altında) ticaret liberalizasyonu ve yurtiçi mal piyasalarının kuralsızlaştırılması ile bütünleşen devalüasyon, yurtiçindeki fiyatların "dolarizasyon"una yol açtı. Temel gıda ürünlerinin yurtiçi fiyatları giderek dünya piyasalarındaki düzeylerine çıkarıldı. Bu yeni dünya ekonomik düzeni, mal fiyatlarının uluslararasılaşmasına ve tam olarak bütünleşmiş bir dünya mal piyasasına dayanmasına karşın, iki farklı "emek piyasası" arasında giderek tam bir su geçirmezlik durumu yaratıyor. Bir başka deyişle, söz konusu küresel ekonomik sistemin ayırt edici özelliği, zengin ve yoksul ülkelerin ücret ve emek maliyeti yapılarındaki ikilik. Fiyatlar tekleştirilir ve dünya düzeyine yükseltilirken, Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki ücretler (ve emek maliyetleri) OECD ülkelerindekinden 70 kat düşük durumda.

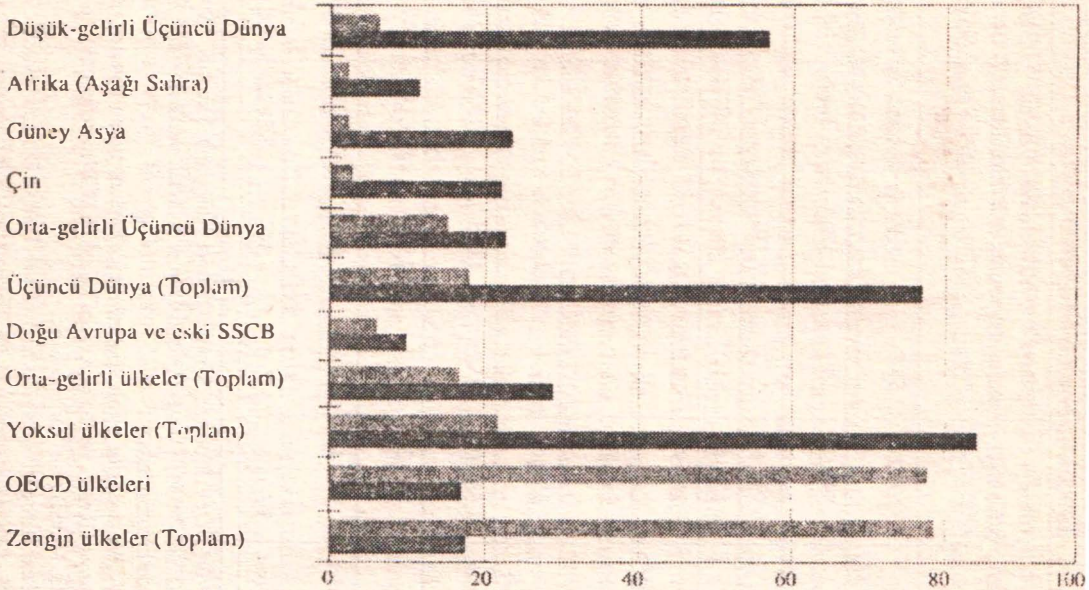
Uluslar arasındaki gelir eşitsizlikleri, ulusların içindeki toplumsal gelir grupları arasındaki aşırı büyük gelir eşitsizliklerinin üzerine biniyor. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde ulusal gelirin en az % 60'ı nüfusun üst % 20'lik diliminde yoğunlaşıyor. Düşük ve orta-gelirli gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, kırsal alandaki ailelerin % 70'indeki kişi başına gelir ulusal ortalamanın % 10'u ile 20'si arasında. Ülkelerin içindeki ve ülkeler arasındaki bu büyük gelir eşitsizlikleri, Üçüncü Dünya'yı ve bir süredir eski Sovyet Bloku ülkelerini küresel ekonomik sistemde ikinci sınıf bir konuma yerleştiren mal ticareti yapısının ve

Tablo 1.1: Dünya Gelir Dağılımı (1993)

	Nüfus (milyon) 1993-ortası	Dünya nüfusuna oranı	Kişi başına gelir (ABD doları)	Toplam Gelir (Milyar dolar)	Dünya Gelirine Oranı
Düşük-gelirli Üçüncü Dünya	3,077.8	56.0	379	1,166.5	4.9
Afrika (Aşağı-Sahra)	599.0	10.9	520	311.5	1.3
Güney Asya	1,194.4	21.7	310	370.3	1.5
Çin	1,178.4	21.4	490	577.4	2.4
Orta-gelirli Üçüncü Dünya	1,218.9	22.2	2,397	2,921.7	12.2
Üçüncü Dünya (Toplam)	4,296.7	78.1	951	4,088.6	17.1
Doğu Avrupa ve Eski SSCB	392.3	7.1	2,665	1,045.5	4.4
Yoksul Ülkeler (Toplam)*	4,689.0	85.2	1,095	5,133.7	21.5
OECD** Ülkeleri	812.2	14.7	22,924	18,618.9	77.9
Zengin Ülkeler (Toplam)	812.4	14.8	23,090	18,758.3	78.5
Dünya Toplamı	5,501.5	100.0	4,343	23,892.0	100.0

Kaynak: World Development Report (Dünya Kalkınma Raporu), 1995, Washington DC, 1995, s. 162-163'teki Dünya Bankası verilerine dayanarak tahminde bulunuldu.
(*) Eski SSCB'nin düşük gelirli ülkeleri hariç. Toplam yoksul ülkeler, tüm Üçüncü Dünya ülkeleri ile Doğu Avrupa ve eski SSCB'nin toplamıdır.
(**) İzlanda, Meksika ve Türkiye hariç.
Not: Buradaki kategori ve ağırlıklandırmalar Dünya Bankası'nınkilerden farklıdır; Tacikistan, Gürcüstan ve Ermenistan Doğu Avrupa ve eski SSCB'ye dahil edilmiştir.

Şekil 1.1: Dünya Nüfusu ve Geliri İçindeki Paylar (1993)

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Report, 1995.

eşitsiz uluslararası işbölümünün sonucudur. Eşitsizlikler, 1980'ler ve 1990'lar boyunca, ulusal ekonomilerin yapısal uyum programı çerçevesinde "yeniden biçimlendirilmesi"nin ürünü olarak arttı.[3]

Eski Doğu Blokunun "Üçüncü Dünyalılaştırılması"

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin küresel gelir dağılımı üzerindeki etkisi büyük oldu. Yakın geçmişe kadar, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği, gelişmiş "Kuzey"in bir parçası olarak görülüyordu - maddi tüketim, eğitim, sağlık, bilimsel gelişme vb. düzeylerini OECD ülkelerinde geçerli olan düzeylerle karşılaştırmak büyük oranda mümkündü. Ortalama gelirlerin genel olarak daha düşük olmasına karşın, Batılı uzmanlar Doğu Bloğu ülkelerinin özellikle sağlık ve eğitim alanındaki başarılarını kabul etmişti.

IMF destekli reformlar sonucunda yoksullaşan eski sosyalist blok ülkeleri Dünya Bankası tarafından artık Üçüncü Dünya'nın "düşük" ve "orta-gelirli ülkeler"inin yanındaki "gelişmekte olan ekonomiler" olarak sınıflandırılıyor. Rusya Federasyonu 3.000 dolar düzeyindeki kişi başına geliriyle Brezilya'nın ardında gözükürken, Orta Asya cumhuriyetleri "düşük orta-gelirli" sınıfında Suriye, Ürdün ve Tunus'un ardında gözüküyor. Kategorilerdeki bu kayma Soğuk Savaş'ın sonuçlarını ve Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nin "Üçüncü Dünyalılaşma" sürecini yansıtıyor.

İktisadi İdeoloji Küresel Yoksulluğun Nedenlerini Çarpıtıyor

Egemen iktisadi söylem, 1980'lerin başından bu yana, dünyanın her yanındaki akademik kurum ve araştırma kuruluşlarındaki ağırlığını artırdı: Eleştirel analiz şiddetli şekilde engelleniyor, toplumsal ve ekonomik gerçekliğe küresel ekonomik sistemin işleyiş mekanizmalarını gizleme amacına hizmet eden tek bir kurmaca ekonomik ilişkiler seti aracılığıyla bakılıyor. Orta-

lama iktisat bilimi olgusuz teori ("saf teori") ve teorisiz olgu ("uygulamalı iktisat") üretiyor. Egemen iktisadi dogma ne temel teorik paradigmasına aykırılığa, ne de bu paradigmanın tartışılmasına izin veriyor: Üniversitelerin asli işlevi küresel piyasa ekonomisinin toplumsal temellerini açığa çıkarma yeteneği bulunmayan sadık ve bağımlı bir iktisatçılar kuşağı üretmek. Benzer şekilde Üçüncü Dünya entellektüellerinin de giderek daha büyük bir bölümü neo-liberal paradigmayı destekleme görevini üstleniyor: İktisat "bilim"inin uluslararasılaşması küresel ekonomik yeniden yapılanma sürecine sınırsız bir destek sunuyor.

Bu "resmi" neo-liberal dogma, fazlasıyla manevi ve ahlaki bir söylemde somutlanan kendi "karşı-paradigma"sını da yaratıyor. Bu sonuncusu, yoksulluk, çevre korumacılığı ve kadınların sosyal hakları ile ilgili politik konuları çarpıtır ve "stilize" ederken, "sürdürülebilir kalkınma" ve "yoksulluğun hafifletilmesi" üzerinde yoğunlaşıyor. Bu "karşı-ideoloji" neo-liberal politika buyruklarıyla ender olarak ters düşüyor. Resmi neo-liberal dogmaya karşı çıkarak değil, onun yanında ve onunla uyum içinde gelişiyor.

Araştırma kurumları tarafından cömertçe finanse edilen bu karşı-ideoloji içinde, kalkınma uzmanları konforlu bir kovuk buluyor. Rolleri, küresel piyasa sisteminin toplumsal temellerini işaret etmeden, bu karşı-söylem sınırları içinde eleştirel görünümlü bir tartışma üretmek. Bu çerçevede Dünya Bankası da yoksulluk ve "uyumun toplumsal boyutları" konusundaki araştırmaları teşvik ederek kritik bir rol üstleniyor. Söz konusu ahlaki yoğunlaşma ve temeldeki kategoriler (örneğin yoksulluğun hafifletilmesi, cinsiyet konuları, eşitlik vb.) Bretton Woods kuruluşlarına "insani bir yüz" ve toplumsal değişme hedefine bağlılık görüntüsü kazandırıyor. Ancak, bu analiz, temel makro- ekonomik reformların kavranışından uzaklığı oranında, neo-liberal ekonomi gündemi açısından pek ender olarak tehdit oluşturuyor.

Küresel Yoksulluk Verilerinin Manipülasyonu

Ulusların içindeki ve uluslar arasındaki gelir eşitsizlikleri artarken, dünya yoksulluğuna ilişkin gerçekler gelir istatistiklerinin manipüle edilmesi yoluyla giderek daha fazla gizleniyor.

Dünya Bankası, Üçüncü Dünya'nın % 18'inin "aşırı yoksul" ve % 33'ünün "yoksul" olduğunu "tahmin ediyor". Dünya Bankası'nın küresel yoksulluk konusunda bir referans haline gelen önemli bir çalışmasında, "üst yoksulluk sınırı", keyfi bir şekilde, kişi başına yılda 370 ABD Dolarına karşılık gelen kişi başına günde 1 ABD Doları olarak belirleniyor.[4] Tek tek ülkelerdeki kişi başına günlük gelirleri 1 ABD Dolarını aşan nüfus grupları keyfi bir şekilde "yoksul olmayanlar" olarak tanımlanıyor. Bir başka deyişle, gelir istatistiklerinin manipüle edilmesine dayanan Dünya Bankası verileri, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulları bir azınlık grubu olarak göstermek gibi yararlı bir amaca hizmet ediyor.

"Yoksulluğun bilimsel ölçümü"nde çok sayıda çifte standart uygulanıyor. Örneğin, Dünya Bankası, Latin Amerika ve Karayipler'de nüfusun yalnızca % 19'unun "yoksul" olduğunu "tahmin ediyor": (Kişi başına yıllık gelirin yaklaşık 20.000 ABD Doları olduğu) ABD'de her beş Amerikalı'dan birinin (Nüfus Bürosu tarafından) yoksulluk çizgisinin altında tanımlandığı gerçeğini bildiğimizde bu kaba bir çarpıtma.[4]

Notlar

1 Tufts Üniversitesi Açlık, Yoksulluk ve Beslenme Politikası Merkezi'ne göre.

2 Röportajlar yazar tarafından Ocak 1991'de Hanoi ve Ho Şi Minh'de gerçekleştirildi.

3 Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin toplam dünya geliri içindeki payının borç krizi darbesinden bu yana ciddi şekilde gerilediğini hatırlatmakta yarar var. Düşük gelirli ülkeler grubunun dünya nüfusu içindeki payı 1988 ile 1991 arasındaki üç yıllık dönemde % 2'den-daha fazla artarken, dünya geliri içindeki payları % 5.4'ten % 4.9'a düştü. Benzer şekilde, Aşağı-Sahra Afrikası'nın dünya gelirinden aldığı pay aynı dönemde % 0.9'dan % 0.7'ye düştü. 1993'te, Dünya Bankası kişi başına gelirin ölçüm ve karşılaştırma zeminini değiştirdi. Tablo 1.1'deki veriler alım gücü paritesindeki farklılıklara göre düzeltildi.

4 Bkz. World Bank, World Development Report 1990, Poverty, Washington DC., 1990.

5 ABD Nüfus Bürosu ABD'deki (bir minimum yiyecek maddeleri sepetine ulaşabilirliğe dayalı olarak) yoksulluk düzeyini 1986'da % 18.2 olarak tahmin etti; Bkz. Bruce E. Kaufman, The Economics of Labor and Labor Markets, second edition, Orlando, 1989, s. 649. Daha yeni resmi tahminler % 20 düzeyindeki bir yoksulluğu doğruluyor.

2.
BÖLÜM

ÜLKELERİN "KREDİ ALMA KOŞULLARI" ARACILIĞIYLA DENETLENMESİ

Küresel Borç

Bağımsız ülkeler uluslararası finans kuruluşlarının vesayeti altına nasıl sokulabilirdi? Ülkelerin borçlu olması sayesinde Bretton Woods kuruluşları onları, kredi anlaşmalarına eklenen "kredi alma koşulları" aracılığıyla, makro-ekonomik politikalarını resmi ve ticari kredi kuruluşlarının çıkarları doğrultusunda "uygun bir şekilde" yeniden belirlemeye zorlayabildi.

Gelişmekte olan ülkelerin borç yükü 1980'lerin başından bu yana kredi kuruluşları tarafından ortaya atılan çeşitli yeniden takvimlendirme, yeniden yapılandırma ve borç-değiştirme şemalarına rağmen düzenli şekilde arttı. Gerçekte, bu prosedürler, IMF-Dünya Bankası'nın uygulanan politikalar çerçevesinde (yapısal uyum programı) verdiği kredilerle birleştiğinde, faizlerin zamanında ödenmesini güvence altına alırken, gelişmekte olan ülkelerin ödenmemiş borçlarının büyümesine yol açtı.

Gelişmekte olan ülkelerin toplam ödenmemiş uzun vadeli

borçları (resmi ve özel kaynaklardan) 1970'de yaklaşık 62 milyar ABD Doları düzeyindeydi. Bu miktar 1970'ler boyunca yedi kat artarak 481 milyar dolara ulaştı. Gelişmekte olan ülkelerin (kısa vadeli borçlar dahil) toplam borçları 1970'tekine oranla 32 kat artış göstererek 2 trilyon doları aştı (1996) (Bkz. Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borcu (milyar ABD doları)

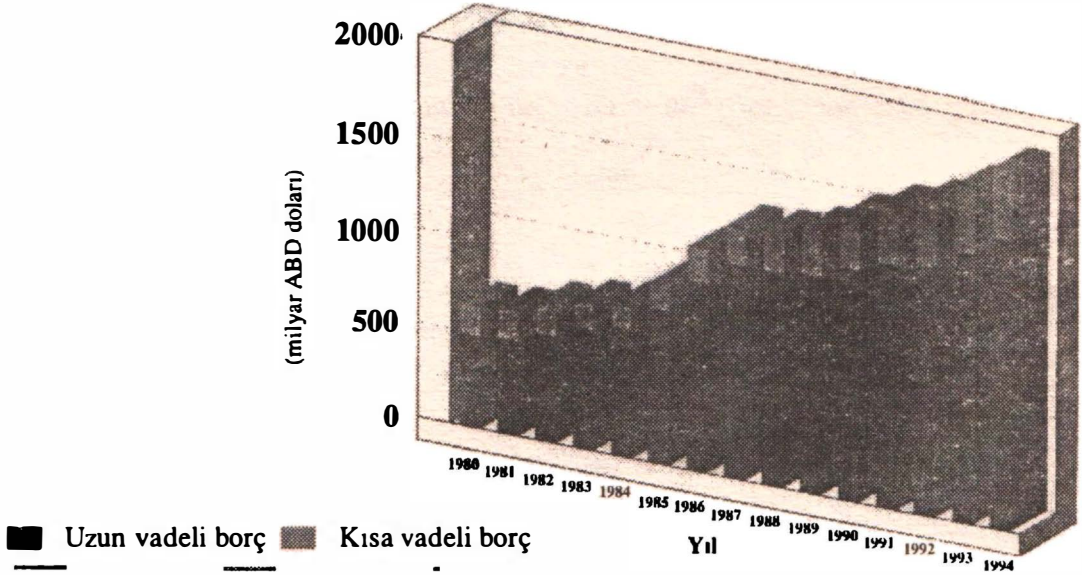
	Toplam dış borç	Uzun vadeli borç	Kısa vadeli borç	IMF kredisi kullanımı
1980	658	481	164	12
1981	672	498	159	14
1982	745	557	168	20
1983	807	633	140	33
1984	843	675	132	36
1985	990	809	141	40
1986	1218	996	179	43
1987	1369	1128	198	43
1988	1375	1127	213	35
1989	1427	1151	244	32
1990	1539	1226	278	35
1991	1627	1286	303	38
1992	1696	1328	329	38
1993	1812	1424	349	39
1994*	1945	1538	366	41

(*) Tahmini

Teknik Not: 1985-öncesi verileri Dünya Bankası'na bilgi veren tüm ülkelere dayanıyor ve 1985-sonrası verileriyle doğrudan karşılaştırılmaları mümkün değil.

Kaynak: Dünya Bankası, World Debt Tables, farklı sayılar, Washington DC.

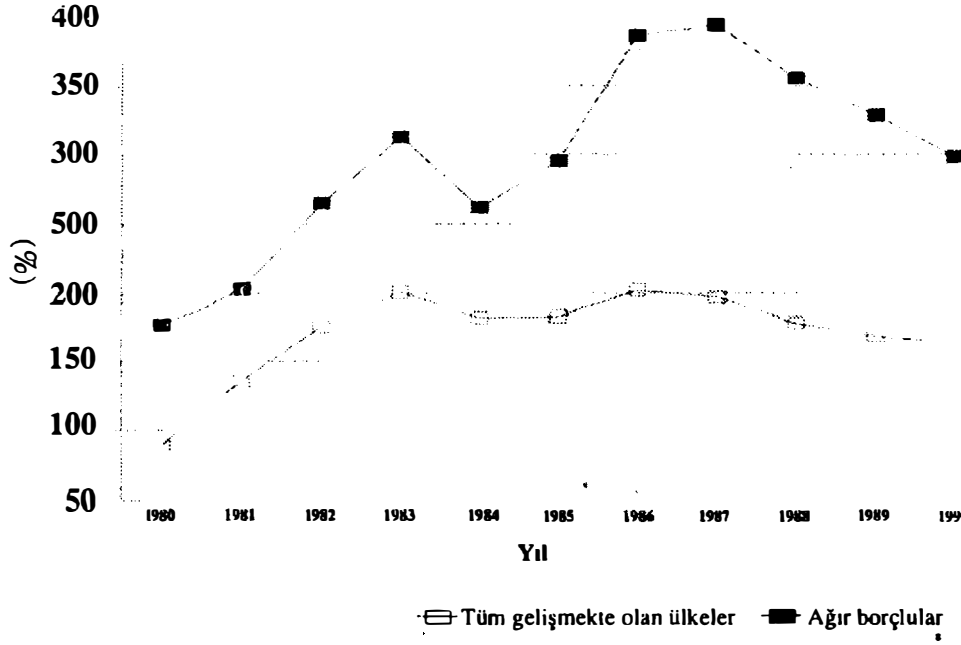
Şekil 2.1: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları

1985-öncesi verileri Dünya Bankası'na bilgi veren tüm ülkelere dayanıyor ve 1985-sonrası verileriyle doğrudan karşılaştırılmaları mümkün değil.

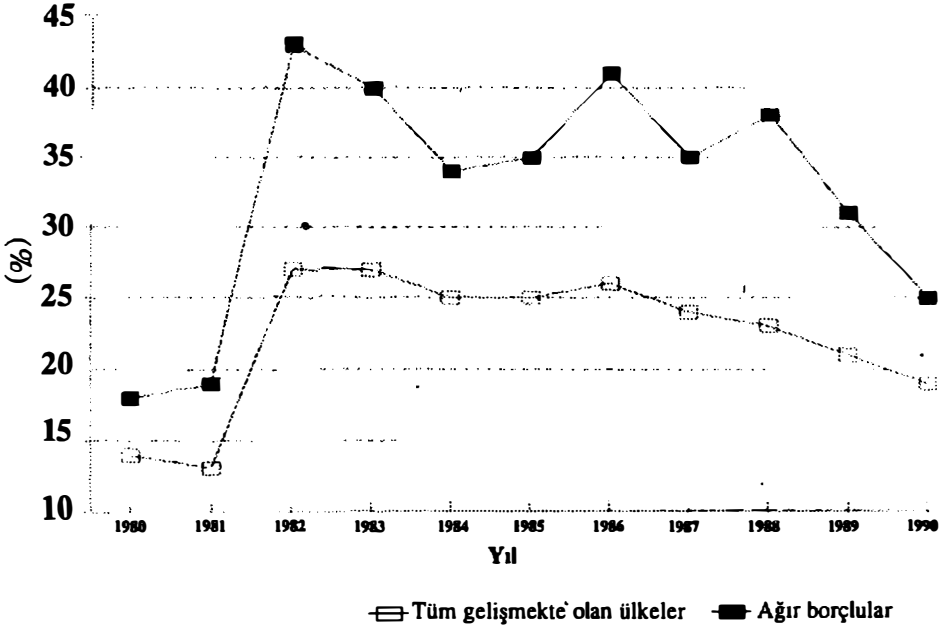
Kaynak: Dünya Bankası, World Debt Tables.

Şekil 2.2: Toplam Dış Borcun Mal ve Hizmet İhracatına Oranı (yüzde)

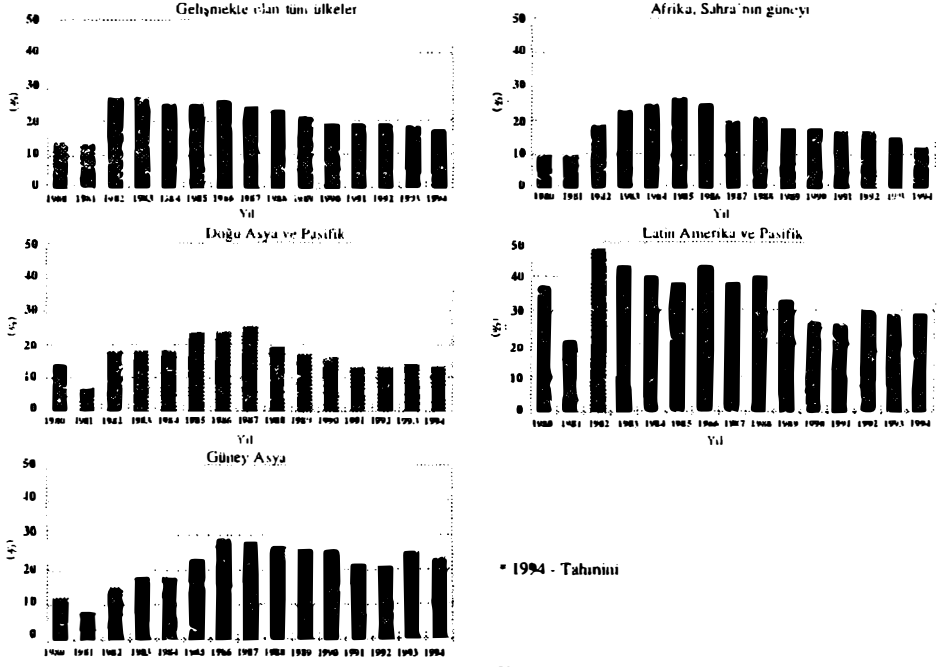
Kaynak: Dünya Bankası, World Debt Tables.

Şekil 2.3: Borç Servisine Ayrılan İhracat Gelirlerinin oranı (yüzde)

Kaynak: Dünya Bankası, World Debt Tables.

Şekil 2.4: Coğrafi Bölgelere Göre Borç Servisine Ayrılan İhracat Gelirlerinin oranı (yüzde)*

* 1994 - Tahmini

Kaynak: Dünya Bankası, World Debt Tables.

Zengin Ülkeler İçin Bir Marshall Planı

Mal fiyatları 1980'lerin başından bu yana ihracat değerinin düşmesine yol açarak düşerken, ihracat gelirlerinin giderek daha büyük bir bölümü borç servisine ayrıldı (Bkz. Şekil 2.1-2.4).

1980'lerin ortasında gelişmekte olan ülkeler zengin ülkeler lehine net sermaye ihracatçıları haline geldi. Bir başka deyişle, gerçek borç servisi akışı, (borçlar, yabancı yatırımlar ve yabancı yardımlar biçimindeki) yeni sermaye girişlerinden fazlaydı.[1] 1980'lerin ortalarına kadar uluslararası finans kuruluşları borçları ticari bankalar ve resmi kreditörler adına büyük oranda yeniden finanse etmişti. Ancak borç krizinin başında çok taraflı kurumlar tarafından verilen kredilerin çoğunun geri ödenme zamanı geldi ve Washington merkezli uluslararası finans kurumları borçların ödenmesini istedi. Bretton Woods kuruluşlarının dayandığı anlaşmanın maddelerine göre söz konusu borçların geri ödeme takviminin değiştirilmesi mümkün değil.

Uygulanacak Politikalara Dayalı Kredi Verme

Borç-yönetimi politikaları ile makro-ekonomik reform arasında yakın, neredeyse "ortakyaşamsal" bir ilişki var. Borç yönetiminin tek işlevi tekil borçlu ülkelerin mali yükümlülüklerine formel şekilde katlanmaya devam etmelerini güvence altına almaktır. "Finans mühendisliği" ve borç geri ödeme takviminin özenli bir şekilde yeniden belirlenmesi aracılığıyla, faizlerin ödenmesi zorlanırken anaparanın geri ödenmesi ertelenir, adalet adına borçlar takas edilir ve iflasın kıyısındaki ülkelere, borçlarını geri ödeyememe noktasına gelmelerini geçici olarak önlemek üzere, "eski" borçlarının gecikmiş ödemelerini yapabilmeleri için "yeni borçlar" verilir ve bu böyle sürüp gider. Kredi kuruluşları borç geri ödeme takviminin yeniden belirlenmesini, yalnızca borçlu ülkelerin borçlanma anlaşmalarına eklenen "uygulanacak politikalara ilişkin koşullar"a katlanmaları

durumunda kabul eder.

Amaçlanan, onları bir deli gömleği içinde tutarak borçlu ülkelerin bağımsız ulusal ekonomik politikalara başvurmalarını önlerken, borç servisi ilişkisinin meşruiyetini zorla kabul ettirmektir. Yeni bir "uygulanacak politikalara dayalı krediler" kuşağı bulundu. "Ülkelerin uyum sağlamalarına yardımcı olmak" için para veriliyordu. Bu Dünya Bankası kredi anlaşmaları, katı "kredi alma koşulları" içeriyordu: Para yalnızca hükümetlerin yapısal uyum reformlarını kabul etmeleri ve aynı zamanda bunların hayata geçirilmesi için konan sürelere kesin olarak uymaları durumunda veriliyordu.

Diğer taraftan, yapısal uyum programı çerçevesinde IMF reçetelerinin benimsenmesi yalnızca çok taraflı kurumlardan yeni krediler almanın koşulu değildi; bu aynı zamanda Paris ve Londra Kulüpleri, yabancı yatırımcılar, ticari bankacılık kurumları ve iki taraflı borç verenler için "yeşil ışık" yakıyordu. Fon'un düzeltici politika önlemlerini reddeden ülkeler borçlarının geri ödeme takvimini değiştirmek ve/veya yeni kalkınma kredileri ve uluslararası yardım almak konusunda ciddi zorluklarla karşılaştı. IMF, mal ticareti için gereken kısa vadeli kredileri bloke ederek ulusal ekonomileri ciddi şekilde zora sokma olanağına da sahipti.

"Kredi alma koşulları", "uygulanacak politikalara dayalı acil kredi" anlaşmalarına ekleniyordu. Bir başka deyişle, bu krediler uluslararası finans kurumları tarafından kapsamlı bir makro-ekonomik istikrar programı ve yapısal uyum reformunun benimsenmesi karşılığında veriliyordu - borçlanma anlaşmaları, klasik proje kredilerinde olduğu gibi bir yatırım programıyla ilişkili olmuyordu. Krediler, politika değişikliklerini desteklemeye yönelikti: Bu politika değişiklikleri Bretton Woods kuruluşları tarafından "politika performansı"na dayalı olarak değerlendirilerek, sıkı bir şekilde gözetim altında tutuluyordu. Bir başka deyişle,

kredi anlaşması bir kez imzalandıktan sonra, hükümetin anlaşmaya uymaması durumunda ödemeler, ülkenin iki taraflı ve çok taraflı kreditörlerin "yardım koordinasyon grubu" tarafından kara listeye alınması tehlikesini doğuracak şekilde, durdurulabiliyordu.[2]

Alınan paranın hiçbir bölümü yatırımlara yönlendirilmediği için söz konusu kredi anlaşmalarının doğası reel ekonominin yararına değildi. Ancak bir başka önemli amaca hizmet ediliyordu: Uyum kredileri, kaynakları ulusal ekonomiden uzaklaştırıyor ve ülkeleri zengin ülkelerden gıda maddeleri de dahil olmak üzere büyük miktarlarda tüketim malları ithal etmeye teşvik ediyordu. Diğer bir deyişle, örneğin tarımın "uyum"unu desteklemek için verilen para, tarımsal projelere yatırılmak üzere verilmiyordu. Söz konusu kredilerin dayanıklı tüketim malları ve lüks mallar da dahil olmak üzere mal ithali için serbestçe kullanılması mümkündü.[3] Bu sürecin sonucu yerel ekonominin durgunluğa girmesi, ödemeler dengesi krizinin büyümesi ve borç yükünün artmasıydı.

Borcun Artırılması

Yeni ortaya çıkan "acil krediler" (teorik olarak mal ithalatı için), borçlu ülkelere verilen miktarlar her zaman borç servisi biçiminde geri alınanlardan daha düşük olduğundan, "fiktif para"yı temsil ediyordu. Gözünüzde örneğin toplam borç stoku 10 milyar dolar olan ve Paris ve Londra Kulüpleri'ne yılda 1 milyar dolar borç servisi yapma yükümlülüğü bulunan bir gelişmekte olan ülke canlandırın. Bu ülke, ihracat gelirlerindeki düşüş nedeniyle yükümlülüklerini yerine getiremiyor. Ve "eski borçları geri ödemek için" yeni kredilerin sağlanamaması durumunda, gecikmiş borçların miktarı artacak ve ülke uluslararası kara listeye alınacaktır.

Örneğimizde, mal ithaline dönük olarak ödemeler dengesi

desteği biçiminde 500 milyon ABD Doları tutarında acil kredi sağlanıyor. Bu kredi "bir katalizör" işlevi görür: Ülkenin ihracattan elde ettiği döviz gelirlerinin faiz ödemelerine ayrılmasını ve böylece hükümetin ticari ve resmi kredi kuruluşlarına zamanında ödeme yapmasını mümkün kılar. 500 milyon dolarlık yeni borç sayesinde 1 milyar dolarlık borç servisi gerçekleştirilebilir.

Net kaynak çıkışı 500 milyon dolardır. Bu kredi "fiktif"tir çünkü IMF ya da Dünya Bankası tarafından verilen para resmi ve/veya ticari kreditörler tarafından hemen ele geçirilmiştir. Dahası, yeni kredinin anapara değil, faiz ödemeleri için kullanılmış olması nedeniyle, bu süreç borç stokunda 500 milyon dolarlık bir artışa yol açmıştır.

IMF'nin Gölge Programı

Gerçek kredi görüşmelerinin gerçekleştirilmesinden önce, her zaman ciddi reformlar talep edilir. Hükümet IMF'ye kendisini "ekonomik reforma ciddi şekilde adamış" olduğunun kanıtlarını göstermek zorundadır. Bu süreç genellikle IMF'ye hükümetin makro-ekonomik politika ve borç yönetimi konusundaki temel yönelimlerini tanımlayan bir "Niyet Mektubu"nun verilmesi biçimini alır. Bu süreç, IMF'nin kredi desteği vermeden hükümetlere politikalar konusunda rehberlik ettiği ve teknik tavsiyeler verdiği "IMF Gölge Programı" çerçevesinde de işletildi. Gölge Programı, ekonomik reformları IMF'ye göre "doğru yolda" olmayan ülkelere uygulanıyor [Örneğin Alberto Fujimori'nin Peru'su (1990-91) ya da Fernando Collor de Mello ve Itamar Franco döneminin Brezilya'sı (1990-94)]. Gölge Program, Bretton Woods kuruluşlarına resmen üye olmalarından ve/veya kredi anlaşmalarını imzalamalarından önce eski Sovyet Bloku ülkelerinde de IMF-Dünya Bankası teknik yardımı biçiminde uygulandı. Gölge Program çerçevesinde "yeterli perfor-

mans" sergilemek, resmi kredi görüşmelerinin başlaması için gereklidir yani bunun ön koşuludur. Kredi bir kez verildiğinde, politikalar konusundaki performans Washington kurumları tarafından çeyrek yıllık bazda ve sıkı bir şekilde izlenir. Çeşitli "dilim"ler halinde gerçekleştirilen ödemeler reformların "doğru yolda" olmaması durumunda kesilebilir ve bu durumda söz konusu ülke ticaret ve sermaye hareketleri alanında misilleme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak şekilde yeniden "kara listeye" döner. Ödemeler, söz konusu ülkenin borç servisi yükümlülüklerinin gerisine düşmesi durumunda da kesilebilir. Ama söz konusu ülkenin IMF-Dünya Bankası teknik yardımını almaya devam etmesi mümkündür, bu durumda yeni bir politika tartışmaları turuna götüren yeni bir Gölge Program hazırlanır (1991'de Kenya'da olduğu gibi).

Politika Çerçevesi Metni

Pek çok borçlu ülkenin hükümeti Washington merkezli kurumlarla anlaşmaları çerçevesinde önceliklerini "Politika Çerçevesi Metni"nde (Policy Framework Paper - PFP) özetlemek zorunda tutulur. Resmi olarak ulusal otoriteler tarafından belirlenen bir devlet belgesi olmasına karşın, PFP, IMF ve Dünya Bankası'nın yakın gözetimi altında ve önceden belirlenmiş bir standart formata göre yazılır. Söz konusu iki kardeş örgüt arasında bu çerçevede net bir görev bölüşümü vardır. IMF, döviz kuru ve bütçe açığı ile ilgili kritik politika tartışmalarına karışırken, Dünya Bankası ülke düzeyindeki temsilciliği ve çok sayıdaki teknik kurulu aracılığıyla gerçek reform sürecine çok daha fazla karışır.

IMF bir ülkenin ekonomik performansını "IV. Madde Konsültasyonları" (bir üye ülkenin ekonomisinin düzenli şekilde incelenmesi) çerçevesinde yıllık bazda izler. Söz konusu inceleme -performans hedeflerinin kredi anlaşmaları çerçevesinde

yılda dört kez daha sıkı bir şekilde incelenmesine ek olarak-, üyelerinin ekonomik politikaları konusundaki "IMF gözetim faaliyetleri"nin zeminini oluşturur.

Dünya Bankası ise pek çok bakanlıkta temsil edilir: Sağlık, eğitim, sanayi, tarım, ulaşım, çevre vb. reformları onun denetimi altındadır. Dahası, Dünya Bankası 1980'lerin sonlarından bu yana Kamu Harcamaları Değerlendirmesi (Public Expenditure Review - PER) aracılığıyla devlet işletmelerinin özelleştirilmesini, kamu yatırımlarının yapısını ve kamu harcamalarının bileşimini denetliyor.

Uluslararası Finans Kurumlarının Kredi Anlaşmaları

Bretton Woods kuruluşları tarafından uygulanacak politikalara dayalı kredileri desteklemek üzere çeşitli "kredi anlaşmaları" kullanıldı.

Uluslararası Para Fonu

Stand-by düzenlemeleri, Telafi Edici ve Beklenmedik Durumlara Karşı Finansman Anlaşması (Compensatory and Contingency Financing Facility - CCFF), Genişletilmiş Fon Anlaşması (Extended Fund Facility - EFC), IMF yapısal uyum ve artırılmış yapısal uyum anlaşmaları (SAF ve ESAF), Sistematik Dönüşüm Anlaşması (Systemic Transformation Facility - STF), Çatışma-Sonrası Ülkeler İçin Acil Kredi Anlaşması.

Dünya Bankası

Yapısal Uyum Kredileri ve Sektörel Uyum Kredileri.

Eski Doğu Bloku ülkelerine uygulanan Sistematik Dönüşüm Anlaşması yapısal uyum programlarıyla büyük oranda aynı şartları öngörüyor.

Birinci Evre: "Ekonomik İstikrar"

Yapısal uyum uluslararası finans kurumları tarafından iki ayrı evre halinde ele alınır: "Kısa dönemli" makro-ekonomik istikrar önlemlerini (devalüasyon, fiyat serbestisi ve bütçe disiplini), bir dizi daha köklü ve "gerekli" yapısal reform izler. Ancak, daha büyük bir çoğunlukla, söz konusu "yapısal" reformlar "ekonomik istikrarı sağlama" süreciyle aynı zamanda gerçekleştirilir. IMF-Dünya Bankası istikrar önlemleri hem bütçe açığını, hem de ödemeler dengesini hedef alır. Dünya Bankası'na göre, bu, "Makro-ekonomik politikayı doğru yola sokmayı" gerektirir: "Bütçe açığını küçük tutmak enflasyonu kontrol etmeye yarar ve ödemeler dengesi sorunlarının önüne geçer. Gerçekçi bir döviz kurunu korumak, karşılığını uluslararası rekabet gücünü artırarak ve konvertibl paraları destekleyerek öder".[4]

Bir Ulusal Paranın Ortadan Kaldırılması

Döviz kuru makro-ekonomik reformun açık farkla en önemli aracıdır: Paranın devalüe edilmesi (döviz kurunun tekleştirilmesi ve döviz kontrollerinin kaldırılması dahil) ulusal ekonomi içinde köklü arz ve talep ilişkisi değişmelerine yol açar. Devalüasyon kararları konusunda IMF kritik bir siyasal rol oynar. Döviz kuru ücretlerin gerçek değerinin yanında doğrudan üreticilere ödenen gerçek fiyatları da düzenler.

IMF her zaman ulusal paranın "aşırı değerli" olduğunu iddia eder. Devalüasyon genellikle yapısal uyum kredisi görüşmelerinden önce (bir ön koşul olarak) talep edilir: Ulusal paranın istikrarsızlaştırılması IMF-Dünya Bankası'nın "gizli gündem"inin temel hedeflerinden biridir. Ani ve beklenmedik fiyat artışlarıyla sonuçlanan bir "büyük devalüasyon", gerçek gelirlerde ciddi bir azalmaya ve aynı zamanda paranın nominal değeri cinsinden ifade edilen emek maliyetlerinin değerinin düşmesine yol açar. Devalüasyon devlet harcamalarının dolar cin-

sinden değerini de düşürerek devlet gelirlerinin dış borçların geri ödenmesi için serbest kalmasını kolaylaştırır.

IMF döviz kurunun tekleştirilmesini IMF Anlaşma Maddeleri'nin VIII. maddesinin fıkraları çerçevesinde dayatıyor. VIII. maddeyi kabul eden ülkelerin IMF onayı olmadan birden fazla döviz kuru uygulaması ya da döviz kontrolleri yapması engelleniyor. IMF'ye üye yetmiş sekiz ülke VIII. maddenin fıkralarını kabul etmiş durumda.

Devalüasyonun Toplumsal Sonuçları

IMF destekli devalüasyonun toplumsal etkisi yıkıcı ve ani: Gıda maddelerinin, hayati önem taşıyan ilaçların, akaryakıtın ve kamu hizmetlerinin yurtiçi fiyatları bir gecede yükseliyor. Devalüasyon her zaman enflasyonu ve yurtiçi fiyatlarının "Dolarizasyon"unu tetiklerken, IMF, hükümetleri (ekonomik paketin bir parçası olarak) bir "anti-enflasyonist program" benimsemeye zorlar. Bu "anti-enflasyonist program"ın enflasyonun gerçek nedenleriyle (yani devalüasyonla) ilgisi sınırlıdır. Kamu çalışanlarının işten çıkarılmasını, sosyal programlarda büyük kesintileri ve ücretlerle enflasyon arasındaki bağın koparılmasını gerektiren "talep daraltma"ya dayanır. Örneğin, Aşağı-Sahra Afrikası'nda, Orta ve Batı Afrika (CFA) Frankının 1994 yılında IMF ve Fransız Hazinesi tarafından dayatılan devalüasyonu, (paranın nominal değeriyle ifade edilen) ücretlerin ve devlet harcamalarının gerçek değerini bir kalem darbesiyle % 50 oranında düşürürken devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü borç servisine yönlendirdi.

Devalüasyon bazı örneklerde dış pazarlara yönelik ticari tarımın kısa dönemli bir canlanmasına zemin sağladı. Ancak daha büyük bir sıklıkla, asıl kazançlı çıkanlar büyük ticari plantasyonlar ve tarıma dayalı sanayi ihracatçıları oldu (tarım işçilerinin daha düşük gerçek ücretler alması sayesinde). Devalüas-

/ondan kaynaklanan "kısa dönem kazançları", her seferinde, akip Üçüncü Dünya ülkeleri (IMF'yle yapılan benzer anlaşmaarla) devalüasyona zorlandığında silindi.

Yurtiçi Fiyatlarının "Dolarizasyon"u

Devalüasyon yurtiçi fiyatlarının dünya piyasasında geçerli olan düzeye gelecek şekilde "yeniden ayarlanmasına" yol açar. Bu 'dolarizasyon" süreci gıda maddeleri, dayanıklı tüketim mallaı, benzin, yakıt dahil çoğu malın yanı sıra üretimde kullanılan çoğu girdi ve hammaddenin (örneğin tarımsal girdiler, teçhizat vb.) yurtiçi fiyatlarında ani fiyat artışları getirir. Bu bağlamda, para politikasının doğrultusundan bağımsız olarak yurtiçi fiyatları dünya piyasasındaki düzeylere göre ayarlanır.

Enflasyonist sarmalın ardındaki temel etken para arzından çok devalüasyondur. IMF devalüasyonun enflasyonist etkisini reddeder: Devalüasyonu izleyen dönemde, fiyatlar bir kez artıktan sonra, "enflasyonist baskılarla mücadele" amacıyla para arzına dönük katı sınırlamalar getirilir. Para miktarının dondurulması, hükümeti gerçek harcamaları kısmaya, gerçek ücretleri azaltmaya ve devlet memurlarını işten atmaya zorlar.

Ücretlerin Enflasyondan Bağımsızlaştırılması

Gerçek kazançlardaki ciddi düşüşü telafi etmek için nominal ücretlerin yükseltilmesine dönük bir toplumsal baskının oluştuğunu söylemeye gerek yok; ancak IMF ile yapılan anlaşma gerçek kazançların (ve sosyal harcamaların) enflasyona bağlanmasına izin vermez. IMF, "emek piyasasının serbestleştirilmesini", toplu sözleşmelerdeki geçim harcamalarına bağlı ücret ayarlaması öngören maddelerin iptalini ve asgari ücret yasalarının aşama aşama ortadan kaldırılmasını ister. Ücretlerin enflasyondan bağımsızlaştırılmasını haklı çıkarmaya yönelik argüman, "ücret artışı taleplerinin enflasyonist etkisi"ne dayanır.

Devalüasyonun Etkilerinin Çözümlenmesi

Devalüasyonun etkilerinin aşağıdaki değişkenlerle bağlantıları içinde çözümlenmesi zorunludur:

- yurtiçi fiyatlarının düzeyi (P)
- nominal ücretler (W), gerçek ücretler (W/P)
- nominal kamu harcamaları (G), gerçek kamu harcamaları (G/P)
- nominal para arzı (M), gerçek para arzı (M/P).

Yurtiçi fiyatlarının dolarizasyonu, bir düşüşe yol açar.

- reel ücretlerde (W/P) ve kamu harcamalarının gerçek değerinde (G/P)

Nominal para arzı (M) yükselebilir; ancak para arzının gerçek değeri (M/P) ciddi bir düşüş gösterir. Bir başka deyişle, devalüasyon, bir parasal daralma (M/P) ve kamu harcamaları ile ücretlerin gerçek değerlerinde (G/P ile W/P) büyük bir düşüş sürecine işaret eder. Devalüasyonun bir sonucu olarak doğrudan üreticilere ödenen gerçek fiyatlar da düşer.

Merkez Bankasının Kontrolünün Ele Geçirilmesi

IMF, Merkez Bankası'nın yeniden yapılandırılmasını sıkı bir şekilde izler ve bunun için kaynak sağlar. "Hükümetlerin enflasyonist eğilimlerine karşı bir çare olarak", "Merkez Bankası'nın siyasal iktidardan bağımsızlığı"nı talep eder.[5] Bu, pratikte, para yaratımını hükümetten çok IMF'nin kontrol etmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle, hükümetle IMF arasında imzalanan anlaşma, Merkez Bankası tarafından para arzı yoluyla kamu harcamalarının finanse edilmesini ve kredi sağlanmasını önler - IMF, kreditörler adına, gerçek ekonomik kalkınmanın finansmanını fiilen baltalama konumundadır. İç kaynaklarını ulusal bir para politikası uygulayarak harekete geçirme olanağı-

nı bulamayan ülkeler uluslararası finansman kaynaklarına giderek daha bağımlı hale gelir ve bunun bir ek sonucu da dış borç düzeyinin yükselmesidir.

IMF tarafından öne sürülen bir diğer önemli koşul, "Merkez Bankası bağımsızlığının meclis karşısında da geçerli olması"dır.[6] Yani, Merkez Bankası'nın üst düzey yetkilileri, bir kez atandıktan sonra, ne hükümete ne de meclise karşı sorumlu tutulabilirler. Onların bağlılıkları giderek yalnızca uluslararası finans kurumlarıdır. Pek çok gelişmekte olan ülkede Merkez Bankası'nın üst düzey yetkilileri uluslararası finans kurumlarının ve bölgesel kalkınma bankalarının çalışanlarıdır. Dahası, Merkez Bankası yetkilileri genellikle çok taraflı ve iki taraflı kaynaklar tarafından finanse edilen ve belli başlı dövizlerden birine endeksli "ek maaş" alır.

Bir Ülkenin Kamu Finansmanının İstikrarsızlaştırılması

Kamu çalışanlarının işten atılması ve sosyal programlarda ciddi kesintilere gidilmesi Bretton Woods kuruluşları tarafından dayatılır. Bu tasarruf önlemleri her türden kamu harcamasını etkiler. Borç krizinin başlangıcında, uluslararası finans kurumları müdahalelerini devlet gelirlerini borç servisi için serbest bırakmak amacıyla bütçe açığı konusunda genel bir hedef koymakla sınırlı tutuyordu. 1980'lerin sonlarından bu yana Dünya Bankası kamu harcamalarının yapısını Kamu Harcamaları Değerlendirmesi (Public Expenditure Review - PER) aracılığıyla yakından izliyor. Bu çerçevede, her bir bakanlığın harcamalarının bileşimi Bretton Woods kuruluşlarının denetimi altına girdi. Dünya Bankası, düzenli harcama kategorilerinden "hedeflenen harcamalar"a "maliyet açısından etkili" bir geçiş tavsiye ediyor. Dünya Bankası'na göre, PER'in amacı, "yoksulluğun maliyet açısından etkili ve verimli bir biçimde hafifletilmesini teşvik etmek".

Toplumsal sektörler söz konusu olduğunda uluslararası

finans kurumları maliyetlerin karşılanmasında ve devletin temel sağlık ve eğitim hizmetleri alanlarından kademeli olarak çekilmesinde ısrar ediyor. Toplumsal sektörlerdeki hedef seçme kavramı "korunmasız gruplar"ın tanımlanmasıyla ilgili. Toplumsal sektörlerdeki -düzenli programlardan, seçilen programlara kaymayı gerektiren- tasarruf önlemleri, Washington merkezli kurumlara bir meşruiyet görüntüsü kazandırırken, okulların, sağlık kliniklerinin ve hastanelerin çöküşünün en önemli nedenleri arasında yer aldı.

Bütçe Açığı: Hareketli Bir Hedef

Bütçe açığına ilişkin ilk hedefler kredi anlaşmalarıyla belirlenir. Ancak, 1990'ların başından bu yana IMF bütçe açığı için "hareketli hedef" kavramını kullanmaya başladı: Önce GSYH'nin % 5'i hedeflenir, hükümet IMF hedefine ulaşır; izleyen kredi görüşmelerinde ya da aynı kredi anlaşması kapsamında IMF hükümetin harcama alışkanlıklarının "enflasyonist" olmasını gerekçe göstererek hedefi % 3.5'a düşürür; % 3.5 hedefine bir kez ulaşıldığında, IMF bütçe açığının GYSH'nin % 1.5'ine düşürülmesinde ısrar eder ve bu böyle sürüp gider. Bu uygulama sonuçta devletin mali krizini ağırlaştırarak, devlet gelirlerinin (kısa vadede) dış borç faiz ödemeleri için serbest bırakılmasını sağlarken devlet programlarının çöküşüne yol açar.

Devlet Yatırımlarının Çöküşünün Planlanması

Devalüasyonun etkileriyle birlikte Bretton Woods kuruluşları tarafından dayatılan bütçe hedefleri kamu yatırımlarının çöküşünü başlatır. Gerek yinelenen harcamalarla, gerekse yatırım harcamalarıyla ilgili yeni kurallar getirilir: Her tür harcama kategorisi için kesin "tavan"lar yerleştirilir, devletin kendi kaynaklarını kamusal altyapı, yol ya da hastane vb. yatırımlarına yöneltmesine artık izin verilmez - kreditörler tüm büyük kamu yatırım pro-

jelerinin "broker"ları haline gelmekle kalmaz, (Dünya Bankası'nın teknik yardımlarıyla hazırlanan) "Kamu Yatırım Programı" çerçevesinde, "kredi verenler topluluğu" tarafından hangi türden kamu altyapı yatırımlarının finanse edilip hangilerinin edilmeyeceğini de kararlaştırır. Hedeflenen yatırımlar kavramı öne sürülerek gerekli ekonomik ve toplumsal altyapı sektörlerinde sermaye oluşumu ciddi şekilde sınırlandırılır.

Kamu Yatırım Programı çerçevesinde tüm proje kredileri, kamu projelerinin yürütülmesi işini tümüyle uluslararası inşaat ve mühendislik firmalarına veren bir tedarik ve uluslararası teklif ("eksiltme") sistemini gerektirir. Diğer yandan söz konusu firmalar muhtelif danışmanlık ve yönetim ücretleri biçiminde büyük miktarlarda para alır. Yerel inşaat şirketleri (gerek kamu şirketleri gerekse özel şirketler), gerçek inşaat işlerinin büyük bölümünün ulus-ötesi şirketlerle gerçekleştirilen ayrı alt-sözleşme görüşmeleri sonucunda (yerel emeği çok düşük ücretlerle kullanan) yerel şirketler tarafından üstlenilecek olmasına karşın, teklif verme sürecinin dışında tutulmaya çalışılır. Bir başka deyişle, altyapı projeleri için verilen kredilerin büyük bir bölümü çokuluslu müteahhitler lehine "yeniden çevrim"e sokulur.

Proje finansmanının ayrıcalıklı faiz oranları ve genişletilmiş geri ödeme süreleri bulunan "yumuşak krediler"le (soft loans) sağlanmasına karşın, ülke açısından gerçek maliyetler (ve bu maliyetlerin temelinde yer alan farzedilen faiz oranı) fazlasıyla yüksektir. Bir başka deyişle, Dünya Bankası'nın denetimindeki Kamu Yatırım Programları, iç kaynaklar hareketsiz kılınırken dış borçların artırılmasına dayanır.

Fiyat Liberalizasyonu

IMF-Dünya Bankası, "fiyat çarpıklıklarının" giderilmesinin gerekli olduğunu iddia eder. "Fiyatları düzeltmek", tüm sübvansiyonların ve fiyat kontrollerinin kaldırılması anlamına gelir. Bu

da gerçek kazanç düzeyleri üzerindeki etkisini (gerek kayıtlı, gerekse kayıt dışı sektörlerde) hemen gösterir.

Temel tüketim maddeleri ithalatının serbest bırakılması gibi, yurtiçi tahıl fiyatlarının kuralsızlaştırılması da söz konusu programın temel unsurları arasında yer alır. Liberalizasyon programı girdi ve hammadde fiyatlarını da ilgilendirir. Temel önlemler, devalüasyonla birlikte, gübre, tarımsal girdi, teçhizat vb.'nin yurtiçi fiyatlarında ekonomik faaliyet alanlarının çoğunun maliyet yapısını hemen etkileyen büyük fiyat artışlarına yol açar.

Petrol Ürünlerinin ve Kamu Hizmetlerinin Fiyatlandırılması

Petrol ürünlerinin fiyatları Dünya Bankası denetiminde devlet tarafından düzenlenir. Gerek akaryakıt, gerekse kamu hizmeti fiyatlarındaki çoğu zaman % birkaç yüzlük artışlar her zaman yurtiçi üretimin istikrarsızlaşmasına katkıda bulunur - yurtiçindeki yüksek (dünya piyasalarındaki düzeyin hayli üzerindeki) benzin fiyatları yerli sanayi ve tarımın maliyet yapısını vurur. Üretim maliyetleri çoğu kez yapay bir şekilde malın yurtiçindeki satış fiyatının üzerine itilerek çok sayıda küçük ve orta ölçekli şirket iflasa sürüklenir.

Dahası, petrol ürünleri fiyatlarındaki Dünya Bankası tarafından dayatılan periyodik artışlar mal ithalatının serbestleştirilmesiyle aynı anda gerçekleştirilir, yerli üreticileri kendi pazarlarından koparma amacına hizmet eden bir "iç gümrük" işlevi görür. Yüksek benzin fiyatları yurtiçi taşımacılığın tahrip olmasına katkıda bulunur. (Çok düşük ücretlerle karşılaştırıldığında) aşırı yüksek petrol ve dizel fiyatları, köprüler, yollar, iç suyolları vb. için alınan çok sayıdaki geçiş ücreti ile birleşerek, yurt içinde üretilen malların tüm maliyet yapısını ithal mallar lehine ve büyük oranda etkiler. Aşağı-Sahra Afrikası'nda uluslararası finans kurumları tarafından dayatılan yüksek ulaştırma maliyeti

çiftçilerin kendi ürünlerini Avrupa ve Kuzey Amerika'dan ithal edilen bol sübvansiyonlu tarım ürünleri ile doğrudan rekabet ederek kent pazarında satmalarını engelleyen en önemli etkenlerden biridir.

Biçimleri farklı olsa da, akaryakıt ve kamu hizmetleri fiyat tarifesi, 18. yüzyılın sonlarında British East India Company tarafından Hindistan'a dayatılan iç gümrüklerle benzer sonuçlar doğuruyor.

İkinci Evre: "Yapısal Reform"

Makro-ekonomik "istikrar" programının uygulanmasını (IMF tarafından geçiş finansmanı sağlanmasının ve dış borçların geri ödeme takviminin Paris ve Londra Kulüpleri ile birlikte yeniden belirlenmesinin ön koşulu), "gerekli" oldukları söylenen yapısal reformların gerçekleştirilmesi izler. IMF ile Dünya Bankası arasında bir görev bölüşümü vardır. "Gerekli" ekonomik reformlar Dünya Bankası tarafından Yapısal Uyum Kredileri ve sektörel uyum kredileriyle "desteklenir". Bu başlık altında tartışılan yapısal reformlar paketi, ticaret liberalizasyonu, bankacılık sektörünün kuralsızlaştırılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, vergi reformu, tarım alanlarının özelleştirilmesi, "yoksulluğun hafifletilmesi" ve "iyi idare" ile ilgili önlemlerden oluşur.

Ticaret Liberalizasyonu

Bretton Woods kuruluşları gümrük tarifeleri yapısının ihracat ekonomisine köstek olan bir "ihracat karşıtı eğilim" yarattığını iddia eder - iç pazarın ihracat sektörünün geri kalması pahasına gelişmesini sağlayarak kaynakların yanlış kullanımına yol açmaktadır. Ancak, tarifelerin kaldırılmasının ihracat lehine bir "kaynak kayması"nı sağladığını varsaymak için yeterli kanıt bulunmuyor.

Ticaret liberalizasyonu programı her zaman ithalat kotalarının kaldırılması ile tarifelerin indirilmesi ve tekleştirilmesini içerir. Gümrük gelirlerinde bunun ürünü olarak görülen gerilemenin de devlet maliyesi üzerinde önemli bir etkisi olur. Bu önlemler bütçe açığına yol açarak geri tepmekle ve böylece mali dengesizlikleri artırmakla kalmaz; yetkililerin kıt olan dövizi (gümrük tarifeleri ve kotalar aracılığıyla) seçmeci bir şekilde "tahsis" etmelerini de engeller.

Kotaların kaldırılması ve koruyucu gümrük engellerinin azaltılması, "yerli sanayinin rekabet gücünün artırılması"na yönelik olmakla birlikte, ticaret liberalizasyonu her zaman (iç pazara dönük) yerli üretimin çöküşüne yol açar. Alınan önlemler aynı zamanda lüks malların ülkeyi istila etmesi sonucunu doğurur; çünkü üst gelir gruplarının vergi yükü otomobiller ve dayanıklı tüketim mallarına dönük ithalat vergilerinin düşürülmesi sayesinde azalmıştır. İthal tüketim malları yerli üretimin yerine geçmekle kalmaz, (çeşitli acil krediler aracılığıyla) borç alınan parayla güçlendirilen bu tüketim çılgınlığı sonuçta dış borcun kabarmasına katkıda bulunur.

Devlet Girişimlerinin Yağmalanması ve Özelleştirilmesi

Yapısal uyum, borç servisi yükümlülüklerini yerine getirtmesi aracılığıyla olduğu gibi özelleştirme programı aracılığıyla da, borçlu ülkelerin gerçek varlıklarına el koymayı mümkün kılar. Devlet işletmelerinin özelleştirilmesi dış borç görüşmeleriyle her zaman ilişkilendirilir. Devletin ortak olduğu işletmelerin en kârlıları yabancı sermaye ya da ortak girişimler tarafından genellikle borç yükümlülükleri karşılığında alınır. Bu satışların Hazine'ye yatırılan gelirleri Londra ve Paris Kulüpleri'ne doğru yönlendirilir. Uluslararası sermaye, çok düşük bir masrafla, en kârlı devlet işletmelerini kontrol etmeye ve/veya onlara sahip olmaya başlar. Dahası, çok sayıda borçlu ülkenin kamu iş-

letmelerini aynı zamanda satması (ya da takas etmesi) nedeniyle devlet varlıklarının fiyatları dibe vurur.

Bazı ülkelerde "stratejik sektörlerin" (örneğin petrol, doğalgaz, telekomünikasyon) ve kamu tesislerinin devlet mülkiyetinde olması anayasa gereğidir. Bu sektörlerin özelleştirilmesi, Brezilya örneğinde olduğu gibi, öncelikle anayasanın değiştirilmesini gerektirebilir (Bkz. 9. Bölüm).

Vergi Reformu

Dünya Bankası rehberliğinde mali yapıda bir dizi köklü değişiklik yapıldı. Bu değişiklikler yurtiçi üretimi gerek talep, gerekse arz yönlerinden baltalamaya yöneliktir. Katma değer ya da satış vergisinin konması ve doğrudan vergilendirme yapısındaki değişiklikler her zaman düşük ve orta gelirli kesimlerin daha büyük bir vergi yüküyle karşılaşması anlamına gelir. Dünya Bankası'nın çerçevesi içinde küçük tarım üreticilerinin ve kentlerdeki kayıt dışı sektör birimlerinin vergilendirilmek üzere kayıt altına alınması da yer alır. Yerli üreticilerin vergi ödemesi gerekirken, ortak girişimler ve yabancı sermaye her zaman "yabancı sermayeyi çekmenin" bir aracı olan cömert vergi muafiyetlerinden yararlanır.

Toprak Kullanımı ve Tarımsal Alanların Özelleştirilmesi

Reformlar Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredileri çerçevesinde hayata geçiriliyor. Toprak mülkiyetine ilişkin yasal düzenlemeler genellikle Dünya Bankası'nın Hukuk Departmanı tarafından sağlanan teknik destekle birlikte hazırlanıyor. Reformlar, çiftçilere tapu dağıtılırken, aynı zamanda tarımsal alanların az sayıda elde toplanmasının teşvik edilmesini içeriyor. Geleneksel toprak hakları da reformlardan etkileniyor. Eğilim, küçük çiftçilerin topraklarını yitirmesi ve/veya ipotek altına sokması, tarım ürünleri sektörünün büyümesi ve toprak-

sız bir mevsimlik tarım işçisi sınıfının oluşumu yönünde.

Dahası, alınan önlemler genellikle -modernite kılığında- "eski" feodal toprak sahipleri sınıfının haklarının geri verilmesine yardım ediyor. Bu feodal toprak sahipleri çoğu kez, ironik bir şekilde, ekonomik "liberalizasyon"un savunuculuğunu yapar.

Dünya Bankası'nın tavsiyeleriyle satılan kamu arazilerinin gelirleri ulusal hazine tarafından uluslararası kredi kuruluşlarına yönlendirilecek olan devlet gelirleri yaratmak için kullanıldığından, toprağın özelleştirilmesi borç servisi hedefine de hizmet eder.

Bankacılık Sisteminin Kuralsızlaştırılması

Merkez Bankası para politikası üzerindeki kontrolünü yitirir: Faiz oranları "serbest piyasa"da ticari bankalar tarafından belirlenir. Tarım ve sanayiye ayrıcalıklı kredi verilmesi uygulaması aşama aşama sonlandırılır. Alınan temel önlemler genellikle gerek gerçek, gerekse nominal faiz oranlarında önemli artışlara yol açar. Faiz oranlarının hareketi ile yurtiçi fiyatlarının hareketi birbirini etkiler. Periyodik devalüasyonlar ve yurtiçi fiyatlarının bunun ürünü olan "dolarizasyonu" nedeniyle nominal faiz oranları anormal derecede yüksek düzeylere çıkar. Bankacılık sisteminin kuralsızlaştırılması yapay bir şekilde aşırı derecede yükseltilen faiz oranları tarafından çekilen "sıcak para" girişine de yol açar. Ticari bankalar artık reel ekonomiye mantıklı faiz oranlarıyla kredi sağlama konumunda değildir.

Bu politika -devlet kalkınma bankalarının aşama aşama ortadan kaldırılmasıyla birlikte- gerek tarıma gerekse yerli sanayiye dönük kredilerin ortadan kalkmasına yol açar. Yerli bankacılık sektörü ihracatla uğraşan tüccarlara kısa vadeli kredi sağlanmaya devam ederken, artık yerel üreticilere kredi sağlama amacından uzaklaşmıştır.

Uluslararası finans kuruluşları devlet kalkınma bankalarının özelleştirilmesini ve ticari bankacılık sisteminin kuralsızlaştırılmasını da talep edecektir. GATT şemsiyesi altında hazırlanan ve 1994 yılında imzalanan Uruguay Turu anlaşmasıyla yabancı ticari bankaların yerli bankacılık sektörüne serbestçe girmelerine izin verildiğini hatırlatmakta yarar var.

Gelişmeler, özel yerli bankaların yerine yabancı bankalar geçerken devletin bankacılık kurumlarının (özelleştirme programı çerçevesinde) yağmalanması yönünde. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması bir Finans Sektörü Uyum Programı (FSAP-Financial Sector Adjustment Programme) çerçevesinde gerçekleştiriliyor. Bu program, kritik önem taşıyan bankacılık kurumlarının yabancı finans devlerinin eline geçmesiyle birlikte, tüm devlet bankalarının uluslararası finans kurumları denetiminde yağmalanmasını ve satılmasını içermektedir.

Yağma süreci borç servisi yükümlülüklerinin tahsilatı ile doğrudan ilişkili. Örneğin, ticari borçların Brady Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılması çoğu kez devletin bankacılık kurumlarının FSAP maddelerine göre önceden özelleştirilmesi ve bu satışların gelirinin ticari borç servisine aktarılması koşuluna bağlandı.

Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi

IMF, yabancı paraların ülkeye (elektronik transferler aracılığıyla) giriş ve çıkışının "saydam" ve "serbest" olması konusunda ısrar etmektedir. Bu süreç yabancı şirketlerin kârlarını serbestçe yabancı paraya çevirmelerini mümkün kılmaktadır.

Kirli Paranın Borç Servisi İçin Yeniden Çevrime Sokulması

Ancak, bu arada bir başka önemli amaca da hizmet edilir: Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, "kaçan sermayenin geri dönüşü"nü, yani 1960'lardan bu yana Üçüncü Dünya seçkinleri

tarafından kıyı bankalarındaki hesaplara yatırılmış olan "kara" ve "kirli para"nın dönüşünü teşvik eder. "Kara para" vergiden kaçan parayken, "kirli para" yasadışı ticaretten ve/veya kriminal etkinliklerden elde edilen gelirlerden oluşur.

Makro-ekonomik reformların ağırlığı altındaki yasal ekonominin krizi yasadışı ticaretin hızlı büyümesiyle doğrudan ilişkilidir. Dahası, kirli para işlemlerinin (elektronik transferler aracılığıyla) gerçekleştirilmesindeki kolaylık ve hız, yasadışı ticaretin yasal ekonomi zararına gelişmesine yardım eder.

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi kredi veren kuruluşların çıkarlarına hizmet eder. Ayrıcalıklı toplumsal sınıflara yasadışı yollarla elde edilen büyük miktarlardaki paraları kolaylıkla temizlemenin mekanizmasını sağlarken, kıyı bankalarına yatırılmış olan "kirli" ve "kara para"nın dış borç servisine yönlendirilmesinin bir aracı olur.

Bu süreç şu şekilde işler: Bir kıyı bankası hesabındaki dövizler gelişmekte olan bir ülkenin interbank (bankalar arası) piyasasına transfer edilir ("soru sorulmaz"). Daha sonra dövizler yerel para birimine çevrilir ve Dünya Bankası destekli özelleştirme programı çerçevesinde hükümet tarafından satış listesine konmuş olan devlet varlıkları ve/veya kamu arazilerinin satın alınması için kullanılır. Diğer taraftan, bu satışlardan elde edilen döviz gelirleri, borç servisi için kullanılmak üzere ulusal Hazine'ye aktarılır.

"Yoksulluğun Hafifletilmesi" ve "Sosyal Güvenlik Ağı"

1980'lerin sonlarından bu yana, "yoksulluğun hafifletilmesi", Dünya Bankası'nın kredi anlaşmalarının bir "kredi alma koşulu" haline geldi. "Yoksulluğun hafifletilmesi", borç servisi amacına hizmet eder: Bretton Woods kuruluşlarının belirleyiciliği altındaki "sürdürülebilir yoksulluk azaltımı" sosyal sektör bütçelerinin kısılmasına ve harcamaların seçmeci bir şekilde ve

kart esasına göre "yoksullar için" yeniden yönlendirilmesine dayanır. Oluşturulan "Acil Sosyal Yardım Fonu" ("Social Emergency Fund") (Bolivya-Gana modeli), aynı zamanda devletin kamu maliyesini parçalarken, "yoksulluk yönetimi" için "esnek bir mekanizma" kurmayı amaçlar.

Acil Sosyal Yardım Fonu bir "toplumsal mühendislik" yaklaşımını, yani "yoksulluk yönetimi" ve toplumsal huzursuzluğun kreditörler açısından minimum maliyetle azaltılması için bir politika çerçevesini gerektirir. "Yoksullara yardım"a dönük "hedefli programlar"ın, "masrafların geri alınması" ve sağlık ve eğitim hizmetlerinin "özelleştirilmesi" ile birlikte, sosyal program sağlamanın "daha verimli" bir yolu olduğu söylenir. Devlet geri çekilir ve hizmet bakanlıklarının sorumluluğunda yürütülen pek çok program artık Acil Sosyal Yardım Fonu şemsiyesi altında sivil toplum örgütleri tarafından yönetilmeye başlar. Acil Sosyal Yardım Fonu, "sosyal güvenlik ağı" çerçevesinde, uyum programının bir sonucu olarak işten atılan kamu sektörü işçilerine dönük tazminatları ve/veya minimum istihdam projelerini de finanse eder.

Acil Sosyal Yardım Fonu devletin toplumsal sektörlerden çekilmesini, ayrı ve paralel örgütsel yapılar tarafından (mikro-toplumsal düzeyde) "yoksulluk yönetimi"ni resmen onaylar. Uluslararası "yardım programları" tarafından finanse edilen çeşitli sivil toplum örgütleri (non-governmental organisation) yerel hükümetlerin pek çok işlevini aşama aşama üstlendi. "Sosyal güvenlik ağı"nın şemsiyesi altında küçük ölçekli üretim ve el sanatları projeleri, ihracatçı şirketlerle yapılan alt-sözleşmeler, yerel topluluklara dönük eğitim ve istihdam programları vb. düzenlenir. Böylece, büyük bir toplumsal değişim riski bastırılırken yerel toplulukların zorlukla da olsa hayatta kalması sağlanır.

"İyi İdare": Sahte Parlamenter Kurumların Desteklenmesi

"Demokratikleşme", serbest piyasanın düsturu haline geldi. "İyi idare" ve çok-partili seçimlerin gerçekleştirilmesi kredi anlaşmalarının koşulları arasına eklendi. Ancak, ekonomik reformların doğası, gerçek bir demokratikleşmenin önüne geçiyor.

Yapısal Uyumun Sonuçları

Borç krizine bulunan çözümler daha fazla borçlanmanın nedenleri haline geliyor. IMF'nin ekonomik istikrar paketi, teoride, borçlarını geri ödeyebilmeleri ve bir ekonomik iyileşme sürecini başlatabilmeleri için ticaret dengelerinde bir fazla üretmek amacıyla, ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırmalarına yardım etmeyi hedefler. Tam tersi olur. Kreditörler tarafından dayatılan "kemer sıkma" sürecinin kendisi ekonomik iyileşmeyi ve ülkelerin borçlarını geri ödemelerini olanaksızlaştırır.

Diğer bir deyişle, alınan temel önlemler dış borçların artmasına yardım eder:

1) Eski borçların geri ödenmesine dönük olarak verilen, uygulanan politikalara dayalı yeni krediler, borç stokunun artmasına katkıda bulunur.

2) Ticaret liberalizasyonu ödemeler dengesi krizini ağırlaştırır. Yerli üretimin yerini (geniş bir mal yelpazesiyle) ithalat alır ve ülkelerin dünya pazarından mal ithal etmeyi sürdürebilmeleri için yeni acil krediler sağlanır.

3) Uruguay Turu'nun tamamlanması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla birlikte, ithalat harcamalarının çok daha büyük bir bölümü fikri mülkiyet hakları da dahil olmak üzere "hizmet" alımlarına ayrılıyor. Bir başka deyişle, ithalat faturası, karşılığında bir ("üretilmiş") mal girişi olmadan yükselir.

4) Yapısal uyum programı proje bazlı kredilendirmeden ciddi bir uzaklaşma ve bunun bir sonucu olarak ihracat ekonomisinin çıkarlarına doğrudan hizmet etmeyen tüm alanlarda sermaye oluşumunun durması anlamına geldi.

Ekonomik istikrar paketi ulusal politika üreticileri tarafından kontrol edilen bir "iç dinamiklere dayalı ulusal ekonomik kalkınma süreci"nin yaşanma olasılığını ortadan kaldırıyor. IMF-Dünya Bankası reformları, sömürgecilik-sonrası dönemin çaba ve mücadelelerinin sonuçlarını ortadan kaldırarak ve geçmişteki ilerleme sürecini "bir kalem darbesiyle" tersine çevirerek, gelişmekte olan ülkelerin sosyal sektörlerini acımasızca parçalıyor. Gelişmekte olan dünyanın tümünde istikrarlı ve tutarlı bir yol izleniyor: IMF-Dünya Bankası reform paketi tutarlı bir ekonomik ve toplumsal çöküş programı oluşturuyor. Tasarruf önlemleri devletin parçalanmasına yol açıyor, ulusal ekonomi yeniden biçimlendiriliyor, iç pazara dönük üretim gerçek kazançların sınırlandırılması yoluyla tahrip ediliyor ve yerli üretim dünya pazarına yönlendiriliyor. Bu önlemler ithalatı ikame eden sanayileri aşama aşama yok etmenin çok ötesine geçiyor. Ulusal ekonominin dokusunu bütünüyle tahrip ediyorlar.

IMF Politikalarının Yanlışlığını Örtülü Biçimde Kabul Ediyor

Politikalarının yanlışlığı, IMF ve Dünya Bankası tarafından, ironik bir şekilde, örtülü biçimde kabul ediliyor:

> Son on yılda bu konuda pek çok çalışma yapılmış olmasına karşın programların "işe yarayıp yaramadığını" kesin olarak söylemek mümkün değil... Mevcut çalışmalar ışığında, Fon tarafından desteklenen programların enflasyon ve büyüme performansında bir ilerleme sağlayıp sağlamadığı kesin olarak söylenemez. Gerçekten de sık sık programların enflas-

yonda bir yükselme ve büyüme oranında bir gerilemeyle bir arada yürütüldüğü görüldü.[7]

Fon-destekli programlar için "daha gelişkin değerlendirme teknikleri"nin geliştirilmesini isteyen IMF Araştırma Bölümü tarafından önerilen ampirik testler bu kanıtı çürütemiyor.

Karşıt Olgulara Dayalı İddia

Önlemler Bretton-Woods kurumları tarafından mikro-ekonomik verimlilik temelinde savunulur. Uluslararası finans kurumlarına göre, makro-ekonomik istikrarın "ekonomik yararlar"ı karşılığında "toplumsal maliyetler" dengelenmek zorundadır. IMF-Dünya Bankası'nın düsturu, "uzun dönem kazancı için kısa dönem acısı"dır.

Bretton Woods kuruluşları, "uyumun toplumsal boyutları"nı kabul ederken, "karşıt olgulara dayalı iddia"nın da altını çizmiştir: "Durum kötü, ama yapısal uyum önlemleri benimsenmeseydi çok daha kötü olurdu". Yakın geçmişte hazırlanan bir Dünya Bankası raporuna göre:

> Afrika'nın hayal kırıklığı yaratan toplam performansı uyumun başarısızlığından çok uyum konusundaki başarısızlığı yansıtmaktadır...: Daha Fazla Uyum -Daha Az Değil- Yoksullara ve Çevreye Yardım Ederdi... Uyum, sürdürülebilir yoksulluk azaltımı yolunda gerekli olan ilk adımdır...[8]

Ekonomik politikalar paketi ilke düzeyinde pazar mekanizmalarına dayalı olarak verimliliği ve üretim kaynaklarının daha rasyonel kullanımını hedeflemekle birlikte, bu hedefe insan kaynakları ve maddi kaynakların yoğun bir şekilde üretim dışına itilmesi aracılığıyla ulaşılıyor. "Mikro-ekonomik verimlilik"in tamamlayıcı parçası makro-ekonomik düzeydeki prog-

ramlı tasarruftur. Dolayısıyla bu önlemleri verimlilik ve kaynak tahsisi temelinde haklı çıkarmak zordur.

Makro-ekonomik Reformun Toplumsal Etkisi

Söz konusu reformların (sağlık, eğitim, kadınların sosyal hakları ve çevre üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere) toplumsal sonuçları yeterince belgelenmiştir.[9] Kaynak yetersizliği nedeniyle eğitim kurumları kapatıldı ve öğretmenler işten atıldı; sağlık sektöründe, tıbbi teçhizat ve malzeme eksikliği, kötü çalışma koşulları ve sağlık çalışanlarına düşük ücret ödenmesi nedeniyle iyileştirici ve koruyucu sağlık hizmetlerinde genel bir çöküş söz konusu. İşletme fonlarının yetersizliği kısmen zorla alınan kayıt ve kullanım ücretleri ile "karşılanıyor" -örnek olarak Bamako Teklifi'ndeki "ilaç masraflarını karşılama planı" ve geçmişte Eğitim Bakanlığı'nca karşılanan harcamalar için Veli-Öğretmen Birlikleri adına yerel topluluklar tarafından zorla toplanan paralar verilebilir.

Ancak bu süreç, devlet tarafından sağlanması zorunlu olan toplumsal hizmetlerin kısmen özelleştirilmesi ve nüfusun (özellikle kırsal bölgelerdeki) sağlık ve eğitim hizmetleri için alınan çeşitli ücretleri ödeme gücü olmayan büyük kesimlerinin fiilen dışlanması anlamına geliyor.[10]

Yapısal uyum programının kentlerdeki ve kırlardaki yoksulluğu artırmakla kalmadığını vurgulamak gerekiyor. Bu program aynı zamanda (orta-sınıf haneleri de dahil olmak üzere) halkın, masrafları karşılama planıyla ilişkili sağlık ve eğitim hizmetleri için gerekli ödemeleri yapma gücünü de azaltıyor.

Öğretmen okullarının mezun sayısının dondurulması ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının artırılması Dünya Bankası'nın sosyal-sektör uyum kredilerinin açık koşullarından kaynaklanıyor. Eğitim bütçesi kısılıyor, çocukların okulda geçirdiği süre kısaltılıyor ve "sabahçılık-öğlencilik" sistemi geti-

riliyor: Artık bir öğretmen iki öğretmenin işini yapıyor, artan öğretmenler atılıyor ve bu sayede Hazine'nin tasarruf ettiği para dış kreditörlere pompalanıyor.

Ancak, bu "maliyet açısından etkin" adımlar da yetersiz bulunuyor: Aşağı-Sahra Afrikası'nda kreditörler topluluğu, yakın geçmişte, işsiz öğretmenlere köylerin bahçelerinde ve kentlerin varoşlarında kendi gayri resmi "özel okul"larını kurmaları için küçük krediler verilirken öğretmenlerin yetersiz aylıklarının da (bazı ülkelerde ayda 15-20 ABD Doları düzeyinde) tümüyle iptal edilmesini içeren yeni bir yaratıcı ("maliyet açısından etkin") formül geliştirdi. Bu plana göre, Eğitim Bakanlığı her şeye rağmen öğretimin "kalite"sini izlemekten sorumlu olacak.

Sağlık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması

Benzer bir yaklaşım sağlık alanında da geçerli: Sağlığa dönük devlet teşviklerinin "zenginler yararına" olan ve istenmeyen "pazar çarpıklıkları" yarattığı söyleniyor. Dahası, Dünya Bankası'na göre, kişi başına yıllık 8 dolarlık bir harcama, kabul edilebilir klinik hizmetleri standartlarına ulaşmak için fazlasıyla yeterlidir.[11] Dahası, yoksullaşmış kırsal topluluklara dönük temel sağlık hizmetleri için zorla ücret alınması, gerek "daha fazla eşitlik", gerekse "verimlilik" açısından gereklidir. Bu toplulukların, (aylıkları o zamana dek Sağlık Bakanlığı tarafından ödenen) deneyimli hemşire ya da hastabakıcının yerine deneyimsiz ve yarı-cahil bir sağlık gönüllüsünü yerleştirerek temel sağlık hizmetleri birimlerinin işletilmesine de katılmaları gerekir.

Sonuçlar: Dışarıdan finanse edilen birkaç göstermelik örnek dışında Aşağı-Sahra Afrikası'ndaki sağlık kuruluşları fiilen hastalık kaynakları haline geldi. Gerek kullanıldıktan sonra atılan şırıngalar da dahil olmak üzere tıbbi malzeme alımına ayrılan kaynakların yetersizliği, gerekse elektrik, su ve (örneğin iğneleri sterilize etmek için gereken) akaryakıt fiyatlarındaki

(Dünya Bankası'nın tavsiye ettiği) artışlar enfeksiyona yakalanma oranını (HIV bulaşması dahil) artırıyor. Örneğin, Aşağı-Sahra Afrikası'nda, reçetede yazılı ilaçların parasal nedenlerle alınamaması, devletin sağlık merkezlerine başvuru ve bu merkezleri kullanma düzeyini, sağlık altyapısının ve personelinin artık maliyet açısından etkin bir biçimde kullanılamamasına yol açacak ölçüde düşürüyor.[12]

Masrafları karşılama planı az sayıdaki sağlık merkezinin sınırlı işlevlere daraltılmış varlıklarını korumalarını sağlarken, eğilim; a) Sağlık hizmetleri sisteminde artan bir toplumsal kutuplaşma, b) Sağlık hizmetlerinde bir daralma ve nüfusun sağlık hizmetlerine ulaşamayan kesiminin zaten yüksek olan oranının daha da yükselmesi doğrultusundadır. Diğer bir deyişle, makro-ekonomik politikalar, sosyal sektörlerdeki insan kaynakları ve maddi kaynakların devre dışı kalmasına yol açmaktadır.

Bulaşıcı Hastalıkların Yeniden Canlanması

Aşağı-Sahra Afrikası'nda kontrol altına alınmış olduğuna inanılan bir dizi bulaşıcı hastalık yeniden canlandı. Bunlar arasında kolera, sarı humma ve sıtma da bulunuyor. Benzer şekilde, Latin Amerika'da, parazitlerin bulunma oranıyla hesaplanan sıtma ve dang (şiddetli mafsal ağrısı veren bulaşıcı bir humma - ç.n.) yaygınlığı, 1980'lerin ortalarından bu yana ciddi şekilde arttı. Kamu harcamalarının yapısal uyum programları altında kısılmasıyla doğrudan bağlantılı olarak kontrol ve koruyucu sağlık hizmetleri ciddi şekilde azaldı. Hindistan'da 1994 yılında patlak veren hıyarcıklı veba ve akciğer vebası salgını, "1991 tarihli IMF-Dünya Bankası destekli yapısal uyum programı altında kentlerdeki sağlık koşullarının ve kamusal sağlık altyapısının kötüleşmesinin doğrudan sonucu" olarak kabul edildi.[13]

Yapısal uyumun toplumsal sonuçları uluslararası finans kurumları tarafından tümüyle kabul edilmiş durumda. Ancak,

IMF-Dünya Bankası metodolojisine göre, "sosyal sektörler" ile "uyumun toplumsal boyutları" "farklı" şeyler, egemen iktisadi dogmaya göre, söz konusu "istenmeyen yan etkiler" bir ekonomik modelin bileşenleri arasında yer almıyor. Bunlar ayrı bir "sektör"e, yani sosyal sektöre ait.

Notlar

1 Bkz. World Bank, World Debt Tables, farklı sayılar.

2 Kredi ödemeleri genellikle birkaç dilim halinde gerçekleştirilir. Her bir dilimin serbest bırakılması kesin olarak belirlenmiş ekonomik reformların gerçekleştirilmesi koşuluna bağlıdır.

3 Bu krediler "ödemeler dengesi yardımı"nı oluşturur.

4 World Bank, Adjustment in Africa, Oxford University Press, Washington, 1994, s. 9.

5 Carlo Cottarelli, Limiting Central Bank Credit to the Government, IMF, Washington DC, 1993, s. 3.

6 Carlo Cotarelli, a.g.y., s. 26.

7 Mohsin Khan, "The Macroeconomic Effects of Fund Supported Adjustment Programs", IMF Staff Papers, Cilt 37, No. 2, 1990, s. 196, s. 222.

8 World Bank, Adjustment in Africa, Oxford University Press, Washington, 1994, s. 17.

9 UNICEF'in "İnsani Yüzlü Yapısal Uyum" başlıklı önemli çalışması da dahil olmak üzere çeşitli çalışmalar makro-ekonomik politikaların bulaşıcı hastalıkların yaygınlık ve sıklığı, bebek ölümleri, çocukların beslenme düzeyleri ve eğitim düzeyleri de dahil olmak üzere bir dizi toplumsal gösterge üzerindeki etkilerini inceledi.

10 Uluslararası finans kuruluşları tarafından borçlu ülkelere önerilen masrafları karşılama planına göre Sağlık Bakanlığı'nın ödemelerini azaltacağını ve sağlık merkezlerinin işletme masraflarını yoksullaşmış kent ve kır topluluklarına aktaracağını kaydetmekte yarar var. Masrafları karşılama planına göre, "karar alma süreçlerinde desantralizasyon" ve "topluluk katılımı ve denetimi" sağlanacak: Bu da, yoksullaşmış kent ve kır topluluklarının -formel olarak "kendine güvenir" hale gelirken- Sağlık Bakanlığı'nın açıklarını kapatma yükünü kaldıracağı anlamına geliyor.

11 Bkz. World Bank, World Development Report, 1993: Investing in Health, Washington DC, 1993, s. 106.

12 Masrafların karşılanması konusunda Bkz. UNICEF, "Revitalising Primary Health Care/Maternal and Child Health, the Bamako Initiative", report by the Executive Director, February 1989, s. 16.

13 Bkz. Madrid Declaration of Alternative Forum, The Other Voices of the Planet, Madrid, October 1994.

3.
BÖLÜM

KÜRESEL UCUZ EMEK EKONOMİSİ

Giriş

Yoksulluğun küreselleşmesine gelişmekte olan ülkelerin ulusal ekonomilerinin yeniden biçimlendirilmesi ve dünyanın yeni ekonomik düzeni içindeki rollerinin yeniden tanımlanması eşlik ediyor. Çok sayıda ülkede aynı anda uygulanan ulusal makroekonomik reformlar (önceki bölümde tartışıldı) ücretlerin ve emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde düzenlenmesi açısından kritik bir rol oynuyor. Küresel yoksulluk arz tarafının bir girdisi; küresel ekonomik sistem ucuz-emekle besleniyor.

İleri ülkelerin sınai altyapısının önemli bir bölümünün gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz emek merkezlerine kaydırılma süreci dünya ekonomisine damgasını vuruyor. Ucuz emeğe dayalı ihracat ekonomisinin gelişimi 1960'lı ve 1970'li yıllarda Güneydoğu Asya'da ve ağırlıklı olarak "emek yoğun imalat sektö-

ründe" başlamıştı. Başlangıçta birkaç ihracat bölgesi (örneğin Hong Kong, Singapur, Tayvan ve Güney Kore) ile sınırlı olan yabancı ülkelerdeki ucuz emeğe dayalı üretimin gelişimi 1970'ler ve 1980'lerde hız kazandı.

1970'lerin sonlarından bu yana Güneydoğu Asya ile Uzakdoğu, Çin, Brezilya, Meksika ve Doğu Avrupa'daki önemli büyüme merkezleri ile birlikte serbest bölgelerin "yeni bir kuşağı" gelişti. Sınai üretimin söz konusu küreselleşmesi imalat sanayi ürünlerinin önemli bir bölümünü etkiliyor. Üçüncü Dünya sanayi çoğu imalat alanını kucaklıyor (otomotiv, gemi inşaatı, uçak montajı, silah üretimi vb.).[1]

Üçüncü Dünya'nın temel bir tarım üreticisi olarak bir rol oynamaya devam etmesine karşın, çağdaş dünya ekonomisinin yapısı artık "sınai üretim" ile "tarımsal üretim" arasındaki geleneksel ayrımlara (örneğin tarım üreticileri ile sınai üreticiler arasındaki ticaret koşulları) dayanmıyor. Dünyadaki imalat faaliyetlerinin giderek daha büyük bir bölümü Güneydoğu Asya, Çin, Latin Amerika ve Doğu Avrupa tarafından üstleniliyor.

Ucuz emek sanayilerinin (imalat sanayinin giderek daha karmaşık ve ağır alanlarında) dünya ölçeğindeki gelişmesi tekil Üçüncü Dünya ekonomilerinde iç talebin daraltılmasına ve ucuz, istikrarlı ve disiplinli bir sınai emek gücünün "güvenli" bir siyasal ortamda yerleşiklik kazanmasına dayanıyor. Bu sürecin temelinde tekil Üçüncü Dünya ülkelerinde iç pazara dönük ulusal imalatın (ithalatı ikame eden sanayilerin) tahrip edilmesi ve ucuz emeğe dayalı ihracat ekonomisine yerleşiklik kazandırılması var. Uruguay Turu'nun Marakeş'te tamamlanması ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulmasıyla birlikte söz konusu ucuz emek "serbest ticaret bölgeleri"nin sınırları, gelişmekte olan ülkelerin tüm topraklarını içine alacak şekilde genişledi.

Makro-ekonomik Reform Sanayinin Taşınmasını Destekliyor

Tekil ulusal ekonomilerin Bretton Woods kuruluşlarının yardımıyla yeniden yapılandırılması devletlerin zayıflamasına katkıda bulunur. İç pazara yönelik sanayinin altı oyulur ve ulusal işletmeler iflasa itilir. İç tüketimin "Yapısal Uyum Programı"nın sonucu olarak daralması, emek maliyetlerindeki buna tekabül eden bir azalma anlamına gelir; Yapısal Uyum Programının "gizli gündemi" burada yatar: Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki ücretlerin düşürülmesi ekonomik etkinliklerin zengin ülkelerden yoksul ülkelere taşınmasına yardım eder.

Yoksulluğun küreselleşmesi dünya ölçeğinde ucuz emeğe dayalı bir ihracat ekonomisinin gelişimine destek olur; dünya çapındaki düşük ücretli işçi kitlesi veri alındığında, üretim olanakları muazzam boyutlara ulaşmıştır. Buna karşın, yoksul ülkeler kendi aralarında ticaret yapmaz; yoksul insanlar kendi ürettikleri mallar için pazar oluşturmaz.

Tüketim talebi dünya nüfusunun yaklaşık % 15'iyle sınırlanmış, büyük oranda zengin OECD ülkelerinden ibaret kalmıştır (Bkz. Tablo 1.1). Bu sistem içinde ve Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say'in ünlü önermesine (Say Yasası) aykırı olarak, arz kendi talebini yaratmıyor. Aksine, yoksulluk "düşük üretim maliyetleri" anlamına geliyor: Yoksulluk ucuz emek ekonomisinin bir "girdi"sidir ("arz tarafında").

Sınai İhracatın Teşvik Edilmesi

Düstur, "öl ya da ihraç et"tir; ithal ikamesi ve iç pazar için üretim, modası geçmiş kavramlardır. Ülkeler, emek güçlerinin bolluk ve ucuzluğuna dayanan "karşılaştırmalı üstünlüklerine göre uzmanlaşmalıdır"; "ekonomik başarı"nın sırrı ihracatın teşvik edilmesindedir. Dünya Bankası ve IMF'nin yakın denetimi altında çok sayıda gelişmekte olan ülkede aynı "geleneksel olma-

yan" ürünlerin ihracatı aynı anda teşvik ediliyor. Bugün Doğu Avrupa'nın ucuz emek kullanan üreticileriyle birleşen gelişmekte olan ülkeler amansız bir rekabete zorlanıyor. Herkes aynı Avrupa ve Kuzey Amerika pazarlarına ihracat yapmak istiyor: Aşırı arz Üçüncü Dünya üreticilerini fiyatlarını düşürmeye zorluyor; sınai malların fabrika fiyatları dünya pazarlarında tarımsal ürünlerin fiyatlarıyla aynı şekilde dibe vuruyor. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki rekabet ve iç rekabet ücretlerin ve fiyatların düşmesine yardım ediyor. İhracat teşvikleri (aynı anda çok sayıda ülkede uygulandığında) aşırı üretime ve ihracat gelirlerinin azalmasına yol açıyor. İhracat teşvikleri, ironik bir şekilde, daha düşük mal fiyatlarını ve dış borçların geri ödenmesinde kullanılacak ihracat gelirlerinin azalmasını getiriyor.

Dahası, güney ve doğuya dayatılan ekonomik istikrar önlemleri zengin ülkelerin ekonomilerini de vuruyor: Üçüncü Dünya'daki yoksulluk, sonuçta OECD ülkelerindeki ekonomik büyüme ve istihdamı etkileyen ithalat talebindeki küresel daralmaya yardım ediyor.

Yapısal uyum ulusal ekonomileri açık ekonomik alanlara ve ülkeleri arazilere dönüştürüyor. İkinciler ucuz-emek ve doğal kaynak "rezerv"leridir. Ancak bu süreç yoksulluğun küreselleşmesine ve tüketim talebinin dünya çapında daralmasına dayandığından, gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat teşvikleri yalnızca sınırlı sayıda ucuz-emek merkezinde başarılı olabiliyor. Diğer bir deyişle, yeni ihracat etkinliklerinin çok sayıda merkezde aynı anda gelişmesi, gelişmekte olan ülkeler arasındaki rekabetin gerek tarım gerekse imalat sanayi ürünlerinde artmasına yol açıyor. Dünya talebi artmadığı sürece yeni bazı ülkelerde üretim kapasitelerinin yaratılması, rekabet halindeki Üçüncü Dünya merkezlerindeki ekonomik daralmayla (ve devre dışı kalma durumlarıyla) çakışacaktır.

Küresel Uyum

Makro-ekonomik reformlar aynı anda çok sayıda ülkede uygulandığında ne olur? Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin geçerli olduğu bir dünya ekonomisinde, ulusal düzeydeki Yapısal Uyum Programlarının "toplam"ı dünya ticaret ve ekonomik büyüme yapılarında bir "küresel uyum"a yol açar.

"Küresel uyum"un ticaret koşulları üzerindeki etkisi oldukça iyi anlaşılmış durumda: Üçüncü Dünya ülkelerinde ihracat teşvik politikalarının aynı anda uygulanması dünya mal fiyatlarındaki ek bir düşüşle birlikte belirli mal piyasalarında aşırı arza yol açar. Yapısal uyuma tabi tutulan pek çok ülkede ihracat hacmi büyük oranda arttı, ama ihracat gelirlerinin değeri düştü. Bir başka deyişle, (makro-ekonomik politikaların uluslararasılaşmasına dayanan) "küresel yapısal uyum", mal fiyatlarını daha da düşürür ve ekonomik kaynakların borçlu uluslarla kreditör uluslar arasındaki ters yönlü akışını teşvik eder.

Ulusal Ekonomilerin "Ayrışması"

Yapısal Uyum Programları borçlu ülkelerin ulusal ekonomilerinin "ayrışmasında" ve küresel ekonomiyle "yeni bir ilişki"nin biçimlenmesinde kritik rol oynar. Bir başka deyişle, ekonomik reformlar, ulusal üretim ve tüketim yapılarının "ayrışması/yeniden biçimlenmesi" anlamına gelir. Gerçek kazançların azalması emek maliyetlerinde bir azalmaya ve nüfusun büyük çoğunluğunun tüketim düzeyinde (temel ihtiyaç maddeleri tüketiminde) gerilemeye yol açar. Diğer yandan, tüketimin "yeniden biçimlenmesi"nin ayırt edici özelliği, "yüksek gelir tüketimi"nin, ticaret liberalizasyonu ve toplumun küçük bir kesimi için ithal edilen dayanıklı tüketim malları ve lüks malların dinamik akışı aracılığıyla artmasıdır. Ulusal ekonominin bu "ayrışma/yeniden biçimlenme"si ve küresel ucuz emek ekonomisine dahil olması iç talebin (ve toplumsal geçim düzeyinin) gerilemesine dayanır:

Yoksulluk, düşük ücretler ve bol ucuz emek arzı, arz tarafının "girdi"leridir. Yoksulluk ve üretim maliyetlerinin azalması dış piyasaya yönelik üretimi yeniden canlandırmanın (arz tarafındaki) araçsal zeminini oluşturur.

Yapısal Uyum Programlarının borçlu ülkelerde eş zamanlı olarak uygulanması imalat sanayilerinin gelişmiş ülkelerdeki üretim merkezlerinden Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki ucuz-emek merkezlerine taşınmasını hızlandırır. Ancak sonuçta ortaya çıkan yeni (ihracata yönelik) üretim kapasitesi, dünya ölçeğindeki talep artışının yavaş ve/veya bastırılmış olmasına rağmen gelişir. Bir ya da daha çok Üçüncü Dünya ülkesinin ihracat için yeni üretim kapasitesi yaratma hedefine dönük pozitif "bağlanma"sı, dünya ekonomik sisteminin geri kalan kısımlarındaki "üretim kaynaklarının serbest kalması" ve küçülme süreciyle çakışır.

Ayrışma, "başarılı" bir yeniden biçimlenmenin güvencesi değildir. Diğer bir deyişle, iç pazara dönük yerli sanayinin aşama aşama ortadan kaldırılması dünya pazarıyla yeni bir "yaşayabilir" ve istikrarlı ilişkinin kurulmasını güvence altına almaz -emek maliyetlerinin (arz yararına) düşürülmesi, kendi başına, ihracat sektörünün büyümesinin ve ulusal Üçüncü Dünya ekonomisinin uluslararası pazara dahil olmasının güvencesi değildir (aynı nedenle sınai ihracatın gelişmesini de güvence altına almaz). Dünya pazarına yönelik ve ucuz emeğe dayanan yeni üretim merkezlerinin coğrafi konumunu karmaşık ekonomik, jeopolitik ve tarihsel etkenler belirleyecektir.

"Yeniden biçimlenme" küresel ekonominin belirli işlevsel bölgelerinde gerçekleşme eğilimindedir. Meksika, Doğu Avrupa ve Güneydoğu Asya'da ucuz emek ekonomisinin yeni dinamik merkezlerinin oluşumu, Aşağı-Sahra Afrikası'nın büyük bölümü ile Latin Amerika ve Ortadoğu'nun çeşitli kesimlerinde geçerli olan durumla belirgin bir karşıtlık içindedir.

Dünya İşsizliği

Dünyanın pek çok bölgesi küresel ucuz emek ekonomisine "aktif şekilde" dahil edilmemiş olmalarına karşın dünya ölçeğindeki emek maliyetlerinin düzenlenmesi açısından önemli bir rol oynayan önemli "ucuz emek rezervleri" içeriyor. Üçüncü Dünya'daki herhangi bir merkezde ücretlerin artırılması doğrultusundaki toplumsal baskılar da dahil olmak üzere işçi huzursuzlukları başgösterirse, ulus-ötesi sermaye üretimi alternatif ucuz emek merkezlerine kaydırabilir ya da (dışarıda ürettirmek üzere) bu merkezlerdeki taşeronlara başvurabilir. Diğer bir deyişle, bol miktarda ucuz emek arzı gerçekleştiren "yedek ülkeler"in varlığı daha aktif (ucuz emeğe dayalı) ihracat ekonomilerindeki (örneğin Güneydoğu Asya, Meksika, Çin, Doğu Avrupa) ücretlerin ve emek maliyetlerinin hareketini bastırır.

Bir başka deyişle, tek tek gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal ücret düzeyleri tek başına ulusal emek piyasasının yapısına değil, aynı zamanda rakip ucuz-emek merkezlerinde geçerli olan ücret düzeyine de bağlıdır. Dolayısıyla emek maliyetlerinin düzeyi, farklı ülkelerdeki "yedek işçi orduları"nın oluşturduğu bir "küresel ucuz-emek rezervi"nin varlığı tarafından koşullandırılır. Söz konusu "dünya nüfusu fazlası" aynı sanayi kolundaki üretken sermayenin bir ülkeden diğerine uluslararası göçünü koşullandırır: Uluslararası sermaye (emek gücünün doğrudan ya da dolaylı alıcısı) bir ulusal emek pazarından bir diğerine hareket eder. Sermayenin bakış açısından, "ulusal emek gücü rezervleri", farklı ülkelerdeki işçilerin birbirleriyle açık bir rekabete sokulduğu tek bir uluslararası rezerv havuzunda birleşir.

Dünya işsizliği, küresel sermaye birikiminin her bir ulusal ekonomideki emek maliyetini "düzenleyen" "kaldıraç"ı haline gelir. Kitlesel yoksulluk uluslararası emek maliyetini düzenler. Ücretler, her bir ulusal ekonomi düzeyinde, kent-kır ilişkisi tarafından da koşullandırılır. Kırsal kesimdeki yoksulluk ve geniş

bir işsiz ve topraksız tarım işçileri kitlesinin varlığı, kentlerde, imalat sektöründeki düşük ücretleri destekler.

Düşen Ücretler

Ucuz emek ihraç eden ekonomilerin pek çoğunda ücretlerin GSYH içindeki payı 1980'ler boyunca ciddi şekilde düştü. Örneğin Latin Amerika'da uyum programları ücretlerin gerek GSYH içindeki paylarının, gerekse üretimdeki katma değer içindeki paylarının belirgin şekilde gerilemesine yol açtı. Gelişmiş ülkelerde çalışanların kazançları üretimdeki katma değerin yaklaşık % 40'ını oluştururken bu oran Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'da % 15 düzeyinde.

Fabrika Kapanmaları ve Sanayinin Gelişmekte Olan Ülkelere Taşınması

Üçüncü Dünya'daki ucuz emeğe dayalı ve ihracata dönük üretim yapan fabrikaların sayısının artması ileri ülkelerin sanayi kentlerindeki fabrika kapanmalarıyla bir arada yaşanıyor. Daha önce yaşanan fabrika kapanmaları dalgası büyük oranda (emek yoğun) hafif imalat sektörlerini etkilemişti. Buna karşın, 1980'lerden bu yana, Batı ekonomisinin tüm sektörleri (ve emek gücünün tüm kategorileri) etkilendi: Uzay ve mühendislik sanayilerindeki şirket yeniden yapılanmaları, otomobil üretiminin Doğu Avrupa'ya ve Üçüncü Dünya'ya taşınması, çelik sanayinin tasfiye edilmesi vb..

ABD-Meksika sınırının hemen güneyindeki Rio Grande'da yer alan maquila'larda [ABD şirketleri tarafından Meksika'da işletilen fabrikalar] ve ihracata dönük üretim bölgelerindeki üretimin gelişmesi, 1980'ler boyunca, ABD ve Kanada'nın sanayi merkezlerindeki işten atmalarla ve işsizliğin artmasıyla bir arada yaşandı. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ile birlikte bu taşınma süreci tüm Meksika ekonomisine

yayıldı. Benzer şekilde, Japon ulus ötesi şirketleri imalat sanayilerinin önemli bir bölümünü sanayi işçilerinin günde 3 ya da 4 ABD Doları karşılığında çalıştırılabildiği Tayland ve Filipinler'deki üretim merkezlerine taşıdı.[2] Alman kapitalizmi Oder-Neisse'nin ötesine yayılarak savaş öncesi Lebensraum'una (yaşam alanı) dönüyor. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'daki montaj fabrikalarında emek maliyeti (ayda 120 ABD Doları düzeyinde) Avrupa-Birliği'ndekinden fazlasıyla düşük. Buna karşılık, Alman otomobil fabrikalarındaki işçiler saatte 28 ABD Doları düzeyinde ücret alıyor.

Bu çerçevede, eski "sosyalist" ülkeler küresel ucuz emek ekonomisiyle bütünleştirildi. Eski Demokratik Alman Cumhuriyeti'ndeki çalışmayan fabrikalara ve yüksek işsizlik oranına rağmen, Alman kapitalizmi açısından üretim zeminini Doğu Avrupa'ya doğru genişletmek daha kârlıydı.

Gelişmiş ülkelerde kaybedilen ve Üçüncü Dünya'ya transfer edilen her bir işe karşılık olarak gelişmiş ülkelerdeki tüketimde bir daralma gerçekleşiyor. Basında genellikle yalıtık ve ilgisiz "şirket yeniden yapılanması" örnekleri olarak sunulmalarına karşın, fabrika kapanmaları ve işten atmaların gerçek gelirler ve işsizlik üzerindeki toplu etkileri yıkıcı oluyor. Çeşitli ülkelerde bulunan çok sayıdaki işletmenin işçi sayısını aynı anda azaltması nedeniyle tüketici pazarları çöküyor. Diğer taraftan, çöken satışlar bir diğer fabrika kapanmaları ve iflaslar dizisine yol açarak üretimi vuruyor ve bu böyle sürüp gidiyor.

Tüketim Harcamalarının Dünya Ölçeğinde Kısılması

Kuzey'de, harcama düzeylerindeki gerileme emek piyasasının kuralsızlaştırılması (gelirlerin enflasyondan bağımsızlaştırılması, kısmi süreli istihdam, erken emeklilik ve sözde "isteğe bağlı" ücret kesintilerinin dayatılması) nedeniyle daha ciddi boyutlara ulaşıyor. Diğer taraftan, (işsizliğin toplumsal yükünü daha

genç yaş gruplarına kaydıran) işe yeni insan almama uygulaması tüm bir kuşağı iş piyasasının dışında bırakıyor.

Diğer bir deyişle, gelişmiş ülkelerdeki sanayinin aşama aşama tasfiye edilme süreci, pazar talebini daraltarak, gelişmekte olan ülkelerin imalat sanayi ürünlerini (küçülen) Batı pazarına satma girişimlerini de baltalıyor.

Bu bir kısır döngü: Sanayinin "Güney"e ve "Doğu"ya taşınması gelişmiş ülkelerde ekonominin tahrip olmasına ve işsizliğe yol açıyor ve bu da dünya ekonomisini küresel bir durgunluğa itiyor. Bu sistemin ayırt edici özelliği sınırsız üretim kapasitesidir; ama tam da üretimi genişletme çabası, maddi üretimin "yüksek ücretli" ekonomilerden "düşük ücretli" ekonomilere taşınması aracılığıyla, sonuçta dünya ekonomisini küresel durgunluğa götüren harcama daralmasına (örneğin işten atılmalardan kaynaklanan daralma) yol açıyor.

Ticaret Blokları İçinde Taşıma

Ekonomik etkinliklerin taşınması giderek asıl olarak her bir ticaret bloğunun kıta sahanlığında gerçekleşiyor. Gerek Batı Avrupa gerekse Kuzey Amerika hemen yakınlarındaki coğrafi sınırlarda "ucuz-emek hinterland"ları yaratıyor. Avrupa söz konusu olduğunda, Meksika için Rio Grande neyse Polonya için "Oder-Neisse hattı" da o. Eski "demir perde" Rio Grande ile aynı rolü oynuyor. Yüksek ücretli Batı Avrupa ekonomisini düşük ücretli eski Sovyet Bloku ekonomisinden ayırıyor.

Ancak NAFTA, emek gücünün Avrupa Birliği ülkeleri "içinde" "serbest dolaşım"ına izin veren Maastricht Anlaşması'ndan farklıdır. NAFTA içinde, Rio Grande iki farklı emek piyasasını ayrıştırıyor: ABD ve Kanada'daki üretim birimleri kapatılıyor ve ücretlerin en az on kez daha düşük olduğu Meksika'ya taşınıyor. NAFTA'nın merkezi özelliği, "serbest ticaret" ve gümrük tarifesi engellerinin kaldırılmasından çok,

"emek gücünün hareketsizliği".

ABD şirketleri NAFTA çerçevesinde üretim birimlerini Meksika'ya taşıyarak ya da bu ülkedeki şirketlere iş yaptırarak emek maliyetlerini % 80'den daha büyük oranda düşürme olanağına sahip. Bu mekanizma yalnızca imalat sektörlerini ya da vasıfsız emek kullanan etkinlikleri ilgilendirmiyor: Amerika'nın yüksek teknoloji sanayilerinin mühendis ve bilim insanlarının ayda birkaç yüz dolar karşılığında işe alınabildiği Meksika'ya taşınmasına engel olacak hiçbir şey yok. Taşınma süreci, potansiyel olarak, hizmet sektörü de dahil olmak üzere ABD ve Kanada ekonomilerinin büyük bir bölümünü etkiliyor.

NAFTA, başlangıcından itibaren istihdam ve gerçek ücretlerdeki gerilemeye dayandı. Sanayinin Meksika'ya taşınması ABD ve Kanada'daki iş alanlarını ortadan kaldırırken gerçek kazançları azaltıyor: ABD ve Kanada'da işten atılan işçiler ekonominin bir başka alanında çalışmaya başlamıyor ve sanayinin taşınması nedeniyle yeni ekonomik gelişme yolları yaratılmıyor. Tüketici harcamalarının işten atmalardan ve fabrika kapanmalarından dolayı azalması, satışlarda ve istihdamda genel bir gerilemeye ve sanayide yeni işten atmalara yol açıyor.

Dahası, NAFTA'nın ABD ve Kanada şirketlerininin Meksika'ya girmelerini mümkün kılmasına karşın, bu süreç büyük oranda mevcut Meksika işletmelerinin yerlerinden edilmesi yoluyla gerçekleşti. Eğilim, sınai yoğunlaşmanın artması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ortadan kaldırılması ve Meksika'nın hizmet sektörünün bir bölümünün franchising sistemi aracılığıyla ele geçirilmesi yönünde. ABD Meksika'ya "durgunluğu ihraç ediyor". Ayrıcalıklı tüketicilerin küçük pazarı dışında, Meksika'daki yoksulluk ve düşük ücretler tüketici talebinin artmasına yardım etmiyor. Kanada'da, 1989 yılında ABD ile imzalanan serbest ticaret anlaşması, şube-fabrika ekonomisinin çökmesine yol açtı. Kanadalı bayiler kapandı ve yerlerine böl-

gesel bir satış bürosu geçti. NAFTA'nın oluşumu ekonomik durgunluğun ağırlaşmasına katkıda bulundu: Eğilim, her üç ülkede de, ücretlerin düşmesi ve istihdamın daralması yönünde. Üretim potansiyeli genişledi, ama bizzat üretimin (ABD ve Kanada'dan Meksika'ya taşınması sayesinde) artırılması tüketici harcamalarının azalmasına katkıda bulunuyor.

Lüks Tüketimin Dinamik Gelişimi

Gelir ve servetin giderek bir toplumsal azınlığın ellerinde toplanması (Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki zengin azınlıkta ve ileri ülkelerde) lüks tüketim malları sektörünün dinamik bir şekilde büyümesine yol açtı: Yolculuk ve eğlence, otomobil, elektronik ve telekomünikasyon devrimi vb.. Otomobil ve hava taşımacılığı eksenlerinde inşa edilen "drive-in" ve "duty free" kültürleri, modern "yüksek gelir" tüketiminin ve büyük mali kaynakların aktarıldığı eğlence sektörünün odak noktalarıdır.

Yüksek gelir gruplarına dönük tüketim malları yelpazesi neredeyse sınırsız bir şekilde genişlerken, (1980'lerin başındaki borç krizinden bu yana) dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun tüketim düzeylerinde buna tekabül eden bir gerileme yaşandı. Bir toplumsal azınlığa dönük malların büyük çeşitliliğine karşın, temel tüketim (dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 85'i için) sınırlı sayıda temel gıda ve zorunlu ihtiyaç malına daraldı.

Lüks tüketimin dinamik büyümesi, her şeye karşın, durgunluğun kuşatması altındaki küresel ekonomiye geçici bir "soluklanma zamanı" sağlıyor.[3] Ancak, lüks tüketimin hızla artması, zorunlu ihtiyaç mal ve hizmetlerini üreten sektörlerdeki durgunlukla giderek daha büyük bir karşıtlık oluşturuyor. Üçüncü Dünya'da ve Doğu Avrupa'da, gıda üretimi, konut inşası ve zorunlu toplumsal hizmetlerdeki durgunluk, ayrıcalıklı toplumsal grupların ve lüks tüketimin gelişmesi ile karşıtlık içinde. Doğu Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin eski aparatçik ve yeni

kodaman patronları da dahil olmak üzere borçlu ülkelerin seçkinleri bu sürecin hem elebaşları hem de yararlanıcıları. Macaristan ve Polonya'daki toplumsal eşitsizlikler ve gelir eşitsizlikleri bugün Latin Amerika'daki eşitsizliklerle karşılaştırılabilir hale geldi. (Örneğin, bugün Porsche'nin Budapeşte'nin merkezindeki bayisinden satın alınan bir Porsche-Carrera için ödenmesi gereken yalnızca 9.720.000 forintlik meblağ, ortalama bir Macar işçisinin tüm yaşamı boyunca kazandığından daha fazla; -sanayideki ortalama (yıllık) ücretlerle 70 yıl.[4]

Üçüncü Dünya'daki düşük ücret yapısı, ileri ülkelerdeki ekonomik yeniden yapılanma ve durgunluğun etkileriyle de birleştiğinde, kitle tüketimini ve alım gücündeki genel bir artışı teşvik etmiyor. Bu nedenle de küresel üretim sistemi giderek daha sınırlı pazarlara yöneliyor -Kuzey'deki yüksek gelirli tüketici pazarları artı Güney ve Doğu'daki lüks tüketimci azınlıklar.

Bu çerçevede, düşük ücretler ve düşük üretim maliyetleri düşük alım gücüne ve yetersiz talebe yol açıyor. Bu çelişkili ilişki küresel ucuz-emek ekonomisinin temel özelliklerinden biri: Üretenler tüketmiyor.

Rantiye Ekonomisi

İmalat sanayinin aşama aşama ortadan kalkmasıyla birlikte zengin ülkelerde bir "rantiye ekonomisi" gelişti. Hizmet sektöründe yoğunlaşan rantiye ekonomisi, Üçüncü Dünya'daki üretimden elde edilen kârlara el koyuyor. Sınai know-how mülkiyeti, ürün tasarımları, Araştırma ve Geliştirme vb.'ye dayanan yüksek-teknoloji ekonomisi "maddi üretim"i ikinci plana itiyor. "Maddi olmayan üretim", "maddi üretim"i ikinci plana itiyor; hizmet sektörü imalat sektöründe yaratılan katma değeri ele geçiriyor. Dahası, Batı ve Japon teknolojisinin kullanımı için yapılan telif ve lisans ödemelerine ek olarak, Üçüncü Dünya üreticilerinin kazançları mutlaka gelişmiş ülkelerdeki dağıtımcılar,

toptancılar ve perakendecilerin eline geçiyor. Sınai üretim tekelci sermaye açısından ikinci planda kalıyor. Üçüncü Dünya'daki "sanayi"nin gelişmesi, üretimin küresel düzeyde yeniden yapılandırılması sürecinin ürünü. İleri ülkelerdeki büyüme merkezleri, maddi imalat sektörlerinden çok "maddi olmayan sektörler"de (yüksek teknoloji kullanılan ürün tasarımı ve ürün geliştirme, hizmet sektörü, emlakçılık, ticari ve mali altyapı, iletişim, ulaştırma).

Sanayileşmiş ülkelerin bu görünen "sanayisizleşme"sinin anlaşılması gerekiyor: "Sanayi" teriminin anlamı tümüyle değişti. Yüksek teknolojili büyüme merkezleri, tarihsel olarak sanayi devriminin başlangıcından itibaren ileri ülkelerde gelişen eski geleneksel sanayiler aleyhine hızlı bir büyüme yaşıyor.

İmalat Sanayinin Küreselleşmesi

Çok sayıdaki ulusal ekonominin OECD ülkelerinin oluşturduğu pazara ihraç etmek üzere imalat sanayi ürünleri ürettiği bir dünya ekonomisi ile karşı karşıyayız. Ancak, bu ülkeler, bazı önemli istisnalar dışında (örneğin Kore, Brezilya, Meksika), "yeni sanayileşmiş" ülkeler olarak değerlendirilemez: "sanayileşme" süreci büyük oranda üretimin Üçüncü Dünya'daki ucuz emek merkezlerine taşınmasının ürünü. Bu da, küresel ekonominin yeniden biçimlendirilmesi tarafından koşullandırılıyor.

Diğer bir deyişle, maddi üretimin desantralizasyonu ve Üçüncü Dünya'ya taşınmasının ardında, büyük oranda, zengin ülkelerle yoksul ülkelerdeki ücretler arasındaki önemli farklılıklar vardı. Yoksul ülkeler "temel sanayi malları"nın üreticileri haline geldi. Bu çerçevede, sınai malların aşırı üretimi de dünya ölçeğinde gerçekleşiyor ve tarım ürünleri pazarının ayırt edici özelliği olan aşırı arz sürecinde olduğu gibi, imalat sanayi ürünlerinin fiyatlarını düşürüyor. Çin'in 1970'lerin sonlarında uluslararası işbölümüne dahil olması da aşırı arz sorununu ağırlaştırdı.

Zengin Ülkelerde İthalata Dayalı Büyüme

Rantiye ekonomisi doğrudan üreticilerin kazançlarına el koyuyor. Maddi üretimin Üçüncü Dünya'daki bir ucuz-emek ekonomisinde gerçekleşmesine karşın, GSYH'deki en büyük yükselişler ithalatçı ülkede kaydedilir. Bu bağlamda, zengin ülkelerdeki büyüme "ithalata dayalı"dır: Ucuz emek kullanımına dayanan malların (tarım ve imalat sanayisi malları) ithal edilmesi, zengin ülkelerin hizmet sektörlerinde buna tekabül eden bir büyüme yaratır. IMF destekli Yapısal Uyum Programlarının çok sayıda ülkede uygulanması da söz konusu rantiye ekonomisinin yerleşiklik kazanmasına katkıda bulunur: Her bir ülke aynı temel tarım ve sanayi malları yelpazesini (diğer gelişmekte olan ülkelerle rekabet halinde) üretmeye zorlanır. Gelişmekte olan ülkelerdeki maddi mal üretiminin ayırt edici özelliği rekabet iken, ileri ülkelerdeki toptan ve perakende ticaret piyasaları gibi uluslararası ticaret kanalları da birlik halindeki tekeller tarafından kontrol edilir. Rekabet ile tekel arasındaki ikilik küresel değişim sisteminin temel bir özelliğidir. Bir küresel aşırı arz yapısı içinde, genellikle farklı ülkelerde bulunan "doğrudan üreticiler" arasında yaşanan amansız rekabet, uluslararası ticaret, sınai patentler, toptan ve perakende ticaret vb. üzerinde az sayıdaki küresel şirket tarafından kurulan tekelci denetim yapısıyla karşıtlık içindedir.

Artı Değerin Üretici Olmayanlar Tarafından Ele Geçirilmesi

Gelişmekte olan ülkelerde üretilen mallar aşırı düşük uluslararası fiyatlarla ithal edildiğinden, OECD ülkelerinin gelişmekte olan ülkelerden yaptığı ithalatın kaydedilen "değer"i (yurtiçi üretim değerine oranla olduğu gibi toplam ticarete oranla da) görece küçüktür. Ancak bu mallar zengin ülkelerin toptan ve perakende ticaret kanallarına girer girmez, fiyatları birkaç kat artar. Üçüncü Dünya'da üretilen malların perakende fiyatları

çoğu kez bu malların ithalat fiyatlarının 10 katına kadar daha yüksek olur. Dolayısıyla, zengin ülkelerin hizmet sektörleri içinde, yapay olarak, herhangi bir maddi üretim gerçekleşmeden, bu farka tekabül eden bir "katma değer" yaratılır. Bu "değer" zengin ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sına eklenir. Örneğin, kahvenin perakende fiyatı uluslararası piyasa fiyatından 7-10 kez, Üçüncü Dünya'daki çiftçiye ödenen fiyattan ise yaklaşık 20 kez daha fazladır (Bkz. Tablo 3.1).

Diğer bir deyişle, tarım ürünleri üreticilerinin kazançlarının önemli bölümü tüccarlar, aracılar, toptancılar ve perakendeciler tarafından ele geçirilir. Benzer bir ele geçirme süreci yurtdışındaki ucuz emek merkezlerinde üretilen sanayi ürünlerinin çoğu için söz konusudur.

Bir Örnek: Tekstil Sanayi

Örneğin uluslararası tekstil ticaretinde, uluslararararası bir moda tasarımcısı, tasarımı Paris'te yapılan bir gömleği 3-4 dolara Bangladeş, Vietnam ya da Tayvan'dan satın alacaktır.[5] Bu ürün daha sonra Avrupa pazarında 5-10 katına satılacak, ithalatçı Batı ülkesinin GSYH'sı herhangi bir maddi üretim gerçekleşmeksizin yükselecektir.

Tablo 3.1: Kahve - Fiyatlar Hiyerarşisi (ABD doları)

	Fiyat	Katma değerin kümülatif payı (%)
Çiftlik çıkışı	0.25-0.50	4.00
Uluslararası piyasa (fob)	1.00	10.00
Nihai perakende satış	10.00	100.00

Kaynak: Bu tablo yaklaşık uluslararası piyasa fiyatları (fob) (1990'ların başı) ile Kuzey Amerika pazarındaki perakende satış fiyatlarına (1990'ların başı) dayanıyor. Çiftlik çıkış fiyatları ülkeden ülkeye ciddi oranda değişiyor.

Bangladeş'te fabrika düzeyinde toplanan veriler tekstil sanayindeki maliyetlerin yapısını ve kazançların dağılımını kabaca saptamamızı mümkün kılıyor: Bir düzine gömleğin fabrika fiyatı 36 ile 40 ABD Doları arasında (fob).[6] Tüm teçhizat ve hammaddeler ithal ediliyor. Bir gömleğin ABD'deki perakende satış fiyatı yaklaşık 22 dolar, bir düzine gömleğinki ise 266 dolar (Bkz. Tablo 3.2). Bangladeş'teki tekstil fabrikalarında çalışan kadın ve çocuk işçilere ödenen aylık yaklaşık 20 dolar, Kuzey Amerika'daki tekstil işçilerine ödenen ücretlerden en az 50 kez daha düşük. Malın toplam değerinin % 2'den daha küçük bir bölümü ücretler biçiminde doğrudan üreticilerin (tekstil işçileri) eline geçiyor. Bir diğer % 1, sınai kâr olarak, "rekabet gücü olan" bağımsız Üçüncü Dünya üreticisinin eline geçiyor.

Fabrika fiyatı ile perakende satış fiyatı arasındaki brüt fark (266 - 38 = 228 dolar) temel olarak üç parçaya bölünüyor:

1) Satış merkezlerinin sahipleri de dahil olmak üzere uluslararası dağıtımcılar, toptancılar ve perakendeciler vb.'nin ticari kârı (brüt fiyat farkının en büyük bölümü),

2) Gerçek dolaşım maliyetleri (ulaştırma, depolama vb.),

3) Malın gelişmiş ülkenin pazarlarına girişi sırasında alınan gümrük vergileri ve perakende satış noktasında alınan dolaylı vergiler (katma değer vergileri).

Perakende satış fiyatının fabrika fiyatının yedi katı olması, kârın gelişmiş ülkedeki küçük perakendecinin eline geçeceği anlamına gelmez. Toptan ve perakende ticaretin farklı aşamalarında üretilen artı değerin büyük bölümü kira ve faiz ödemeleri aracılığıyla güçlü ticaret, gayrimenkul ve bankacılık gruplarının eline geçer.

Üçüncü Dünya'dan yapılan ithalatın, zengin ülke devletleri açısından, satış ve/veya katma değer vergileri üzerinden mali gelir yaratmanın bir aracı olduğunu kaydetmekte yarar var. Batı Avrupa'da KDV, perakende satış fiyatlarının % 10'unu hayli

aşıyor. Bu nedenle de vergi toplama süreci eşitsiz değişim yapısına bağımlı: Sözgelimi giysi ticareti örneğinde, zengin ülkelerin hazineleri neredeyse üretici ülke kadar ve üretici ülkedeki tekstil sanayisi işçilerinden dört kat daha fazla gelir elde eder (Bkz. Tablo 3.3).

Gelişmiş Ülkelerde Ücretler ve Emek Maliyetleri

Küresel ekonomide, emek hizmetleri sermaye tarafından farklı ve bağımsız ulusal emek piyasalarından satın alınıyor -ulaştırma, depolama, toptan ve perakende ticaretle bağlantılı emek maliyetlerinin bir bölümü zengin ülkelerin "yüksek ücretli" emek piyasasından kaynaklanıyor. Örneğin, gelişmiş ülkelerdeki bir satış elemanı Bangladeşli bir fabrika işçisinden en az 40 kez daha yüksek bir günlük ücret alıyor. Dolayısıyla, mal üretim ve dağıtımıyla ilgili emek maliyetleri toplamının (dolar cinsinden) görece çok daha büyük bir bölümü ücretlerin yüksek olduğu ülkelerin hizmet sektörü işçilerinin eline geçecektir.

Ancak Bangladeş'teki fabrika işçileri ile ABD'deki satış elemanları arasında bir "eşitsiz değişim" ilişkisi bulunmuyor: Eldeki kanıtlar zengin ülkelerdeki hizmet işçilerinin fazlasıyla düşük ücret aldığını gösteriyor. Dahası, ücretleri (gerçek katma değer - "gerçek maliyet"), toplam satış gelirlerinin görece düşük bir yüzdesini oluşturuyor.

Bizim örneğimizde, Bangladeş'te üretilen bir düzine gömleğin emek maliyeti 5 dolardı ve bu da 25-30 çalışma saatine tekabül eder (saatte 15-20 cent). ABD'deki bir satış elemanına saatte 5 dolar ödendiğini ve bu elemanın saatte yarım düzine gömlek sattığını varsaydığımızda, bir düzine gömlek üretimine tekabül eden emek maliyeti (5 dolar) perakende satış maliyetinin (10 dolar) yarısıdır. Ancak bu ikincisi de toplam fiyatın (satış vergisi dahil 292.60 dolar) görece küçük bir yüzdesini temsil eder; yani artı değerin asıl önemli bölümü ticaret kârı ve

Tablo 3.2: Maliyet Yapısı
Üçüncü Dünya'daki bir Tekstil İhracatçısı
(ABD doları)

Malzeme ve aksesuar (ithal)	27 dolar
Ekipmanın aşınma payı	3 dolar
Ücretler	5 dolar
Net sınai kâr	3 dolar
Fabrika fiyatı (bir düzine gömlek)	38 dolar
Satış fiyatı - fabrika fiyatı	228 dolar
Perakende satış fiyatı (bir düzine)	266 dolar
Satış vergisi (yüzde 10) dahil perakende satış fiyatı	292.60 dolar

Kaynak: Bangladeş'teki bir giyim fabrikasının maliyet yapısı ve satış fiyatları, 1992.

kira biçiminde zengin ülkelerin üretmeyenlerinin eline geçer.

Üçüncü Dünya'daki işletmelerin "tam rekabet"e yakın koşullarda faaliyet göstermesine karşın, ürünlerinin alıcıları, ticaret şirketleri ve çokuluslu firmalardır. "Rekabet gücü bulunan" Üçüncü Dünya girişimcisinin eline geçen net sınai kâr (3 dolar), söz konusu malın toplam değerinin % biri düzeyindedir. Üçüncü Dünya'daki fabrikalar aşırı arzın damga vurduğu bir küresel ekonomide faaliyet gösterdiği için, fabrika fiyatı, sınai kâr marjlarını da mutlak bir minimuma doğru iterek düşme eğilimindedir. Bu süreç güçlü uluslararası tüccar ve dağıtımcıların artı değeri toplamasını ve onu kendilerine mal etmesini kolaylaştırır.

Hareketli ve Hareketsiz Sektörler

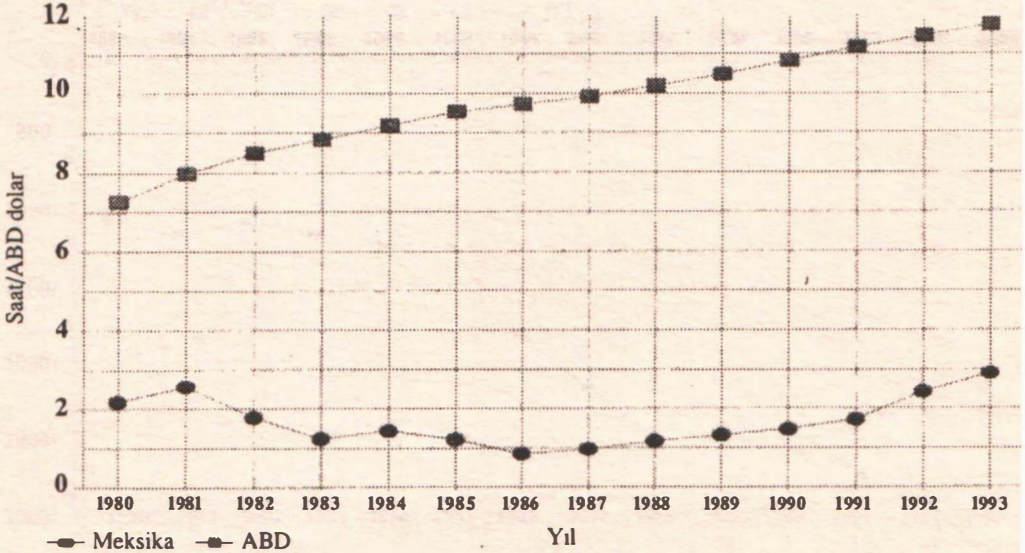
Maddi üretimin ucuz emek merkezlerine taşınması yalnızca birkaç hafif sanayi dalını ilgilendirmiyor. Uluslararası düzeyde

Tablo 3.3: Üçüncü Dünya'da İmalat Sanayii, Kazançların Dağılımı

Kazançların dağılımı: Üçüncü Dünya'daki ucuz emek kullanan bir fabrikada üretilen bir düzine gömlek	ABD doları cinsinden miktar	Satış fiyatına göre yüzde
1. Üçüncü Dünya ülkesinin kazançları	8.00	2.7
1.1 Ücretler	5.00	1.7
1.2 Net Sınai Kâr	3.00	1.0
2. Gelişmiş ülkenin kazançları	284.60	97.3
2.1 Malzeme, aksesuar ve zengin ülkelerden ithal edilen ekipman	30.00	10.2
2.2 Taşıma maliyetleri ve komisyonlar	4.00	1.4
2.3 Uluslararası fiyata (FOB) eklenen gümrük vergisi	4.00	1.4
2.4 Toptan ve perakende satış personelinin ücretleri	10.00	3.4
2.5 Brüt ticari kâr, kiralar ve dağıtımcıların diğer kârları	210.00	71.8
2.6 Gelişmiş ülke hazinesinin eline geçen satış vergileri (perakende satış fiyatının %10'u)	26.60	9.1
3. Toplam perakende satış fiyatı (satış vergileri dahil)	292.60	100.0

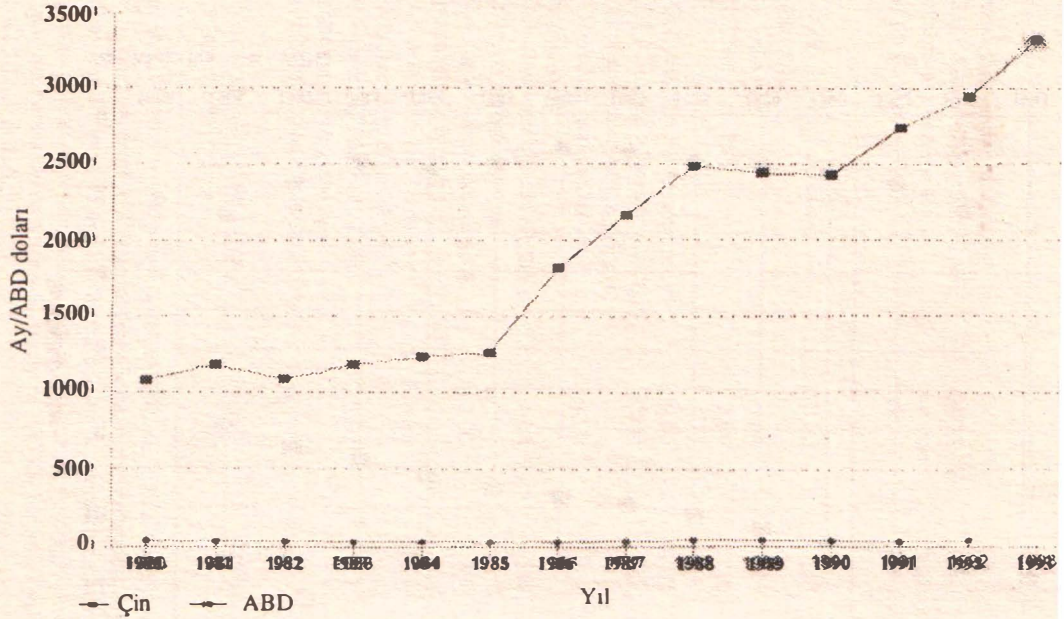
Not: Bu tablo hazırlanırken taşıma ücretleri, komisyonlar, gümrük vergileri ve satış vergileri için (ulaşılabilen bilgilere göre) gerçekçi değerler verildi. Ancak toptan ve perakende ticaretin emek maliyetleri konusunda bilgi edinmek mümkün değil. Bu tabloda, bir düzine gömleğin perakende satış maliyeti uluslararası piyasa fiyatının (FOB - 10 dolar) yaklaşık yüzde 25'i olarak kabul edildi.

Grafik 3.1: İmalat Sanayiindeki Emeğin Karşılaştırmalı Maliyeti
(ABD doları cinsinden nominal ücret)

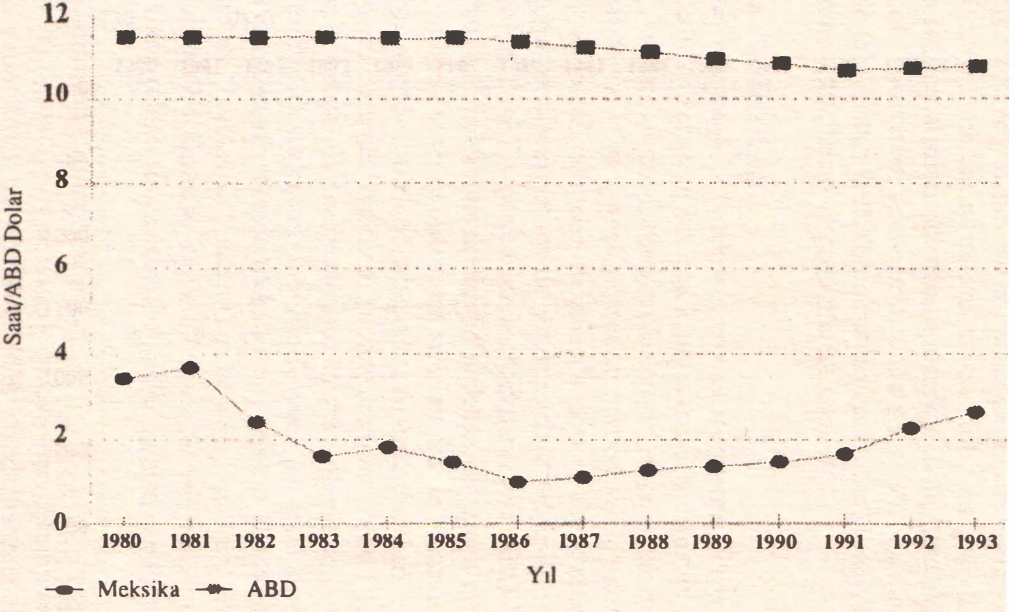
Kaynaklar: Uluslararası Çalışma Bürosu, Yearbook of Labour Statistics, Geneva, 1980-1994.
Uluslararası Para Fonu, International Financial Statistics, Washington, DC, 1995.

Grafik 3.2: İmalat Sanayiindeki Emeğin Karşılaştırmalı Maliyeti
(ABD doları cinsinden nominal ücret)

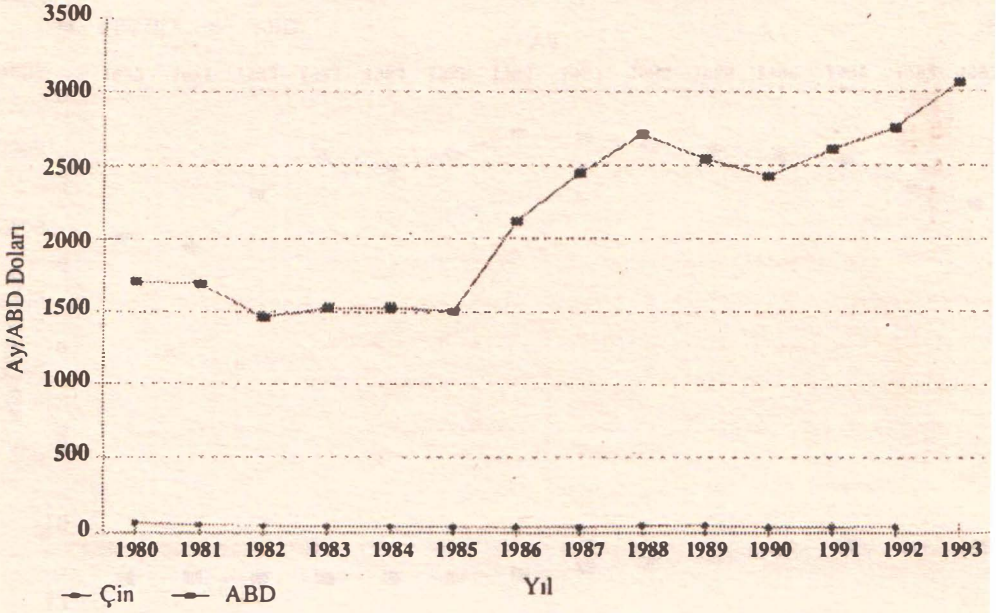
Kaynaklar: Uluslararası Çalışma Bürosu, Yearbook of Labour Statistics, Geneva, 1980-1994.
Uluslararası Para Fonu, International Financial Statistics, Washington, DC, 1995.

Grafik 3.3: İmalat Sanayiindeki Emeğin Karşılaştırmalı Maliyeti
(sabit fiyatlarla ABD Doları cinsinden gerçek ücret)

Kaynaklar: Uluslararası Çalışma Bürosu, Yearbook of Labour Statistics, Geneva, 1980-1994.
Uluslararası Para Fonu, International Financial Statistics, Washington, DC, 1995.

Grafik 3.4: İmalat Sanayiindeki Emeğin Karşılaştırmalı Maliyeti
(sabit fiyatlarla ABD Doları cinsinden gerçek ücret)

Kaynaklar: Uluslararası Çalışma Bürosu, Yearbook of Labour Statistics, Geneva, 1980-1994.
Uluslararası Para Fonu, International Financial Statistics, Washington, DC, 1995.

"hareketli" olan tüm maddi üretim alanlarını kuşatıyor. "Hareketli sektörler", bir coğrafi mekandan diğerine ya ucuz emek sahibi bir ülkeye yatırım yapma yoluyla ya da bağımsız bir Üçüncü Dünya üreticisini taşeron olarak kullanma yoluyla taşınabilen faaliyet alanları olarak tanımlanıyor. Buna karşılık, ileri ülkelerin "hareketsiz sektörler"i, doğaları gereği uluslararası düzeyde taşınmaları mümkün olmayan faaliyetleri içeriyor: İnşaat, kamu işleri, tarım ve çoğu hizmet sektörü.

Emeğin Hareketsizliği

"Hareketli sermaye", "hareketsiz emek rezervlerine" doğru hareket ediyor. Sermaye bir emek piyasasından diğerine "serbestçe" hareket ederken, emeğin uluslararası sınırlardan geçmesi engelleniyor. Ulusal emek piyasaları, sıkı bir şekilde korunan sınırlarıyla, kapalı bölmeler durumunda. Sistem ulusal emek rezervlerinin kendi sınırları içinde tutulması üzerine kurulu.

Örneğin, NAFTA çerçevesinde, Meksikalıların ABD-Meksika sınırı üzerindeki hareketliliği, Meksika'nın emek gücünü "ucuz emeğe dayalı ekonominin sınırları içinde" tutmak için ciddi bir şekilde sınırlandırılacaktır. Ancak, doğaları gereği uluslararası düzeyde "hareketli" olmayan inşaat, kamu işleri ve tarım gibi ekonomik faaliyetler söz konusu olduğunda, NAFTA, seçilmiş bir sözleşmeli mevsimlik emek gücünün hareketine izin vermektedir. Gerek Meksika'nın gerekse Karayipler'in (söz konusu "hareketsiz" faaliyetlere dönük) insan gücü ihracatı, Amerikalı ve Kanadalı işçilere ödenen ücretleri azaltma ve sendikaların rolünü sınırlandırma amaçlarına hizmet ediyor.

Maddi Olmayan Üretim Sektörleri

Sektörlerin taşınmaya başlaması ile birlikte ileri ülkelerdeki sanayinin yapısı köklü bir şekilde değişti. Maddi üretimin aşama aşama ortadan kaldırılmasıyla birlikte bilgi sistemleri, teleko-

münikasyon vb. yeni sanayiler yeni büyüme merkezleri haline geldi. Kırmızı tuğlalı eski sanayi merkezleri aşama aşama ortadan kalktı; "fabrika sistemi" kapatıldı. İmalat sanayindeki ("hareketli bir sektör olan) maddi üretim, ücretlerin düşük olduğu ekonomilere taşındı. Bugün gelişmiş ülkelerdeki emek gücünün oldukça büyük bir bölümü hizmet sektöründe ve ekonominin "maddi olmayan sektörlerinde" istihdam ediliyor. Buna karşılık, maddi malların üretiminde kullanılan emek gücünün oranı ciddi şekilde geriledi.

"Maddi üretim" ile "maddi olmayan üretim" ve "hareketli" ve "hareketsiz" sektörler arasındaki ikilik küresel ekonominin değişen yapısının anlaşılması açısından merkezi bir önem taşıyor. Küresel durgunluk ile yüksek teknolojiye dayanan yeni sektörlerin dinamik büyümesi arasında bir çelişki bulunmuyor. Tasarımlar, teknoloji ve know-how uluslararası sermayenin mülkiyet ve denetimi altında. "Maddi olmayan üretim" ve fikri mülkiyet hakları üzerindeki denetim "maddi üretim"i ikinci plana itiyor. Maddi sınai üretimin artı-değeri, maddi olmayan sektörlerin eline geçiyor.

Bilimsel Devrimin Etkisi

20. yüzyılın sonları telekomünikasyon, bilgisayar teknolojisi ve üretim mühendisliğinde büyük bir ilerlemeye tanık oldu. Bu da sınai taşınma süreci açısından yaşamsal önem taşıyan bir kaldıraç oldu: Şirketlerin karar alma merkezleri dünyanın her yanındaki üretim birimleri ve montaj fabrikalarıyla her an temas halinde. 1980'lerdeki ve 1990'lardaki yüksek teknoloji yenilikleri, küresel kapitalizm koşullarında, şirketlerin tüm dünyayı denetim altına almalarını sağlayan güçlü bir aracı temsil ediyor. Küresel girişim, dünyanın her yanındaki ucuz emeğe dayalı üretim merkezleriyle birleşme (ya da taşeron ilişkisi kurma) yeteneği sayesinde emek maliyetlerini dünya ölçeğinde minimize

ediyor: İşçiler (ücretlerin yüksek olduğu) bir ülkede işten atılıyor, üretim (ücretlerin düşük olduğu) bir diğer ülkeye taşınıyor, daha az sayıda işçi daha uzun bir süre boyunca çalışıyor ve çok daha düşük ücretler alıyor.

Dahası, teknolojik devrim, ileri ülkelerde yeni uzmanlık alanları açarken, sanayinin toplam emek gücü ihtiyacını ciddi ölçülerde düşürüyor. Mevcut üretim tesislerindeki işçiler işten atılırken robotların çalışığı yeni montaj hatları açılıyor. Teknolojik değişme, sektörlerin taşınması ve işletmelerin yeniden yapılandırılması ile birleştiğinde, kritik sektörlerdeki yeni bir birleşme ve şirket satın almaları dalgasına yol veriyor.

Hizmet Sektörünün Taşınması

Küresel telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerindeki devrimle birlikte ileri kapitalist ülkelerdeki belirli hizmet faaliyetleri Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki ucuz emek merkezlerine taşınmaya başladı. Bir başka deyişle, hizmet sektörünün bir bölümü artık "hareketsiz" değil. Ticari ve mali kuruluşlar bir dizi büro faaliyeti için çalıştırdıkları elemanların sayısını azaltma şansına sahip: Örneğin, bugün büyük şirketlerin muhasebe sistemleri, bilgisayar bağlantıları ve elektronik posta aracılığıyla, kalifiye muhasebecilerin ve bilgisayar uzmanlarının 100 dolardan daha düşük bir aylıkla çalıştırılabildiği gelişmekte olan ülkelere taşınabilir ve buralardan idare edilebilir. Benzer şekilde, veri ve kelime işlemciliği hızlı bir şekilde Filipinler'deki günde 2-3 dolara çalışan büro çalışanlarına (örneğin elektronik posta aracılığıyla) yaptırılabilir. İleri kapitalist ülkelerdeki işgücünün % 70'ten fazlasının hizmet sektöründe istihdam edildiği düşünüldüğünde, hizmet sektörünün taşınmasının ücretler ve istihdam üzerindeki etkisi (toplumsal yansımaları anmaya bile gerek yok) çok büyük olacaktır.

Notlar

1 İmalat sanayinin uluslararası düzeyde taşınması 1960'larda dört Asya kaplanı ile birlikte başlamıştı: Hong Kong, Tayvan, Singapur ve Güney Kore. Başlangıçta, daha "hafif" imalat ve montaj faaliyetleriyle sınırlıydı (tekstil sanayi ve elektronik cihazların montajı gibi).

2 Modern fabrikalarda Bangkok'taki günde 4 dolarlık minimum sanayi ücreti (1991) zorlanmıyor.

3 Sivil harcamaların düşüklüğü nedeniyle askeri harcamalar da talebi canlandırmak konusunda önemli bir rol oynuyor.

4 "In zwei Jahren über den Berg", Der Spiegel, No. 19, 1991, s. 194.

5 Ho Chi Minh'de ihraç edilecek bir gömleğin dikim ücreti 80 cent (Ocak 1991).

6 Yazar tarafından Bangladeş tekstil sanayisinde gerçekleştirilen görüşmeler, 1992.

İKİNCİ KISIM

AŞAĞI-SAHRA AFRİKASI

4.
BÖLÜM

SOMALİ: KITLIĞIN GERÇEK NEDENLERİ

Altta yatan gerçekler nelerdi? Küresel TV reklamları iç savaşın kurbanlarını, kuraklığı ve tufanı gün ışığına çıkarıyordu. Somali'deki kıtlık mekanik bir tarzda "dış" siyasi ve iklimsel faktörlere bağlanıyordu: "yağmur taşıyan bulutların olmaması ve basınç anormallikleri"... Tarih çarpıtıldı, dünya olaylarının yalnızca yüzeyi ve rengi öne çıkartıldı. Somali gıda üretimi açısından 1970'lere değin kendine yeterliydi; sivil toplumun çöküşünü hızlandıran neydi? Tarım ve göçebe çobanlık niçin tahrip edildi? Kuraklık, çölleşme ve iç savaş Somali'deki kıtlığın "resmi" nedenleriydi. "çözüm" olarak, "Umudu İnşa Operasyonu" ve 1993'deki ABD askeri müdahalesi bulunmuştu. Somali krizinin temelleri nelerdir?

1980'lerin Başındaki IMF Müdahalesi

Somali ekonomisi göçebe çobanlar ile küçük çiftçiler arasındaki "değişim"e dayalı bir kır ekonomisiydi.[1] Göçebe çobanlar nüfusun % 50'sini oluşturuyordu. 1970'lerdeki yeniden yerleşim

programları geniş bir kırsal ticaret sektörünün gelişmesine yol açtı. 1983 yılına kadar hayvancılık ihracat gelirlerinin % 80'ini oluşturuyordu.[2] Üst üste gelen kuraklıklara rağmen Somali 1970'lere kadar gıda açısından kendine yeterliliğini korudu.[3]

1980'lerin başındaki IMF müdahalesi Somali'nin tarım krizinin şiddetlenmesini sağladı. Ekonomik reformlar "göçebe ekonomi"yle "yerleşik ekonomi" -çobanlarla küçük çiftçiler arasında parasal işlemlerin yanısıra geleneksel takasla karakterize olan değişim- arasındaki kırılgan değişim ilişkisini zayıflattı. Büyük ölçüde Somali'nin Paris Klübü'ne olan borçlarını ödemesini sağlamak için hükümete çok sıkı bir tasarruf programı dayatıldı. Aslında dış borçların büyük bir kısmı Washington kökenli finans kuruluşlarından alınmıştı.[4] Bir ILO heyeti raporuna göre:

...Somali'nin en fazla borç aldığı Fon (IMF-ç.n.) borçların yeniden takvime bağlanmasını istemiyor... Fiilen, asıl amacı IMF'ye borç geri ödemesi olan bir uyum programını finanse etmeye yardımcı oluyor...[5]

Gıda Tarımının İmhasına Doğru

Yapısal uyum programı Somali'nin tahıl ithalatına bağımlılığını artırdı. 1970'lerin ortasından, 1980'lerin ortasına kadar gıda yardımı onbeş kat yükselerek, yılda % 31 oranına çıktı.[6] Artan ticari ithalatla birlikte iç piyasada satılan ucuz ihtiyaç fazlası buğday ve pirinç akışı, yerel üreticileri yerlerinden etti, bununla beraber gıda tüketim tarzında geleneksel ürünler (mısır, süpürgedarısı) aleyhine temel bir değişim yaşandı. Haziran 1981'de IMF'nin dayattığı Somali Şilininin devalüasyonunu, yakıt, gübre ve tarım girdilerinin fiyatlarında artışlara neden olan periyodik devalüasyonlar izledi. Özellikle yağmurdan yararlanan çiftçiler bundan hemen etkilendiler, fakat aynı zamanda sulama yapılan tarım alanlarında da etki hissedildi. Kentlerdeki alım-

gücü olağanüstü düşüş kaydetti, hükümetin verdiği kredilerin vadeleri kısaltıldı, altyapı çöktü, tahıl piyasasındaki kuralsızlaştırma ve "gıda yardımı" akışı çiftçi topluluklarının yoksullaşmasına yol açtı.[7]

Aynı zamanda bu dönemde, en verimli tarım arazileri bürokratlar, subaylar ve hükümetle bağlantısı olan tüccarlar tarafından ele geçirildi.[8] Kredi kuruluşları iç piyasa için gıda üretimini teşvik etmektense, en iyi sulanan arazilerde, ihracat için sözde "yüksek değerli" meyve, sebze, yağ tohumu ve pamuk üretimini teşvik ettiler.

Hayvancılığa Dayalı Ekonominin Çöküşü

İthal edilen hayvan ilaçlarının fiyatları 1980'lerin başından itibaren, paranın değer kaybetmesinin sonucu olarak artmaya başladı. Dünya Bankası göçebe çobanlara verilen veterinerlik hizmetlerinden, aşılama da dahil olmak üzere zorla ücret alınmasını destekledi. Veteriner ilaçları için özel bir pazarın oluşması teşvik edildi. Hayvancılık bakanlığının işlevleri aşama aşama kaldırıldı, bakanlığın Veterinerlik Laboratuvar Hizmetleri, maliyeti karşılama gerekçesiyle tamamen ücretli hale getirildi. Dünya Bankası'na göre:

...Veterinerlik hizmetleri tüm bölgelerde hayvancılığın gelişimi için zorunludur ve bu hizmetler esas olarak özel sektör tarafından sağlanabilir (...) Uzak kırsal alanları az sayıda özel veteriner tercih edeceğinden, gelişkin hayvan bakımı da "ikinci dereceden veterinerler"e dayanacak, bunlara ilaç satışlarının gelirlerinden ödeme yapılacaktır.[9]

Hayvan sağlığının özelleştirilmesi, kuraklık dönemlerinde hayvanları besleyecek acil yardımın yokluğu, suyun ticarileşmesi, suyun ve otlak korunmasının ihmal edilmesiyle birleşti. Sonuçlar tahmin edilebilirdi: Ülke nüfusunun % 50'sini oluşturan çobanlar ve çiftçiler imha edildi. Bu programın "gizli

amacı" geleneksel değişim ekonomisiyle geçinen göçebe çobanları ortadan kaldırmaktı. Dünya Bankası'na göre çobanlar düzeyinde "uyum" her koşulda yararlıydı, çünkü Aşağı Sahra Afrikası'nda göçebe çobanlara çevrenin bozulmasının nedeni olarak bakılıyordu.[10]

Veterinerlik hizmetlerinin çöküşü dolaylı olarak zengin ülkelerin çıkarlarına da hizmet etti: 1984'te Somali'nin Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine yaptığı sığır ihracatı sıkıntıya girmişti çünkü Suudilerin et ithalatı Avusturalya ve Avrupa Birliği'ndeki ithalatçılara geri dönüyordu. Suudi Arabistan'ın Somali'ye dayattığı hayvancılık yasağı, sığır vebası salgını bittikten sonra da kaldırılmamıştı.

Devletin İmhası

Devlet harcamalarının Bretton Woods kuruluşlarının denetiminde yeniden yapılandırılması da gıda tarımının imhasında önemli bir rol oynamıştır. Tarımsal altyapı çökmüş ve tarıma yapılan cari harcamalar 1970'lerin ortalarına göre % 85 düşürülmüştür.[11] Somali hükümetinin yerel kaynakları harekete geçirmesi IMF tarafından önlenmiştir. Bütçe açıkları için sıkı hedefler oluşturulmuştur. Dahası bağışçılar, sermaye ve teçhizat ithali olarak değil de "gıda yardımı" biçiminde "yardım" sağlamayı artırmışlardır. Daha sonra bu "gıda yardımı" hükümet tarafından iç piyasada satışa çıkarılacak ve satış gelirleri (buna "telafi fonu" adı verilmiştir) kalkınma projelerinin yurtiçi maliyetini karşılamak için kullanılacaktı. 1980'lerin başında "gıda yardımlarının satışı" devletin temel gelir kaynağını oluşturdu ve bağışçıların tüm bütçeleme süreçlerinin denetimini ellerine geçirmelerine olanak tanıdı.[12]

Ekonomik reformlar sağlık ve eğitim programlarının parçalanarak yok edilmesine yol açtı.[13] 1989'a gelindiğinde, sağlık harcamaları 1975'deki düzeyine göre % 78 azalmıştı. Dünya

Bankası rakamlarına göre, bir ilkokul çocuğu başına düşen yıllık eğitim harcamalarının düzeyi 1982'de 82 ABD Doları iken, 1989'da 4 ABD Dolarına düşmüştü. 1981'den 1989'a kadar okul kayıt oranları (okul çağındaki nüfus önemli ölçüde artmış olmasına rağmen) % 41 düşmüş, sınıflarda ders kitapları ve okul malzemeleri görülmemeye başlanmış, okul binaları harap olmuş ve ilkokulların yaklaşık dörtte biri kapanmıştır. Öğretmen maaşları muazzam bir düşüşle en alt düzeye inmiştir.

IMF-Dünya Bankası programı Somali ekonomisini bir kısır döngüye sokmuştur: Çobanların imhası göçebe köylüleri açlıktan ölmeye mahkum ederek, tahıllarını sığır karşılığında satan veya takas eden tahıl üreticilerini boşlukta bırakmıştır. Kırsal ekonominin tüm sosyal dokusu çözülmüştür. Azalan sığır ihracatı ve (Körfez ülkelerinde çalışan Somalili işçilerin gönderdikleri) işçi gelirleri, döviz girdilerinin azalmasına neden olmuş, bu da ödemeler dengesinin ve devletin kamu finansmanının bozulmasına yol açarak, hükümetin ekonomik ve sosyal programlarını çökertmiştir.

Hükümetin teşvik ettiği ABD tahılının fiyatları düşürmesinin yanısıra tarımsal girdi fiyatlarının yükselmesi, küçük çiftçilerin yok olmasına yol açmıştır. Kentte yaşayanların yoksullaşması da gıda tüketiminin azalmasına neden olmuştur. Buna karşılık sulanan arazilere yapılan devlet yardımı dondurulmuş ve devlet çiftliklerindeki üretim azalmıştır. Devlet çiftlikleri daha sonra Dünya Bankası denetiminde kapatılacak ya da özelleştirilecektir.

Dünya Bankası tahminlerine göre, kamu sektöründeki gerçek ücretler 1989'da, 1970'lerin ortalarına göre % 90 azalmıştır. Kamu yönetiminin kaçınılmaz çözülüşünden sonra kamu sektöründeki ortalama ücretler ayda 3 dolara düşmüştür.[14] Dünya Bankası kamu hizmetlerinde çalışanların ücretlerini iyileştirmek için (kamu hizmetleri reformu kapsamında) bir program

önermiş ama bu reformun aynı bütçe paketi içinde kalınarak, kamu çalışanlarının % 40'ını işten çıkartıp, ek ücretleri ortadan kaldırarak yapılmasını istemiştir.[15] Bu plana göre kamu hizmetleri, (altmış milyon nüfuslu bir ülkede) sayıları 1995'e kadar 25.000'e indirilecek kamu çalışanıyla yapılacaktı. Kimi bağışçılar kamu çalışanlarının azaltılmasından doğacak maliyeti karşılamak konusunda yoğun ilgi gösterdiler.[16]

Uluslararası bağışçılar topluluğu, felaket tehdidi karşısında ülkenin ekonomik ve sosyal altyapısını iyileştirmek, satın alma gücünü yükseltmek ve kamu hizmetlerini yeniden inşa etmek için hiçbir girişimde bulunmadı: Ocak 1991'de General Siyad Barre hükümetinin çöküşünden (iç savaşın çıkmasından) bir yıl önce kreditörlerce önerilen makro ekonomik uyum tedbirleri, kamu harcamalarının daha da kısılmasını, Merkez Bankası'nın yeniden yapılandırılmasını, (gerçekte özel sektörü sekteye uğratan) kredi liberalizasyonunu ve çoğu devlet işletmesinin likidasyonunu veya kendi haline bırakılmasını gerektirdi.

1989'da borç servisi yükümlülükleri ihracat gelirlerinin % 194.6'sına ulaştı. Somali'nin büyük miktarda vadesi geçmiş borcu olması nedeniyle IMF kredileri kesildi. Dünya Bankası'nın Haziran 1989'da onayladığı 70 milyon dolarlık yapısal uyum kredisi, Somali'nin kötü makro-ekonomik performansı nedeniyle birkaç ay sonra dondurulduğu.[17] Yeni kredilerin verilmesinden ve yeni borç takvimi hazırlanmasından önce eski borçların ödenmesi gerekiyordu. Somali borç servisi ve yapısal uyum kıskacında sıkıştırılmıştı.

Aşağı Sahra Afrikası'nda Kıtlığın Oluşumu: Somali Dersleri

Somali deneyimi bir ülkenin gıda "yardımı" ve makro ekonomik politikaların eşzamanlı uygulanmasıyla nasıl mahvedilebileceğini göstermiştir. Gelişmekte olan dünyada pek çok Somali vardır ve Somali'de uygulanan ekonomik reform paketi

100'den fazla gelişmekte olan ülkede uygulananlarla aynıdır. Fakat bir başka önemli boyut daha vardır: Somali kırsal bir ekonomidir ve Afrika çapında göçebe ve ticari hayvancılık IMF-Dünya Bankası programları aracılığıyla Somali'dekine çok benzer bir tarzda imha edilmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nden ithal edilen (gümrüksüz) teşvikli et ve süt ürünleri, Afrika'nın kırsal ekonomisinin ölmesine yok açmıştır. Avrupa'nın Batı Afrika'ya yaptığı et ihracatı 1984'ten beri yedi kat artmıştır: "düşük kaliteli AB eti yerel olarak üretilen etin yarı fiyatına satılmaktadır. Sahralı çiftçiler kimsenin onların sürülerini satın almaya hazır olmadığını görüyor."[18]

Somali deneyimi 20. yüzyılın sonlarındaki kıtlığın "gıda yokluğu"ndan kaynaklanmadığını göstermektedir. Tersine, kıtlıklar tahıl ürünlerinin küresel olarak fazla arzedilmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. 1980'lerin başından beri tahıl piyasaları Dünya Bankası'nın denetiminde kuralsızlaştırılmış ve ABD tahıl fazlası (Somali örneğinde olduğu gibi) sistematik olarak köylülüğü tahrip etmek ve ulusal gıda tarımını istikrarsızlaştırmak için kullanılmıştır. Bu koşullarda ulusal gıda tarımı kuraklık ve çevre bozulması gibi olaylarla daha da çok yara almaktadır.

Bretton Woods kuruluşları nezaretinde yürütülen tarıma yönelik "sektörel uyum" modeli kıtanın bütününde kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gıda güvenliğini tehdit etmiştir. Dünya piyasalarına harfiyen uyum dayatılmış, Aşağı Sahra Afrikası'na yapılan "gıda yardımı" 1974'den bu yana yedi kattan fazla artırılmış ve ticari tahıl ithalatı iki katın üstünde artmıştır. Aşağı Sahra Afrikası'na yapılan tahıl ithalatı 1974'de 3.72 milyon ton iken, 1993'de 8.47 tona yükselmiştir. 1974'de 910.000 ton olan gıda yardımı 1993'de 6.64 milyon tona çıkmıştır.[19]

Ancak artık "gıda yardımı" yalnızca kuraklıkla kavrulan Sahra kuşağı ülkelerine tahsis edilmemekte; kısa süre öncesine kadar kendine yeterli gıda üretebilen ülkelere de yönlendiril-

mektedir. Zimbabwe (bir zamanlar Güney Afrika'nın "ekmek sepeti" olarak anılırdı) 1992'de Güney Afrika'yı silip süpüren kıtlık ve kuraklıktan ciddi biçimde etkilenmiştir. Büyük ölçüde daha az verimli topraklarda yapılan mısır üretiminde ülke çapında % 90'lık bir düşüş yaşanmıştır.[20] Fakat, kuraklığın doruk noktasında ihracat amacıyla üretilen (modern sulama, kredi, araştırma vb. ile desteklenen) tütünde, ironik olarak bereketli bir hasat kaydedilmiştir.[21] Bir yandan "kıtlık halkı karınca yemeye zorlarken", diğer yandan Zimbabwe'nin tütün hasadından elde ettiği ihracat gelirleri dış borç ödemelerinde kullanılmıştır.

Yapısal uyum programı altında çiftçiler hızla geleneksel gıda ürünlerini terketmişlerdir; bir zamanlar gıda ihracatçısı olan Malawi'de 1992'de mısır üretimi % 40 azalırken, tütün üretimi 1986 ile 1993 arasında ikiye katlanmıştır. En verimli toprakların yüz elli bin hektarı tütüne tahsis edilmiştir.[22] 1980'li yıllar boyunca Afrika hükümetlerine çok katı tasarruf tedbirleri dayatılmış ve kırsal gelişmeye yapılan harcamalar zorla kesilerek tarımsal altyapının çöküşü sağlanmıştır. Dünya Bankası programı uygulamasında su, yoksullaşan çiftçilere maliyeti karşılayacak temelde satılması gereken bir metaya dönüştü. Devlet kaynak yokluğu nedeniyle su kaynaklarının yönetim ve korumasından çekilmek zorunda bırakıldı. Su noktaları ve kuyular bakımsızlık nedeniyle kurudu veya "özelleştirilerek" yerel tüccarlara ya da zengin çiftçilere satıldı. Yarı kurak bölgelerde "suyun ticarileştirilmesi", sulama gıda güvenliğinin çöküşüne ve kıtlığa yol açıyor.[23]

Son Söz

Bir kıtlığın ortaya çıkması ve kuraklığın toplumsal etkilerinin yükselmesinde "dış" iklimsel değişkenler rol oynarlar ancak, küreselleşme çağında kıtlıklar insan yapımıdır. Bunlar "gıda yokluğu"nun değil, gıda güvenliğini tehdit eden ve ulusal gıda

tarımını tahrip eden küresel bir aşırı üretim yapısının sonucudur. Uluslararası tarım işletmeleri tarafından sıkı bir şekilde düzenlenen ve denetlenen bu üretim fazlası, nihai olarak temel gıda ürünlerinin hem üretim hem de tüketiminde etkili olmakta ve dünya çapında çiftçilerin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Dahası küreselleşme çağında IMF-Dünya Bankası yapısal uyum programı kıtlık sürecinin oluşumu ile doğrudan bağlantılıdır, çünkü program ister kentte, ister kırda olsun, küresel piyasa sisteminin çıkarlarına doğrudan hizmet etmeyen ekonomik aktivitenin tüm kategorilerine sistematik olarak zarar vermektedir.

Notlar

1 1970'ler, kuyuların ve otlakların özelleştirilmesiyle ticari hayvancılığın çıkarlarının gelişmesi teşvik edilirken, göçebe köylülerin yoksullaşmasına tanıklık etti. Gelişmekte olan diğer ülkelerdeki gibi, ödemesi peşin yapılan ihracat ürünleri en verimli arazileri kaplayarak, gıda tarımını ve küçük köylülüğü zayıflattı.

2 1970'lerden itibaren Körfez ülkelerinde çalışan Somalili işçilerin gönderdiği, petrol patlamasıyla beslenen bir nakit akış dalgası başlamıştı.

3 1970'lerin başında neredeyse hiç gıda yardımı yapılmıyordu.

4 1983-85 yıllarında Somali'nin dış borçlarının % 20'si IMF ve Dünya Bankası'naydı. Bkz. ILO, Generating Employment and Incomes in Somalia, Jobs and Skills Programme for Africa, Addis Ababa, 1989, s.5.

5 ILO, a.g.y., s.16.

6 Gıda yardımı 1980'lerin ortasına kadar gıda tüketiminden % 35 fazlaydı. Bkz. Hossein Farzin, "Food Aid: Positive and Negative Effects in Somalia?", The Journal of Developing Areas, Ocak 1991, s.265.

7 ILO'ya göre, Devlet Zirai Kalkınma Şirketi ziraatçileri yüksek çiftçilik masraflarına karşı desteklemekte tarihsel olarak önemli bir rol oynamıştı: "Devlet Zirai Kalkınma Şirketi az değil, çok fazla mısır ve süpürgedarısı üretimini destekliyordu.", ILO, a.g.y., s.9. Diğer yandan Dünya Bankası verileri 1983'deki tahıl fiyatları deregülasyonundan sonra mısır ve süpürgedarısı üretiminde artış olduğunu iddia ediyor.

8 Bkz. African Rights, Somalia, Operation Restore Hope: A Preliminary Assessment, Londra, Mayıs 1993, s.18.

19 Dünya Bankası, Sub-Saharan Africa, From Crises to Sustainable Growth Washington D.C. 1989, s.98.

10 A.g.y., s.98-101. Haddinden fazla otlatmak çevreye zararlıdır fakat sorun köylülerin yaşam haklarını kısıtlamakla çözülemez.

11 1975'den 1989'a kadar.

12 Çeşitli ürün yardımı programlarının tamamlayıcı fonları kalkınma projelerinin finansmanında kullanılan tek kaynaktı. Cari harcamaların çoğu da bağışçılara bağımlıydı.

13 Savunma harcamalarına ayrılan pay % olarak yüksek kalmakla birlikte reel olarak düştü.

14 Kamu sektörü ücretleri 1989'da GSMH'nın yalnızca % 0.5'ini oluşturuyordu.

15 Kamu çalışanları beş yıllık bir süre içinde azaltıldı (1991-95).
16 Kamu sektöründeki istihdam beş yıllık süre içinde (1991-95) % 40 azaltıldı.
17 Bu IDA kredisinin (ASAP II) ilk parçası ödendi, ikinci parça 1990'da dondurulduu. Bu kredi Ocak 1991'de Syiad Barre hükümetinin çöküşünden sonra iptal edildi.
18 Leslie Crawford, "West Africans Hurt by EC Beef Policy", Financial Times, 21 Mayıs 1993.
19 1970'e ilişkin rakamlar Dünya Bankası'nın, Dünya Kalkınma Raporu, 1992 adlı raporundan alınmıştır. 1993 rakamları Gıda ve Tarım Örgütü'nün Aşağı-Sahra Afrikası'nda Gıda Arzı ve Mahsul Beklentileri raporuna aittir. Özel Rapor No.1, Roma, Nisan 1993, s.10.
20 Bkz. Haut Commissariat des Nations Unies pour les refugies, "Afrique australe, la secheresse du siecle," Cenevre, Temmuz 1992.
21 A.g.y., s.5.
22 Bkz. "Tobacco, the Golden Leaf", Southern African Economist, Mayıs 1993, s.49-51.
23 Bkz. Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu, 1992, ch.5.

5.
BÖLÜM

RUANDA'DA EKONOMİK KATLİAM

1994'de etnik katliamlara yol açan Ruanda krizi, batılı medya tarafından insanlık acılarının abartılı bir hikayesi gibi sunulurken, krizin toplumsal ve ekonomik nedenleri titizlikle göz ardı edildi. Etnik kavgaların ve iç savaşın çıkmasının, "geçiş sürecindeki" diğer "ülkelerde" olduğu gibi, "tek partili devletten demokrasi ve serbest piyasaya geçerken yaşanan", "bu tür toplumlara içkin", "kaçınılmaz" şeyler olarak tasvir edilmesine hız verildi. Katliamların vahşiliği dünyayı sarstı ama uluslararası medya iç savaşın derin bir ekonomik krizin alevlenmesinin ardından çıktığını açıklamayı ihmal etti. Halkı sefil bir yoksulluğa ve mahrumiyete hızla iten şey tarımsal sistemin yeniden yapılandırılmasıydı.

Uluslararası kahve piyasasının çöküşünün ve Bretton Woods kuruluşlarının tüm alanları kapsayan makro ekonomik reformları dayatmasının hemen ardından ortaya çıkan bu ekonomik gerileme, içten içe kaynayan etnik gerginlikleri şiddetlen-

dirdi ve siyasi çöküş süreci hızlandı. 1987'de Uluslararası Kahve Anlaşması (ICA)'nın oluşturduğu kota sistemi dağılmaya başladı, dünya fiyatları hızla düştü ve Ruandalı çiftçilerden sabit fiyatla kahve alan Fonds d'egalisation'un (devlet kahve stabilizasyon fonu) borçları hızla büyümeye başladı. Ruanda ekonomisine öldürücü darbe, Haziran 1989'da Washington'dan ABD kahve tüccarları lehine yapılan siyasi baskılar sonucunda ICA'nın çıkmaza girmesiyle geldi. Florida'da üreticilerin yaptığı tarihsel toplantı sonucunda kahve fiyatları birkaç ay içinde % 50'den fazla düşüş kaydetti.[1] Fiyatlardaki düşüş Ruanda ve diğer bazı Afrika ülkelerinde zarara yol açtı. Afrikalı çiftçiye ödenen paranın 20 katından fazlasına ulaşan perakende fiyatlarla zengin ülkelerde olağanüstü bir servet birikimi sağlanıyordu.

Sömürgeciliğin Mirası

Bu trajedide batının sorumluluğu nedir? Öncelikle Hutu ve Tutsiler arasındaki çatışmanın büyük ölçüde bugün hâlâ pek çok yönden sürmekte olan sömürgeci sistemin ürünü olduğunu vurgulamak önemlidir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren ilk sömürgeci Alman işgali, askeri karakollarını kurabilmek için Nyanza'da bir nyiginya (monarşi) mwami (kralı) kullanmıştı. Ancak, 1926'da Belçikalılar'ın başlattığı yönetsel reformlar sosyo-etnik ilişkileri keskinleştirmekte büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Belçikalılar hanedanlığa dayalı çelişkileri kendi bölgesel denetimlerini güçlendirmek için açık biçimde kullanmışlardır. Tepelerdeki (colline) geleneksel şefler sömürge yönetimince zorla çalıştırmayı resmileştirmek için kullanılmıştır. Sürekli dayak ve bedeni cezalar sömürgeci efendiler adına geleneksel şefler tarafından yönetiliyordu. Şefler bölgenin belirli bir bölümünden sorumlu olan Belçikalı sömürge yöneticisinin doğrudan denetimindeydi. Bir korku ve güvensizlik ortamı yaratılm-

ış, toplumsal dayanışma kırılmış ve geleneksel ilişkiler sömürgecilerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde değişmişti. Amaç etnik düşmanlıkları körükleyerek, bir yandan siyasi denetim elde etmek, diğer yandan iki etnik grup arasında kaçınılmaz olarak sömürge rejimine yönelebilecek bir dayanışmanın gelişmesini önlemekti. Tutsi hanedanlık aristokrasisi aynı zamanda vergi toplanması ve adaletin yönetiminden sorumlu tutulmuştu. Komünal ekonomi yıkılmış ve köylülük gıda tarımından peşin ödemeli ihraç ürünleri ekimine yönelmeye zorlanmıştı. Komünal araziler yalnızca "cultures obligatoires" diye adlandırılan bu ihraç ürünlerinin ekimine ayrılan kişisel arsalar haline dönüştürüldü.[2]

Sömürge tarihçileri Ruanda-Burundi'nin sözlü tarihini tahrif ve "uyarlama" ile görevlendirildiler. Tarihsel kayıtlar tahrif edildi: Mwami monarşisi tek başına Tutsi aristokrat hanedanlığı ile özdeşleştirildi. Hutular yönetilen bir kast olarak sunuldu.[3]

Belçikalı sömürgeciler Tutsi aristokrasisinin yeni üyeleri olarak, "negres evolues" adı verilen yeni bir toplumsal sınıf haline geldiler ve okul sistemi yalnızca şeflerin oğullarının eğitimi ile Belçikalılar'ın gereksinim duyduğu personeli sağlayacak bir sistem haline getirildi. Buna karşılık çeşitli dini misyonlar ve din adamları Belçika sömürge yönetimi sırasında siyasal manda altına girdiler. Örneğin rahipler sık sık köylüleri ihracat ürünlerine dayalı ekonomiyle bütünleşmeye zorlamak için kullanıldı. Bu sosyo-etnik bölünmeler -1920'lerden başlayarak- çağdaş Ruanda toplumunda derin bir iz bıraktı.

1962'de kazanılan bağımsızlıktan itibaren eski sömürge güçleri ve bağışçılarla olan ilişkiler giderek daha da karmaşıklaşmaya başladı. Ancak, Belçika sömürgeciliği döneminden kalan bir etnik grubu diğerine karşı kışkırtma ("böl ve yönet") hedefi, 1990'da başlayan iç savaştan bu yana yapılan çeşitli "as-

keri", "insan hakçı" ve "makro-ekonomik" müdahaleler sırasında büyük ölçüde varlığını korudu. Ruanda krizi bağışçıların (Paris'te yapılan) yuvarlak masa toplantıları, ateşkes anlaşmaları ve barış görüşmeleri şeklinde süren gündemlerine sıkıştırıldı. Çeşitli girişimler bağışçı topluluğunca yakından izlendi ve "koşullar" ve "karşı koşullar" kısır döngüsünde koordine edildi. İç savaşın çıkmasından bu yana çok taraflı ve iki taraflı kredilerin verilmesi bağışçı topluluğunun sıkı denetimi altında "demokratikleşme" denilen sürecin oluşturulması koşuluna bağlandı. Buna karşılık çok partili demokrasiye Batı'nın yapacağı yardım için, hükümetin IMF vb. ile anlaşmaya varması şart koşuldu. Bu girişimler çoğunlukla aldatıcıydı çünkü kahve piyasasının 1989'da çökmesinden bu yana, Ruanda'daki gerçek siyasi iktidar her koşulda büyük ölçüde bağışçıların elindeydi. 1993 yılında yayınlanan bir ABD Dışişleri Bakanlığı tebliği durumu açıkça gösteriyor: ABD yardımının devamı siyasal reformlar konusunda iyiye gidişin yanı sıra demokrasi konusunda ilerleme şartına bağlıdır.

"Demokratikleşme" Ağustos 1993'de imzalanan Arusha Barış Antlaşması'nın öngördüğü soyut bir etnik gruplar arası dayanışma modeline dayanıyordu ve bağışçılar bunun imkansız olduğunu başlangıçtan beri biliyorlardı. Halkın hem savaş hem de IMF reformları sonucunda sürüklendiği korkunç yoksulluk, gerçek bir demokratikleşme sürecini olanaksız hale getiriyordu. Amaç, (bağışçıların sözlüğünde yeni bir terim olan) "iyi idare"nin koşullarını oluşturmak ve Ruanda'nın dış kreditörlerinin vesayetinde düzmece birçok partili koalisyon hükümetinin kurulmasını yönetmekti. Ancak çok partililik, bağışçıların algıladığı dar şekliyle rejimin muhtelif siyasal hiziplerinin harekete geçmesini sağladı. Barış görüşmeleri çıkmaza girer girmez Dünya Bankası kredi anlaşması gereği yapması gereken ödemeleri durdurdu.[4]

Bağımsızlıktan Bu Yana Ekonomi

Sömürgecilik sonrası dönemde ekonomik sistemin oluşum tarzı, Ruanda krizinin gelişmesinde tayin edici rol oynadı. Bağımsızlıktan bu yana ulusal ekonominin çeşitlendirilmesinde ilerleme kaydedilirken, Belçika yönetimi sırasında kurulan ve Ruanda'nın döviz girdilerinin % 80'inden fazlasını oluşturan kahveye dayalı (les cultures obligatoires) sömürge tipi ihracat ekonomisi büyük ölçüde korundu. Kahve ticaretinden çıkar sağlayan ve siyasal iktidarla yakın bağları olan bir rantiye sınıf oluştu. Yoksulluk yüksek düzeyini korudu ama buna rağmen 1970'lerde ve 1980'lerin ilk yarısında ekonomik ve sosyal ilerleme görüldü: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) yılda (1965-89) % 4.9 oranında arttı, okul kayıtları dikkate değer ölçüde yükseldi ve resmi enflasyon yıllık % 4'ün altında seyrederek, Aşağı Sahra Afrikası'ndaki en düşük oranı oluşturdu.[5]

Şiddetli nüfus baskısı (yıllık % 3.2'lik nüfus artışı), arazi parçalanması ve toprak erozyonu, yerel gıda düzeyi yetersizliği ile Ruanda kırsal ekonomisi kırılganlığını korurken, ihracat ekonomisi bir anlamda bunlarla birlikte gelişti. Köylü ailelerinin yaklaşık % 70'i kahve ekiyordu ancak bu, toplam parasal gelirin yalnızca küçük bir kısmını oluşturuyordu. Yöresel pazarlarda ve kent pazarlarında geleneksel gıda ürünleri ve muz birası satışları da dahil, çeşitli ticari faaliyetler gelişmişti.[6] 1980'lerin sonuna kadar gıda yardımını da içeren tahıl ithalatı bölgenin diğer ülkelerine kıyasla çok azdı. Gıda yeterliliği 1980'lerin başında kişi başına gereken gıda düzeyinin önemli ölçüde düşmesiyle birlikte bozulmaya başladı. Bu döneme kadar yerel üreticiler Dünya Bankası'nın gözetiminde uygulanan bilinen ticari reformların tersine, gıda maddesi ithalatı kısıtlanarak korunmuştu.[7]

Bu kısıtlamalar 1990 yapısal uyum programının benimsenmesiyle kaldırıldı.

Devletin Kırılganlığı

Bağımsızlık sonrası Ruanda devletinin ekonomik kurumları büyük ölçüde kırılganlıklarını korudular. Devlet gelirlerinin büyük bir kısmı kahveye dayanıyordu, ürün fiyatlarındaki düşme riski devletin kamu finansmanı krizini hızlandırabilirdi. Kırsal ekonomi devletin temel fon kaynağıydı. Borç krizi gözler önüne serildikçe, kahve ve çay gelirlerinin daha büyük bir kısmı borç servisine ayrıldı ve küçük çiftçiler daha fazla baskı altına girdi.

1987 ile 1991 yılları arasında ihracat gelirleri % 50 düşüş kaydetti. Devlet kuruluşlarının ölümü bunun ardından açığa çıktı. Kahve fiyatları dibe vurduğunda Ruanda'nın tüm kırsal kesimlerinde kıtlık patlak verdi. Dünya Bankası verilerine göre, 1981-86 arasında % 0.4 olan GSYH, kahve piyasasının çöküşünün hemen ardından (1987-91) % -5.5'e düştü.

IMF-Dünya Bankası Müdahalesi

Bir Dünya Bankası heyeti Ruanda'nın kamu harcamaları programını incelemek üzere Kasım 1988'de Ruanda'ya gitti. Ruanda'yı tekrar makul bir büyüme yoluna sokmak için bir dizi tavsiyede bulundular. Dünya Bankası heyeti hükümete ülkenin politika olasılıklarını iki "senaryo" halinde sundu. "Strateji Değişikliği Yok" başlıklı I. Senaryo "eski" devlet planlama sistemini koruma düşüncesine dayanırken, "Strateji Değişikliği" başlıklı II. Senaryo bir makro- ekonomik reformdu ve "serbest piyasaya geçiş"i öneriyordu. Olası siyasal sonuçlar üzerinde güya titiz ekonomik "incelemeler" yaptıktan sonra Dünya Bankası Ruanda'nın, II. Senaryo'yu benimsediği takdirde konuya az da olsa iyimser bakabileceği sonucuna vardı, 1989-93 arasında yatırımların iyileşmesi ve ticaret dengesinin düzelmesinin yanı sıra tüketim düzeyi de büyük ölçüde artacaktı. "İncelemeler" aynı zamanda ihracat performansının yükselmesine ve dış borçluluğun önemli ölçüde düşük düzeylere çekilmesine işaret

ediyordu.[8] Bu sonuçların alınması, bilinen ticaret liberalizasyonu ve devalüasyon reçetesinin hızla uygulanmasının yanısıra, tarımdan tüm teşviklerin kaldırılması, Fonds d'egalisation'un aşama aşama sona erdirilmesi, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ve kamu emekçilerinin işten atılmalarına dayanıyordu.

"Strateji Değişikliği" (II. Senaryo) benimsendi. Hükümetin başka şansı yoktu.[9] Ruanda Yurtsever Cephesi ordusunun Uganda saldırısına uğramasından yaklaşık altı hafta sonra Kasım 1990'da Ruanda Frankı % 50 devalüe edildi.

Devalüasyonun amacı kahve ihracatına destek olmaktı. Konu kamuoyuna savaştan çıkmış bir ekonomiyi iyileştirme aracı olarak sunuldu. Kuşkusuz tam tersi sonuçlara ulaşıldı, iç savaşın kötü sonuçları ağırlaştı. Göreli bir istikrar durumunda olan Ruanda Frankı'nın değer kaybetmesi enflasyonu tetikledi ve gerçek gelirlerin düşmesine neden oldu. Devalüasyondan birkaç gün sonra, yakıt ve zorunlu tüketim maddelerinin fiyatlarına büyük zamlar yapıldığı açıklandı. 1989'da % 1.0 olan tüketici fiyat endeksi, 1991'de % 19.2'ye yükseldi. Ödemeler dengesi korkunç biçimde bozuldu ve 1985'ten beri zaten ikiye katlanmış olan dış borçlar, 1989 ile 1992 arasında % 34 arttı. Devletin yönetim aygıtı bozuldu, devlet işletmeleri iflasa sürüklendi ve kamu hizmetleri çöktü.[10] Sağlık ve eğitim IMF'nin dayattığı tasarruf tedbirlerinin yükü altında parçalandı: (Sosyal sektörlerdeki bağışçıların programları doğrultusunda) "Bir sosyal güvenlik ağı" oluşturulmasına rağmen, çocukların kötü beslenmesi ciddi boyutlara vardı; halk sağlığı merkezlerinde sıtma aşısı bulunmaması nedeniyle, IMF programının benimsenmesini izleyen yıl kayıtlı sıtma vakalarının sayısında % 21 artış görüldü; ve ilkokul düzeyinde kayıt ücreti alınması okul kayıtlarında muazzam düşüşlerin kaydedilmesine yol açtı.[11]

Ekonomik kriz, doruğuna 1992'de Ruandalı çiftçiler umutsuzluk içinde 300.000 kahve ağacını kökünden söktüğünde

ulaştı.[12] Yükselen fiyatlara rağmen hükümet, Bretton Woods kuruluşlarıyla yaptığı anlaşma uyarınca kahve alım fiyatlarını 1989'daki düzeyinde (125 RuF/kg) dondurmuştu. Hükümet (Dünya Bankası kredisi alırken) devlet kaynaklarından Fonds d'egalisation'a fon aktarmaya yetkili değildi. Yerel kahve tüccarları ve aracıların, köylülüğü daha fazla baskı altına sokan yüksek kârlar elde ettikleri de belirtilmelidir.

Haziran 1992'de IMF ikinci bir devalüasyon yapılmasını emretti, bu da -iç savaş sırasında- yakıt ve zorunlu tüketim maddelerinin fiyatlarında yeni artışlara neden oldu. Kahve üretimi tek bir yılda % 25 daha düştü.[13] Haddinden fazla kahve ağacı dikimi nedeniyle gıda üretimi için gerekli toprak hızla azalıyordu, köylülük de gıda mahsülü üretmeye kolayca dönemiyordu. Kahveden elde edilen yetersiz nakit gelirleri dayanacak başka hiçbir şey bulunmadığında kolayca eriyordu. Kahveden elde edilen nakit gelir yiyecek almaya bile yetmediği gibi, tarımsal girdi fiyatları öylesine artmıştı ki, kahveden elde edilen para tamamen yetersiz kalıyordu. Kahve ekonomisindeki kriz geleneksel gıda mahsülü üretimini de geriletmiş, manyok, fasulye ve süpürge darısı üretiminde önemli düşüşlere yol açmıştı. Küçük çiftçilere kredi sağlayan tasarruf ve kredi kooperatifleri sistemi de çözülmüştü. Dahası, Bretton Woods kuruluşlarının tavsiye ettiği şekilde ticaretin liberalizasyonu ve tahıl piyasalarının kuralsızlaştırılması sonucunda Ruanda'ya (büyük teşvikler alınarak) yapılan ucuz gıda ithalatı ve zengin ülkelerden gelen gıda yardımı yerel piyasaların dengesini alt üst eden bir etki yarattı.

Ruanda'ya dayatılan "serbest piyasa" sisteminde ne ihraç ürünleri ne de gıda mahsülleri ekonomik yaşam alanı bulabildi. Tarım sistemi bütünüyle krize itildi. Devletin yönetim aygıtı yalnızca iç savaş nedeniyle değil, aynı zamanda tasarruf tedbirleri ve kamu çalışanlarının düşen maaşları nedeniyle de dağıldı,

bu durum kaçınılmaz olarak 1992'de ortaya çıkan genel güvensizlik ortamını pekiştirdi.

Tarımdaki durumun ciddiyeti güney eyaletlerinde yaygın kıtlık olduğu uyarılarını yapan FAO (BM Gıda ve Tarım örgütü) tarafından çok sayıda belgeyle ortaya kondu.[14] 1994'ün başında yayınlanan bir rapor da, kahve üretiminin tamamen çökmesinin hem savaşın hem de Dünya Bankası'nın desteği ile devreden çıkarılan devlet pazarlama sisteminin tükenmesinin sonucu olduğuna işaret ediyordu. Kahve işleme ve ihracattan sorumlu Rwandex adlı karma işletme büyük ölçüde işlevsiz hale getirildi.

Devalüasyon kararı (ve "IMF'nin onay kaşesi") zaten kavgaların patlak vermesinin öncesinde, 17 Eylül 1990 tarihinde Washington'da IMF ve Ruanda Maliye Bakanı Mr. Ntigurirwa başkanlığındaki heyet arasında yapılan yüksek düzeydeki toplantılarda alınmıştı. "Yeşil ışık" Ekim başında, kavgalar başlar başlamaz yakıldı, "ödemeler dengesi yardımı" adı altında (çok taraflı ve ikili kaynaklardan) milyonlarca dolar Merkez Bankası'nın kasalarına aktı. Merkez Bankası'nca yönetilen bu fonlar (bağışçılar tarafından) meta ithalatına tahsis edildi, ancak "hızla verilen bu krediler"in önemli bir kısmının rejim (ve onun çeşitli siyasal hizipleri) tarafından (Güney Afrika, Mısır ve Doğu Avrupa'dan) askeri techizat alımına yönlendirildiği anlaşılıyor.[15] Fransa tarafından sağlanan ve inter alia, Milan ve Apila roketlerini içeren (Başkan Habyarimana'nın kişisel kullanımı için alınan Mystere Falcon jetini saymıyoruz) ikili askeri yardım paketine ek olarak Kalashnikov tüfekler, ağır silahlar ve havan topları alımı taahhüt edilmişti.[16] Dahası, Ekim 1990'dan beri silahlı kuvvetler neredeyse bir gecede 5 bin kişiden 40 bin kişiye çıkarıldı ve (bütçe tasarrufu koşullarında) kaçınılmaz olarak dışarıdan gelen paranın bir kısmı buraya aktı. Askere yeni alınanlar çoğunlukla 1989'da kahve piyasasının çöküşü sonucunda sayı-

ları korkunç biçimde kabaran kentli işsizlerden oluşuyordu. Olayların akışında sürüklenen bir halkın içinden binlerce sabıkalı ve işsiz genç de katliamlar düzenlemekten sorumlu sivil milislere kaydedildi. Silah alımlarının bir kısmı silahlı kuvvetlere bu milisleri örgütleme ve silahlandırma gücü kazandırdı.

Kavgaların başlangıcından itibaren (ki bu kronolojik olarak devalüasyon ve Ekim 1990'daki ilk "taze para akışı" ile çakıştı) toplam 260 milyon dolarlık ödeme paketi (Fransa, Almanya, Belçika, Avrupa Topluluğu ve ABD'nin önemli miktardaki ikili katkılarıyla) onaylandı. Yeni krediler bir yandan borç servisi ödemelerinde kullanılırken, diğer yandan da silahlı kuvvetleri teçhizatlandırmaya katkıda bulunuyordu, kanıtlar bu bağışçı yardımının büyük bir kısmının hem üretken olarak kullanılmadığını hem de kıtlıktan etkilenen bölgelerde ferahlama sağlamaya yönlendirilmediğini gösteriyor.

Dünya Bankası'nın Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) adlı yumuşak inişli şubesi aracılığıyla 1992 yılında Ruanda'nın bir devlet işletmesi olan Electrogaz şirketinin özelleştirilmesi için talimat verdiğini de belirtmek gerekiyor. Özelleştirme gelirleri borç ödemekte kullanılacaktı. Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ve Fransa Kalkınma Bankası (CFD) tarafından ortaklaşa finanse edilen bir kredi anlaşmasında Ruanda yöneticileri ("şartları" yerine getirdikten sonra) 39 milyon dolar gibi küçük bir tutarı serbestçe meta ithalatında kullanabileceklerdi.[17] İç savaş sürerken gerçekleştirilen özelleştirme sırasında şirket çalışanları işten atıldı ve elektrik fiyatları hızla yükseldi, bu daha sonra kentlerdeki kamu hizmetlerinin felç olmasına katkıda bulundu. Eylül 1993'de Ulaştırma ve Komünikasyon Bakanlığı'na bağlı devlet telekomünikasyon şirketi olan Rwadatel de benzer bir şekilde özelleştirildi.[18]

Dünya Bankası Ruanda'nın kamu yatırım programını büyük bir dikkatle inceledi. Bu incelemeden sonra ülkenin kamu yatı-

rım projelerinin yarısından fazlasının yırtılıp atılmasını önerdi. Dünya Bankası tarımda devlet yatırımlarının önemli ölçüde küçültülmesini istedi, buna ciddi ekilebilir toprak sıkıntısı nedeniyle hükümet tarafından başlatılan bataklık kurutma programı da dahildi (program Dünya Bankası'nca "kârlı" bulunmamıştı). Dünya Bankası sosyal sektörlerde verimliliği maksimize etmeye, kamu hizmetlerinden zorla ücret almaya, öğrenmenlerin ve sağlık emekçilerinin işten çıkarılmasına ve sağlık ve eğitimin kısmi özelleştirmesine dayanan ("sosyal güvenlik ağı" altında) "öncelik programı" adlı bir program önerdi.

Hiç kuşku yok ki; Dünya Bankası II. Senaryo benimsendiğinde her şeyinin daha kötüye gideceğini biliyordu. Bu "karşıt olgulara dayalı iddia" denilen şeydir. Ancak böylesi bir akıl yürütme özellikle Ruanda söz konusu olduğunda gülünçtür. İç savaşın eşiğindeki bir ülkeye uygulanan ekonomik şok tedavisinin ekonomik ve sosyal yankılarına karşı hiçbir duyarlılık veya ilgi gösterilmemiştir. Dünya Bankası ekibi "incelemelerinde", "ekonomik olmayan değişkenleri" bilinçli bir biçimde dışlamıştır.

Uluslararası bağışçı topluluğu etnik katliamlardan ve Ruanda iç savaşının trajik sonuçlarından belki doğrudan sorumlu tutulamaz ama, IMF'nin desteklediği devalüasyonlarla birleşen tasarruf tedbirleri, keskin bir siyasal ve toplumsal kriz döneminde Ruanda halkının yoksullaşmasına katkıda bulunmuştur. Piyasa güçlerinin kasten manipüle edilmesi ekonomik faaliyeti ve insanların yaşam hakkını tahrip etmiş, işsizliği artırmış ve süreklileşen bir kıtlık ve toplumsal ümitsizlik durumu yaratmıştır.

Ekonomik Katliam

Suçun kökü derinlere dayanan aşiret düşmanlıklarına yüklenmesi yalnızca G-7 hükümetlerinin ve bağışçıların aklanmasını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda yedi milyondan fazla nüfusa sahip tüm bir ülkenin olağanüstü karmaşık ekonomik, sosyal

ve siyasal süreçlerini etkileyen çözülmeyi de çarpıtıyor. Ancak Ruanda Aşağı Sahra Afrikası'nda benzer sıkıntıları yaşayan pek çok ülkeden (örneğin, Brundi'de kıtlık ve etnik katliamlar çok yaygındır) biridir. Ve Ruanda'daki 1990 devalüasyonu pek çok açıdan bir "laboratuvar test vakası" olarak görülürken, aynı zamanda IMF ve Fransız Hazinesi'nin talimatlarıyla Ocak 1994'de aynı oranda % 50 devalüe edilen Orta ve Batı Afrika (CFA) Frankı'nın devalüasyonu için bir "tehlike sinyali" olmuştur.

Somali'de "Umudu İnşa Operasyonu"nun ertesinde, Mogadişu'daki US AID (ABD Yardım) heyeti tarafından -kısa vadeli acil bağış ve gıda yardımı sağlanması dışında- hakiki bir ekonomik iyileştirme programının uygulanmaması, iç savaşın sonuçlandırılması ve ülkenin yeniden inşa edilmesinin önündeki en temel engeli oluşturmuştur (Bkz. Bölüm 4). Somali'de yerel üretimle rekabet eden acil yardımın fazlalığı nedeniyle çiftçiler köylerindeki evlerine dönmek yerine acil yardım kamplarında kalmaya devam etmişlerdir. Ruanda'dan alınacak dersler nelerdir? İnsan hakları örgütleri mültecilerin dönmesi için hazırlık yaparlarken, Ruanda ekonomisinin IMF ve Ruanda'nın uluslararası kreditörlerinin belirlediği çerçeve dışında yeniden yapılanması konusundaki beklentiler büyük ölçüde çıkışsız görünüyordu. Bir ulusal birlik hükümeti kurulsa ve mültecilerin kişisel güvenlikleri sağlansa bile, Zaire ve Tanzania'daki kamplarda toplanmış iki milyon Ruandalı'nın dönecek hiçbir yeri, beklentisi yok; zirai piyasalar tahrip edildi, yerel gıda üretim düzeyi ve kahve ekonomisi paramparça oldu, kentlerdeki istihdam programları ve sosyal programlar yok edildi. Ruanda'nın yeniden yapılanması (etnik gruplar arası dayanışmaya dayalı ve bağışçıların müdahalelerine kapalı) gerçekten demokratik bir hükümet tarafından uygulanacak bir "alternatif ekonomik program" gerektirecek. Böylesi bir program koşulsuz bir uluslarara-

sı yardım akışıyla birlikte dış borçları silmeyi hedeflemelidir. Bu program aynı zamanda IMF'nin dayattığı bütçe tasarrufu adlı deli gömleğinin kaldırılmasını, yurtiçi kaynakların hareke-te geçirilmesini ve köylüler için güvenli ve istikrarlı bir üretim temeli sağlanmasını gerektirmektedir.

Notlar

1 Uluslararası Kahve Örgütü'nün (ICO) ihracat kota sistemi Temmuz 1989'daki Florida toplantılarından sonra kaldırılmıştı. Mayıs 1989'da pound başına 1.31 ABD Doları olan Mombasa'daki fob fiyatı Aralık'ta 0.60 dolara düştü, Marches tropicaux, 18 Mayıs 1990, s.1369; 29 Haziran 1990, s.1860.

2 Bkz. Jean Rumiya, Le Rwanda sous le regime du mandat belge (1916-1931), L'Harmattan, Paris, 1992, s.220-26; Andre Guichaoua, Destins paysans et politiques agraires en Afrique centrale, L'Harmattan, Paris, 1989.

3 Bkz. Ferdinand Nahimana, Le Rwanda, Emergence d'un Etat, L'Harmattan, Paris, 1993.

4 New African, Haziran 1994, s.16.

5 Bkz. United Nations Conference on the Least Developed Countries, Country Presentation by the Government of Rwanda, Cenevre, 1990, s.5. Aynı zamanda Bkz. Republique Rwandaise, Ministere des Finances et de l'Economie, L'Economie rwandise, 25 ans d'efforts (1962-87), Kigali, 1987.

6 Bkz. A. Guichaoua'nın çalışması, Les paysans et l'investissement-travail ou Burundi et au Rwanda, Bureau international du Travail, Geneva. 1987.

7 United Nations Conference on the Least Developed Countries, a.g.y., s.2.

8 I. Senaryo'da ihracattaki büyüme % 2.5 iken, II. Senaryo'da yüzde 5 olacaktı.

9 1989'da 46 milyon dolarlık bir borç affı taahhüt edilmişti.

10 Dünya Bankası, World Debt Tables, 1993-94, Washington DC, s.383. ödenmemiş borçlar 1980'den bu yana % 400'den fazla artmıştı (1980'de 150.3 milyon dolar iken, 1992'de 804.3 milyon dolara çıktı).

11 Bkz. Myriam Gervais, "Etude de la pratique des ajustements au Niger et Rwanda", Labour, Capital and Society, Cilt 26. No.1, 1993, s.36.

12 Bu rakam ılımlı bir tahmindir. Economist Intelligence Unit, Country Profile, Rwanda/Burundi 1993/1994, s.10.

13 1993'de Dünya Bankası'nca Fonds d'egalisation'un borçlarını kapatmak için % 30'luk üçüncü bir devalüasyon önerilmişti.

14 Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (ICRC) 1993'de bir milyondan fazla insanın kıtlıktan etkilendiğini tahmin etmişti, Marches tropicaux, 2 Nisan 1993, s.898. Mart 1994'de yayınlanan bir FAO açıklaması 1993'de gıda üretiminin % 33 düştüğünü belirtiliyordu. Bkz. Marches tropicaux, 25 Mart 1994, s. 594.

15 Ödemeler dengesi yardımının askeri harcamalara kanalize edildiğini kabul veya reddeden hiçbir resmi açıklama veya basın bülteni bulunmamaktadır.

Washington'da bulunan İnsan Hakları İzleme Bürosu'na göre Mısır 6 milyon dolar değerinde askeri teçhizat tedariki konusunda Kigali ile anlaşmıştır. Güney Amerika'dan yapılan alım 5.9 milyon dolar tutarındaydı. Bkz. Marches tropicaux, 28 Ocak 1994, s. 173.

16 Bkz. New African, Haziran 1994, s. 15. Aynı zamanda Colette Braeckman'ın Fransa'nın askeri yardımı konusundaki röportajına Bkz. Archipel, No. 9 Temmuz 1994, s. 1.

17 Bkz. Marches tropiaux, 26 Şubat 1992, s. 569.

18 Bkz. Marches tropiaux, 8 Ekim 1993, s. 2492.

ÜÇÜNCÜ KISIM

GÜNEY VE GÜNEY-DOĞU ASYA

6.
BÖLÜM

HİNDİSTAN: IMF'NİN "DOLAYLI EGEMENLİĞİ"

Hindistan'da dolaylı egemenliğin uzun bir geçmişi vardır: Rajputlar ve prenslikler İngiliz sömürge hükümetine karşı kısmi bir özerkliğe sahiplerdi. IMF-Dünya Bankası vesayeti altında ise tersine, Birliğin Maliye Bakanı parlamento ve demokratik yapıları atlayarak, doğrudan 1818 H Street N W, Washington DC adresine rapor vermektedir. Birliğin görünüşte Hintli bürokratlarca Delhi'de kaleme alınan bütçe metni, gereksiz tekrarlara yer veren, ağdalı bir belge haline gelmiştir. Bütçenin ana maddeleri Dünya Bankası ve IMF ile imzalanan kredi anlaşmalarına dahil edilmiştir.

Giriş

IMF'nin Başbakan P.V. Narasimha Rao'nun Kongre azınlık hükümetine tepeden inme, ilk bakışta IMF'nin "şok tedavisi"nden geçen Latin Amerika ve Doğu Avrupa gibi borç kıskacındaki pek çok ülkede olduğu gibi önemli bir ekonomik çö-

küş ve sivil toplum parçalanmasına işaret etmiyordu. Hindistan'da ne hiperenflasyon ne de döviz piyasalarının çöküşü görülmediği halde, (IMF'nin) 900 milyon nüfuslu ülkede toplumsal etkisi yıkıcıydı: Hindistan'da Temmuz 1991'de yürürlüğe konulan IMF programı yüzlerce milyon insanın yaşamını doğrudan etkiledi. Doğrudan makro-ekonomik tedbirlerden kaynaklanan yaygın kronik açlık ve toplumsal mahrumiyet ortaya çıktı.

Hindistan'da IMF-Dünya Bankası programı 1990'da V.P. Singh'in Janatal Dal hükümetinin düşmesi ve 1991'de Tamil Nadu'daki bir seçim kampanyası sırasında Rajiv Gandhi'nin katledilmesinin ardından yürürlüğe konulmuştu. Hükümet uluslararası kreditörlerin isteklerini yerine getirmek için 47 ton altını "güvenli teminat" olarak uçakla Bank of England kasalarına göndermek zorunda bırakılmıştı.[1] Bunun hemen ardından yürülüğe konulan IMF anlaşması en fazla kısa bir soluklanma alanı sağlayacaktı: Borç 80 milyon doların üzerindeydi, IMF ve Dünya Bankası kredileri (zaten uluslararası kreditörlere ödenmek üzere ayrılmışlardı) yalnızca altı aylık borç servisi için gerekli fonu sağlamıştı.

IMF'nin 1991'deki Yeni Ekonomik Politikası ile gerçekleştirdiği "ekonomik operasyon" Hindistan hükümetini sosyal programlar ve altyapı yatırımlarına harcama yapmayı kesmek, devlet teşviklerini ve destekleme fiyat uygulamasını kaldırmak (gıda teşvikleri de dahil) ve en kârlı kamu işletmelerini "iyi fiyattan" büyük özel şirketlere ve yabancı sermayeye satmak zorunda bıraktı. Diğer reform uygulamaları ise "hasta kamu işletmesi" denilen çok sayıda kamu işletmesinin kapatılmasını, ticaret liberalizasyonunu, yabancı sermaye girişinin serbestleştirilmesini, bankacılıkta, finans kurumlarında ve vergi yapısında köklü reformlar yapılmasını içeriyordu.

IMF kredi anlaşması Dünya Bankası'nın Aralık 1991'de im-

zalanan yapısal uyum kredisi (bu anlaşmanın içeriği ve koşulları bir devlet sırrı olarak sıkıca saklandı) ile birlikte, ödemeler dengesi sıkıntılarını hafifletmesi, mali açıklarını düşürmesi ve enflasyonist baskıları azaltması için "Hindistan'a yardım" amacı taşıyordu. Fakat IMF-Dünya Bankası paketi bu amaçla tamamen zıt sonuçların alınmasını sağladı: Ekonomiyi bir stagflasyonun içine itti (1991 ekonomik önlemlerini izleyen aylarda pirinç fiyatları % 50'den fazla arttı) ve ödemeler dengesi krizini artırdı (sonuç olarak ithal hammadde fiyatları ve lüks tüketim malları ithalatı arttı). Dahası, ticaret liberalizasyonu iç satın alma gücünün ve serbest yabancı sermaye girişinin baskısıyla birleşerek, çok sayıda yerli üreticinin iflasına yol açtı.

Temmuz 1991'de bir Ulusal Yenilenme Fonu (NRF) yaratıldı. Dünya Bankası danışmanlarınca planlanan ve "zarar görebilecek gruplar" adı verilenleri hedefleyen bu "sosyal güvenlik ağı", programın sonucunda (26 milyonluk örgütlü emek gücü içinden) işlerinden atılan tahmini 4 ile 8 milyon kamu ve özel sektör işçisine yeterli olanakları sağlamadı. Ulusal Yenilenme Fonu sendikal muhalefeti satın almayı amaçlıyordu. Tekstil sanayisinde işçilerin yaklaşık üçte biri işten atılacaktı. Yabancı sermaye girişi ve ortak girişimler ile otomobil ve mühendisliğe dayalı sanayi kollarının büyük bir kısmı yavaş yavaş tükendi. G-7 ülkeleri "kendi durgunluklarını ihraç etmek" için sabırsızlanıyordu; Batı ve Japon ulus-ötesi şirketleri hem Hindistan pazarının bir kısmını ele geçirmek hem de -fikri mülkiyet hakları konusundaki GATT kurallarının yardımıyla- Hindistan'ın 1970'de çıkardığı Patent Yasası'nı iptal etmek konusunda çok istekliydiler. Bu onlara imalat ürünlerinin yanı sıra tarımda da (nebat yetiştirici hakları aracılığıyla) kendi patentlerini kaydedebilme olanağı verecek, böylece Hindistan ekonomisinin büyük bir kısmında gerçek bir kontrol kazana-

caklardı.

Böylesi "çıkış politikaları"nın ne bürokrasinin ciddi sorunlarına ve kamu sektörü işletmelerinin kötü yönetilmesine ve ne de Hindistan sanayisinin modernleştirilmesine anlamlı bir katkıda bulunmadığı belirtilmelidir. IMF programı Hindistan'ı özerk ulusal kapitalist gelişme olasılığından mahrum ederken, reformlar Hindistan'ın en büyük sanayicilerinden (toprak ağası lobisinin en üst kastı ile kırılgan bir ittifak sağlayarak) sağlam bir destek aldı. Tata ve Birla aileleri "ulusal çıkarlar" yerine, giderek yabancı sermaye ve küresel piyasa ekonomisi ile daha fazla özdeşleşiyorlar. Eğilim mülkiyet yoğunlaşmasının artışı yönünde. Küçük ve orta boy işletmelere verilen tercihli krediler kesildi ve büyük sanayici aileler yabancı sermaye ile ortaklık içinde hızla daha önce küçük ölçekli sanayiye tahsis edilen (yani küçük ölçekli sanayi birimleri) çeşitli alanlara hızla giriyorlar.

Sözde "çıkış politikası" hükümet tarafından önerildi ve büyük sanayi şirketleri IMF'ye "iş yasalarını değiştirerek" kendilerini "işçilerden kurtaracak bir fırsat" olarak baktılar. "Vasıfsız ve örgütsüz işçi çalıştıran küçük fabrikalarla fason anlaşmalar yapmak bizim için çok daha kârlıdır".[3] Çok uluslu ayakkabı imalatçısı Bata, sendikalı fabrika işçilerine günde 80 rupe (3 dolar) ödüyor. İş yasalarında yapılacak reformlarla işçilerini işten atma ve bağımsız ayakkabıcılarla fason anlaşmalar yaparak günde en fazla 25 rupe (1 dolar) ödeme olanağına kavuşacak. Hintkeneviri sanayisinde, küçük imalatta, konfeksiyon sanayisinde büyük tekelci şirketler modern sektör işgücünü azaltarak fason anlaşmalara yöneliyorlar.

Köy ve Kent Yoksullarının Ezilmesi

IMF programı, iş yasasının vasıfsız ve mevsimlik işçileri koruyacak şekilde geliştirilmesi yerine, bu yasaların "işçi aristokrasisinin lehine" olduğunu ve emek gücünün örgütsüz kesimleri

"aleyhine ayrımcılığa yol açtığı"nı öne sürerek, tüm iş yasalarının çöpe atılmasını ve "yoksullara yardım" edilmesini önerdi. Ne hükümet ne de IMF Yeni Ekonomik Politika'nın çiftçiler, esnaf ve küçük işletmeler üzerindeki daha geniş sosyal etkilerine değinmedi.

Hindistan'da kırda yaşayan ailelerin % 70'inden çoğu küçük çiftçiler veya topraksız tarım işçilerinden oluşmakta, bunlar 400 milyonun üzerinde bir nüfusu temsil etmektedir. Tarım işçileri sulama yapılan bölgelerde yılda 200 günlüğüne, yağmurla sulanan çiftliklerde ise yaklaşık 100 günlüğüne işe alınırlar. (IMF anlaşmasının doğrudan koşullarından biri olan) Gübre subvansiyonunun kaldırılması, tarımsal girdi ve yakıt fiyatlarının artması çok sayıda küçük ve orta ölçekli çiftçiyi iflasa sürükledi. 1991 Yeni Ekonomik Politika uygulamasının hemen ardından kimyasal gübre fiyatları % 40 arttı.

Bunun yanı sıra en geri kastlara mensup -zaten resmi yoksulluk sınırının altında yaşamakta olan- milyonlarca topraksız tarım işçisi de Maliye Bakanı Manmohan Singh'in Yeni Ekonomik Politikası altında eziliyordu. Bunlar "ekonomik politikanın paryaları"ydı. Yüksek kast seçkinleri açısından Harijanlar önemsiz insanlardı. IMF'nin "ekonomik reçeteleri"nin emek gücünün bu sektörleri üzerindeki etkisi titizlikle gözardı edilmişti. IMF ve hükümet açısından örgütsüz sektörler için hiçbir "çıkış politikası" bulunmamaktaydı. Maliye Bakanı Manmohan Singh şöyle diyordu: "Ücretlerin düşmesi küçük sanayi için sorun yaratmayacaktır".[3]

Örneğin Tamil Nadu'da tarım işçilerine hükümetin öngördüğü asgari ücret 1992'de günlük 15 rupe'ydi (0.57 dolar). Ancak, iş yasaları uygulanmadığından, tarım işçilerine ödenen gerçek ücret (hasat dönemleri dışında) asgari günlük ücretten önemli ölçüde düşüktü: Örneğin çeltik transplantasyonunda çalışan işçilere günlük 3 ila 5 rupe ödeniyordu; ağır inşaat işle-

rinde erkeklere günde 10 ila 15 rupe, kadınlara ise 8 ila 10 rupe ödeniyordu.[4] Kerala ve Batı Bengal eyaletleri dışındaki yerlerde asgari ücret yasaları tarım işçilerinin haklarını koruma konusunda büyük ölçüde yetersiz kalmaktaydı.

Hayderabad-Bangalore ulusal otoyolu üzerinde, kirecin uzun tuğla fırınlara boşaltıldığı 60 basamaklı merdivenlerin üzerindeki bambu sepetlere ağır yük taşıyan Dhone kireç ocaklarının çocuk işçileri görülebilir. Hem yetişkin hem de çocuk işçilere günde 9.50 rupe ödenmektedir; Temmuz 1991'deki Birlik Bütçesi'nden beri hiçbir ücret artışı yapılmamıştır: "Zehirli dumanlara, ısıya ve toza aldırmadan burada çalışmak zorundayız. Ücretler çiftliklere göre daha yüksek..."[5]

Açlıktan Ölümlerle "Yoksulların Yok Edilmesi"

Bağımsızlık sonrası dönemde açlıktan ölümler büyük ölçüde kabilelerin yaşadığı alanların çevresi (Tripura veya Nagaland'da) ile sınırlıydı. Artık durum değişti, 1991'de Yeni Ekonomik Politika'nın uygulamaya konulmasından bu yana kıtlığın yaygın hale geldiğini gösteren kanıtlar var. Andhra Pradesh'de görece refah içinde yaşayan el tezgahı dokumacıları arasında, 1991 Yeni Ekonomik Politika uygulamasının başladığı dönemin birkaç ay sonrasında görülen açlıktan ölümler üzerine yapılan bir çalışma, IMF destekli programın altında yatan değişim mekanizmasının çıkış noktasını görmemize olanak sağlamaktadır: Devalüasyondan ve pamuk ipliği ihracatındaki denetimlerin kaldırılmasından sonra yerli pamuk ipliği fiyatlarının fırlaması, aracıların (putting-out sistemiyle) dokumacılara ödediği pacham (24 metre) fiyatının hızla düşmesine yol açtı.

Radhakrishnamurthy ve karısı ayda üç ila dört pacham arasında kumaş dokuyarak altı kişilik ailelerine pek de yeterli olmayan 300-400 rupelik bir gelir elde ediyorlardı, sonra 24 Temmuz 1991'de Birlik Bütçesi uygulamaya konuldu ve pa-

muk ipliğinin fiyatı aniden fırladı, yük dokumacıya bindirildi. Radhakrishnamurthy'nin ailesine sağladığı gelir ayda 240-320 rupeye düştü.[6]

Guntur bölgesindeki Gollapalli köyünde yaşayan Radhakrishnamurthy 4 Eylül 1991'de açlıktan öldü. Andhra Pradesh'in yalnızca iki bölgesinde 30 Ağustos-10 Kasım 1991 arasında en az 73 kişinin açlıktan öldüğü bildirildi. IMF-Dünya Bankası programı Dünya Bankası başkanı Lewis Preston'un iddia ettiği gibi "yoksulluğun yok edilmesi"ne değil, gerçekte "yoksulların yok edilmesi"ne katkıda bulundu. 1991'de IMF programının uygulanmaya başlanmasından sonraki altı aylık süre içinde, (devalüasyon ve gübre subvansiyonunun kaldırılması nedeniyle) pirinç fiyatlarındaki % 50'lik artış ile birlikte, el tezgahı dokumacılarının gerçek kazançları % 60'dan daha fazla düştü.[7] Hindistan'da 17 milyon insanın geçimini sağlayan 3.5 milyon el tezgahı bulunuyor.

Putting-out sistemiyle çalışan pek çok küçük ölçekli kır veya kent işletmesinde benzeri durum görülüyor. Örneğin Hindistan'da yaklaşık beş milyon insanı geçindiren bir milyondan fazla kuyumcu var. Güney Afrika'dan işlenmemiş elmas ithal eden Bombay'da kurulu büyük elmas ihracat şirketleri, aracılar vasıtasıyla kuyumculuk işini fason olarak Maharashtra'daki kırsal atölyelere vermektedir. Batı Avrupa'da satılan 10 elmastan yedisi Hindistan'da işlenmiştir. Zengin ülkelerde elmasın "bir kızın en iyi arkadaşı" olduğu söylenirken, Hindistan'da bu kârlı ihracat faaliyetinin zorunlu girdisi yoksulluk olmaktadır: Büyük bir elmas ihracatçısı şöyle diyor:

"Mücevher yapmak ucuz emek kullanmaktır...Gıda fiyatları yükseldi, ama köylü işçilerimizin rupe ödemelerini yükseltmedik. Devalüasyon ile işçi maliyetlerimizin dolar karşılığı düştü, artık rekabet gücümüz daha fazla, bazı kazanımlarımızı denizaşırı ülkelerdeki müşterilerimize aktarıyoruz..."[8]

IMF Kast Sömürüsünü Destekliyor

IMF-Dünya Bankası programı asgari ücret yasasının kaldırılmasını ve kazançların yeniden şekillendirilmesini önerdi. Emek piyasasının "liberalizasyonu" despotik sosyal ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunarak, pratikte kast sömürüsüne, yarı köleliğe ve çocuk emeği kullanımına daha çok meşruiyet kazandırdı.

Dünya Bankası rehberliği altında eğilim, mülksüzleştirmenin (arazi sınırlarının resmen kaldırılması) yanı sıra, komünal köy arazilerinin feodal ağalar ve kulaklarca ele geçirilmesi yönündeydi. Bankacılığın liberalizasyonu (örneğin kırsal kredi kooperatiflerinin kaldırılması) köy tefecilerinin güçlenmesini sağladı.[9]

IMF programı "ekonomik katliam"ın aracı haline dönüştü: (IMF önlemlerinin mantığı ile yurtiçi fiyatları dünya düzeyine yükselirken) birkaç milyon insan (tarım işçileri, esnaflar, küçük tüccarlar vb.) kişi başına günde 50 cent'in çok daha altında gelirler ile yaşamaya çalışıyordu.[10] Temmuz 1991 Yeni Ekonomik Politika uygulamasını izleyen yılda; pirinç ve buğday fiyatlarındaki % 50'yi aşan artış, hem yağmur alan hem de sulama yapılan arazilerdeki ortalama çalışma gününün düşmesiyle birleşince, kırsal nüfusun büyük bölmesi "kronik açlık"a doğru itildi, 1940'ların başında Bengal'de ortaya çıkan büyük kıtlıktan beri böylesi bir sürecin emsali görülmemişti.[11] Yurtiçi gıda tüketiminin düşüşü pirinç ihracatının artışıyla çakışmıştı. Tata Exports şirketine göre:

"...Devalüasyon bizim için çok iyiydi; pirinç ihracatındaki niceliksel sınırlamaların kaldırılmasıyla birlikte dünya piyasalarına yaptığımız pirinç satışlarının % 60 artacağını tahmin ediyoruz."[12]

Yoksulluk Zengin Ülkelere Yapılan İhracatı Teşvik Ediyor

IMF-Dünya Bankası reformları halkın yoksullaşmasını ve iç pazarın daralmasını sağladı. Hindistan'ın nüfusu tüm OECD ülkelerinin nüfusundan önemli ölçüde fazla olmasına rağmen (yaklaşık 750 milyon), ekonomik reformlar Hindistan ekonomisinin doğrudan ihracata yönelmesini öngörüyor. Yapısal uyum programının mantığına göre yaşaması gerekenler yalnızca zengin ülkelerin pazarlarıdır. IMF programı iç tüketimi daraltmakta ve Hindistan'ın üretim sistemini uluslararası pazara yönlendirmektedir. Yoksulluk arz tarafında bir girdidir: İşçi ücretlerinin dolar karşılığı düşüktür, iç satınalma gücü düşüktür. Örneğin, IMF destekli 1991 önlemlerinin ardından Hindistan'da satılan kumaş miktarı kişi başına (1965'te 16 metre, 1985'de 10 metre iken) 8 metreye düşmüştür, bu kumaş miktarı bir sari veya bluz için dahi yetersizdir.

Siyasal Çöküşe Doğru

Kashmir, Punjab ve Assam'daki aktif ayrılıkçı hareketler, Amritsar'daki karışıklıklar ve Pakistan "Kontrol Hattı" konusundaki belirsiz ateşkes ile, IMF'nin ekonomik reçetesi Hindistan toplumunun daha da kutuplaşmasına ve potansiyel olarak Hindistan birliğinin siyasal sonunun ön koşullarının oluşmasına katkıda bulundu. IMF'nin dayattığı tasarruf önlemleri birlik ile eyalet hükümetleri arasındaki gerilimleri artırdı. Daha genel olarak, ekonomik program dini ve etnik çatışmaların keskinleşmesine katkıda bulundu.

Kongre Partisi reformların ertesinde bazı bakanların açıkça IMF paketine muhalefet etmesi nedeniyle ekonomik politika konusunda derin bir bölünmeye uğradı. Dahası, bir yandan da Körfez Savaşı'ndan bu yana (kısmen ABD baskısıyla) İsrail'le vardığı uzlaşma laik bir parti olarak imajını zedeleyip, Müslüman İttifak'ı güçlendirirken, diğer yandan gıda fiyatlarındaki

artış Kongre Partisi'nin seçmen desteğini zayıflattı.

Hem Hindu hem de İslami köktendincilik kitlelerin yoksulluğundan besleniyordu. Ana muhalefet partisi Hindu Bharatiya Janata (BJP) söylemlerinde hükümetin "açık kapı" politikasını kınıyordu. Rashtriya Swayam Sevak Sangh (RSS) (BJP'nin ana köktenci hareketi) Mahatma Gandhi'nin swadeshi (kendine güven) politikasını hatırlatarak yabancı malları kitlesel olarak boykot etme çağrısı yaptı. Ulusal Cephe (NF) ve Hindistan Komünist Partisi (Marksist) tarafından yönetilen Sol Cephe (LF) ise azınlıktaki Kongre Partisi hükümetinin düşmesinden ve BJP'nin iktidara gelmesinden korkuyordu. 1996'da Kongre Partisi'nin parlamento seçimlerini kaybetmesi üzerine BJP bir hükümet kurdu.

IMF'nin Dolaylı Egemenliği

Merkezi Washington'da bulunan uluslararası bürokrasi Hindistan'da bu iç toplumsal, dini ve etnik ayrılıklara dayalı "paralel bir hükümet" oluşturdu ("böl ve yönet"). 1970'lerin ortasındaki Acil Durum Dönemi'nden ve daha da etkili bir biçimde Gandhi'nin yeniden iktidara geldiği 1980 yılından beri, IMF ve Dünya Bankası uzmanları önemli merkezi hükümet bakanlıklarının danışmanlıklarına getirildiler. IMF'nin şu izlenimleri hiç de şaşırtıcı değil:

"...Pazarlık masasında pek çok isteksiz yüz gördüğünüz Üçüncü Dünya ülkelerine kıyasla...Hintli yetkililerle uzlaşmak esasen kolay olmuştur. Ekonomik düşünme tarzlarımız büyük ölçüde aynı yöndedir, davranışları çok uzlaşmacı olmuştur."[13]

IMF'nin yakın denetiminde dört aylık bir izleme sistemi oluşturulmuştu. Maliye Bakanlığı'nda bulunan bu bilgisayarlı sistemle IMF ve Dünya Bankası uzmanları dört aylık süre so-

nunda en geç altı hafta içinde temel makro-ekonomik verilere ulaşabiliyorlardı. Delhi'deki IMF irtibat görevlisinin kelimeleriyle: "İzlemeyi çok ciddi ele alıyoruz, aldığımız tüm bilgileri iyice inceliyoruz...bizi aldatmamaları (hükümet) için çok dikkatli davranıyoruz." 40 civarında temel ekonomik değişken dört ayda bir IMF tarafından inceleniyor:

"Aynı zamanda anlaşmaya on "yapısal sabit rakam" ekledik, bunlar kredi anlaşmasının görünen koşullarından değildir, hükümetin (bundan sonraki kredi anlaşmalarında) uymasını isteyeceğimiz daha geniş yapısal reform alanlarına ilişkindir."[14]

Bütçe açıkları için konulan (kredi anlaşmalarındaki) kesin hedeflere rağmen, IMF'nin temel amacı süreci bir bütçe çöküntüsüne zorlamak ve hükümetin bir deli gömleği içinde bütçe ve para politikalarının temel araçlarını denetleyemez hale gelmesini sağlayacak bir sistem oluşturmaktı. Bu koşullar gerçekte ekonomik büyüme olasılığının daha baştan önüne geçti. Ancak IMF rakamlar üzerinde tartışmadı. Aslında, önemli olan sayısal hedefler değil, "yapısal sabit rakamlar"dı. Önemli olan her iki tarafça da anlaşılan şeyler üzerinde uyum değil, kredi anlaşmasında açıkça belirtilmeyenlerdi: "hükümet bize doğru yönde ilerlediğine dair "sinyaller" vermelidir.."[15]

Hükümetin Washington merkezli kuruluşlarla "ilişkisi" çerçevesinde temel hükümet politikalarına ilişkin belgeler, IMF ve Dünya Bankası tarafından tasarlanarak doğrudan Birlik Maliye Bakanlığı'na gönderiliyordu. Bu bağlamda Hindistan basını, IMF Yönetim Kurulu üyesi Michel Camdessus'a hitap eden, alışılmış İngiliz dil yapısına, stiline ve Hindistan bürokratlarınca kullanılan ifadelere karşı, (muhtemelen Washington'daki uzmanlarca) "Amerikan yazı düzeni" ile yazılmış bir mektup eşliğindeki (hükümetin IMF ile yaptığı ilk anlaşmada bulunan te-

mel belge olan) 27 Ağustos 1991 tarihli Ekonomik Politikalar Muhtırası'nı açıklarken (sağduyu ile) çok dikkatli davrandı:[16] "Evet bayım, korkunç gramer, imla ve sintaks hataları var. Fakat bunun yazımını ben yapmadım bayım. Bu, Dünya Bankası'ndan imzalamanız için geldi."[17]

29 Şubat 1992'den birkaç gün önce, Lok Sabha'daki Birlik Bütçesi konuşması sırasında temel bütçe önerilerinin yalnızca maliye bakanınca Dünya Bankası başkanı Lewis Preston'a "sızdırılması" ile yetinilmediği, daha da önemlisi bütçenin zaten Aralık 1991'de Dünya Bankası ile imzalanan yapısal uyum kredi anlaşması şartlarının ayrılmaz bileşeni olduğu açığa çıktı.[18]

Notlar

1 Bkz. M.K. Pandhe, Surrender of India's Sovereignty and Self-Relience, Progressive Printers, Yeni Delhi, 1991, s. 2.
2 Bombay'da önemli bir sanayici ile röportaj, Ocak 1992.
3 Maliye Bakanı Manmohan Singh ile röportaj, Yeni Delhi, Ocak 1992.
4 Tamil Nadu'daki tarım işçi örgütlerinin yöneticileri ile röportaj, Şubat 1992.
5 Bkz. "Around a Kiln, the Child Labourers of Dhone", Frontline, 13 Mart 1992, s. 52.
6 K. Nagaraj et al'ın mükemmel çalışmasına Bkz., "Starvation Deaths in Andhra Pradesh", Frontline, 6 Aralık, 1991, s. 48.
7 A.g.y.
8 Bombay'daki önemli bir elmas ihracatçısı ile röportaj, Ocak 1992.
9 Narasimhan Komisyon Raporu, Hindistan: Mali Sektör Raporu, neredeyse Dünya Bankası önerilerinin bir "fotokopisi" gibidir; Bkz. S. Sanhar'ın Indian Express, 8 Aralık 1991'deki Narasimhan Raporu İncelemesi.
10 Kırsal ve kentsel nüfusun büyük bir çoğunluğu için aylık gelir (beş ile altı kişilik ailelerde) 1000 rupenin altındadır, -yani kişi başına günlük gelir 7 rupeden azdır (30 cent'in altında).
11 Ulusal Beslenme İzleme Bürosu (NNMB)'ye göre, 1977 ile 1989 arasında yapılan diyet ve beslenme araştırmaları çocuklar arasındaki "ciddi" kötü beslenmenin bir ölçüde düzeldiğini gösteriyor. Bu rakamlara göre Hindistan'da sefalet azalırken, ortalama yoksulluk düzeyi yüksekliğini koruyor. Bkz. "Starvation Deaths and Chronic Deprivation", Frontline, 6 Aralık 1991, s. 81. Kronik açlık "insanların uzun süre enerji eksikliği yaşayacakları diyetlerle geçindikleri bir durum" olarak tanımlanıyor, Frontline, 6 Aralık 1991, s. 79.
12 Bombay'da Tata Exports ile röportaj, Ocak 1992.
13 Delhi'deki IMF irtibat görevlisi ile röportaj, Ocak 1992.
14 A.g.y.
15 A.g.y.
16 Bkz. Praful Bidwani, Times of India, 18 Aralık, 1991.
17 Bkz. Laxman (ünlü çizgi filmci) Times of India, reproduced in Structural Adjustment, Who Really Pays, Public Interest Research Group. Yeni Delhi, Mart 1992, s. 44.
18 Economic Times, 28 Şubat 1992, s. 1.

7.
BÖLÜM

BANGLADEŞ: "YARDIM" KONSORSİYUMU'NUN VESAYETİ ALTINDA 1975 ASKERİ DARBESİ

Ağustos 1975'deki askeri darbe, Başkan Mujibur Rahman'ın katledilmesine ve askeri cuntanın yerleşmesine yol açtı. Darbenin mimarlarına Bangladeş Ulusal Güvenlik İstihbarat Servisi ve Dakka'daki Amerikan Elçiliği'nde bulunan CIA bürosundaki önemli kişiler yardımcı olmuştu.[1] Katliam haritası çıkarılmadan önceki aylarda, ABD Dışişleri Bakanlığı askerlerin iktidara el koymasından sonra uygulamaya konulacak olan "istikrarlı siyasal geçiş"in çerçevesini zaten hazırlamıştı.

Washington'un bu girişimi Bretton Woods kuruluşlarınca tamamen onaylanmıştı: Şeyh Mujib'in katledilmesinden bir yıldan daha az bir süre önce uluslararası kreditörler Dünya Bankası'nın nezaretinde bir "yardım konsorsiyumu" oluşturulmasını istediler. "Yapısal uyum" programı henüz yürürlüğe konmamış olmasına rağmen, 1970'lerin ortalarında uygulanmaya başlanan Bangladeş ekonomik paketi programın zorunlu bileşenlerini içermekteydi. Bangladeş pek çok yönden bir "laboratuvar test

vakası" idi, bu ülkede IMF'nin "ekonomik reçetesi" deneme temelinde sınanabilirdi (1980'lerin başındaki borç krizinin öncesinde). Bir ekonomik istikrar programı oluşturuldu: Devalüasyon ve serbest fiyat uygulaması ülkenin çeşitli bögelerinde ortaya çıkan kıtlığın şiddetlenmesini sağladı.

Şeyh Mujib'in iktidardan düşürülüp katledilmesinden sonra, Bangladeş'e yapılan ABD askeri yardımının devamı, ülkenin IMF politikalarına itaat etmesi koşuluna bağlıydı. ABD Dışişleri Bakanlığı, hükümetin dış politikasının "pragmatik ve düzensiz" oluşunu esas alarak, yardım programını yeni askeri rejime kabul ettirdi. Amerika Birleşik Devletleri bu düzensizliği düzeltecek ve Bangladeş'in ekonomik kalkınmasına yardımcı olacaktı.[2]

Paralel Hükümetin Kurulması

Bangladeş (1981'de kendisi de öldürülen) General Ziaur Rahman'ın 1975'de başkanlığı ele geçirmesinden itibaren ve General Hussein Mahommed Ershad (1982-90) iktidarı sırasında da uluslararası bağışçı topluluğunun sürekli denetiminde olmuştur.[3] Devlet aygıtı egemen askeri klik ile danışıklı dövüş içinde bulunan uluslararası finans kurumlarının ve "yardım acentaları"nın sıkı denetimi altındaydı. "Yardım konsorsiyumu" kurulduğundan beri her yıl Paris'te toplanmaktadır. Genellikle Dakka hükümetine bu toplantılara gözlemci göndermesi için davetiye çıkarılır.

IMF, Merkez Bankası'nın dördüncü katında bir irtibat bürosu kurmuş, Dünya Bankası danışmanları ise çoğu bakanlıklara yerleşmişlerdir. Japonya'nın denetimindeki Asya Kalkınma Bankası da makro-ekonomik politikanın şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Her ay Dünya Bankası Dakka bürosunun nezaretinde çeşitli bağışçı ve acentaların hükümetin eko-

nomik politikasının temel unsurlarının (bakanlıklar dışında) etkin "koordinasyonu"nu sağlamak için toplantılar yapılır.

1990'da askeri diktatörlüğe karşı yükselen muhalefetin yanı sıra, General Hussein Mahommed Ershad'ın rüşvet ve yolsuzluk nedeniyle istifa etmesi, geçici bir hükümet oluşturularak parlamento seçimleri yapılmasını zorunlu kıldı. Ancak Başkan General Ziyaur Rahman'ın dul eşi Bayan Khaleda Ziya hükümeti ile "parlamenter demokrasi"ye geçiş devlet kuruluşlarının yapısında temel bir dönüşüme yol açmadı. Pek çok yönde süreklilik korundu: General Ershad'ın eski dostlarının çoğu yeni "sivil" hükümette önemli görevlere atandı.

Sahte Demokrasinin Kurulması

IMF destekli ekonomik reformlar, ulusal seçkinlerce denetlenen ve büyük ölçüde dış ticarete ve yardım paralarının dolaşımına bağımlı bir "rantiye ekonomisi"nin güçlenmesine katkıda bulundu. "Parlamenter demokrasi"nin restorasyonu ile ordu içindeki güçlü kişiler işletme faizlerini artırdılar.[4] Hükümet partisi olan Bangladeş Ulusal Partisi (BNP), ordunun egemen kliğinin koruması altındaydı.

1991'de sözde demokrasinin restorasyonu sonucu Awami League Partisi'nden (Halk Birlik Partisi) katledilen başkan Mujibur Rahman'ın kızı Şeyh Hasina Wajed muhalefet lideri oldu. Parlamentodaki "dul" ile "yetim" arasındaki rekabete gözünü diken kamuoyu, yerel iktidar gruplarının pazarlıklarını ve ordu mensupları da dahil olmak üzere, "yardım acentaları" ve bağışçıların gerçekte ne yaptıklarını farketmedi. Bağışçı topluluğu "iyi idare" adına silahlı kuvvetlerce denetlenen sahte demokrasi görüntüsünün savunucusu oldu ve Köktendinci İslami Cemaat hareketi ile yakın ittifak kurdu. Begum Ziya bazı yönlerden iktidardan uzaklaştırılan askeri diktatör General Ershad'dan daha uyumlu bir "siyasal kukla" haline gelmişti.

Devletin Tahsis Ettiği Fonların Denetlenmesi

"Yardım konsorsiyumu" Bangladeş'in kamu finansmanının denetimini ele almıştı. Ancak bu süreç yalnızca mali ve parasal denetimi dayatmakla kalmadı: Bağışçılar fon tahsislerini ve kalkınma önceliklerinin oluşturulmasını doğrudan denetlediler. Bir Dünya Bankası danışmanına göre:

"Her yatırım projesi için ayrı bir anlaşma yapmak istemiyoruz, istediğimiz daha fazla disiplin uygulamasıdır. Proje listelerinden hoşlanıyor muyuz? Hangi proje korunmalıdır, listede 'köpekler' de var mı?"[5]

Dahası, Dünya Bankası, Kamu Kaynakları Yönetim Kredisi (1992) ile bakanlıklar arasında kamu harcamalarının dağılımı ve her bir bakanlığın operasyonel harcama yapıları da dahil olmak üzere, tüm bütçeleme süreçlerini denetlemeye başladı:

"Tabii ki onlar için bir bütçe kaleme almıyoruz! Bu bağlamdaki görüşmeler karmaşık. Herşeye rağmen doğru yönde ilerlediklerinden emin oluyoruz (....) İnsanlarımız bakanlıklardaki görevlilerle birlikte çalışıyor ve onlara bütçenin nasıl hazırlanacağını gösteriyorlar."[6]

Yardım konsorsiyumu aynı zamanda Bayan Khaleda Ziya hükümetince yürürlüğe konulan bankacılık sistemi reformlarını da denetledi. Tensikat talimatları verildi, asalak işletmeler kapatıldı. Mali denetim hükümetin yurtiçindeki kaynakları harekete geçirmesine engel oldu. Dahası, "yardım konsorsiyumu" çoğu kamu yatırım projesi için uluslararası bir ihale sistemi öngördü. Büyük uluslararası inşaat ve imalat şirketleri yerli sermaye oluşum sürecine, yerel düzeydeki işletmeler aleyhine el koydu.

Kırsal Ekonominin Zayıflatılması

IMF aynı zamanda tarıma verilen teşviklerin kaldırılmasını dayattı, bu süreç 1980'lerin başlarında küçük ve orta ölçekli çiftçilerin iflas etmesine yol açtı. Bunun sonucu olarak sel baskınlarından sürekli etkilenen marjinal arazilere göçmeye zorlanan topraksız köylülerin sayısında büyük bir artış görüldü. Dahası, tarım kredisinin liberalizasyonu yalnızca toprakların parçalanmasına yol açmakla kalmadı (zaten nüfus baskısıyla ciddi sorunlar yaşanıyordu), aynı zamanda köy tefecilerinin geleneksel rolünü güçlendirdi.

Küçük çiftçilere verilen kredilerin kesilmesinin sonucu olarak sulama cihazlarının sahipleri yeni bir "su ağası" rantiye sınıf olarak konumlarını güçlendirdiler. Ancak bu gelişmeler, Punjab'da olduğu gibi, tarımda zengin bir çiftçi girişimci sınıfın oluşmasına dayalı "modernizasyon"a yol açmadı . Diğer bir deyişle, yapısal uyum programı kapitalist çiftliklerin gelişimine daha baştan engel oldu. Bretton Woods kuruluşları tarımsal altyapıyı göz ardı etmenin yanı sıra ticaretin liberalizasyonunu ve tahıl piyasasının kuralsızlaştırılmasını istediler. Bu politikalar iç pazara dönük gıda tarımının durgunluğa girmesini sağladı.

IMF'nin dayattığı yeniden yapılanmanın açık bir örneği hintkeneviri sanayi ile ilgilidir. Dünya fiyatlarındaki büyük düşüşe rağmen hintkeneviri Bangladeş'in çokuluslu büyük tekstil şirketlerince üretilen sentetik karşılıkları ile rekabet ederek esas döviz girdisini elde ettiği bir üründü. Haksız rekabet?... IMF artırılmış yapısal uyum kolaylıkları (ESAF) adı altında verdiği krediye ek koşul olarak hintkeneviri sanayinin üçte birinin (kamu ve özel işletmeler dahil) kapatılmasını ve 35.000 işçinin işten atılmasını istedi.[7] Atılan işçiler tazminatlarını alacaklardı ama, IMF, yaşamları hintkeneviri ekimine bağlı olan üç milyon köylü ailesinin (18 milyon insan) yeniden yapılanma programından nasıl etkileneceklerini hesaba katmamıştı.

ABD Tahıl Fazlasında Fiyat İndirimi

Tahıl piyasalarının kuralsızlaştırılması aynı zamanda Amerikan tahıl fazlasının fiyatlarının düşürülmesini desteklemek için ("ABD Gıda Yardımı" kisvesi altında) kullanıldı. US AID (Amerikan Yardımı) nezaretinde uygulanan "Çalışma Karşılığında Gıda" programları köy düzeyindeki kamusal projeleri, yoksul köylülere (parasal ücret yerine) tahıl ödemeleri yaparak "finanse etmek" için kullanıldı ve yerel düzeydeki tahıl piyasaları destabilize edildi.

Yerel piyasalara ABD tahıl satışlarının birbiriyle ilişkili iki amaca hizmet ettiğini belirtmek gerekir. Birincisi, çok ciddi olarak desteklenen ABD tahılının doğrudan yerel olarak üretilen gıda mahsulleriyle rekabet etmesine izin verilmiş ve böylece yerel üreticilerin gelişimi zayıflatılmıştı. İkincisi, yerel piyasalardaki ABD tahıl satışları "telafi edici fonlar" oluşturmak için kullanıldı. Halbuki bu fonlar US AID -doğası gereği Bangladeş'in ithal tahıla bağımlılığını artırdı- tarafından denetlenen projelerin geliştirilmesine aktarıldı. Örneğin, tahıl satışından (PL 480 ile) elde edilen telafi edici fonlar, 1990'ların başında Bangladeş Tarım Araştırma Enstitüsü'nü finanse etmek için kullanıldı. Bu proje ile US AID öncelikle finanse edilecek araştırma alanlarını belirledi.

Gıda Yeterliliğinin Zayıflatılması

Ekime elverişli arazilerin sulanmasının yanı sıra kapsamlı bir tarım reformu ile Bangladeş'ın gıda açısından kendisine yeterli olabileceğine dair kanıtlar vardır.[8] Dahası, son dönemlerde yapılan bir çalışma uygun altyapının geliştirilmesi halinde sel riskinin de azaltılabileceğini iddia ediyor.

Fakat, yapısal uyum programı bu amaçlara ulaşmanın önündeki temel engeli oluşturmuştur. Birincisi, bağımsız bir tarım politikasının geliştirilmesini engellemiştir; ikincisi, devle-

tin tarıma yaptığı yatırımların Dünya Bankası denetimindeki Kamu Yatırım Programı (PIP) aracılığıyla önünü kesmiştir. Gıda tarımı alanındaki bu "programlı" durgunluk aynı zamanda ABD'li tahıl üreticilerinin çıkarlarına da hizmet etmiştir. "Yardım konsorsiyumu"nca dayatılan mali denetim, iç kaynakların kırsal ekonomiyi destekleyecek şekilde hareket etmesini önlemiştir.

Yerel Sanayinin Akıbeti

Bağımsızlık savaşı 1947'den beri gelişmekte olan sanayi sektörünün çöküşü ve girişimciler ile profesyonellerin yığınsal olarak ülkeyi terk etmelerine yol açtı.[9] Dahası, "yardım konsorsiyumu"nun Bangladeş'e savaştan yıkılmış ekonomisini ve insan kaynaklarını geliştirmek için hiçbir "nefes alma alanı" bırakmaması, savaşın ekonomik etkisini daha da yıkıcı hale getirdi.

1974'den beri çeşitli aşamalarda uygulanan yapısal uyum programı, ülkenin sanayi sektörüne son öldürücü darbeyi vurdu. Bretton Woods kuruluşlarınca dayatılan makro-ekonomik çerçeve, bir yandan mevcut sanayi yapısını zayıflatırken, bir yandan da iç piyasaya yönelik yeni sanayi faaliyet alanlarının gelişmesini önlüyordu.

Dahası, tarım sisteminin parçalanması ve kırsal imalatın yok oluşu nedeniyle, Bangladeş kırsalında tarım dışı istihdam olanakları neredeyse tamamen ortadan kalkmıştı. Kentlerdeki sanayi ise büyük ölçüde ağırlıklı olarak kırsal alandan gelen ucuz iş gücüne dayalı ihracata yönelik tekstil sektörü ile sınırlıydı. Dakka'daki IMF temsilcisine göre, en canlı sanayiler ihracat sektörü için bol bol arzedilen ucuz iş gücünü kullananlardı:

"Bu ülkede neyi korumak istiyorsunuz? Korunacak hiçbir şey yok ki. Sürekli korunma istiyorlar ama emek yoğun sanayilerde göreli avantajları var."[10]

IMF'nin bakış açısından, tekstil sanayi kentsel istihdamın ana kaynağını oluşturuyordu. Çoğu genç kızlardan oluşan 300 bin civarında konfeksiyon işçisi var. Bu iş gücünün % 16'sını 10 ile 14 yaş arasındaki çocuklar oluşturuyor. İşçilerin çoğu yoksullaşan kırsal bölgelerden geliyorlar.[11] Fabrikalardaki üretime zorunlu mesai ve despotik yönetim damgasını vuruyor: Ücretler fazla mesai de dahil (1992) aylık 20 dolar düzeyinde. 1992'de konfeksiyon işçilerinin yaptığı bir miting güvenlik güçlerince zor kullanılarak dağıtıldı. Hükümete göre işçilerin talepleri ödemeler dengesi üzerinde bir tehdit oluşturuyordu.

Yardım Paralarının Dolaşımı

Pek çok yardım kuruluşu ve sivil toplum örgütü halk düzeyinde anlamlı projelere başladığı halde, çok sayıda "yoksulluğu hafifletme projesi" yoksullara yardım etmekten çok, kentli profesyoneller ve bürokratlar için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Yerli seçkinler Dakka'daki muhtelif yürütme acentaları aracılığı ile, uluslararası bağışçı topluluğu adına hareket eden kalkınma simsarları ve komisyoncular haline gelmişlerdir. Kır yoksulları için ayrılan fonlar ordu mensupları ve bürokratların zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu "yardım paraları" daha sonra şirket binaları, lüks daireler, vb. şeklinde ticari ve gayri menkul yatırımlarına dönüşmüştür.

"Uyumun Toplumsal Boyutları"

130 milyonun üzerindeki nüfusu ile Bangladeş, dünyanın en yoksul ülkeleri arasındadır. Kişi başına yıllık gelir 170 dolar (1992) civarındadır. 1992'de sağlık alanında yapılan harcamalar kişi başına yıllık 1.50 dolardı (zorunlu ilaçlar için kişi başına yapılan yıllık harcama 25 cent'ten azdı).[12] Aile planlaması dışında yapılan tüm sosyal harcamaların çok yüksek olduğu düşünülüyordu: 1992-93'de Bangladeş "yardım konsorsiyumu",

hükümetin sosyal-sektör bütçelerindeki "maliyeti yüksek" kalemlerde yeniden kesinti yapmasını talep etti.

Beslenme bozuklukları A Vitamini eksikliğinin yaygınlaşmasıyla da kendisini gösteriyordu. Bu neredeyse yalnızca tahıldan oluşan bir beslenmenin sonucuydu. Kırsal alanlarda pek çok çocuk ve yetişkin A Vitamini eksikliği nedeniyle kör olmuştu.

Ülkenin çeşitli bölgelerinde kronik açlık yaygınlaştı. 1992'de Paris'te toplanan Bangladeş "yardım konsorsiyumu" Bayan Khaleda Ziya hükümetinden "yoksullukla savaşmak" için reformların uygulanmasını hızlandırmasını istedi. Bangladeş hükümetine (Dünya Bankası başkanı Lewis Preston'un yeni prensipleri doğrultusunda) bağışçı desteğinin yalnızca "yoksulluğu azaltmak için ciddi çaba harcayan" ülkelere verilebileceği bildirildi.

1991'de ülkeyi silip süpüren bir sel baskını sonucunda 140.000 kişi öldü (bunların çoğu sürekli sel baskını olan yerlere göçmek zorunda kalan topraksız köylülerdi). On milyon insan (nüfusun neredeyse % 10'u) evsiz kaldı.[13] Fakat bu felaket sonrasında kıtlıktan ölenler nedense "resmi" istatistiklere geçmedi. Muhtelif yardım kuruluşları ve bağışçılar iklimsel faktörlerin belirleyici rolüne vurgu yaptılarsa da, 1991 kıtlığı IMF destekli makro-ekonomik politikalarca şiddetlendirilmişti. Birincisi, 1970'lerden bu yana tarıma ve sel önlenmesine yönelik kamu yatırımlarına bağışçılarca dayatılan tavan tarımın durgunlaşmasında etkili olmuştu. İkincisi, 1991 sel baskınından hemen sonra uygulanmaya başlanan devalüasyon, felaketi izleyen yıl perakende pirinç fiyatlarının % 500 artmasına neden oldu. Ve bu kıtlık, bağışçılarca sağlanan acil yardımın büyük bir kısmı ayrıcalıklı kent seçkinleri tarafından kullanıldığı için, şimdiye değin yaşananların en ciddisiydi.

Notlar

1 Lawrence Lifschutz'un Bangladesh, the Unfinished Revolution adlı çalışmasına göre, Zed Press, London, 1979, 2. kısım.
2 1978'de yayınlanan bir ABD Dışişleri Bakanlığı raporuna göre, Lawrence Lifschultz'un a.g.y. s.109'da alıntılanmıştır.
3 1975'de medeni yasa döneminde General Ziyaur Rahman Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olarak devlet başkanı oldu. Bunun ardından 1978'de başkan seçildi.
4 Dakka'da bir muhalefet partisi lideriyle röportaj, Şubat 1992.
5 Dakka'daki bir Dünya Bankası danışmanıyla röportaj, 1992.
6 A.g.y.
7 Kredi liberalizasyonu sonucunda pek çok küçük hintkeneviri üreticisi iflasa sürüklendi.
8 Bkz. Hosharaf Hussein, A.T.M. Aminul Islam and Sanat Kumar Saha, Floods in Bangladesh, Recurrent Disaster and People's Survival, Universities' Research Centre, Dhaka, 1987.
9 Bkz. Rehman Sobhan, The Development of the Private Sector in Bangladesh: a Review of the Evolution and Outcome of State Policy, Araştırma Raporu No. 124, Bangladesh Institute of Development Studies, s. 4-5.
10 Yerleşik IMF temsilcisiyle röportaj, Dhaka, 1992.
11 Konfeksiyon işçilerinin % 70'i kadındır, % 74'ü kırsal alanlardan gelenlerdir, çocuk işçiler kadın işçilerin % 16'sını, erkek işçilerin ise % 8'ini oluşturmaktadır. Bkz. Salma Choudhuri ve Pratima Paul Majumder,The Conditions of Garment Workers in Bangladesh, An Appriaisal, Bangladesh Institute of Development Studies, Dhaka, 1991.
12 Bkz. Dünya Bankası, Staff Appraisal Report, Bangladesh, Fourth Population and Health Project, Washington D.C. 1991.
13 Bkz. Gerard Viratelle, "Drames naturels,drames sociaux au Bangladesh", Le Monde diplomatique, Paris, Haziran 1991, s. 6-7.

8.
BÖLÜM

VİETNAM'DA SAVAŞ SONRASI EKONOMİK YIKIM

Vietnam'da 1980'lerin ortalarından bu yana uygulanan yapısal uyumun toplumsal sonuçları korkunçtur. Sağlık klinikleri ve hastaneler kapanmış, yerel düzeyde ortaya çıkan kıtlık ülke nüfusunun dörtte birini etkilemiş ve her bir milyon çocuğun dörtte üçü okul sisteminden dışlanmıştır. Bulaşıcı hastalıklar hortlamış, reformların ilk dört yılında kayıtlı sıtma vakaları üçe katlanmıştır. Beş bin devlet işletmesi (toplam 12.000 işletme içinden) iflasa sürüklenmiş, bir milyondan fazla işçiyle, onbinlerce öğretmen ve sağlık emekçisi de dahil olmak üzere 200.000 kamu çalışanı işten atılmıştır.

1993'de Paris'te birçok açıdan Vietnamı'ı savaş kayıplarını "Washington'a geri ödeme"ye zorlamakla aynı anlama gelen gizli bir anlaşma imzalandı, anlaşma taze kredi verilmesi ve ABD ambargosunun kaldırılması için Hanoi'nin, General Thieu'nun devrik Saygon rejiminin borçlarını tanımasını şart koşuyordu.

"Bir kalem darbesi ile" tüm bir ulusun geçmişteki mücadelesi ve yönelimleri yok edilip, siliniyordu. Turuncu veya çelik aletli bombalar yoktu, napalm yoktu, zehirli kimyasal silahlar yoktu: (fiziki olmaktan çok) Ekonomik ve sosyal yıkımın yeni bir aşaması gelişiyordu. Görünüşte "tarafsız" ve "bilimsel" olan (Bretton Woods kuruluşları denetimindeki) makro-ekonomik politika araçları, Vietnam savaşının sonrasında savaşla aynı "etkinlikte" ve sözde "şiddet kullanılmadan" uygulanan "yeni-sömürgecilik araçları"ydı ve milyonlarca insanın yaşamını etkileyen bir yoksulluk getiriyordu.

Savaş Tarihinin Yeniden Yazımı

1940'da Vichy hükümeti bir yandan Hindiçin'in Japonya'nın "Daha Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı" ile bütünleşme koşullarını görüşmesi için Amiral Jean Decoux'u genel valiliğe atarken, diğer yandan Vichy yönetiminin mandası altındaki Fransız sömürge topraklarını resmi olarak koruyordu. Vichy rejimine ve Japon işgal güçlerine karşı direniş hareketine önderlik eden Viet Minh Cephesi 1944'den itibaren Washington'un onayını almış, bugünkü CIA'nın selefi Stratejik Hizmetler Bürosu (OSS) aracılığıyla örgüte silah ve mali destek sağlanmıştı. 2 Eylül 1945'te, Hanoi'deki Ba Dinh Meydanı'nda Bağımsızlık ilan edilip, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklanırken, Amerikalı OSS ajanları Ho Chi Minh'in yanında duruyorlardı. Neredeyse 30 yıllık bir tarih, bu olayı, General Duong Vanh Minh'in 30 Nisan 1975'de Saygon'daki Independence Hall'da Vietnam savaşının bittiğini ve ulusal yeniden yapılanma döneminin başladığını vurgulayan aynı ciddiyetteki teslimiyetinden ayırmaktadır.

Savaşın yol açtığı yıkım, savaş sonrası dönemin başından itibaren bir çaresizlik ve siyasal atalet atmosferi yarattı. Savaşın ardından başlayan Kamboçya İç Savaşı -Washington Pol Pot

güçlerini 1979'dan sonra gizli olarak desteklemiştir- ve kuzey sınırındaki Çin işgali, sivil ekonominin yeniden inşasının engellenmesine katkıda bulunmuştur. Birleşme ile, iki farklı sosyo- ekonomik sistem birleşmiştir: Güney'deki reformlar işlerlikte olan toplumsal güçlere pek aldırış edilmeksizin merkez komitenin kuralları sıkıca izlenerek yürürlüğe konulmuştu: Bir yandan Ho Chi Minh* Şehrinde küçük ölçekli ticaretin önü kesilirken, diğer yandan Mekong nehri deltasında orta köylülükten gelen güçlü muhalefete rağmen acele bir kollektivizasyon süreci yürütülmekteydi. Siyasal kriz toplumun yalnızca Saygon rejimi ile bağları olan sektörlerini değil, aynı zamanda General Thieu'ya karşı olan kesimlerini de etkilemişti.

Buna karşılık, uluslararası ortam değişmişti: Küresel piyasa sisteminin yol açtığı dönüşümler ve (Vietnam'ın en büyük ticari ortağı olan) Sovyet Blokunun çöküşü umutları kırmış, ulusal ekonomide bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Komünist Parti ekonominin yeniden inşası için uygun bir program formüle edemiyordu. 1980'lerin başlarından itibaren Komünist Partisi önderliği içinde derin ayrılıklar ve sapmalar ortaya çıktı.

Bugün, yabancı işgale karşı mücadelenin başlamasının üzerinden 50 yıldan fazla zaman geçtikten sonra, Vietnam Savaşı'nın tarihi dikkatle yeniden yazılıyor: Komünist Parti'nin resmi doktrinini (Bretton Woods kuruluşlarının teknik desteği ile) neoliberalizm oluşturuyor. Bürokratlar ve aydınlar sosyalizm adına koşulsuz olarak yeni dogmayı desteklemeye davet ediliyor. 1986'da "Yenilenme" ("Doi moi")'nin benimsenmesiyle Amerika'nın savaştaki insanlıktan uzak rolüne yapılan vurguların yanlış olduğu düşüncesi giderek yaygınlık kazanıyor. Komünist Parti önderliği kısa süre önce Amerika Birleşik Devlet-

(*) Güney Vietnam'daki ABD işgali son bulup Saygon rejimi çökünce, Saygon kentine Ho Chi Minh adı verilmişti. (ç.n.)

leri'nin 1945'de Vietnam'ın Japon işgalinden "kurtuluşu"nda oynadığı "tarihi rol"ün önemini belirtti. ABD döneminin sembolleri Saygon caddelerine yavaş yavaş geri dönüyor. "Amerikan Savaş Suçları Müzesi"ne şimdi "Saldırgan Savaş Suçları Teşhir Evi" adı verildi, hatıra eşyası satılan yerlerden Coca-cola logosu ile süslenmiş, bombalamada kullanılan ABD Hava Kuvvetleri'ne ait hafif savaş jeti örneğinin yanı sıra, yabancı sermaye ve makro-ekonomik reformları anlatan çok sayıda el kitabı satın alınabilir. Ortada savaşın tarihine ilişkin tek bir metin bile yok. Müzenin dışında çılgın bir tüketim ekonomisinin başlangıcıyla, çoğu 1975'de Saygon'un bağımsızlığı için savaşan gazilerden oluşan el arabası sürücüleri, dilencilerin sefaleti ve sokak çocukları büyük bir tezat oluşturuyor.

Yeni Vietnam Savaşı

Batılı medyanın büyük bir kısmı serbest piyasa mekanizmasının Vietnam'ı geleceğin "Asya kaplanı" olmaya doğru ilerlettiği yönünde stilize edilmiş bir imaj çiziyor. Hiçbir şey gerçeğin üstünü örtemez: 1986'da savaşın vahşi sonuçları içinde Bretton Woods kuruluşlarının önderliğinde uygulanmaya başlanan ekonomik reformlar, ekonomik ve sosyal çöküşün yeni bir tarihsel evresini başlattı. Makro-ekonomik reform ekonomik etkinliğin tüm alanlarına aynı anda darbe vurarak, Vietnam halkının yoksullaşmasına yol açtı.

1984-85'de (Altıncı Parti Kongresi'nce "Doi moi"nin resmen başlatılmasının öncesinde) atılan birinci adım Vietnam parasının ezilmesini içeriyordu: Enflasyon ve yurtiçi fiyatların "dolarizasyonu" Paris anlaşmasını ve Amerikan savaş birliklerinin ülkeyi resmen "terketmeleri"ni izleyen yıl, 1973'de Saygon rejimi döneminde paranın değerinin olağanüstü düşürülmesini anımsatacak biçimde ardı ardına yapılan devalüsyonlarla sağlandı.[1] Bugün Vietnam yeniden bir "değer stoku" olarak Vi-

etnam Dong'unun yerine geçen ABD Dolarları içinde yüzmektedir. Bir yandan IMF Vietnam Merkez Bankası'nın emisyon hacmini yakından izlerken, diğer yandan ABD Merkez Bankası (Federal Reserve) Amerika'nın eski düşmanı adına para basma işinin (kendi yetkisinde çok büyük bir kredi operasyonunun) sorumluluğunu gerçek anlamda üstlenmiştir. Batı basınında küçük bir yer verilen "ekonomik gelişme" ve refah yanılsaması, büyük ölçüde Saygon ve Hanoi'de yoğunlaşan, küçük ama göze batan Batı tipi tüketim "paket"lerinin hızlı büyümesine dayanmaktadır. Diğer acı ekonomik ve sosyal gerçekler şunlardır: El yakan gıda fiyatları, yerel düzeyde kıtlıklar, kentli işçilerin ve kamu çalışanlarının yığınsal olarak işten atılmaları ve Vietnam'ın sosyal programlarının tahribi.[2]

Saygon Rejiminin "Vadesi Geçmiş Borçları"nın Geri Ödenmesi

Vietnam'a hiçbir zaman savaş tazminatı ödenmedi ama Hanoi, ekonomik ilişkilerin "normalleştirilmesi" ve Şubat 1994'de ABD ambargosunun kaldırılması karşılığında, ABD destekli Saygon rejiminin aldığı çok taraflı borçları "ödemek" zorunda bırakıldı. Bağışçıların Kasım 1993'de Paris'te yaptığı konferansta, Vietnam'ın piyasa reformlarını desteklemek için cömertçe toplam 1.86 milyar dolarlık kredi ve "yardım" taahhüdünde bulunuldu ama konferansın hemen arkasından bir başka (farklı) toplantı daha yapıldı, bu kez toplantı resmi kreditörlerin Paris Klübü ile "kapalı kapılar ardında" yapılıyordu.[3] Gündemde; 1975 öncesinde Saygon rejiminin aldığı "vadesi geçmiş" borçların yeniden takvime bağlanması vardı. Yeşil ışığı kim kime yakıyor? IMF Vietnam'ın ekonomik reformları için onay imzasını Paris'deki bağışçı konferansından önce atmıştı. Ancak nihai olarak, Paris Klübü ile yapılan toplantıların sonucu "Washington'un yeşil ışık yakması"nda tayin edici olmuştu. Ve çok ve çift taraflı ödemelere başlanmasına ancak ambargo resmen

kalktıktan sonra izin verilecekti.

(Saygon'un borcu olan) Bakiye 140 milyon doların IMF'ye geri ödenmesi de kredinin devamı için şart koşulmuştu. Bu doğrultuda, (Vietnam'ın Vichy dönemindeki sömürgeci efendileri olan) Japonya ve Fransa, "Hanoi"ye "IMF'ye geri ödemek" için gereksinim duyduğu parayı "borç vermek" için "Vietnam dostları" adını verdikleri bir komite kurdular. Hanoi bu borçların meşruiyetini tamamen tanıyarak, aslında ABD'nin savaş faaliyetini desteklemekte kullanılan kredileri geri ödemeyi kabullenmiş oluyordu. Bu görüşmeler ironik biçimde Başkan Ngo Rinh Diem'in katledilmesinden sonra ABD askeri misyonunca 1963'de kurulan General Duong Vanh Minh yönetimindeki askeri hükümetin eski maliye bakanı (ve başbakan vekili) ile küçük kardeşinin katılımıyla yapılmıştı. Dr. Nguyen Xian Oanh (aynı zamanda eski bir IMF çalışanı olan ünlü bir ekonomist) Başbakan Vo Van Kiet'in ekonomik danışmanlığına atandı. (Oanh o zamanlar Ho Chi Minh Kenti'nde Komünist Parti Sekreteri olan Kiet ile 1980'lerin başından beri çok yakın çalışmaktaydı).[4]

Ulusal Ekonominin Yıkımı

Reformlar görünüşte zararsız olan "serbest" piyasa mekanizması aracılığıyla (savaş hali ve fiziki imhaya gerek kalmaksızın) üretken kapasitenin devreden çıkmasına katkıda bulundu: 1994'e gelindiğinde 12.300 kamu işletmesinden (KİT) 5.000'i kapanmış veya iflasa sürüklenmişti. Bu süreç eski Sovyet Bloku ülkeleriyle yapılan ticaretin çökmesiyle daha da şiddetlendi. Devlet işletmelerinin likidasyonu kararı 1990'da benimsenmiş, kalan işletmelerin yeniden yapılanması aracılığıyla karar sanayi tabanının daha da "küçülmesi"ne yol açmıştı.[5] Bir milyondan fazla işçi ve 136.000 civarında kamu çalışanı (çoğunluğu sağlık emekçisi ve öğretmen olmak üzere) 1992'nin sonunda işten

atılmıştı.[6] "111 sayılı karar" doğrultusunda hükümetin hedefi 100.000 kamu çalışanını daha 1994 sonuna kadar işten atarak, kamu hizmetlerinin hacmini % 20 küçültmekti. Dahası, Vietnam birliklerinin Kamboçya'dan çıkmasıyla, yaklaşık 500.000 asker terhis edilmiş ve iş beklentisi zayıflayan 250.000 "konuk işçi" Doğu Avrupa ve Orta Doğu'dan geri dönmüştü.[7]

Dünya Bankası verilerine göre, özel sektör istihdam kapasitesindeki büyüme emek gücüne yeni katılanları istihdam etmek için yeterli değildi. Yükselen fiyatlarla, "işi olanların" gerçek gelirleri olağanüstü düşük düzeylere inmişti: Devletin verdiği 15 dolarlık aylık ile geçinemeyenler, sık sık "başka işlerde çalışmak" da dahil olmak üzere çeşitli "geçinme faaliyetleri" bulmaya başlamışlar, bu da yüksek işe gelmeme oranları ile aslında yönetim aygıtının bütünüyle felç olmasına yol açmıştı. Asgari ücretin aylık 30-35 dolar olarak belirlendiği (uygulanmıyor) ortak girişimler dışında ne bir asgari ücret yasası ne de bir ücret endeksi bulunuyor. "Parti'nin serbest piyasa politikası emek piyasasının da serbest olmasını gerektiriyor."[8]

KİT'lerin çoğu "verimsiz" Batı standartları ile "rekabet edemez" durumdaydı ama, bunların çöküşü piyasa güçlerinin titizlikle manipüle edilmesi ile sağlandı: Devlet bankalarının ve finans kurumlarının (ortak kredi kooperatifleri de dahil) yeniden yapılandırılmasında yerli üreticilere yönelik tüm orta ve uzun vadeli kredilerin "dondurulması" esas alınmıştı. Kısa vadeli krediler yıllık % 35 faizle (1994) veriliyordu. Dahası, IMF ile yaptığı anlaşmanın maddeleri gereğince devletin, kamu işletmelerine ya da yeni özel sektör girişimcilerine bütçe desteğinde bulunması yasaklanmıştı.

Devlet ekonomisinin ölümü aynı zamanda büyük ölçüde ayrımcı bir vergi sisteminin de sonucuydu: KİT'ler merkezi planlama döneminden kalan % 40-50 oranında kurumlar vergisi ödemeye devam ederken (tüm teşviklerin ve devlet kredilerinin

kaldırıldığı bir dönemde), yabancı yatırımcılar (tüm ortak girişimler de dahil) cömertçe muafiyetler ve vergi tatillerinin tadını çıkarıyordu. Dahası, artık kurumlar vergisi özel sektör işletmelerinden düzenli olarak tahsil edilmiyordu.[9]

Reformların "gizli gündemi" Vietnam'ın sanayi tabanını istikrarsızlaştırmaktı: Ağır sanayi, akaryakıt, doğal kaynaklar ve madencilik, çimento ve çelik üretimi yeniden organize edildi ve Japon holdinglerinin tayin edici ve belirleyici bir rol oynadığı yabancı sermaye tarafından ele geçirildi. En değerli devlet varlıkları ortak girişim şeklindeki şirketlere aktarıldı. Önderlik ne sanayi tabanını güçlendirmek ve korumak için ne de kapitalist ekonominin "milli" unsurlarca sahiplenilip denetlenmesinin geliştirilmesi için bir şey yaptı..."Bağışçı topluluğu" içindeki egemen yaklaşım, devlet ekonomisinin "küçülmesi" ile Vietnam özel sektörünün kendiliğinden gelişimine "yer açılması" idi. Devlet yatırımlarının özel sermaye oluşumunu "dıştaladığı" söyleniyordu. Reformlar yalnızca devlet ekonomisini devre dışı bırakmakla kalmadı aynı zamanda ulusal kapitalizme doğru bir dönüşümü de engelledi.

Dahası Vietnam sermaye gruplarının göreli zayıflığı, kredilerin dondurulması ve devlet desteğinin bulunmayışıyla birleşerek, yerli bir özel sektör ekonomisinin gelişmesine engel oldu. Vietnam Savaşı mültecileri ve "Tekne İnsanları" da dahil olmak üzere, geri dönen Viet Kieu ("denizaşırı Vietnamlılar") ve "Vietnamlı göçmenlere" çeşitli teşvikler önerildiyse de, bunlar mali kaynakları ya da tassarrufları çok sınırlı olan kişilerdi. Birkaç istisna dışında, faaliyetleri çoğunlukla ticaret ve hizmet ekonomisinde orta ölçekli aile işletmelerinde yoğunlaşmıştı.[10]

Piyasa reformlarıyla harekete geçirilen "ekonomik inşa"nın aşikar bir örneğini de Vietnam çelik sanayisinin akıbeti oluşturmaktadır. Yaklaşık sekiz milyon ton bomba ile birlikte terkedilen askeri malzeme yığınağı, Vietnam ağır sanayisine büyük

miktarlarda artık çelik malzemesi sağlamıştı. Tarihin ironisi olarak, Amerika'nın savaş sonrası inşa sürecine koyduğu elle tutulur tek "katkı" da geri alınmıştı: "Açık kapı politikası" ile büyük miktarlarda artık metal (dünya piyasasındaki değerlerinden oldukça aşağıda fiyatlarla) serbestçe "geri ihraç" edilebiliyordu. Diğer yandan ise Vietnam'ın en önemli beş çelik işletmesi hammadde yokluğu nedeniyle durmuş (devlet işletmelerinin artık metal ithal etmesinin resmen yasaklandığını vurgulamaya gerek yok), Kyoei, Mitsui ve Itochu şirketlerinden oluşan bir Japon şirketler topluluğu, ortak girişim oluşturarak 1994'de Ba-Ria Ving Tau eyaletine Vietnam'a (dünya fiyatlarından) "tekrar" artık metal ithal eden modern bir çelik işletmesi kurmuştu.

Yerli Üreticilerin Kendi Pazarlarından Dışlanması

Piyasa güçlerinin bilinçli bir şekilde manipüle edilmesi aracılığıyla, yerli üreticiler "göreli avantajları" olduğu düşünülen bölgelerde bile gerçek anlamda "kendi pazarlarından dışlanmaya" başlanıyordu. Gümrük duvarları kaldırılmış ve Vietnam'ın hafif imalat sanayisinin yerini yoğun bir ithal tüketim malı akışı almıştı. 1986'dan beri Vietnam'ın zaten yetersiz olan döviz girdilerinin büyük bir kısmı tüketim malı ithalatına tahsis edilerek, yerli sanayi için gerekli donanımın satın alınmasında boşluk yaratmıştı. Reformlar ihracat ile uğraşan KİT'lerin ellerindeki nakit paranın serbestçe tüketim malı ithalatı için kullanılmasına izin verdi. İthalat ihracat işlerine yönelen KİT'lerin yöneticileri, yerel düzeydeki bürokratlar ve özel tüccarlar arasında bir ağ oluşmuştu. Nakit gelirler çarçur ediliyor ve büyük miktarlarda para ele geçiriliyordu. Piyasa reformlarıyla KİT'lerin çoğu devlet kontrolünden kaçmış ve çeşitli kanunsuz eylemlere girmişlerdi. Devletin bütçe desteğini çekmesi ve kredilerin dondurulmasıyla, üretken faaliyet terkedilmişti.

"Açık kapı"nın sonucu olarak teşvik edilen yeni hafif imalat ve sanayi alanında, iç pazar Vietnam şirketlerine "kapatılmış"tı. Ya ortak girişimlere katılan ya da yabancı sermaye ile fason anlaşmalar imzalayan ucuz işgücüne dayalı tekstil sanayicileri, tüm ürünlerini genellikle ihraç edeceklerdi. Vietnam iç piyasasına ise ithal edilen ikinci el giysilerle, Hong Kong'tan gelen fabrika iadeleri sunuluyor, bu da kayıt dışı ekonominin terzileri ile küçük üreticilerinin yok olmasına yol açıyordu. (Gelişmiş ülkelerden satın alınan kullanılmış giysiler ton başına 80 dolardı).

İç Ticaret Kanallarının Tıkanması

Reformlar her biri ayrı ayrı dünya piyasası ile bütünleşen bölgelerin "Ekonomik Balkanizasyonu"nu* teşvik etti: Nakliyat sanayisinin kuralsızlaştırılması navlun fiyatlarını birdenbire yükseltti. Devletin taşıma şirketleri de ortak girişim sermayesinin nakliyat sanayisinin büyük bir payını ele geçirmesi nedeniyle iflasa sürüklenmişti.

Dahası, Dünya Bankası'nın önerisiyle merkezi bütçeden il veya belediye yönetimlerine bütçe transferlerinin dondurulmasıyla, il ve belediye yöneticileri kendi yatırımlarını yapmakta ve yabancı şirketlerle dahili ticaretin aleyhine ticari ilişkiler kurmakta giderek daha "serbest" kalmaya başladılar. İller, yabancı yatırımcılara arazi hibe edilmesi ve yabancı sermayeye Vietnam'ın orman kaynaklarını (tamamen kuralsızlaştırılmış bir ortamda) talan etme izni veren ayrıcalıklar da dahil olmak üzere, çeşitli yatırım ve ticaret anlaşmaları konusunda görüşmeler yapıyordu. Bütçe krizi dikkate alındığında, bu türden anlaşmalar çoğunlukla merkezi ve yerel yönetimlerin, devlet görevlilerinin maaşlarını da içeren harcamalarını karşılamanın tek

(*) Birbirine düşman olan küçük devletlere bölünmek. (ç.n.)

aracını oluşturuyordu.

Dahası, kamu çalışanlarının maaşlarının olağanüstü düşük olduğu (ayda 15 ile 30 dolar arası) bir ülkede, yabancı şirket ve ortak girişim bağlantıları kaçınılmaz olarak danışma ücreti, masraf kalemleri, seyahat giderleri vb. adı altında "maaş takviyeleri" almanın yollarını oluşturuyor. Bu takviyeler -mutlaka nakit olarak ödeniyor- yabancı bağışçılar ve yatırımcıların, profesyonel kadrolarla yerel yöneticilerin sadakatlerini güvence altına almalarını sağlıyor. Devlet kreditörlerle yaptığı anlaşmaların maddeleri nedeniyle iflas etmiş durumda ve kamu çalışanlarının emeklerinin karşılığını vermekten aciz. Yabancı yatırımcılar ve "yardım kuruluşları" yalnızca araştırma kurumlarında ve devlet dairelerinde çalışan insan kaynaklarını ele geçirmekle kalmıyor, aynı zamanda dış ticaret ve yatırım yönetimlerinde bulunan üst ve orta düzey bürokratların gelirlerinin de temel kaynağı haline geliyor.

Devlet Kamu Finansmanının Çözülmesi

Reformlar devletin kamu finansmanını çıkmaza soktu. Merkez Bankası'nın IMF'nin onayı olmaksızın para arzını artırması ya da para basması yasaklandı. KİT'lere kredi verilmesi veya mali yardım yapılmasına da izin verilmedi. Kredilerin dondurulması ve devlet yardımının kesilmesi üzerine KİT'ler iflasa sürüklendi. Devlet işletmelerinin iflası ise vergi gelirlerinin azalmasına yol açarak kamu finansmanının hızla daralması üzerinde etkili oldu.

Aynı durum devlet bankaları konusunda da ortaya çıktı. Devlet bankaları, devlet teşviklerinin kaldırılması, katı ihtiyat akçesi bulundurma zorunlulukları ve yüksek kurumlar vergilerinin yanı sıra, halkın dolar mevduatlarının düşüşünden (insanlar tasarruflarını dolar olarak biriktirmeyi tercih ediyorlardı) de etkilenmişti. Kredilerin kısılması ve KİT'lerin aldıkları kredile-

ri geri ödeyememeleri, devlet bankalarını, Vietnam'da faaliyet gösteren çeşitli yabancı bankalar ya da ortak girişim bankalarınca yönetilmeye doğru itiyordu. 1994'de 12.300 devlet işletmesinden 10.000'den fazlasının devlet bankalarına büyük miktarlarda borcu vardı.

Fakat devlet işletmelerinin yabancı bankalardan doğrudan kredi istemesine izin verilmiyordu. Diğer yandan, yabancı bankalar Vietnam devlet bankalarına teminat karşılığında krediler vererek, kârlı kısa vadeli kredi piyasasını ele geçirmişti.

Devletin Sermaye Oluşumunun Çöküşü

Reformlar devlet yatırımlarının şaşırtıcı bir şekilde çöküşünün hızlanmasını sağladı. 1985'den 1993'e kadar, GSYH içindeki devlet yatırım harcamalarının payı % 63 azalarak, % 8.2'den, % 3.1'e düştü. Tarım ve ormancılıktaki düşüş % 90'la daha da dramatikti, -GSYH'nın % 1.0'inden, % 0.1'ine. Sanayi ve inşaat sektöründe yatırım harcamaları GSYH'nın % 2.7'sinden, % 0.1'ine (% 96'lık bir düşüş) düştü.[11]

Cari harcamaların ve yatırım harcamalarının düzeyine ilişkin yeni kurallar Bretton Woods kuruluşlarıyla yapılan uygulanacak politikalara dayalı kredi anlaşmaları çerçevesinde oluşturulmuştu. Tüm harcama kategorilerine kesin tavanlar koyulmuş, kamu çalışanları işten atılmış, sağlık ve eğitime ayrılan paylar vb. dondurulmuştu. Amaç bütçe açığının azaltılmasıydı. Bir başka deyişle, devlete artık kamusal altyapı, yol ya da hastane vb. yapımı için izin verilmeyecekti -kreditörler yalnızca tüm temel kamu yatırım projelerinin "simsarları" haline gelmekle yetinmediler, aynı zamanda "Kamu Yatırım Programı" (PIP) (Dünya Bankası'nın denetiminde hazırlanmıştı) bağlamında Vietnam'a en uygun kamusal altyapı türünün hangisi olacağına ve bunun "bağışçı topluluğu"nca finanse edilip edilmeyeceğine de karar vereceklerdi. Borç yaratan kamu yatırım-

ları finansman sürecinin kreditörlerin ekonomik politikalar üzerinde hakimiyet kurmalarını kolaylaştırdığını söylemeye gerek bile yok.

Denetimler yalnızca kamu yatırımının tutarını belirlemekle kalmıyor, aynı zamanda kamu harcamasının kesin bileşimini ve kreditörlere verilecek yatırım önceliklerini de kapsıyordu. Bu, aynı zamanda altyapıyla ilgili çoğu KİT ile ekonominin stratejik sektörlerinin yağmalanmasını ve özelleştirilmesini gerekli kılıyordu. Kasım 1993'de Paris Bağışçı Konferansı'nda taahhüt edilen kredilerin verilmesi, tüm kamusal projelerin uluslararası inşaat ve mühendislik şirketlerinin katılacağı uluslararası ihale sistemi (ve "eksiltme") ile gerçekleştirilmesi şartına bağlıydı. Söz konusu şirketler bu ihaleler sayesinde danışmanlık ve yönetim ücreti şeklinde (sonunda Vietnam'ın ödemek zorunda kalacağı) büyük miktarlarda paranın kaymağını yediler. Vietnam şirketleri (kamu ya da özel) ise ulus-ötesi şirketlerle yerel düzeyde ayrı ayrı yaptıkları fason anlaşmalarla (çok düşük ücretlerle Vietnamlı işçiler çalıştırarak) gerçek inşaat işlerinin çoğunu yaptıkları halde ihale sürecinden dışlanmışlardı.

Japon İmparatorluğu'yla Yeniden Bütünleşme

Eğilim Vietnam'ın Japonya'nın etki alanı ile bütünleşmesi yönündedir, bu durum Vietnam'ın II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın "Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı"nın bir parçası olduğu dönemi hatırlatıyor. Japon sermayesinin bu egemen konumu, yatırım ve altyapı projelerine verilen kredilerin % 80'den fazlasını kontrol etmesi sayesinde ortaya çıktı. Japon Denizaşırı Ekonomik İşbirliği Fonu (OECF) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) aracılığıyla verilen bu krediler büyük Japon ticaret şirketleri ve ulus-ötesi tekellerinin alanlarını genişletmelerine yardımcı oldu.

Şubat 1994'de Amerikan ambargosunun kaldırılmasıyla

Amerikan sermayesi, Japonya'nın (daha az ölçekte de Avrupa Birliği'nin) egemenliği altında bulunan çok kârlı yatırım ve ticaret alanlarındaki konumunu hızla restore etmeye girişti. Japonlar yalnızca temel yatırımlarda "başı çekmek"le kalmıyor, aynı zamanda Vietnam'a verilen uzun vadeli kredilerin çoğunun kontrolünü de ellerinde bulunduruyorlardı. Amerikan ulusötesi şirketleri Güney Vietnam'da 1975 öncesi konumlarını (örneğin, kıyı petrolleri) restore etmeye çalıştıkça, Washington ve Tokyo arasında tartışmalar çıkacağa benziyor. Diğer oyuncular ise Koreliler'le Taiwan ve Hong Kong'dan gelen Çinliler. Ancak sınırlar açıkça çizilmiş durumda: Çinliler imalata ve ihracata yönelirken, büyük altyapı, petrol, gaz ve doğal kaynak projeleri Japon ve Avrupa tekellerinin ellerinde.

Japonya'nın aynı zamanda tüketim malı ithalatı için kullanılan kredilerin büyük bir kısmını kontrol ettiğini de belirtmemiz gerekiyor. Japon markalı ürünleri tüketme çılgınlığı şimdi büyük ölçüde "acil kredi" adıyla Japonya ve çok taraflı bankalar (ADB, Dünya Bankası ve IMF dahil) tarafından verilen yüz milyonlarca dolarlık borç para akışı ile besleniyor.[12] (Resmi jargonla "ödemeler dengesi yardımı"nı oluşturdukları söylenen) Bu krediler açık bir biçimde tüketim malı ithalatına ayrılmış durumda. Bu kredilerle ilgili ödemeler Vietnam Merkez Bankası'nın yönetiminde ithalat yapan binlerce devlet işletmesine döviz kotası tahsisi biçiminde yapılıyor. Bu süreç bir yandan tüketim malları selini artırırken, diğer yandan da dış borçların katlanarak artmasını sağlıyor. Reformlar az sayıda büyük devlet şirketi (ve ithalatçı) hariç, ulusal ekonominin tüm sektörlerinin durmasına yol açtı: Ulusal bir işletmenin "yaşaması"nın tek yolu, kârlı ithalat işine girmek ya da (nakit) kredi alabilen ve teknoloji, fiyatlama ve kar transferi konusunda denetim gücüne sahip bir "yabancı ortak"la "ortak girişim" kurmak. Dahası, tüm uluslararası ticaret sistemi yabancı taahhüt firmaları saye-

sinde (en alt düzeyden en üst devlet yetkililerine kadar) yozlaşma ve rüşvete boyun eğmiş durumda.

Fakat, Vietnam'ın ekonomik krizi "resmi" GSYH büyümesinde sürekli bir düşüşe yol açmadı. GSYH büyük ölçüde ekonominin hızla dış ticarete (akaryakıt, doğal kaynaklar, tahıl ürünleri ihracatı ve ucuz emeğe dayalı imalattaki gelişme) yöneltilmesi sonucunda artış gösterdi. İflas dalgasına ve iç pazarın daralmasına rağmen, ihracata yönelen yeni ortak girişimlerde önemli bir büyüme oldu. İthal malların "suni" akışı da ticaret sektörünün GSYH içindeki payının büyümesinde etkili oldu.

Ekonomik büyümeye borçla hız kazandırıldı. Borç yükü 1986 ile 1993 arasında on kattan fazla arttı. Borçlar 1993 sonunda Paris Klübü ile hükümetin yaptığı anlaşma sonucunda devrik Saygon rejiminin ödenmemiş borçlarının kabul edilmesiyle de artış gösterdi.

Kıtlığın Başlaması

1981 reformlarıyla hane üretimini desteklemek için uygulamaya konulan daha esnek bir "çiftlik kiralama sistemi" köylülerce memnuniyetle karşılanmıştı. Ancak 1986'dan beri benimsenen ikinci tarım reformu dalgası aynı nüfusun büyük kısımlarının yoksullaşmasını sağladı. Yöneticiler, Dünya Bankası ve FAO öncülüğünde bölgesel gıda yetersizliğinin oluşmasını engellemek için uygulanan "yerel düzeyde gıda yeterliliği" politikasını iptal ettiler. Orta Vietnam'ın yüksek bölgelerindeki çiftçiler "yerel rekabet avantajları doğrultusunda", esasen gıda tarımından vazgeçip, ihracat için "yüksek değerli" nakit karşılıklı ürünler üzerinde uzmanlaşmaya dönmeleri için teşvik edildiler. Kahvenin, manyok, mahun cevizi ve pamuğun gereğinden fazla ekilmesi, dünya fiyatlarının ağır yükü ve ithal tarın girdilerinin yüksek fiyatları ile birleşerek yerel düzeydeki kıtlıkların ortaya çıkmasında etkili oldu.

İhraç tahıllarına "dönmek" ironik olarak döviz girdilerinin net olarak düşmesine de neden oldu, çünkü büyük miktarlarda tahıl devletin ticari şirketlerince uluslararası taahhüt firmalarına önemli mali kayıplarla satılıyordu:

"Çiftçileri manyok ve pamuk üretmeye teşvik ediyoruz ama uluslararası fiyatlar düştüğünden kârlı biçimde ihracat yapamıyorlar... Bu yüzden devletin ticari şirketleri kahve ya da manyoku zararına ihraç etmek zorunda kalıyor. Ancak, döviz gelirlerini tüketim malları ithalatında kullandıklarından zararlarını telafi etmeyi beceriyorlar. İthal gübre fiyatlarının yükseltilmesi yoluyla büyük kârlar da elde ediyorlar."[13]

Diğer bir deyişle, devletin ihracat şirketleri kağıt üzerinde kârlı görünürlerken, aslında tarım ürünlerini sürekli dünya piyasasındaki fiyatlarının altında fiyatlarla satarak borç oluşmasına (döviz olarak) katkıda bulunuyorlardı. Gıda sorunu yaşayan bölgelerin çoğunda, çiftçilerin (gıda tarımından vazgeçerek) ektiği ihraç ürünleri dünya piyasalarındaki arz fazlası nedeniyle satılamıyordu. Sonuç kıtlıktı, çünkü çiftçiler ne sanayi ürünlerini satabiliyor ne de kendi gıdalarını üretebiliyorlardı.

Benzeri bir durum pirinç ticareti ile uğraşan KİT'lerde görülüyordu. Bunlar iç pazara satış yapmaktansa mali kayıpları göze alıp ihracat yapmayı tercih ediyorlardı. Tahıl piyasasının tümüyle kuralsızlaştırılması ve satışların özel tüccarların eline geçmesiyle yurtiçi fiyatlar, özellikle gıda sorunu yaşayan bölgelerde yükselişe geçti. Pirinç dünya pazarlarındaki fiyatının altında ihraç edilirken, "bölgesel uzmanlaşma" politikasının sonucu olarak çeltik üretiminin terkedildiği bölgelerde ciddi gıda sıkıntıları ortaya çıkmaya başlamıştı. Örneğin 1994'de Çin sınırındaki Lai Cai eyaletinde görülen kıtlığın 50.000'den fazla insanı etkilediğini kabul ettiler. Lai Cai'de yiyecek sıkıntısı beş aylık bir sürede (acil yardım sağlanmadı) ortaya çıkarken, Mekong Delta'sında iki milyon ton pirinç devletin pirinç ticareti

yapan şirketlerinin çöküşü nedeniyle satılamadı.

Kıtlık yalnızca yiyecek sıkıntısı çekilen bölgelerle sınırlı değildi. Kentsel alanlar ve Mekong Delta'sındaki "artık gıda ekonomisi" uygulanan bölgelerde dahil olmak üzere tüm önemli bölgeleri etkiliyordu. Mekong Delta'sında yetişkin nüfusun % 25.3'ünün aldığı günlük enerji 1.800 kalorinin altındaydı.[14] Kentlerde, dong devalüasyonu ile teşvikler ve fiyat kontrollerinin kaldırılması, pirinç ve diğer gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesine yol açmıştı. Maaş oranlarının bozulması ve kamu çalışanlarının ve KİT'lerde çalışan işçilerin azaltılması sonucunda kentlerdeki yığınsal işsizlik aynı zamanda daha düşük miktarlarda gıda tüketilmesini ve kentsel bölgelerde çocukların beslenme düzeyinin bozulmasını sağladı.

Çocuklarda Kötü Beslenme

Tahıl piyasasının kuralsızlaştırılması; kıtlığı ve çocukların kötü beslenme düzeyini şiddetlendirdi. FAO verileri tahıl "elde etme kolaylığı"nın arttığını iddia etse de, bir beslenme araştırması hem çocukların hem de yetişkinlerin beslenme düzeylerinin birdenbire tümüyle bozulduğunu ortaya koyuyordu. Ülkede yetişkinlerce alınan ortalama enerji (günde kişi başına) 1.861 kalori idi, yetişkin nüfusun % 25'i günde 1.800 kalorinin altında kalori alıyordu (1987-90), bu da aşırı bir kötü beslenme durumuna işaret ediyordu.[15] Örnek olarak kullanılan hanelerin % 9'unda, yetişkinlerce alınan enerji 1.500 kalorinin altındaydı. Altı yaşın altındaki çocukların aldığı enerji kişi başına 827 kalori olarak kaydediliyordu.

Çocukların kötü beslenmesi konusunda Dünya Bankası aşağıdakileri kabul etmekteydi:

Vietnam, Bangladeş hariç Güney ve Güneydoğu Asya'daki tüm ülkelere göre en yüksek düşük kilolu ve büyüme sorunlu çocuk oranına (% 50) sahiptir... Çocuklar arasındaki büyüme

sorunu ve zayıflığın boyutlarının ciddi biçimde arttığı görülmektedir...1984-86 döneminde makro-ekonomik krizin derinleşmesi de beslenme düzeyinin kötüleşmesine katkıda bulunmuş olabilir.[16]

Ülkenin Hanoi ve güneydoğu dışında kalan tüm bölgelerinde (bir araştırmaya göre) çocuklar arasında körlüğe yol açan A Vitamini eksikliğinin (neredeyse tümü tahıldan oluşan bir beslenme tarzı nedeniyle) de yaygın olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu durum Bangladeş'tekini andırıyor. (Bkz. 7. Bölüm)

Tahıl piyasasının (Dünya Bankası önderliğinde) kuralsızlaştırılması, dünya pazarına (çok düşük fiyatlarla) kolayca girilmesine izin verdi ama iç ticaret kanalları tıkandı ve yerel düzeydeki kıtlıklar şiddetlendi.[17] Bu gelişme Dünya Bankası'nca samimiyetle kabul edildi:

"Tabii ki özel sektör akımları fiyat teşviklerine hemen yanıt verdiler, yiyecek sıkıntısı çekilen bölgelerdeki gıda sorunu bir gecede yok olmaz, çünkü bu bölgelerdeki tüketicilerin artık tahıl üreten bölgelere ödenen fiyatı karşılayacak bir alım gücü bulunmuyor. Aslında şu anda Vietnam dışına pirinç ihraç etmek, pirinci ülkenin gıda sıkıntısı çekilen bölgelerine göndermekten mali olarak daha cazip. Hatta özel sektörün gıda ticareti yaygınlaştıkça, gıda sıkıntısı çeken bölgelerde gıda temin olanakları başlangıçta düşebilir."[18]

Uluslararası Tarım Ticareti Ağına Giriş

Hükümetin tahıl politikasının genel yönü büyük ölçüde uluslararası tarım ticaretinin çıkarları ile çakıştı: Çeltikten vazgeçilip (turunçgiller, melez mısır, ceviz, vb.) değişik mahsüllere dönüş, çeltik tarımı için elverişli bölgelerde (örneğin Mekong Delta'sı) bile teşvik ediliyordu. Örneğin güneydeki Dong Nai eyaletinde çiftçiler çeltikten vazgeçirilmişti, melez mısır tohumları uluslararası bir tahıl tekelinden Devlet Tarım Bankası'nca finanse

edilen kısa vadeli kredi ile (aylık % 2.5 faizle) alınıyordu. Yetiştirilen mısır hasattan sonra bir ihracatçı Fransız tarım sanayi ortak girişimi olan ve aynı zamanda Taiwan ve Hong Kong'a satılmak üzere et mamulleri üretilebilmesi için iç pazara hayvan yemi satan Proconco tarafından "satın alınıyor"du.[19] Kısa vadeli kredi yalnızca belirlenen ticari mahsüllere, tarımsal üretim devresini tamamlamak ve malı pazarlamak için gereken zamandan daha kısa vadelerle (180 günden az) veriliyordu.

Büyük Bir Pirinç İhracatçısı Olarak Vietnam

1987-89 arasında ve 1992'de çeltik üretiminin olağanüstü artışı Vietnam'ın ithalatçı konumundan pirinç ihracatçısı konumuna geçmesini sağladı. Söz konusu eğilim çeltik ekimine ayrılan topraklarda bir artış olmaksızın sürdürüldü. Bu, büyük ölçüde yeni çeşitlere geçilmesinin yanı sıra küçük çiftçiye oldukça yüksek maliyetler yükleyen kimyasal gübre ve ilaçların kullanımındaki artışın da sonucuydu. Hükümet tarım girdileri tedarikinden çekilmiş; tarım ilacı üreten KİT'ler çökmüştü. Tarım girdilerinin büyük bir kısmı giderek daha fazla ithalatla temin ediliyordu:

"Verimliliğimiz arttı, ama gelirimiz artmadı, yeni tohum çeşitleri, böcek ilacı ve gübre için ödeme yapmak zorundayız. Nakliye maliyetleri arttı. Maliyetler artmaya devam ederse, tarımsal faaliyetlerimize devam edemez hale geleceğiz; el sanatları ve kentte işçilik yapmak dahil tarım dışı istihdam zorunlu; çiftçilik geçinmemiz için yeterli para sağlamıyor."[20]

Büyük ölçüde Mekong Delta'sında genişleyen çeltik üretimi (ve ihracatta buna tekabül eden yükseliş) aynı zamanda arazi yoğunlaşmasının artmasında da etkili oldu. Kızıl Nehir deltasında küçük çiftçiler Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü'ne

(IRRI-Dünya Bankası ve Rockefeller Vakfı tarafından desteklenıyor) yerel fidanlıklarda çoğaltılmakta olan yeni bir çeltik türü için işletme payı ödüyorlardı. Devlet, araştırma enstitülerinin fonlarını kestiğinden, bu kurumlar çok kârlı bir iş olan tohum geliştirme ve üretim faaliyetine başlamışlardı.[21]

Fakat bunlara rağmen çeltik üretimindeki genişlemenin bir doruğa ulaştığı anlaşılıyor: 1987'den beri sulama altyapısı sağlanması ve su koruma ve bakımı konusunda devlet desteğinin kaldırılmış olması gelecekteki ürün miktarını etkileyecek. Büyük ölçekli sulama ve drenaj ihmal edildi: Dünya Bankası "Mekong Deltası dışındaki çiftçilerin bu dönemde artan fiyatları (sulama masrafları) karşılayamayacak kadar yoksul" olduğunu kabul etmesine rağmen, maliyetlerin karşılanmasını ve su kaynaklarının ticarileştirilmesini* öneriyor.[22] Sürekli sel ve kuraklık riski bulunması da sonuç olarak düzenli işletme ve bakımdan sorumlu devlet kuruluşlarının çöküşünü hızlandırdı. Benzeri bir durum tarımsal destek ve geliştirme hizmetlerinde de görülüyor:

Tarımsal destek hizmetlerinin sağlanması -gübre, tohum, kredi, böcek denetimi, veterinerlik hizmetleri, makine hizmetleri, araştırma ve geliştirme danışmanlığı- 1980'lerin sonuna kadar devletin göreviydi...Bu sistem, kağıt üzerinde hâlâ mevcut olmasına rağmen, aileye dayalı çiftçilik sisteminin restorasyonu, gerçek bütçe açıklarının artması ve kamu hizmetlerine ödenen maaşların enflasyon ile neredeyse yok denecek düzeye düşmesiyle gerçekte büyük ölçüde çöktü. Pazarlanabilir ürün veya hizmetleri içeren destek hizmetleri kısmi başarıyla yarı-özelleştirildi ve kalanlar neredeyse hiç işlemiyor. Destek hizmetleri bürokrasisinde, çok sayıda insan başka işler yapıyor, bu

(*) Özelleştirilme. (Ç.n.)

arada tarım teknoloji okullarından mezun olan yaklaşık 8.000 kişinin "işsiz" olduğu bildiriliyor.[23]

Arazi Yoğunlaşması

Eğilim, üretimde büyük bir kriz yönünde, kırsal alandaki toplumsal kutuplaşma artıyor ve arazi sahipliğinde daha büyük bir yoğunlaşma görülüyor: Kızıl Nehir ve Mekong Deltası bölgesindeki kırsal nüfusun büyük kısmı topraklarını kaybediyor; kıtlıklar artık pirinç üreten bölgelerde de görülmeye başlanıyor. Ulusal Meclis'ten Ekim 1993'te geçen Arazi Yasası'nın taslağı Dünya Bankası Hukuk Departmanı'nın desteğiyle kaleme alındı. Arazi Yasası'nın etkileri üzerinde durmak için hukuk uzmanları ve Dünya Bankası seminerler düzenledi:

"Dünya Bankası'nca getirilen yabancı uzmanlar Arazi Yasası'nın bizim özgün koşullarınıza uygun olduğunu düşünüyor: Eğer çiftçiler sermaye ya da kaynak sıkıntısı çekiyorlarsa, arazilerini "satabilir", kentlere göç edebilir ya da "gelişkin işletmelerde" çalışabilir...Topraksızlık yoksulluk nedeni değildir, yoksullar bilgi, deneyim yoksunudur ve az eğitim almışlardır, yoksulların aynı zamanda çok fazla çocuğu vardır."[24]

Yasaya göre, tarım arazileri (resmi bir uzun vadeli kiralama sistemi ile) serbestçe "transfer edilebilir" (yani satılabilir) ve "etkin bir maddi teminat" olarak ipotek edilebilir (resmen yalnızca bir devlet bankasına ama gerçekte çok sayıda özel tefeciye). Kredi geri ödenemez ise daha sonra "transfer edilebilir" ya da satılabilir.

Sonuç (özellikle güneyde) tefecilik ve toprak kiralamanın yeniden ortaya çıkması oldu, bu da kırsal ekonomiyi yeniden Fransız sömürgeciliği döneminin sonunda toprak ve kredi için verilen mücadeleye geri dönmeye zorladı. Arazi yoğunlaşması orta çaplı çiftliklerin gelişmesiyle birlikte (yabancı sermaye ortaklı çeşitli ortak girişimler dahil) güneyde zaten oldukça ilerle-

mişti. Çoğu devlet çiftliği hem sürekli hem de mevsimlik işçi kullanan ortak girişim çiftliklerine dönüşmüştü. Kırsal nüfusun giderek daha fazla bir kısmını oluşturan topraksız köylüler, kentlerde ya da zengin çiftçiler veya ortak girişimlerce çalıştırılan ticari çiftliklerde mevsimlik işçi olmaya zorlandı. Kızıl Nehir Deltasında kırsal ücretler günlük 50 cent civarındaydı (1994). Kuzey Vietnam'da toprak kaybetme cezası hâlâ başlangıç halinde olsa da, Arazi Yasası büyük parçalar halindeki tarımsal arazinin kentli tüccarlar ve tefeciler tarafından ele geçirilmesinin yolunu açmış bulunuyor.

General Thieu'nun devrik Saygon rejiminin tarım politikalarının yeniden su yüzüne çıktığını belirtmemiz gerekir. Güneyde, 1973'de kırsal alanı "yatıştırma" aracı olarak sunulan ABD "yardım" programları yetkililerce tümüyle benimsendi. Fakat köyünü terkederek kurtuluş güçlerinin saflarında savaşmaya giden binlerce köylü tarım arazisi için resmi talepte bulunmayanlardı. ABD toprak dağıtım programının Thieu rejiminin son yıllarında 1973 Paris anlaşmasının hemen ertesinde uygulandığını hatırlayacaksınız. Savaşın "Vietnamlılaştırılma"sı adı verilen bu dönem, Amerikan saldırı birliklerinin resmen geri çekilmesi ve Saygon hükümetinin yoğun ABD "yardım"ına boğulması ile çakışmıştı. Tarım Bakanlığı'na göre, Birleşik Devletler'in savaş dönemi programı yararlı bir "model"di: "Şu andaki politikamız, yeterli mali kaynaktan yoksun olsak da ABD'nin o dönemdeki toprak dağıtım programını taklit etmektir."

Eğitimin İmhası

Reformların belki de en dramatik etkisi sağlık ve eğitim alanlarında olmuştur. Evrensel eğitim ve okur yazarlık Fransız sömürge egemenliğine karşı mücadelenin temel hedefiydi.

1954'den (Fransızların Dien Bien Phu'da yenilmesinin ardından) 1972'ye kadar, Kuzey Vietnam'daki ilk ve orta öğre-

tim kayıtları yedi kat artmıştı (700.000'den yaklaşık 5 milyona). 1975'deki birleşmeden sonra, güneyde bir okuma yazma kampanyası başlatıldı. UNESCO rakamlarına göre, okur yazarlık oranları (% 90) ve okul kayıtları Güney Doğu Asya ülkeleri arasındaki en yüksek orandı.

Reformlar eğitim bütçesini yoğun biçimde kısarak, öğretmen maaşlarını düşürerek ve orta öğretim, meslek okulu ve yüksek okulları kayıt ücretleri aracılığıyla "ticarileştirerek", eğitim sistemini planlı ve bilinçli bir şekilde imha etti. Hareket, eğitimi bir metaya dönüştürme yönünde. Birleşmiş Milletler'in resmi jargonuna göre bu şunları gerektiriyor:

"...(eğitim) hizmetlerini tüketenlerin artan tutarları ödemesi, kurumların kendi kendini finanse eder hale gelmesinin desteklenmesi ve uygun olan yerlerde eğitim ve öğretimi özelleştirmek için gerekli teşviklerin kullanılması."[25]

1945'den beri cehalete karşı yürütülen mücadele de dahil, daha önceki tüm kazanımları tamamen ortadan kaldıran reformlar, okul kayıtlarında beklenmedik bir düşüşe neden oldu, ilkokulun son yıllarında okuldan ayrılanların oranının da çok yükseldiği gözlendi. Kayıt ücreti ödeme zorunluluğu da 1992'de dikkatle yeniden hazırlanan anayasaya dahil edildi. Resmi verilere göre, ilkokul mezunlarının dört yıllık orta öğrenim programına katılım oranları 1986/87'de (kayıt ücretleri alınmaya başlanmadan önce) % 92 iken, 1989/90'da % 72'ye düştü, bu düşüş yarım milyondan fazla öğrenciye tekabül ediyordu. Benzer biçimde toplam 922.000 öğrenciden 231.000'i lise eğitim programından ayrıldı. Bir başka deyişle, reformların ilk üç yılında (okul çağındaki nüfus % 7'den fazla artmış olmasına rağmen) yaklaşık bir milyon çocuktan dörtte üçü lise eğitim sisteminden dışarı itildi. En son okul kayıt verileri elimizde

olmadığı halde bu eğilimin tersine döndüğüne ilişkin hiçbir veri bulunmuyor.[26] 1980'lerin verileri, ilkokul eğitiminden yılda % 0.8 oranında ayrılma olduğunu, toplam kayıtların artmasına rağmen bu artışın okul çağındaki nüfus artışının önemli ölçüde gerisinde kaldığını gösteriyor. Devletin yapısal olarak yeterli mali katkıda bulunmaması gelecek yıllarda ilkokul eğitiminin hızlı erozyonunu şiddetlendirecek.

Devlet eğitime çocuk başına yılda ortalama 3 ile 4 dolar arasında bir fon ayırdı (1994). 1994'de Kızıl Nehir deltasında (daha önce devlet tarafından karşılanan) okul malzemeleri ve kitaplarının aileye maliyeti çocuk başına yılda 100 kg. çeltiğe eşitti (ailenin toplam tüketiminin önemli bir kısmı).

Herşeye rağmen, düşen okul kayıtlarına duyulan "ilgi" hükümet ve "bağışçılar" tarafından dile getirildi, "birim maliyetleri arttı ve şimdi ortaya "öğretmen fazlası" çıktı.[27] Küçülen bir okul sisteminde, "nicelikten çok nitelikle" ilgilenilmeliydi; ("bağışçılar"a göre) bu da fazla öğretmenlerin işten atılmasını gerektirecekti. Bu süreçten eğitim sisteminin tüm basamakları etkilendi: Devlet destekli okul öncesi kreşler kapatıldı, bundan sonra ticari olarak var olacaklar.

Üniversiteler ve tüm yüksek öğrenim merkezleri kendi maliyetlerini karşılamaya zorlandı. Uygulamalı araştırma enstitüleri kendi maliyetlerini araştırmalarının ürünlerini ticarileştirerek karşılamaya davet edildiler: "Üniversiteler ve araştırma enstitülerine o kadar az mali katkı yapıldı ki, yaşamaları kendilerine bağımsız gelir kaynakları yaratmalarına bağlı." Devlet, araştırma görevlilerinin maaşlarının ve önemli araştırma enstitülerinin işletme giderlerinin yalnızca % 25'ini karşılıyordu.[28] Herşeye rağmen araştırma kurumlarına verilen tercihli kredilere kısa vadeli kredi faiz oranları uygulanıyordu (yıllık % 2.3 yerine % 1.8).

Mesleki ve teknik eğitimde, öğretmen yetiştiren üniversite-

ler de dahil olmak üzere (kesin "tavanlar"la) kayıtlar dondurul-du, uygulama yabancı bağış kuruluşları ile kararlaştırılan ilke-ler doğrultusunda yapıldı. Sonuç, insan kaynakları ve nitelikli profesyonel sayısında büyük bir azalmaydı.

Yukarıda aktarılan bağlamda, çoğu araştırma ve öğretim kurumunun mali kontrol ve denetimi, seçerek dövizli maaş des-teği sağlayan, araştırma anlaşmaları vb. yapan yabancı bağış kuruluşlarının eline geçti. Bu kuruluşlar araştırılacak konuları ve akademik programların gelişimini de belirliyorlardı.

Sağlık Sisteminin Çöküşü

Sağlık alanındaki reformların en hızlı etkisi bölge hastanele-rinin ve komün düzeyindeki sağlık merkezlerinin çöküşünde gö-rüldü. 1989'a kadar sağlık birimleri tıbbi hizmetlerin yanı sıra temel ilaçları da halka ücretsiz olarak sağlamaktaydı. Sağlık altyapısının 1975'deki birleşmeden sonra geliştirildiği güneyde sağlık kliniklerinin dağıtılması genelden daha hızlı gerçekleşti. Reformlarla birlikte kullanıcı ücretleri sistemi uygulanmaya başlandı. Maliyetin karşılanmasına ve ilaçların serbest piyasada satışına başlandı. Temel ilaçların (kamusal dağıtım sistemi ara-cılığıyla) tüketimi % 89 düşerek Vietnam'ın ilaç sanayisini iflа-sa sürükledi.[29]

1989'a gelindiğinde yerli ilaç üretimi 1980'deki düzeyine göre % 98.5 düşmüş, birçok ilaç şirketi kapanmıştı. İlaç sanayi-sinin ilaç fiyatlarının serbest bırakılmasını da içerecek şekilde tamamen kuralsızlaştırılmasıyla (şimdi "serbest" piyasada ola-ğanüstü yüksek fiyatlarla el altından satılan) ithal ilaçlar büyük ölçüde yerli markaların yerini almış durumda. Büyük ulus-ötesi ilaç tekelleri için oldukça "küçültülmüş" ama hâlâ yüksek kârlı bir ticari piyasa gelişti. "Serbest" piyasadan satın alınarak tüke-tilen ilaç kişi başına yıllık ortalama 1 dolar (1993) düzeyinde, bu rakamı Dünya Bankası da çok düşük buluyor.[30] Bunun hal-

kın sağlık düzeyi üzerindeki etkisi çok üzücü.

Hükümet ("bağışçı topluluğun" önderliği altında) tıbbi cihaz alımı ve bakımına yaptığı bütçe desteğini de çekti, bu tüm kamu sağlığı hizmetlerinin tamamen felç olmasına yol açtı. Sağlık çalışanlarının gerçek ücretleri ve çalışma koşulları kötüleşti: Bir bölge hastanesinde çalışan doktorun aylık ücreti 15 dolara (1994) kadar düştü. Devletin maaşları düşürmesi ve küçük bir özel sektörün doğuşuyla birlikte onbinlerce doktor ve sağlık çalışanı kamu sağlık sektörünü terketti. 1991'de yapılan bir araştırma çoğu komün düzeyinde sağlık merkezinin çalışmadığını doğruluyordu: Merkez başına ortalama beş sağlık çalışanı ile sağlık merkezlerine gelen hastaların sayısı günde altı kişinin altına düştü (bir sağlık çalışanına birden biraz daha fazla hasta düşüyordu).[31] Reformlardan bu yana, şu anda işletme bütçelerinin çok düşmesi yüzünden sıkıntı çeken ülkenin büyük tıp fakültelerine öğrenci kabullerinde de belirgin bir düşüş olmuş durumda.

Bulaşıcı Hastalıkların Yeniden Canlanması

Sıtma, verem ve İshal gibi çok sayıda bulaşıcı hastalığın yeniden ortaya çıktığı Sağlık Bakanlığı ve bağışçılarca kabul edildi. Bir WHO (Dünya Sağlık Örgütü -ç.n) araştırması reformların ilk dört yılında tedavi hizmetlerinin çökmesi ve sıtma ilacı fiyatlarındaki yükselme nedeniyle sıtmadan ölenlerin sayısının üç kat arttığını doğruluyor. Bu verilerde çarpıcı olan sıtmadan ölenlerin sayısının resmen bildirilen sıtma artış oranından daha hızlı artmış olmasıdır, tedavi edici sağlık hizmetlerinin çöküşü (sıtmadan) ölümlerin artışını şiddetlendirmekte tayin edici rol oynadığı öne sürülmektedir.[32] Bu eğilimler komün düzeyindeki verilerde açıkça doğrulanmaktadır:

"Sağlık durumu çok daha iyiydi, önceden verem için yıllık kontroller vardı, şimdi sıtmayı tedavi etmek için ilaç yok, çift-

çilerin bölge hastanesine gidecek paraları yok, kullanıcı ücretlerini ödeyemeyecek durumdalar..."[33]

Dünya Bankası sağlık sisteminin çöktüğünü kabul etmiştir (ancak bunun altında yatan makro-ekonomik "nedenler" belirtilmemiştir):

Geçmişteki olağanüstü performansına rağmen Vietnam sağlık sektörü şu anda güçsüzleşmiştir...Ciddi bir ilaç, tıbbi malzeme ve tıbbi cihaz sıkıntısı var ve devletin sağlık klinikleri büyük ölçüde kullanılamaz durumda. Sağlık sektöründeki kaynak sıkıntısı o kadar fazla ki, bunların gelecekte çalışmaya devam etmesi için gerekli girdilerin nereden olanak bulunarak sağlanacağı bilinmiyor.[34]

Dünya Bankası ishal, sıtma ve solunum yolları enfeksiyonu gibi bulaşıcı hastalıkları kontrol programlarının uygulanmasını kabul etti ama bu hastalıklar "(geçmişte) Vietnam'ın en başarılı sağlık müdahaleleri arasındaydı, şimdi önerilen "çözümler" ise kamu sağlığının doktor ve sağlık çalışanı fazlasının yığınsal olarak işten atılmasıyla "ticarileştirilmesi"nden (yani metalaştırılması) oluşuyor. Dünya Bankası sağlık çalışanlarının ücretlerinin aynı bütçe paketi içinde artırılmasını önerdi: "Kamu sağlığı alanında çalışanların ücretlerinin artırılması peşinden zorunlu olarak birçok sağlık çalışmasında büyük azaltmalar yapılmasını getirecektir..."[35]

Reformlar sosyal sektörleri vahşice parçaladı, Vietnam halkının yaklaşık 40 yıldır sarfettiği çabaları ve mücadeleyi yok etti, eski ilerlemenin kazanımlarını tersine çevirdi. Kararlı ve kesin bir model var: Sağlığın ve beslenmenin bozulması (hemen reformları izleyen yıllarda) okul kayıtlarında görülenlerle aynı (kronoloji de aynı). Vahşi ve cani bir savaşın ertesinde dünya toplumu eski savaş dönemi düşmanına karşı uygulanan makro ekonomik politikanın "öldürücü" etkisinin farkına varmalıdır.

Notlar

1 IMF'nin önerisiyle yapılan 1984-85 devalüasyonu Vietnam Dong'unun on kat değer kaybetmesine yol açtı, bu büyük ölçüde 1973'de Güney Vietman'da yapılanla aynı boyutlardaydı. 1984'de resmi dong kuru 0.10 dolarken bir yıl sonra 0.01 dolar oldu.

2 Reformlar yaşam standartlarında, devrik General Thieu rejimi sırasında Güney Vietnam'da gerçekleşenle karşılaştırılabilir bir çöküşü hızlandırdı. 1973 ile 1974 arasında ABD saldırı birliklerinin ülkeden "çıkarılması"nın aradından prinç fiyatı sekiz kat arttı.

3 Bağışçı Konferansı'nda verilen yardım ve kredilerin durdurulması ve bileşimi konusunda Bkz. Vietnam Today, Singapore, Cilt 2, Sayı 6, 1994, s.58.

4 Ho Chi Minh Şehrinde Dr Nguyen Xian Oanh ile yapılan röportaj, Nisan 1994.

5 1991 'in ortasından 1992'nin ortasına kadar 4.000 işletme faaliyetini durdurdu, 1.259'u kapatıldı. Faaliyetini durduran bazı işletmeler diğer devlet işletmeleriyle birleştiler. Bkz. Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy (Vietnam, Piyasa Ekonomisine Geçiş), Washington D.C., 1993, s.61.

6 KİT sektöründe, 1989'da kabul edilen 176 no.lu karar 975.000 işçinin (emek gücünün % 36'sı) 1987 ile 1992 yılları arasında işten atılmasını içeriyordu. Özel sektör istihdamındaki büyüme emek piyasasına yeni girenleri istihdam etmek için yeterli değildi. Bkz. Vietnam, Transition to Market Economy, s.65-6, aynı zamanda Bkz. Toblu 1.3, s. 233.

7 A.g.y., s.65. Aynı zamanda Bkz. Socialist Republic of Vietnam, Vietnam: A Development Perspective, (Paris Bağışçı Konferansı'nda hazırlanan temel belge), Hanoi, Eylül 1993, s.28.

8 Hanoi'de devlet yetkilileriyle yapılan röportaj, Nisan 1994.

9 Bkz. Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy, s.47.

10 "Dışarıda yaşayan Çinliler"e göre Vietnam'lı göçmenlerin "ekonomik bir elit" oluşturdukları söylenemez.

11 Bkz. Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy, s.246. Cari ve sabit dong istatistiklerinin güvenilmez olduğununun düşünüldüğünü de belirtmemiz gerekir.

12 Kasım 1993'deki Paris Bağışçılar Konferansı'nda 1.8 milyar dolarlık çok ve çift taraflı kredi verilmişti.

13 Tarım ve Gıda Sanayı Bakanlığı (MAFI) ile röportaj, Hanoi, Nisan

1994

14 Bkz. Dünya Bankası, Vietnam, Population, Health and Nutrition Review, Washington D.C.. 1993, Tablo 3.6, s.47.

15 Beş yaşın altında beslenme bozukluğu çeken çocuklar yaşa göre kilo kriterine göre % 45, yaşa göre boy uzunluğu kriterine göre % 56.5 olarak tesbit edildi, a.g.e., s.38-46 ve 62.

16 Bkz. Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy, s.182.

17 Yerel gıda yeterliliği politikası savaş sırasında tahrip olan dahili demiryolu ve karayolu ulaşım ağındaki sorunlar dikkate alınarak oluşturulmuştu.

18 Dünya Bankası, Vietnam, Population, Health and Nutrition Sector Review, s. 42.

19 Dong Nai Eyaletinde ve Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü'nün üyeleriyle yapılan röportajlar, Ho Chi Minh, Nisan 1994.

20 Da Toh Komünü'nde çiftçilerle yapılan röportajlar, Hanoi yakınlarındaki Gia Lam Bölgesi, Nisan 1994.

21 Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy, s.144.

22A.g.y., s.141.

23 A.g.y., s.143.

24 Tarım ve Gıda Sanayi Bakanlığı (MAFI) ile yapılan röportaj, Hanoi, Nisan 1994.

25 Bkz. Eğitim Bakanlığı, UNDP, UNESCO (National Project Education Sector Review and Human Resources Sector Analysis), Vietnam Education and Human Resources Analysis, Cilt 1, Hanoi, 1992, s.39.

26 Eğitim Bakanlığı. UNDP,UNESCO, a.g.y., s.65.

27 A.g.y., s.60.

28 Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy, s.145.

29 Rakamlar Dünya Bankası'nın "Vietnam: Population, Health and Nutrition Sector Review adlı çalışmasından alınmıştır, Tablo 4.6, s.159.

30 A.g.y., s.89.

31 A.g.y., s.86.

32 A.g.y., Tablo 4.2, s.154.

33 Phung Thuong Komünü ile yapılan röportaj, Phue Tho bölgesi, Hay Tay Eyaleti, Kuzey Vietnam.

34 Dünya Bankası, Viet Nam, Transition to Market Economy, s.169.

35 A.g.y., s.171.

DÖRDÜNCÜ KISIM

LATİN AMERİKA

9.
BÖLÜM

BREZİLYA'DA BORÇLANMA VE "DEMOKRASİ"

Fernando Collor de Mello'nun başkanlığı sırasında yaşanan siyasi skandal Brezilya devletinin yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynadı. "Demokratik yollardan seçilmiş" ilk başkan, askeri diktatörlüğün sonuna olduğu kadar, kredi kuruluşları ve Washington merkezli uluslararası finans kuruluşlarının doğrudan kontrolünde yeni bir "otoriter demokrasi"ye geçişe de işaret ediyordu.

1992 Haziran'ında yapılan Rio Dünya Zirvesi'nin birkaç hafta sonrasında bir meclis araştırması, Başkan Collor'un görevini kötüye kullanarak, sözcüsü ve eski başkanlık kampanyası yöneticisi P.C. Farias aracılığıyla kamu fonlarını da içeren milyonlarca dolarlık bir haraç alma işine kişisel olarak karıştığını doğruluyordu. Komisyon işlemlerinden (inşaat şirketlerinin hükümetle yaptığı sözleşmelerden de alınanlar dahil olmak üzere) alınan paralar "hayali banka hesapları"na yatırılmış ya da karısı Rosane'nin kılık kıyafetini de içerecek şekilde başkanın ailesi-

nin kişisel harcamalarını ödemek için kullanılmıştı. Kamuoyunun dikkati bu siyasi skandala ve başkanın utanç verici davranışına çevrilmişti: Televizyonda yayınlanan meclis oturumlarının izlenme oranları Olimpiyat Oyunları'ndan daha yüksekti.

Bu arada ("halkın gözünden uzak tutulan") "perde arkasında, Collor'un maliye bakanıyla uluslararası kredi kuruluşlarasında milyarlarca dolarlık diğer bir işin pazarlığı yapılıyordu: Bu "kapalı kapılar ardındaki" görüşmeler kronolojik olarak başkana açılan dava süreciyle çakıştırılarak, 1992'nin Haziran'ından Eylül'üne dek yürütüldü. Bakanlar, başkana olan desteklerini çekerek hükümetten istifa ettiklerini halka açıkladılar. "Uluslararası düzeyde saygınlığı olan" maliye bakanı Bay Marcilio Marques Moreira, IMF ve kredi veren ticari kuruluşlarla kurulacak gerekli ilişkileri sağlamak üzere koltuğunda kaldı. Devletin zayıflamasıyla birleşen Sao Paulo borsasının istikrarsızlığı ve sermaye kaçışı hükümet üzerindeki baskıları daha da artırmaya yaradı. Ticari bankalarla yapılan görüşmeler Başkan Collor tarafından 1992 Haziran'ında, skandal patlak verdiği sırada ilan edilmişti.[1] Uluslararası bankalara (Brady Planı doğrultusunda) 44 milyar ABD Doları borçlanılarak gerçekleştirilecek "yeniden yapılanma" formülü hakkında bir ön anlaşma, Collor'un 29 Eylül 1992'de senato tarafından suçlanmasından kısa bir süre önce açıklandı. Bu tam bir satıştı: Bu anlaşma sonucunda Brezilya'nın borç yükü önemli ölçüde artacaktı.[2]

Başkanı suçlama kampanyası halkın dikkatinin gerçek toplumsal meselelerden uzaklaştırılmasına yardımcı olmuştu. Halkın büyük çoğunluğu, 1990 yılının Mart ayında şaibeli ekonomi ve maliye bakanı Bayan Zelia Cardoso de Mello tarafından başlatılan "Collor Planı" ve halefi Marcilio Marques Moreira'nın bunu izleyen daha ortodoks ama aynı derecede yıkıcı ekonomik tedavisi yüzünden yoksullaşmıştı: İşsizlik yaygın-

laşmış, reel ücretler düşmüş, sosyal programlar ezilip geçilmişti.

Kruzer'in değerinin düşürülmesi kreditörlerce zorla kabul ettirilmişti, enflasyon ise daha çok IMF'nin "enflasyon karşıtı programı"nın sonucu olarak ayda % 20'nin üzerinde seyretmekteydi. IMF'nin Brezilya'yı 1991 yılında zorladığı[3] reel faiz oranlarındaki artış, iç borçlanmanın körüklenmesine katkıda bulunduğu gibi "sıcak" ve "kirli" para akışını Brezilya banka sistemine yöneltmişti. Üçyüz kadar büyük finans ve sanayi kuruluşu muazzam kârlar elde etmişti. "Kâr güdümlü enflasyon"dan büyük ölçüde bu gruplar sorumluydu; Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'da (GSYH) sermayenin payı 1980'de % 45 iken 1990'ların başında % 66'ya yükselmişti. Milliyetçi askeri rejimlerin tam olarak başaramadığı ekonomik elitlerin güvence altına alınması işini "demokrasi" (uluslararası kredi kuruluşlarıyla birlikte) sağlamıştı.

IMF'nin "gizli gündemi"nde, kredi veren kuruluşları desteklemenin yanı sıra merkezi devleti zayıflatmak da vardı. 1980'ler boyunca zaten doksan milyar dolarlık borç faizi ödemesi yapılmıştı ki, bu neredeyse dış borcun toplamı (120 milyar ABD Doları) kadardı. Yine de esas hedef, alacakları toplamak değildi. Brezilya'ya borç veren uluslararası kredi kuruluşları bu ülkenin gelecekte de borçlarını ödeyen bir ülke olarak kalmasını ve ulusal ekonomiyle devletin onların çıkarlarına uygun olarak, doğal kaynakların ve çevrenin yağmasının devam edeceği, ucuz emek gücüne dayalı ihraç ekonomisinin sağlamlaştırılacağı ve en kârlı devlet işletmelerine yabancı sermayenin el koyabileceği şekilde yeniden yapılanmasını güvence altına almak istiyorlardı.

Devletin varlıkları borçlara karşılık olarak özelleştirilmeli, ücretler enflasyondan bağımsızlaştırılmalı ve işten atmalar sonucunda emek gücü maliyeti düşürülmeliydi. Enflasyon doğrudan makro ekonomik reformlar tarafından planlanıyordu. Yok-

sulluk bu reformların yalnızca "sonucu" değildi, IMF ile anlaşmanın "açık bir şartı"ydı da.

Brezilya'nın Borçlanma Oyunu: I. Perde: Collor Planı

Brezilya'nın "borçlanma oyunu"nun "kahramanları" kimlerdir?

1990 yılında başlatılan "Collor Planı" IMF tarzı özelleştirmeyi ve ticaretin serbestleşmesini içeren müdahaleci bir para politikasıyla, istikrarsız döviz kurlarının bileşiminden oluşan olağandışı bir "kokteyl"di. 31 milyar dolarlık bir bütçe açığından kurtulunmalıydı, 360.000 federal kamu çalışanı işten atılmalıydı, altı bakanlık kaldırılmalıydı. Başkanlık töreninden kısa bir süre sonra 1990 Mart'ında açıklanan "Collor Planı" birçok açıdan 1989'da Sarney hükümetinin kabul ettiği "Verao Planı"nın devamı niteliğindeydi. 360.000 çalışanın işten atılması hedefine ulaşılamadı, çünkü hükümetin işten çıkartma kararlarını meclis onaylamadı. Yalnızca 14.000 işçi, işten çıkarma tazminatı ödenerek işten atıldı. Bunların bir çoğu Itamar Franco'nun başkanlığı sırasında yeniden işe alındı.

Maliye Bakanı Bayan Zelia Cardoso de Mello'nun enflasyonu denetim altına almak için uyguladığı nahif bir monetarist politikayla tasarruf hesapları dondurulduğu: "Enflasyon bir kaplandır, biz bu kaplanı öldürmeliyiz". Alınan önlemler enflasyon yerine "ekonomik canlılığı öldürdü", işsizlik rekor düzeye çıktı ve küçük işyerleri banka mevduatlarının dondurulması yüzünden büyük darbe aldı, önlemler yalnızca 1990 yılında 200.000 kişinin işten atılmasına yol açtı. Örgütlü emek "Collor Planı"na 1990 Eylül'ünde bir milyondan fazla işçinin katıldığı bir grevle yanıt verdi. Ekonomist Paulo Singer "Şok çok büyüktü, acımasızdı ve gereksizdi" diyordu.

Collor Planı'nın "gizli gündemi" kamu harcamalarını kısmayı ve ücretleri azaltmayı, böylelikle iç ve dış borçlara gerekli olan parayı açığa çıkartmayı içeriyordu. Yine de Brezilya'nın

dış borçlarının geri ödenmesi hâlâ önceki başkan Sarney'in borçlanmayı gözeten milliyetçi tutumunun izlerini taşıyordu, örneğin, (uluslararası bankaların ciddi hoşnutsuzluğuna yol açan) borç servisini tüm faiz ödemelerinin % 30'uyla sınırlayan "kısmi bir moratoryum" gibi.

IMF "Collor Planı"na "onay damgası"nı vurmuştu ancak 1990 Eylül'ünde onaylanan stand-by'la verilecek 2 milyarlık krediyi hâlâ elinde tutuyordu. IMF Yönetim Kurulu üyesi Michel Camdessus; "[IMF] yürütme kurulunun onayına başvurmadan önce, bankalarla yapılan görüşmelerin doğru yönde ilerlediğinden ve sonuçlarının doyurucu olduğundan emin olmalıyım"[4] diyordu.

Hükümet uluslararası kredi kuruluşlarıyla borçlanma görüşmelerini birkaç hafta sonra yeniden başlattı. Collor'un borçlanma görüşmelerine katılan baş adamı Jorio Dauster "borç ödemelerinin Brezilya'nın ödeme gücüyle sınırlanması gerektiğini"[5] hiç de inandırıcı olmayan bir şekilde ileri sürüyordu. 22 ticari bankanın Citicorp tarafından yönetilen danışmanlar grubu IMF'nin borç para anlaşmasını veto ederek ve çokuluslu bankalara Brezilya'ya "yeni para" vermeme talimatı vererek misilleme yaptılar.[6] Bu veto G-7'nin Washington'daki toplantısında resmi olarak tasdik edildi. Ardından Birleşik Devletler Hazinesi Dünya Bankası ve Inter-American Kalkınma Bankası'na (IDB) Brezilya'ya verilecek tüm yeni borçları ertelemesini emretti. IMF de ticari bankalardan ve ABD yönetiminden gelen kesin yönergelere uyarak Brezilya'ya yapacağı ziyareti erteledi. IMF zaten kreditörler adına borçlu ülkelerin ekonomik politikalarındaki reformları yürütmekten sorumlu bir "mali bürokrasi"ydi.

Brezilya hükümeti bir kısır döngüye düşmüştü: Ticari bankalara geri ödeme yapılması için gerekli "taze para"yı IMF'nin vermesi aynı ticari bankaları temsil eden danışmanlar grubu tarafından engellenmişti; içinden çıkılmaz bir durumdu bu. Hü-

kümet IMF'nin istediği tüm şartları yerine getirmişti ancak Brezilya hâlâ kara listedeydi. Dahası, ticari kreditörlerin taleplerini karşılamaktaki başarısızlık kolayca ilerideki misillemelerin ve kara listelerin bir bahanesi haline gelebilirdi. Gerilim tırmanıyordu. Brezilya'nın maliye bakanı Bayan Zelia Cardoso de Mello, Inter-American Kalkınma Bankası'nın 1991 Nisan'ında Japonya'da, Nagoya'da yaptığı toplantılarda, öfkeli bir şekilde, G-7'yi Brezilya'ya verilecek çokuluslu kredileri engellemekte haksız siyasi baskı kullanmakla suçladı.[7]

II. Perde: "Washington Konsensusu"na Boyun Eğiliyor

Nagoya toplantıları önemli bir dönüm noktasına işaret etti. "Ulusalcı retorik" ve uluslararası finans topluluğuyla atışmak zamansız ve uygunsuz addediliyordu. Mayıs'ın başında Zelia Cardoso'ya görevden el çektirildi. "Washington Anlaşması"yla "daha uyumlu" bir ekip iş başına getirildi. Marcilio Marques Moreira'nın ekonomi ve maliye bakanı olarak atanması ABD yönetimi ve uluslararası finans kurumları tarafından iyi karşılandı.[8] Marques Moreira Washington'da büyükelçi olarak görev yaparken IMF'den Michel Camdessus ve ABD Hazinesi müsteşarı David Mulford'la yakın kişisel ilişkiler geliştirmişti. Zelia Cardoso'nun borçlanma görüşmelerine katılan delegesi Jorio Dauster da görevden alınmış ve yerine Inter-American Kalkınma Bankası'nın danışmanlarından ve Dünya Bankası'nın eski yönetim kurulu üyelerinden biri olan Pedro Malan getirilmişti. Collor'un başkanlığının ikinci döneminde Brezilya'nın borçlanma görüşmelerinin ilerlemesinde Marques Moreira'nın kişisel bağları kadar, Malan'ın Washington sahnesinde on yıldan uzun bir süre yer almış olması da önemli bir etkendi.

1991 yılının Haziran ayında Brezilya'ya Jose Fajgenbaum başkanlığında yeni bir heyet gönderen IMF, Citicorp'un başkanlık ettiği danışmanlar grubunun talimatlarına verdiği "onay

damgası"nı geri almıştı. Makro ekonomik reformlara ilişkin yeni görüşmeler başlatılmalıydı. IMF heyeti adına konuşan Jose Fajgenbaum, Brezilya IMF'yle yeni bir borç anlaşması yapmak istiyorsa "Anayasa'daki düzeltmeleri de kapsayacak yapısal ekonomik reformları yapmasının şart olduğunu"[9] belirtti. Parlamentoda, IMF'nin "devletin iç işlerine karıştığı" suçlamasıyla bir patırtı koptu. Başkan Collor IMF'den heyet başkanı olarak Fajgenbaum yerine "daha nitelikli birini" atamasını rica etti. New York Times "IMF'yle olan savaşında Başkan Collor için popülist bir zafer" dedi.[10]

Olay "talihsiz bir yanlış anlaşılma" olarak adlandırılmakla birlikte Fajgenbaum'un demeci IMF'nin uygulamalarıyla fazlasıyla uyumluydu.[11] IMF, devlet gelirlerinin daha büyük bir kısmının ticari bankalara borç servisi yapmaya yönlendirilmesine olanak verecek "çok daha güçlü bir ekonomik reçete"nin benimsenmesini istiyordu. Ancak 1988 Anayasası'nın bazı maddeleri bu hedeflere ulaşılmasının önünde duruyordu. IMF, kamu sektöründe çalışanlar kitlesel olarak işten atılmadan bütçe hedeflerine ulaşılamayacağının tamamen farkındaydı. Ve yine bunun yapılması 1988 Anayasası'ndaki federal memurların iş güvencesini garanti altına alan bir maddenin değiştirilmesini gerektiriyordu. Aynı zamanda devletin (anayasada bulunan) mali düzenlemeleri ve federal hükümet kaynaklarından karşılanan belediye düzeyindeki programlar üzerinde de tartışılıyordu. Bu düzenlemeler federal hükümetin sosyal harcamaları kısma ve gelirleri borç servisine aktarma gücünü sınırlıyordu.[12] IMF'nin ve ticari bankaların görüşüne göre anayasanın değiştirilmesi zorunluydu. 1988 Anayasası'nda yer alan devletin emeklilik planı maddeleri (A Previdencia Social) federal hükümetin borç servisi yapmasına engel teşkil ediyordu. Ekonominin stratejik sektörlerindeki devlet işletmelerinin özelleştirilmesi de (örneğin, petrol ve telekomünikasyon) anayasal bir düzen-

leme gerektiriyordu.

IMF'yle görüşmelerin ikinci turu 1991'in sonlarına doğru tamamlandı: Michel Camdessus Başkan Bush'un Hazine Bakanı Nicholas Brady ve Hazine Müsteşarı David Mulford'la görüşmeler yaptıktan sonra yeni bir anlaşmaya onay verdi.[13] Marcilio Marques Moreira tarafından hazırlanan ikinci Niyet Mektubu bizzat Başkan Collor de Mello tarafından Michel Camdessus'a Aralık ayında, Kolombiya'da, Cartagena'daki Latin Amerikan Zirvesi sırasında yapılan kahvaltılı toplantıda verildi (Zelia Cardoso tarafından 1990 Eylül'ünde hazırlanan ilk mektubun yırtılıp atıldığını anımsayın).

İmzalanması yirmi ayı aşan bu (2 milyar dolarlık) yeni borç anlaşması, artık nasıl olduysa(!), Brezilya hükümetini çok daha yıkıcı bir ekonomik reformlar dizisini uygulamak zorunda bırakıyordu.[14] Mali düzenlemeler insanlık dışıydı: Cari harcamaların % 65'i şimdiden borç servisine ayrılmıştı ve IMF sosyal harcamalarda daha fazla kesinti istiyordu.

Anlaşma karşılıklı (yazılı olmayan) anlayışla açık olarak imzalandı ki Brezilyalı yetkililer Paris Kulubü'yle görüşmelere yeniden başlayabilsin ve ticari bankalarla gecikmiş borç servisiyle ilgili tatmin edici bir anlaşmaya varabilsin. Ticari borçlarla ilgili anlaşma, Marcilio Marques'in sözleriyle, "fırsatlarla dolu yeni bir sayfa açıyordu. Bu, 'Yeni Brezilya'nın uluslararası topluluğa dinamik, rekabetçi ve çok etkili bir tarzda yeniden girişi"ni[15] temsil ediyordu.

III. Perde: Collor'un Suçlanmasının Ertesi

Borçlanma oyununun üçüncü perdesi Itamar Franco'nun vekaleten başkanlık görevine getirilmesiyle açıldı.[16] Biçimsiz bir başlangıç: Yeni başkan, elinin kolunun bir yıl önce IMF'yle imzalanan anlaşmayla bağlandığını farketmeksizin gerçek ücretleri artırmaya, kamu hizmetlerinin fiyatlarını düşürmeye ve

özelleştirme programında değişiklik yapmaya söz verdi. Soldan sağa kadar uzanan (Komünist Partisi eski başkanının öncülüğündeki) partiler koalisyonunun ezici meclis çoğunluğuna rağmen, Itamar Franco kabinesi Washington kurumlarının onayını hemen alamadı.

Franco'nun popülist demeçleri hem kredi kuruluşlarını hem de ulusal seçkinleri sinirlendiriyordu. IMF yeni hükümete karşı çok daha katı davranmaya karar verdi. Itamar Franco'nun başkanlığının ilk yedi ayında üç maliye bakanı atandı, hiçbiri IMF'den dostça bir onay görmedi. Bu arada IMF borç anlaşmasındaki ekonomik ilerlemeyi denetlemek üzere denetçiler göndermişti; bütçe açığı için konan üç aylık hedeflere ulaşılamamıştı (ve anayasal değişiklikler olmaksızın ulaşılamazdı da). Vergi reform tasarısı meclisten IMF'nin arzu ettiği gibi geçmesine rağmen, programın "yolunda gitmediği" düşünüldü. Standby kredisinin ödemeleri kesildi, Brezilya "yeniden kara listeye" alındı ve IMF ile ekonomik reform konusundaki görüşmeler bir kez daha başa döndü. .

Itamar'ın ikinci maliye bakanı Paulo Haddad'la bu sefer 1993 Şubat'ında Washington'da yapılan bir başka kahvaltılı toplantıda, Michel Camdessus IMF'nin onayının alınabilmesi için yeni bir ekonomik programın altmış gün içerisinde geliştirilmesinde ısrar etti. Dahası, bir stand-by kredisinin ticari bankalarla son anlaşma resmi olarak imzalanmadan önce kabul edilmeyeceği ve bu yüzden sırasıyla reform politikaları ve borçların yeniden yapılandırılmasıyla ilgili olarak kararlaştırılan son tarihlerin bunlarla uyumlulaştırılmasının zorunlu olduğu IMF tarafından açıklığa kavuşturuldu.[17]

Kaybedecek vakit yoktu. Birkaç hafta sonra, yine, iki yıl önce anayasal reformu ima ettiği için adı kötüye çıkmış olan Jose Fajgenbaum'un başkanlığında bir IMF heyeti Brezilya'ya geldi. Görevlilerdeki istikrarlılık ise IMF tarafındaydı... Brezilya

tarafında değil! Paulo Haddad artık yetkili değildi. Heyetin geldiği sırada bakanlığın ekonomi ekibine bir düzensizlik hakimdi; Ekonomi ve Maliye Bakanı birkaç gün önce değişmişti. Itamar Franco'nun üçüncü Maliye Bakanı Eliseu Resende Nisan'ın sonunda Camdessus'la buluşmak üzere Washington'a gidecekti. Mayıs ayında görevinden alındı.[18]

IV. Perde: Maliye Bakanı Olarak Marksist Bir Sosyolog Atanıyor

"Borçlanma oyunu"nun yeni evresi, seçkin bir entellektüel ve marksist bir sosyolog olan Fernando Henrique Cardoso'nun maliye bakanı olarak atanmasıyla başladı. İlk başta oldukça kaygılı olan iş çevreleri kısa sürede rahatladılar: Yeni bakan solcu yazılar yazmasına rağmen (inter alia "çevre ülkeler kapitalizminde toplumsal sınıflar"), neoliberalizmin ilkelerini uygulayacağına dair tam güvence verdi: Önde gelen bankacılar ve sanayicilerle yapılan bir toplantıda "yazdığım her şeyi unutun..." dedi. Cardoso birkaç yıl önce Brezilya'daki toplumsal sınıflara ilişkin eleştirel çözümlemesinden ötürü "yılın aydını" olmaya aday gösterilmişti.

1993 yılının Temmuz ayına gelindiğinde ekonomik reformların yönetimini tamamen yeni bakana emanet eden Başkan Itamar Franco, siyasi iktidardan neredeyse elini eteğini çekmişti. Maliye bakanı eski bir muhalif senatör olarak, IMF reformlarının geçirilmesinin meclisten destek toplanması kadar, sivil toplumun manipülasyonuna da gerektirdiğini kavrıyordu. Kamuoyu, ücretlerin enflasyondan bağımsızlaştırılması önerisinin "enflasyonla savaşmanın" tek aracı olduğuna inandırılmalıydı. 1993 Haziran'ında Cardoso, Meclis'in ilerideki oturumlarında anayasanın gözden geçirilmesi gereksiniminin önemine işaret ederken, eğitimde, sağlıkta ve bölgesel kalkınmada % 50 bütçe

kesintisi yapılacağını ilan etti. Cardoso'nun ücretler üzerine yaptığı öneriyle -ki meclisin onayını almıştı- ücretler, gerçek anlamda % 31'e kadar düşebilecekti, bu düşüş halkın kesesinden (ve elbette kreditörlere doğru!) 1 milyar dolarlık bir tahmini "tasarruf"a denk düşüyordu.[19]

V. Perde: Ticari Borçlar Yeniden Takvime Bağlanıyor[20]

Borçlanma oyunu son evresine 1994 yılının Nisan ayında ulaştı. Brady Planı'na göre 49 milyar dolarlık ticari borcun "yeniden planlaması" üzerine bir anlaşma New York'da imzalandı. Anlaşma Cardoso ve 750 kadar uluslararası kredi veren banka adına hareket eden Citibank Corp Başkan Yardımcısı William Rhodes arasında dikkatle ele alındı.

Görüşmenin önceki turlarının aksine bu turda, 1988 Anayasası'ndaki değişiklikler de dahil olmak üzere, "tavsiye edilen" önemli yasama maddelerine tam geçiş için kesin son tarihler saptanmıştı. Ticari bankalar adına yasama sürecinin zorlanması ve titizce denetlenmesi konusundaki bürokratik görev IMF'ye verilmişti. Maliye Bakanı Cardoso'nun sivil toplumu manipüle etme çabalarına, siyasi destek toplamasına ve değişik reformları "bağımsız" parlamentoda iteklemesine rağmen yine de zaman geçiyordu. IMF'yle bir "Niyet Mektubu"nun imzalanmasının son tarihi olan 16 Mart geçirildi. Ticari bankaların yönetim kurullarıyla yapılacak anlaşmanın "son tebliğ tarihi" adı verilen kesin tarihi 17 Mart olarak saptanmıştı.

15 Nisan anlaşması yerleşik uygulamaların aksine biçimsel olarak yetişirken (ki bunun için öncelikli olarak borçlanmanın yeniden yapılandırılması programına yardımcı olacak bir IMF stand-by kredisinin onaylanması gerekliydi), ekonomik reformların her şeye rağmen "doğru yolda" olduğu varsayıldı. IMF Yönetim Kurulu üyesi Michel Camdessus alınan tedbirlerden etkilendiğini belirtti ve hükümetle daha yakından işbirliği yap-

ma sözü verdi. Ardından Cardoso (bu sırada başkanlık seçimlerine aday olmuştu) IMF'nin "daha ileri işbirliği sözü"nün (bu bir kez daha ekonomik programın ana öğelerinin yerinde olduğunu göstermişti) borçlanmanın yeniden yapılandırılması işinin devam etmesi için yeterli olduğunu açıkladı. Parlamenter süreçteki "talihsiz gecikmelere" rağmen esas şart -devletin mali kaynaklarının büyük bir kısmının alacaklılar lehine serbest bırakılması- karşılanmıştı; yasama, "Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu"nun (Dünya Bankası'nın modeline uygun olarak) yaratılması da dahil olmak üzere IMF'nin mali reformlarını onaylamıştı. Meclis'teki oylama (bir anayasal değişiklik gerektiriyordu) hükümeti, devletin gelirlerini borç servisine doğru yönlendirirken federal bütçede % 43 oranında (kamu yatırımları da dahil olmak üzere) bir kısıntıya gitmeye zorlamıştı.

Kreditörler tarafından alınması zorlanan önlemler, birbirini izleyen "şok tedavileri" sonucunda, zaten çöküşün eşiğinde olan Brezilya'nın toplumsal programlarına son öldürücü darbeyi vurdu. Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu, eşzamanlı olarak mutat hükümet programlarının devreden çıkarılması ve çok sayıda devlet memurunun işten atılmasından elde edilecek "bütçe kesintilerinden finanse" ediliyordu (yani fonların Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu'na transferi anlamına geliyordu). Bu düzenlemenin resmen başlaması önemli bir siyasi dönüm noktasını temsil ediyordu; toplumsal politikada bağımsızlıktan vazgeçiliyordu, bundan böyle bütçeler ve örgütsel yapılar doğrudan, kredi veren uluslararası bankalar adına hareket eden Washington merkezli Bretton Woods kuruluşları tarafından denetlenecekti. Devletin toplumsal programlarının çöküşü ve yıkılışı ile hükümetin emeklilik planının (Prevedencia Social) bir bölümünün aşama aşama sona erdirilmesi anlaşmanın imzalanmasının "ön koşuluydu". Dahası reformlar, tüm ücret sözleşmelerini yeni bir para birimine, URV'ye (ya da "real")[21] çevirirken kamu

sektörüne de "bir maaş tavanı" yerleştirilerek reel ücretlerin sıkıştırılmasını[22] planlıyordu. Yasamanın farklı bir parçasını gerektiren sonraki reform, peşin peşin Washington merkezli bürokrasiyle yakın dayanışma içinde (kapalı kapılar ardındaki yüksek düzey görüşmelerle) halledilmişti. Brezilya'nın ekonomi politikalarından sorumlu devlet bakanı Winston Fritsch 1993 Ekim'inde yanlışlıkla basına "ücretlerin (enflasyona bağımlı) herhangi bir endekse bağlanmadan belirlenmesi planının iskeletini IMF'ye götürebileceğini"[23] sızdırıyordu.

IMF'nin "ekonomik tedavisi", 1988 Anayasası'yla güvence altına alınmış olan merkezi hükümetle bölgesel hükümetlerin ilişkilerini önemli ölçüde yeniden tanımlıyordu. Önerilen mali reform "model"i bu açıdan kredi veren uluslararası kuruluşların 1990 yılında Yugoslavya'ya dayattıkları modele (Bkz. 13. Bölüm) yakındı: Sağlık, eğitim ve konut için ayrılarak devlete ve belediyelere aktarılan federal kaynaklar donduruluyor, bölgeler "mali olarak özerk" hale getiriliyor ve federal Hazine'nin payına düşen tasarruflar artık faiz ödemelerine ayrılıyordu.

Ancak IMF aynı zamanda petrol ve telekomünikasyon alanındaki devlet işletmeleri olan Petrobras ve Telebras'ın hızla özelleştirilmelerini sağlayacak anayasal değişiklik gereksinimini de belirtmişti.

Cardoso, Collor'un başkanlığında kendisinden önce maliye bakanlığı yapanlardan "çok daha iyi bir performans" sergilemişti. IMF programını yürütmekteki "başarı"sı ödüllendirildi. Maliye bakanı 1994 seçimlerinde milyonlarca dolarlık bir medya kampanyasıyla ve ülkenin büyük iş çevrelerinin seçim kampanyası süresince fiyatları artırmama kararıyla yoğun biçimde desteklenerek başkan seçildi. Daha Cardoso maliye bakanıyken yeni para birimine geçiş ücretlerin endekse bağlanmamasını sağlamıştı. Ancak onun başkan olarak seçilmesinden önceki ayların olağanüstü düşük enflasyonu, Cardoso'nun adaylığına

destek bulmaya, özellikle de emek pazarının kıyısında yaşayan halkın en yoksul kesimlerinin desteğini sağlamaya yardımcı olmuştu.[34]

Fernando Collor de Mello döneminde kurulan otoriter demokratik rejimin sürekliliği güvence altına alınmıştı. Brezilya'ya kredi veren en büyük bankalarından birinin bir üst düzey yöneticisinin dediği gibi:

"Collor'un çift kişiliği vardı, ekonomik reforma fazlasıyla inanmıştı, Brezilya halkının isteklerini yerine getirmekte bir katalizör gibi hareket etti..., Marcilio Marques Moreira'nın Maliye Bakanı olduğu ikinci kabine en iyisiydi, bugün [1993] Fernando Henrique Cardoso doğru şeyi, daha düşük bir hızla yapıyor... IMF'nin saptadığı bütçe açığını kapatma hedefine ulaşmak için Meclis 6 milyar dolarlık bir bütçe kesintisini kabul etmek zorundadır, diğer bir 6 milyar dolar ise Anayasanın gözden geçirilmesiyle, esas olarak da kamu çalışanlarının işten çıkartılmasıyla gelecektir... Bizim Brezilya'da gereksindiğimiz "yumuşak bir Pinochet hükümeti"dir, bunun sivil olması tercih edilmeli, Fujimori'ninki gibi bir şey olmalı, askeri yönetim bir seçenek değildir..."

VI. Perde, Kapanış: Yoksulluk Kreditörlere En Az Maliyetli Olacak Şekilde Yönetiliyor

Makro ekonomik politikalar, bir metropol bölgesinden diğerine giden göçebe bir emek gücü oluşmasına yol açarak topraksız köylülerin kırsal kesimden "atılması"nı hızlandırdı. Şehirlerde (favelas'ı oluşturanlardan toplumsal olarak ayrı olan) tamamen yeni bir "kent yoksulu tabakası" ortaya çıkmıştı; o ana dek orta ve alt sınıf mahallelerinde oturan binlerce ücretli işçi ve beyaz yakalı çalışan buraları boşaltmış, toplumsal olarak marjinalleşmiş ve gecekondu bölgelerinden de genellikle "dışlanmış"lardı.

Fernando Henrique Cardoso'nun 1994 yılında hazırladığı Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu, bir "toplumsal mühendislik" yaklaşımını gerektiriyordu; "yoksulluğu yönetecek" ve toplumsal huzursuzluğun kreditörlere maliyetini azaltacak bir siyasal çerçeve. "Yoksullara yardım" için hazırlanan sözde "hedeflenmiş programlar"ın, "fiyat iyileştirmeleri", sağlık ve eğitim hizmetlerinin "özelleştirilme"siyle birleştirilerek, toplumsal programların elde edilmesi doğrultusunda "daha etkili" bir yol oluşturacağı söyleniyordu. Aynı zamanda Ulusal Sosyal Güvenlik Kurumu (USGK), aslında kent ve kır işçilerinin sigorta primi katkılarını artırarak, gittikçe "kendisini finanse eder" hale gelecekti.[25] Devletin hizmet bakanlıklarının yetki alanından çıkarttığı birçok program bundan böyle Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu'nun şemsiyesi altında sivil toplum örgütleri tarafından yönetilecekti. Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu aynı zamanda, anayasal reform sürecinin sonucunda işten atılan kamu sektörü çalışılanlarına ayrılacak bir "sosyal güvenlik ağını" da (işten atılma tazminatı şeklinde) finanse edecekti.

Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu'nun kuruluşu "yoksulluğun hafifletilmesi adına" gerçekleştirildi. 1992 yılında, Collor'un Senato'da suçlanmasının ardından başlatılan "Kıtlığa Karşı Yurttaş Kampanyası" Itamar Franco hükümetine popülist bir söylemin yanı sıra gerekli ideolojik omurgayı da sağlamıştı. Kampanya, devlet politikalarına karşı yürütülen geniş bir demokratik halk hareketi olarak başlangıçtaki hızını kaybetmişti. Kampanya resmi olarak partiler üstü olsa da, hem muhalif İşçi Partisi (PT) hem de hükümet işin içindeydi. Kampanyanın lideri Dr. Herbert de Souza ("Betinho") ile Brezilya Bankası başkanı Alcyr Calliari arasında bir anlaşma yapılmıştı. Brezilya Bankası (merkezi devletin güçlü bir finans kolu) tüm ülkede yerel kampanya komiteleri oluşturma sorumluluğunu almıştı. Bu halk komitelerinin üçte ikisinden çoğu Brezilya Bankası çalış-

anlarınca denetleniyordu.[26] Ardından, "Globo" televizyon ağını yöneten büyük iş adamı Roberto Marinho kampanyaya, izlenme oranının en yüksek olduğu saatlerde televizyonda gösterilecek Hollywood'vari televizyon reklamlarını bedava vermeyi önerdi.

Yoksulluk ve açlık Brezilya basınında bol resimli, stilize biçimlerde resmedildi; parası finans seçkinleri tarafından karşılanan bu ilanlarda, IMF'nin "ekonomik reçetesi"yle kıtlığın meydana gelmesi arasında hiçbir kapsayıcı bağ kurulmamıştı. Ekonomik kriz derinleştikçe "Yurttaş Kampanyası" esas "yararlı" amacına, dikkati gerçek siyasal konulardan uzaklaştırmaya hizmet etti; tartışmaktan kaçındı ve hükümeti ya da Brezilya'nın ayrıcalıklı toplumsal seçkinlerini suçlamaktan sakınarak geniş bir ulusal konsensus kurmaya çalıştı.

Açlığa karşı kampanya ilişkili bir diğer işleve de hizmet etti: Kampanyanın açıkladığı ana "yoksulluk göstergeleri" hükümetin resmi "ekonomik uzmanı" olan Uygulamalı Ekonomik Araştırmalar Kurumu'nun "tahminlerine" dayanıyordu. Büyük ölçüde manipüle edilmiş ve saptırılmış olan Uygulamalı Ekonomik Araştırmalar Kurumu'nun "kestirimleri" Brezilya nüfusunun sadece % 21'inin "kritik yoksulluk" sınırının altında olduğunu varsayıyordu.[27] Çifte standartlar şöyleydi: Brezilya'daki 32 milyon insana karşılık ABD'deki 35.7 milyon insan (ABD hükümetinin tanımına göre).

Diğer bir deyişle kampanya, Dünya Bankası'nın "yoksullar yararına seçtiği hedefler"in çerçevesini haklı çıkartarak yoksulluğu esasen "toplumsal bir azınlık"la ilişkili olarak resmediyordu. Aşikar olanı yani orta sınıflar da dahil olmak üzere toplumun birçok kesiminin Collor hükümetinin başından bu yana kabul edilen ekonomik reformlarla yoksullaştırıldığı gerçeğini, (resmi istatistiklerle bol bol onaylanmış olarak) yalnızca çarpıtmıyor aynı zamanda inkar da ediyordu.[28]

Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu, devletin (zaten işlemekte olan bir süreç olarak) toplumsal sektörlerden çekilişini ve (mikro toplumsal düzeyde) yoksulluğun farklı ve paralel örgütsel yapılar tarafından "yönetilmesini" resmi olarak onaylamış oldu. Collor hükümetinin kuruluşundan beri uluslararası "yardım programları" tarafından parasal olarak desteklenen sivil toplum örgütleri, fonları yapısal uyum programının sonucu olarak dondurulan belediyelerin birçok işlevini aşamalı olarak üstlenmişti.

Küçük ölçekli üretim ve el zanaatları projeleri, ihracata dönük şirketlere taşeronluk, cemaate dayalı eğitim ve istihdam programları, vb. "sosyal güvenlik ağı"nın altına toplanmıştı. Aynı zamanda toplumsal ayaklanma riski taşıyan yerel düzeydeki topluluklara sınırlı miktarda hayatta kalma olanağı sağlanmıştı. "Yoksulluğun mikro düzeyde yönetilmesinin" bir örneği, Fortaleza şehrinin kuzeydoğusunda büyümekte olan 250 bin nüfuslu bir gecekondu bölgesi olan Pirambu'da yaşanmıştı. Pirambu, her bir kentsel mekanı ayrı bir uluslararası yardım örgütü ya da sivil toplum örgütlerinin denetimde olan parçalara "bölünmüştü". Pirambu'nun Couto Fernandes semtinde Alman Yardım Teşkilatı GTZ bir "cemaat yönetimi" modelinin kuruluşunu destekledi.[29]

"Bağışçı topluluğun" dikkatli gözleri altında yerleştirilen bu "mikro demokrasi" aynı zamanda bağımsız halk hareketlerinin gelişmesini baskı altına alma amacına da hizmet ediyordu. Alman fonları yabancı uzmanların maaşlarını karşılarken küçük ölçekli imalathanelere ayrılan yatırım fonları, yerel topluluğun işlettiği bir "döner sermaye" tarafından "kendisini finanse" etmek zorundaydı.

Kırsal bölgelerde "yoksulluğun yönetilmesi" aynı genel amaçlara hizmet etti: Büyük ölçekli tarım işletmeleri tarafından

yerinden sökülüp atılan milyonlarca topraksız köylüye sınırlı bir yaşamını sürdürme olanağı sağlarken, köylü hareketini Brezilya'nın güçlü toprak sahibi sınıfı adına boyunduruk altına almak. Örneğin Sertao'nun kuzeydoğusunda kuraklıktan sürekli etkilenen bir bölgede uygulanan en düşük derecede işler programı (frentes de trabalho) 1.2 milyon kadar topraksız tarım işçisinin istihdamını (ayda 14 dolara) sağlamıştı (1993).[30] Bu işçiler genellikle büyük toprak sahipleri tarafından masrafları federal hükümete ait olmak üzere kiralanmışlardı. 480 sayılı Kamu Yasası (Washington'un yiyecek yardım programı, 480. Madde) uyarınca yoksullaşan köylülere (hükümet ve yardım kuruluşları tarafından) dağıtılan ABD tahıl fazlası aynı zamanda yerel düzeyde tahıl tarımını ve küçük köylülüğün ayaklanmasını zayıflatma amacına da hizmet ediyordu. Yiyecek dağıtım programları "Açlığa Karşı Yurttaş Kampanyası" adına yapılmıştı.

Köylülüğün elinden topraklarının alınması IMF-Dünya Bankası'nın yapısal uyum programının önemli bir parçasını oluşturuyordu. Bu bağlamda, birkaç hükümet kuruluşu arasında Ulusal Yerleşme ve Tarım Reformu Enstitüsü (INCRA) toprak dağıtım programları ve posseiros (topraksız köylüler) için kurulan kooperatiflerin geliştirilmesi aracılığıyla "kırsal güvenlik ağı"ndan sorumluydu. Bu projeler her zaman, toprak sahibi sınıfın çıkarlarına dokunmayacak olan marjinal ya da yarı kurak arazilerde gerçekleştiriliyordu. Para, Amazonas ve Maranhao eyaletlerinde, Dünya Bankası ve Japon Yardım Teşkilatı'nın da (JICA) içinde olduğu birkaç uluslararası yardım kuruluşu (INCRA aracılığıyla) bu sözde "yerleşime açılan arazilerin" finansmanına katkıda bulunmuştu.[31] Bu son proje, büyük ölçüde, büyük ölçekli plantasyonlar için "emek deposu" olarak işe yaramıştı. Aynı zamanda, önerilen anayasal değişikliklerin yerli halkın geleneksel topraklarının fiilen küçültülmesi anlamına

geldiğini belirtmekte fayda var; Amazonlar'daki "Yerli rezervlerinin" (INCRA'nın yetkisi altında) yerleşim alanlarındaki plantasyon işçilerine dönüştürülmesiyle zaten yoluna girmiş bir süreç.[32]

Bir Gölge Hükümetin Güçlendirilmesi

IMF korumasındaki reformlar toplumsal kutuplaşmaya ve orta sınıflar dahil olmak üzere tüm halkın yoksullaşmasına neden olmuştu. Dahası, federal mali yapı parçalanırken, yanı sıra bölgesel olarak birbirine düşman küçük devletlere bölünme (Balkanizasyon) riski ortaya çıkmıştı; orduda istikrarsızlık, temel insan haklarının sürekli ihlali, kentsel ve kırsal şiddet, güneyde gittikçe daha rahat konuşan ayrılıkçı bir hareket.

Fernando Collor de Mello'nun başkanlığından beri, düzenli olarak Washington'a rapor veren fiili bir "gölge hükümet" ortaya çıkmıştır. Kreditörler, Fernando Henrique Cardoso'nun başkanlığı sırasında (1994-1999) devlet bürokratlarını ve politikacıları denetliyor. Devlet iflas etmiş durumda ve özelleştirme programı ile varlıklarına el konuluyor.

Notlar

1 Senato borçlanmanın yeniden yapılanması formülüne Aralık 1992'de onay verdi.

2 Kredi veren uluslararası kuruluşlara yapılan faiz ödemeleri 1989 yılında Joseph Sarney hükümetince ticari bankalarla görüşülerek, kısmi bir moratoryumla, % 30'la sınırlanmıştı. Yeniden yapılanma planıyla faiz ödemeleri % 50'ye kadar yükseltilebilecekti.

3 Aralık 1991'de IMF'ye verilen Niyet Mektubu içinde.

4 Alıntı 21 Eylül 1990 tarihli "Jornal de Brazil"den.

5 Bkz. Simon Fisher ve Stephen Fidler, "Friction likely as Brazil reopens Debt Talks", Financial Times, Londra, 10 Ekim 1990.

6 Borç servisinden önce gecikmiş borçlar 8 milyar dolara kadar yükselmişti.

7 Bkz. Christina Lamb, "Brazil Issues Angry Protest at Suspension of Development Loans", Financial Times, Londra, 4 Nisan 1991.

8 Bkz. Luiz Carlos Bresser Pereira, "O FMI e as carrocas", Folha de Sao Paulo, 27 Temmuz 1991, ss.1-3.

9 Jornal de Brasil'in yaptığı bir mülakattan, alıntı Estado de Sapo Paulo'dan, 23 Haziran 1991. Yine Bkz. "Missao do FMI adota discurso moderado", Falho de Sao Paulo, 19 Haziran 1991.

10 Bkz. O Globo, 27 Haziran 1991.

11 Bkz. Folha de Sao Paulo, 19 Temmuz 1991.

12 Grev hakkı da 1988 Anayasası'na konmuştu.

13 Bkz. Jose Meirelles Passos, "FMI e EUA apoiam programa braselieria", O Globo, 7 Aralık 1991.

14 Niyet Mektubu IMF tarafından 1992 Haziran'ında onaylandı. Aynı zamanda Bkz. "Carta ao FMI preve 'aperta brutal' em 92", Folha de Sao Paulo, 6 Aralık 1991.

15 Stephen Fidler ve Christina Lambert, "Brazil sets out Accord on 44 billion Debt"te alıntılanmış, Financial Times, Londra, 7 Temmuz 1992.

16 Itamar Franco Senato'nun suçlama oylaması üzerine askıda olan bir mahkeme kararıyla başkan vekili olarak atandı.

17 Pedro Malan (Collor döneminde atanan borçlanma görüşmecisi) Mart ayında Washington'daki bürosundan Chase Manhattan ve Lloyds Bank'ın da içinde olduğu 802 bankanın zaten borçların yeniden yapılandırılması formülünü kabul ettiğini doğruladı. Yine de pratikte danışma komitesinin Brezilya'ya çoktaraflı borçların verilmesine uyguladığı veto hâlâ etkiliydi. Bkz. Fernando Rodrigues, "Bancos adarem ao acordo da divida externa", Folha de

Sao Paulo, 16 Mart 1993.

18 Bkz. Claudia Sofatle, "Missao do FMI volta sem acordo", Gazeta Mercantil, 17 Mart 1993.

19 Financial Times, 20 Ağustos 1993. 11 milyar dolar, meclise ücret ayarlamasıyla ilgili olarak verilen önergeyle, maaşlı işçilere % 100 oranında yaşama maliyeti ayarlaması sağlayan devlet "tasarruflar"ıydı. Meclisin Temmuz ayında kabul ettiği bu önerge hükümet tarafından veto edildi. Cardoso'nun ücret önerisi uzlaştırıcı bir çözüm bulmak anlamına geliyordu. Aynı zamanda Bkz. Folha de Sao Paulo, 30 Temmuz 1993.

20 Bu bölümün sonraki kısmı Micheline Ladouceur'la birlikte yazıldı.

21 Başlangıçta bir hesap tutma birimi olarak iş görüyordu.

22 "Ücret tavanı" 382 sayılı Geçici Tedbir bağlamında yerleştirildi. O Globo, 8 Aralık 1993, ss.2-11.

23 Folha de Sao Paulo'da alıntılanmış, 3 Mart 1994, ss.1-10.

24 Maliye Bakanı Fernando Henrique Cardoso ile Mülakat, Brezilya, Ağustos 1993.

25 381 sayılı Geçici Tedbir'in maddeleri uyarınca; Bkz. O Globo, 8 Aralık 1993, ss.2-11.

26 Bkz. Veja, Rio de Janeiro, Aralık 1993.

27 Bkz. Instuto de Pesquisa Economica Aplicada (IPEA), O Mapa da Fome II: Informaçoes sobre a Indigencia por Municipios da Federaçao, Brasilia, 1993.

28 Brezilya Coğrafya ve İstatistik Kurumu'na (IGBE) göre emek gücünün % sekseninin aylık kazancı 300 doların altındaydı.

29 Fortaleza, Pirambu'da yapılan röportajlar, Temmuz 1993.

30 Ceara, Monsenhor Taboso bölgesindeki tarım işçileriyle yapılan röportajlar, Temmuz 1993.

31 Celia Maria Correa Linhares ve Maristela de Paula Andrede, "A Açao Oficial e os Conflitos Agrarios no Maranaho", Desenvolvimento e Cidadania, No.4, Sao Luis de Maranhao, 1992.

32 Bkz. Panewa, Porto Velho, VI. Cilt, No. 18, Kasım-Aralık 1993 ve VII. Cilt, No.19, Ocak 1994.

10.
BÖLÜM

IMF'NİN PERU'DAKİ ŞOK TEDAVİSİ

8 Ağustos 1990 "Fuji-şoku", Başkan Alberto Fujimori, Başbakan Juan Hurtado Miller aracılığıyla halka, "esas büyük hedefimiz, bütçe açığını kapatmak ve fiyatların belirlenmesindeki çarpıklıkları ortadan kaldırmaktır" mesajını ilettikten sonra bu adı almıştı; ...kısa bir süre içerisinde benzin fiyatları 31 kat (% 2968), ekmek fiyatları 12 kattan fazla (% 1150) arttı. Hakiki "Anglo-Sakson liberalizmi ruhu"na göre bu fiyatlar, "hür" piyasa (bir tür "planlı liberalizm") tarafından belirlenmekten çok, başkanlık kararnameleriyle "saptanmıştı". Fuji-şok hiperenflasyonu ezmeye niyetlenmişti; nitekim bu hedefe gıda fiyatlarının bir ayda % 446 arttırılmasıyla ulaşılmış oldu! Cambio 90 hükümetinin ilk yılında enflasyon daha makul bir seviyeye, % 2.172'ye "düşmüştü".

Latin Amerika'daki birçok ülke "şok tedavisi"ni yaşamıştı ancak Peru'daki "ekonomik planlama"nın çapının bir eşi ben-

zeri yoktu. Bunun toplumsal sonuçları yıkıcıydı: Peru'nun kuzey bölgelerindeki bir tarım işçisinin 1990 Ağustos'unda aylığı 7.5 dolar iken (bir hamburgerle bir meşrubat fiyatına eşit) Lima'da tüketici fiyatları New York'tan yüksekti.[1] Gerçek gelirler 1990 Ağustos'unda % 60 düşmüştü, 1991 yılının ortasında gerçek gelirler (% 85'ten fazla bir düşüşle) 1974'deki değerinin % 15 altındaydı. Kamu çalışanlarının ortalama geliri Fujimori hükümetinin ilk yılında % 63, 1980 değerlerine göreyse % 92 düşmüştü (Bkz. Tablo 10.3).[2] 1980'lerin ortasından beri IMF'nin kara listesinde olan Peru, Başkan Alan Garcia'nın (1985-1990) borç ödemelerini ihracat gelirlerinin % 10'uyla sınırlayacağına dönük söyleminden dolayı "ödüllendirilmişti".

Tablo 10.1: 1990 Ağustosu'ndaki Şok Tedavisinin Tüketici Fiyatlarına Etkisi

Lima Metropol Alanı, Ağustos 1990

Artış yüzdeleri	INEI	Cuanto
Yiyecek-içecek	446.2	288.2
Ulaşım ve iletişim	571.4	1428.0
Sağlık ve tıbbi hizmetler	702.7	648.3
Kira, yakıt ve elektrik	421.8	1035.0
Tüketici fiyat endeksi	397.0	411.9

Kaynak: Instituto Navoual de Estadistica (INEI), Anuario estadistico, 1991, Cuanto, Peru en Numeros, 21. bölüm, Lima, 1991.

Tarihsel Arka Plan

Peru'nun ilk makro-ekonomik istikrar programı 1970'lerin ortasında, General Velasco Alvarado'nun popülist askeri hükümetine karşı yapılan 1975 darbesinin ardından başlatıldı. Ekonomik reformlar, Velasco'nun halefi General Morales Bermudez'in yönetimindeki askeri cunta tarafından, Peru'nun dış borç ödemelerinin yeni bir takvime bağlanmasının şartı olarak, ticari bankalar ve resmi kredi kuruluşları ile birlikte yürütülmüştü. Bu reformlar, IMF dahil edilmeksizin doğrudan kredi veren bankalarla görüşülmüştü. 1978 yılında ikinci bir "ekonomik paket", bu sefer IMF'yle yapılan resmi bir anlaşma bağlamında yürürlüğe kondu.

1980'lerin başında yapısal uyum programının resmi olarak başlatılmasından önce benimsenen bu ilk ekonomik reformlar kendisine model olarak Şili'de uygulananları (1973 yılında General Pinochet ve Chicago Boys'un yönetiminde) almıştı. Yekün olarak programın koşulları 1980'lerin başında yürürlüğe giren yapısal uyum programlarındaki siyasal temelli borçlanma anlaşmalarına kıyasla daha yumuşak ve tutarlıydı.

Buna rağmen 1970'lerin ortalarından sonuna dek uygulanan makro-ekonomik reformlar, Peru'da tarihsel bir süreç olarak yoksullaşmanın başlamasına yardımcı oldu. Birbirini izleyen devalüasyonlar enflasyon sarmalını serbest bıraktı, modern kentli kesimin satın alma gücü 1974'ten 1978'e dek yaklaşık olarak % 35 düştü (Tablo 10.3). Bu gerçek ücretleri (ve emek maliyetlerini) azaltma girişimi, Bretton Woods kuruluşlarının ileri sürdüğü gibi Peru'nun ihracat potansiyelini arttırmak için yeni olanaklar yaratmıyordu.

1980 yılında Başkan Fernando Belaunde Terry'nin göreve gelmesiyle makro-ekonomik politikalar daha tutarlı olmaya başladı. IMF tarafından desteklenen bu politikalar devletin ve

General Velasco Alvarado hükümeti döneminde kurulan devlet işletmeleri sisteminin kesin olarak zayıflamasına yol açtı. Yabancı sermayeye cömert araştırma ve sömürü sözleşmeleri bahşedildi (örneğin, petrol araştırmalarında Occidental'a). Düşürülen gümrük duvarları da ulusal ekonominin kilit sektörlerinin altını oymaya yaradı. Bankacılık sektörüne devlet katılımı azaltıldı ve ticari bankacılığa yabancı sermaye akışı teşvik edilerek Chase, Commerzbank, Manufacturer's Hannover ve Bank of Tokyo gibi birçok uluslararası bankanın şube açması sağlandı.[3]

Bu IMF destekli program, borçlanma krizinin daha başlarında Belaunde hükümeti tarafından yürürlüğe konulmuştu. Ticaretin liberalizasyonundan doğan kârlı tüketim malları ithalatı işi, ihracat gelirlerinin düşmesi ve ticari anlaşmaların azalmasıyla (kronolojik olarak) çakıştı (1981-1982). Bu iki etkenin bileşimi ödemeler dengesi krizini derinleştirerek, 1982 yılında GSYH'nın % 12 düşmesine ve 1983'te enflasyonun % 100'ün üzerine çıkmasına yol açtı.

1980 yılından 1983 yılına kadar küçük çocuklarda görülen kötü beslenme düzeyi çarpıcı şekilde arttı. 1985 yılında tahmini gıda tüketimi 1975 yılındaki düzeyine göre % 25 düşmüştü. Belaunde'nin beş yıllık başkanlık dönemi boyunca (1980-1985) asgari ücret (renumeracion minima vital) gerçek olarak % 45'ten fazla düştü. Emek gücünün tüm kategorileri bundan etkilendi; mavi ve beyaz yakalılar için gerçek ücretlerin ortalama düşüşü, sırasıyla % 39.5 ve % 20.0'ydi (Bkz. Tablo 10.3).

Velasco hükümetinin sonundan (1975) Belaunde'nin başkanlık döneminin sonuna (1985) kadar geçen on yıllık dönemde asgari ücret (resmi verilere göre) % 58.2, ortalama ücret (mavi yakalıların) % 55.0 ve orta gelir sınıfından beyaz yakalıların ortalama ücreti % 51.7 oranında düşmüştü.

Tablo 10.2:1990 Ağustosu'ndaki Şok Tedavisinin Tüketici Fiyatlarına Etkisi

Lima Metropol Alanı, Ağustos 1990
(Intis)

	3.8.1990 Öncesi	9.8.1990 Sonra	Artış Yüzdesi
MAL			
Gaz (galon)	19	608	3100
Benzin (84 okt) (gal.)	22	675	2968
Propan gazı (924 lbs.)	41	1120	2632
Ekmek (36 gr./adet)	2	25	1150
Fasulye (kg.)	240	2800	1067
Beyaz patates (kg.)	40	300	650
Un (kg.)	220	1500	531
Süt (lt.)	60	290	383
Makarna (kg.)	80	775	331
Bitkisel yağ (lt.)	220	850	236
Pirinç (A sınıfı)(kg)	94	310	230
Süttozu (410 gr.)	100	330	230
Yumurta (kg)	170	540	218
Tavuk (kg)	213	600	182

Kaynak: Cuanto, 2. cilt, No: 19, Ağustos 1990, s.5.

Tablo 10.3: Gerçek Ücretler Endeksi (1974-1991)

(1974 = 100)*

Yıl	Yasal Asg Gelir	Beyaz Yaka Özel Sektör	Mavi Yaka Özel Sektör	Kamu Sek. Ücretleri
1974	100.0	100.0	100.0	
1975	93.1	100.6	88.3	
1976	85.6	83.3	95.1	
1977	75.3	72.4	79.2	
1978	58.4	62.2	71.3	
1979	63.6	56.9	70.9	
1980	79.9	61.1	75.0	
1981	67.9	62.1	73.5	100.0
1982	62.2	67.0	74.4	91.7
1983	64.6	57.4	61.6	66.3
1984	49.7	59.6	52.5	58.2
1985	43.5	48.8	45.4	46.4
1986	45.1	61.0	60.8	48.4
1987	49.0	63.9	65.6	59.2
1988	41.5	44.2	41.3	53.5
1989	25.1	36.3	37.6	35.3
1990	21.4	18.7	20.1	18.8
Temmuz	20.9	13.8	16.2	21.1
Ağustos	7.5	8.3	8.9	
Eylül	19.4	11.1	12.9	8.6
Aral.**	13.8	14.6	16.3	6.1
1991 Nisan	15.3	15.7	19.4	8.6
Mayıs	14.1			7.8

Kaynak: INEI'nin resmi verilerinden çıkartıldı, Anuario estadistico, 1991, Cuanto, Peru en Numeros, 1991, 21. bölüm ve Cuanto Suplemento, No. 13, Temmuz'91.
(*) Kamu Sektörü Ücretleri için baz alınan yıl 1981'dir.
(**) Gratificacion'u kapsıyor.
Özel sektör kategorileri Lima Metropol Bölgesi'ndeki özel sektörde istihdam edilen beyaz yakalıların ve mavi yakalıların ücretlerini içeriyor. 1963'ten beri Yasal Asgari Ücret (Ingreso Minimo Legal) referans birimine (unidad de referencia) eşitti. Asgari ücret 1984 Haziran'ından 1990 Ağustos'una kadar referans birimi artı ek prim ödemelerine eşitti. 1990 Ağustos'undan itibaren hükümet Yasal Asgari Ücret'i (Ingreso Minimo Legal) yürürlükten kaldırdı ve yerine Remuneracion Minima Vital'i (Minimum Yaşam Ücreti -Ç.n.) koydu. (Genel Hükümet kategorisi merkezi hükümet ve yerel yönetimlerle merkezden bağımsızlaştırılan kamu kuruluşlarındaki ücretleri kapsamaktadır.)

APRA'nın Ordodoks Olmayan Ekonomik Politikası (1985-87)

Başkan Fernando Belaunde Terry'nin Accion Popular hükümeti gözden düşmüştü. 1985 seçim kampanyasında muhalif Amerikan Halkının Devrimci İttifakı (APRA; 1920'lerde kurulan popülist bir parti) "alternatif bir ekonomi programı" sunmuştu. Bretton Woods kuruluşlarıyla açıkça karşı karşıya gelen yeni seçilmiş başkan Alan Garcia'nın APRA hükümeti, sözde " Olağanüstü Ekonomik Durum Planı"nı (Plan Economico de Emergencia) 1985 Temmuz'unda yayınladı. Bu program IMF'nin alışılmış ekonomik reçetelerine doğrudan karşı geliyordu.

Alan Garcia'nın başkanlığının başlangıcında yıllık enflasyon oranı % 225'i aşmıştı. Hükümet programı tüketici talebini yeniden canlandırmaktan oluşuyordu. Temel tüketim malları ve kamu hizmetlerinde fiyatlar dondurulduu. Faiz oranları aşağı çekildi ve döviz kurları "dengelendi". Ekonomi Belaunde hükümeti döneminde durgunlaşmıştı ve büyük ölçüde aşırı kapasiteyle çalışıyordu. Bu yüzden APRA'nın "talep cephesinden", üretim maliyetleri üzerinde aşırı enflasyonist baskı yaratmaksızın, ekonomik canlılığı yeniden harekete geçirebilmesi mümkün oldu.[4]

Başkan Alan Garcia seçim kampanyası sırasında, üretimi yeniden canlandırmayı ve gelir dağılımını kırsal bölgeler lehine yeniden düzenlemeyi gözeterek, çiftçilere daha yüksek üretici fiyatı ödemeyi vaat etmişti. Ekonomik paketin yürürlükte olduğu ilk yıl boyunca (Dünya Bankası tahminlerine göre) kır-kent ticaret koşullarında % 75'lik bir iyileşme ve tarımsal üretimde önemli bir kısa dönemli büyüme sağlandı.[5]

Kent ekonomisinde yöneticiler, ücret ve maaşların enflasyon oranının biraz üstünde artmasına karar verdiler. Geçici bir istihdam programı yapıldı, büyüme yanlısı bir mali politika benimsendi ve krediler gerçek faiz oranlarının altına çekildi. Toplam talebin yeniden canlandırılmasını desteklemek üzere çok

sayıda vergi ve yatırım teşviki planlandı. Ancak bu muafiyetlerden çoğunlukla ulusal ekonominin ve finans sektörünün seçkinleri yararlandı. Devletin vergi tabanının yanı sıra uluslararası döviz rezervleri de bu nedenle zayıfladı.

APRA'nın Borçlanma Görüşmeleri Stratejisi

Başkan Garcia göreve başladığı zaman borç servisi ödeme yükümlülüklerinde bir moratoryum ilan etmişti. Borç servisi, ihracat gelirlerinin % 10'unu aşmayacaktı. Peru hemen uluslararası finans topluluğunun kara listesine alındı. Taze para akışı dondurulduğu, uluslararası ticari bankalar 1985 yılında Peru'ya verdikleri desteği kestiler. 1986 yılıyla birlikte hiçbir yeni ticari borç verilmedi. Resmi aracılar ve OECD hükümetleri de Peru'ya yaptıkları ödeme miktarında kesintiye gittiler.[6]

Moratoryuma rağmen Peru'nun dış borçları dramatik bir şekilde arttı -APRA hükümeti sırasında yılda ortalama % 9 düzeyinde.[7] Net sermaye akışı açısından Başkan Garcia'nın borç servisine ilişkin söylemi amacına hizmet etmedi; 1985-1989 döneminde gerçek borç servisi ihracat gelirlerinin % 20'si kadar oldu. Yeni borçların dondurulmasıyla birlikte, banka hesaplarından yurtdışına giden sermaye akışı hesaba katılmasa bile, 1985- 1989 dönemine, gerçek kaynakların büyük ölçüde dışarı akışı damga vurdu.[8]

Ekonomi Programı Çıkmaza Giriyor

APRA hükümetinin ilk onsekiz ayı boyunca GSYH önemli ölçüde büyüdü. Enflasyon daha çok "fiyatların dondurulması" sisteminin sonucunda aşağı çekildi, ulusal ekonominin dolarizasyon süreci engellendi ve tüketim düzeyi göze çarpacak şekilde yükseldi.

Ancak program kısa vadenin ötesinde sürdürülemezdi. Ekonomik büyüme, büyüme yanlısı bir mali politikayla desteklen-

mişken vergi tabanı aşırı derecede kırılgan hale getirilmişti. Dolaylı vergiler azaltılmıştı, büyük bir vergi kaçağı vardı ve büyük şirketlere yapılan değişik yatırım destekleri ile muafiyet uygulamaları bütçe açığından ve para arzının artırılmasından "karşılanıyordu". Sistem rüşvetçiliğe ve vurgunculuğa eğilimli hale gelmişti. Teorik olarak gelirin yeniden dağıtılmasının bir aracı olması düşünülmüş olan serbest (multiple) döviz kurlarından (mercado unico de cambios) sonuçta Peru toplumunun en zengin kesimi yararlandı.[9]

1988 yılında döviz rezervleri aniden eksi 252 milyon dolara düştü.[10] Satın alma gücünün düzeyi büyürken ülkenin döviz gelirlerine ekonomi seçkinlerince, yatırım teşvikleri ve vergi muafiyetleri şeklinde el konuyordu. Devlet, toplam talebi daha köklü yapısal sorunlarla uğraşmaksızın desteklemek için standart bir Keynesçi "aksi devirli" politika uygulamıştı. Bu önlemler, aşırı durgunluk koşullarında ve kapasite kullanımının düşük olduğu bir ortamda asgari düzeyde kimi teknik tutarlılıklar sergilediği halde, kısa vadenin ötesine geçen bir ekonomik iyileşme sağlamakta başarısız oldu.

APRA hükümeti, çeşitli düzenleyici politik araçlarının manipülasyonu ile pratikte ekonomik çıkar çevrelerini desteklemişti. Sınırlı teknik terimlerle tanımlanan ekonomik model, popülist söylemle destekleniyordu: APRA'nın ne yeterli toplumsal tabanı ne de siyasi iradesi vardı; vergi reformu, yerelleşme, tarımın canlandırılması ve kayıt dışı ekonominin küçük ölçekli üretken birimlerinin desteklenmesi gibi alanlarda yürürlüğe konulacak kalıcı ve sürekliliği olan ekonomik ve toplumsal reformlar genel halk desteği elde etmişti.

Popülist söyleminin ötesinde APRA hükümeti ekonomik çıkar çevrelerinin doğrudan üstüne gidecek önlemler almakta isteksizdi. 1987 yılında "kredilerin demokratikleştirilmesi" söylemiyle sunulan bankacılık sektörünün millileştirilmesi (siyasal

olarak tanımlanmış zorunlulukla bile uyuşmuyordu) önerisi, ticari bankaların ve finans kuruluşlarının sonuçta millileştirme projesinin terkedilmesine yol açacak olan açık savaş ilanıyla kolayca tuzağa düşürülmüştü. Bu tuzak APRA'nın finans seçkinleriyle olan "popülist balayı"nın sonunu gösterdi. APRA içinde bölünmelere yol açtı, hükümetin saygınlığını azalttı, bir ekonomik belirsizlik halesini ve işveren kesiminde, kimi gözlemcilere göre 1988-1990 döneminin aşırı enflasyonist sürecini ortaya çıkaran bir güvensizliği yarattı. Ekonominin seçkinleri "hükümete savaş ilan etmişti".

APRA hükümeti benzer bir şekilde, 1990 yılında mülkiyet hakları sorunuyla uğraşırken de örneğin, kırsal ekonominin birimlerini (parceleros) ve kayıt dışı ekonomiyi resmi mülkiyet haline getirebilecek şekilde, mülkiyet haklarının resmi "kaydı" (registro predial) düzeyinde sorunu demagojik biçimde sundu. Gerçek varlıkların mülkiyetindeki yoğunlaşma ve ayrıcalıklı sınıfların servet oluşumu sorunundan dikkatle kaçınıldı.

Fiili "Şok Tedavisi" (1988-90)

1985 ve 1986 yılında ulaşılan gerçek satın alma gücündeki büyüme kısa sürdü. 1987'nin başında ekonomik canlılık yavaşlamaya başladı. Büyümenin yerini küçülme aldı; gerçek ücretlerin hareketi birkaç ay içerisinde tersine döndü. 1987 Aralığı'yla 1988 Ekimi arasında gerçek ücretler aniden % 50 ile % 60 arasında düştü, kamu çalışanlarının ücretleri üçte iki oranında azaldı.[11] 1988 yılının ortasına gelindiğinde gerçek ücretler 1985'deki düzeyinin % 20 altındaydı.

1988 Temmuz'unda hükümet yeni bir olağanüstü durum planını başlattı ve Eylül'de daha "ortodoks" bir enflasyon karşıtı program sunuldu. Eylül 1988 paketi, neoliberal ideoloji ve uluslararası kredi kuruluşlarının desteği olmaksızın, standart IMF programının temel unsurlarının çoğunu içermekteydi.

Eylül 1988 paketi birçok açıdan 1990 Ağustos'unda Fujimori hükümeti tarafından kabul edilecek ekonomik şok önlemlerinin parkurunu hazırladı. Ekonomik paket tüm temel öğeleri kapsıyordu: Devalüasyon ile döviz kurlarının tekleştirilmesi, kamu hizmetlerinin ve benzinin fiyat artışıyla ilgili yasa çıkartılması, devlet harcamalarında büyük kesintiler ve birçok kamu işletmesinde maliyet karşılama girişimlerine başlanması. Paket aynı zamanda ücretlerin ve maaşların enflasyondan bağımsızlaştırılmasını da kapsıyordu.

APRA'nın Ortodoks Olmayan Ekonomik Paketinin Başarısızlığı

Başkan Garcia'nın uyguladığı ortodoks olmayan ekonomik paketin başarısızlığı neoliberal çerçevenin doğruluğuna işaret etmez. Ekonomik porgram daha başından itibaren içinde çelişkiler ve kararsızlıklar barındırıyordu. APRA, kâr oranlarının düzenlenmesine ilişkin ve fiyatların güçlü ticari ve tarımsal sanayi çevrelerince saptanmasına karşı bir tutum almayı başaramadı. Keynesçi araçlar, temel yapısal sorunlara dokunulmaksızın, mekanik bir biçimde ele alındı. Programın başarılı olabilmesi için ülkeye pozitif bir sermaye akışı gerekliydi. Tam tersi oldu: Dışarı doğru kaynak akışı azalmadan sürdü. Uluslararası kredi kuruluşları Peru'nun ödemeler dengesi üzerindeki egemenliklerini sürdürdüler.

IMF Egemenliğinin Restorasyonu

1990 başkanlık seçimleri sırasında Alberto Fujimori, Demokratik Cephe Koalisyonu'nun (Fredemo) adayı Mario Vargas Llosa'yla karşı karşıya gelmişti. Vargas Llosa Peru'nun ekonomik krizine çözüm olarak "ekonomik şok tedavisi" önermişti. Fujimori'nin partisi Cambio 90, neoliberal reçeteyi reddetmiş ve işçilerin alım gücünü koruyarak hiperenflasyona çözüm bulmayı birleştirerek, "durgunluğa girmeden istikrar"a ulaşmayı sağla-

yacak bir ekonomik program sözü vermişti.[12]

Fujimori başkan olarak göreve başlayacağı 28 Temmuz 1990'ı önceleyen aylarda büyüme yanlısı bir ekonomik politika öngörmüştü. Ancak bu program başarılması için gerekli olan siyasal sürece odaklanmaksızın (meslekten kişiler ve akademisyenlerden oluşan kapalı bir çevrede tartışılan) dar teknik terimlerle tanımlanmıştı. Program, geniş bir siyasi tartışmadan yalıtılarak ve formüle edilmesinde sivil toplum temsilcilerinin katılımı olmaksızın ekonomik krize teknik bir "çözüm" olarak tanımlanmıştı.

IMF Yönetim Kurulu üyesi Michel Camdessus'la buluşmak üzere Washington'a giderken, uçakta, yeni seçilmiş başkanın baş ekonomi danışmanına düşünceli bir şekilde "ekonomik şoku uygulamak zorunda kalırsak Peru halkı beni kesinlikle affetmeyecektir..." dediği bildiriliyordu. Yeni seçilen başkana IMF destekli ortodoks bir paket lehine "alternatif programı" terketmesi için güçlü iç ve dış baskılar yapılıyordu. Yeni seçilen başkan Peru'ya borç veren uluslararası kuruluşlarla görüşmek üzere Washington ve Tokyo'ya yaptığı ziyaretlerinden dönüşünde "güçlü ekonomik reçete"nin kararlı bir savunucusu haline gelmişti. Başkanın politik yönelimindeki bu değişiklik yalnızca o anda yanında olan kişiler tarafından biliniyordu, Fredemo'nun "ekonomik şok tedavisi"ne karşı oy veren Peru halkına hiçbir şey açıklanmamıştı.

Ekonomi danışmanları ekibinde bölünmeler ortaya çıktı ve seçilmiş başkan, "Washington Konsensusu" ile IMF paketine sımsıkı bağlanmış diğer bir ekonomistler grubuyla yakın ilişkiler geliştirdi. Başkanlık görevine başlamadan kısa bir süre önce en önemli ekonomik danışmanları istifa etti ve IMF ile Dünya Bankası'nın teknik desteğiyle apar topar -Mario Vargas Llosa'nın seçim kampanyasında önerdiğinden belirgin bir şekilde farklı olmayan- yeni bir ekonomik istikrar paketi oluşturuldu.

Ağustos 1990 IMF Fuji-şoku

Ağustos 1990 şok tedavisi yalnızca IMF reçeteleri ile uyumlu olmakla kalmıyor, dış borç ödeme koşullarının yeniden görüşülmesi konusunda borçlu bir ülkeden normal olarak beklenenin çok ötesine gidiyordu. APRA hükümetinin son aylarında hüküm süren yüksek kritik yoksulluk düzeyine rağmen, enflasyonist baskıları yatıştırmak" için gerçek ücretlerde daha aşırı bir "ayarlama" zorunlu addedildi. Peru'daki hiperenflasyonun "talep etmenleri"nden kaynaklandığı, bunun da ücretler ile sosyal harcamaların daha da daraltılmasını ve kamu sektöründe çalışan işçilerin kitlesel olarak işten atılmasını gerektirdiği söyleniyordu.

1991 yılındaki kolera salgını da -genel olarak yoksulluğa ve Belaunde hükümetinden bu yana ülkenin sağlık altyapısının çökmesine bağlanabilirse de- IMF destekli programın bir sonucuydu. Tüpgaz fiyatlarındaki otuz katlık artışla birlikte Lima'nın "pueblos jovenes"teki halkının, orta sınıflar da dahil olmak üzere, artık sularını kaynatmaya ya da yemek pişirmeye gücü yetmez hale gelmişti.

Uluslararası basında, patlak veren kolera salgınına (altı aylık bir dönem içinde bildirilen yaklaşık 200.000 vaka ve 2.000 kayıtlı ölüm) çekilen dikkat, çok daha genel bir toplumsal yıkım sürecini gölgeliyordu; kötü beslenme ve hükümetin aşı programının çökmesiyle birlikte Ağustos 1990 Fuji-şoku'ndan bu yana tüberküloz salgın hastalık düzeyine yükselmişti. Selva bölgesinde kamu sağlığı altyapısının yıkılması sıtma, humma ve şark çıbanının yeniden canlanmasına yol açmıştı.[13] Kamu okulları, üniversiteler ve hastaneler, öğretmenlerin ve sağlık emekçilerinin süresiz grevinden ötürü kapanmıştı (ortalama aylık [Temmuz 1991] ücretleri 45-70 ABD Dolarıydı, ABD'deki ücretlerden 40 kat düşük).

Nüfusun % 83'ünden fazlası (1991 yılı ortası tahminlerine

göre), (orta sınıfları da kapsıyor) asgari kalori ve protein gereksinimlerini karşılayamıyordu. Çocukların ulusal düzeyde kayıtlara geçen kötü beslenme oranı % 38.5'ti (Latin Amerika'nın ikinci yüksek oranı). Sierra'da her dört çocuktan biri beş yaşına gelmeden ölürken, Lima'da altı çocuktan biri beş yaşına gelmeden ölüyordu. Kaydedilen toplam doğurganlık oranı 4.8'di (anne başına dört canlı doğum), bu Sierra'da her ailenin en azından bir çocuk ölümüyle karşılaştığını gösteriyordu (Bkz. Tablo 10.4). Fujimori yine de başarılı ekonomi politikalarından ötürü uluslararası finans topluluğu tarafından takdir edilmişti.

IMF-Dünya Bankası Vesayeti

"Bunun yerine daha ciddi bir ekonomik program uygulayın, size yardım edelim". IMF'nin (1991 yılında Peru'yu ziyaret eden IMF heyetinin başkanı Martin Hardy'nin sözleriyle) "ciddi ekonomik program" adını verdiği programla kastettiği uygulama, genellikle "uluslararası bir yardım grubu"nun mali destek (bridge-financing*) vermesinin önkoşulunu oluşturuyordu. Uluslararası mali kuruluşlar Ağustos 1990 ekonomik paketinin gerçekleştirilmesiyle ilgili hiçbir "vaat"te bulunmamışlardı. Bu paket, hiçbir kredi vaadi taşımayan "IMF Gölge Programı"ydı (Bkz. 2. Bölüm). IMF gereksiz hiçbir baskı yapmazken, IMF'nin ekonomik reçetelerine uymadığı sürece Peru'nun "kara liste"de kalmaya devam edeceğini açıkça ifade etmişti.

Bununla birlikte, bir kredi anlaşması imzalanmadan ve Peru'nun dış borçlarının yeni bir takvime bağlanması konusunda bir anlaşmaya varılmadan "önce", ekonomik paket Fujimori hükümeti tarafından yürürlüğe konulmuştu. İlk önlemler önceden alındığında görüşülecek çok az şey kalacaktı. Dahası, Ağustos 1990 "ekonomik istikrar" aşamasının hemen ardından

(*) Geçiş finansman kredisi. (Ç.n.)

Perulu otoriteler, IMF-Dünya Bankası'nın reçeleriyle uyumlu bir dizi büyük yapısal reformu ("ikinci aşama") başlatmıştı.

Fujimori hükümeti Ağustos 1990 "ekonomik şoku"nun, hemen bir Uluslararası Yardım Grubu'nun oluşmasına ve bir "kurtarma paketi"nin verilmesine yol açacağını ummuştu. Ancak kreditörlerde yardım grubu oluşturma konusunda bir gönülsüzlük vardı. Peru mevcut tüm borç servisi yükümlülüklerini tam olarak yerine getiriyordu ve makro-ekonomik politikası IMF menüsüyle uyumluydu.[14] Uluslarası kredi kuruluşlarının görüşüne göre, bu yüzden Peru'ya (Mısır ve Polonya örneklerinde olduğu gibi) "yardım" etmeye gerek yoktu.

Hükümetin bağımsız bir tutumu benimsemesi -IMF ve Dünya Bankası görevlileri Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nın başında dururken "IMF'yle görüşme" gibi- elbette güçtü. Bu hükümet danışmanları, Peru'ya verilen "yardım" olarak, doğrudan IMF ve Dünya Bankası'nın ücret bordrolarında görünüyorlardı.[15] Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nın baş danışmanlarından Carlos Bolona, doğrudan IMF bordrosunda gözüken IMF görevlilerinden biriydi.

Fiktif Krediler

Başlangıçta hükümetin temel hedefi, Peru'nun uluslararası finans kurulumlarına olan gecikmiş borçlarını ödemeyi koşulsuz olarak kabul ederek IMF'nin kara listesinden çıkarılmaktı. Bu hedefe uluslararası finans kurumlarının "eski borçları geri ödemek" için tahsis edeceği "yeni borç" görüşmeleriyle ulaşılabilirdi (Daha fazla ayrıntı için bkz. 2. Bölüm) [16] Bu paranın gerçekte bir doları bile Peru'nun kasasına girmeyecekti. Bu "yeni borçlar" uluslararası finans kurumlarının "kendilerine verdikleri" paralardı; dış borçları koşulsuz olarak (yazılı bir anlaşma olmaksızın) onayladılar ve Peru'yu gecikmiş borç ödemelerine hemen başlamaya mecbur ettiler. Uluslararası finans kurumları-

Tablo 10.4: Yetersiz Beslenme, Kötü Beslenme ve Çocuk Ölümleri

1. Yetersiz beslenme (WHO/FAO standartlarına göre yetersiz kalori ve protein alma)

ulusal düzeyde (1991) nüfusun yüzde 83'ünden fazlası (*)

2. Çocuklarda kötü beslenme (1985-86)

ulusal düzeyde	% 38.5
kırsal alanlarda	% 57.6
kentsel alanlarda	% 24.2

3. Bir yaşından küçük çocuk ölümleri (1985-86)

Lima	% 61.4
Sierra (***)	% 130-134

4. Beş yaşından küçük çocuk ölümleri (**) (1985-86)

Lima	% 16.5
Sierra (***)	% 26.5

5. Doğumdan itibaren yaşam beklentisi (yıl olarak) 1985-86)

Lima	67.7
Sierra	47.6-49.0

(*) Yazarın tahmini hane halkı harcama verilerine dayanıyor.
(**) Beş yaşından önce ölen çocukların yüzdesi özel yaş gruplarının ölüm oranlarından çıkartıldı (Sağlık Bakanlığı).
(***) Huanvelistica ve Cusco'da yer alan oranlara dayanıyor.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı ve ENNIV.

nın 1991 yılında verdiği borçlar üç yılla beş yıl arasında bir süre içinde geri ödenmiş olmalıydı. Bu yeni borçların doğrudan bir sonucu olarak Peru'nun borç servisi yükümlülükleri 1991 yılında iki kat arttı (ayda 60 milyon ABD Dolarından 150 milyon ABD Dolarına çıktı).

Ordunun Rolü

Peru Washington'un "demokratikleşme" modelini sadakatle onayladı. Fujimori Temmuz 1990'da görevine başlamadan önce, yüksek askeri kademelerle günlük görüşmeler yapmak için Lima'daki silahlı kuvvetler bölgesine kapanmıştı. Seçilmiş başkanla ordu arasında bir "anlaşma"ya varılarak silahlı kuvvetlerde büyük bir düzenleme yapıldı. Silahlı kuvvetlerin bu koşulsuz desteği, sivil muhalefeti baskı altında tutmak ve IMF programını yürütmek için gerekliydi. Fuji-şoku'ndan birkaç gün önce tüm ülkede olağanüstü hal ilan edildi. 8 Ağustos 1990 günü askeri kuvvetler ve güvenlik güçleri Lima'nın gecekondu bölgelerini askerler, anti-terör (ayaklanma bastırma) birlikleri ve silahlı araçlarla dikkatle kuşattılar.

Fujimori yönetiminde ordu "Parlamenter demokrasi" maskesi altında "sivil" yönetimde gittikçe daha çok etkin bir rol üstlendi. Fujimori hükümetinin başlangıcındaki durum, bazı açılardan, biçimsel bir sivil hükümet kisvesi altında askeri yönetimin olduğu yetmişlerin başındaki Başkan Bordaberry dönemini andırır.

Devletin Çöküşü

IMF'nin katı önlemleri hükümet programlarının aşama aşama tamamlanmasına yardımcı oluyordu: Sağlık ve eğitim harcamalarının kısılması, bölgelerdeki sivil yönetimin çöküşü, vb. Bu durum merkezi devletin, devlete karşı ayaklanan Aydınlık Yol (Sendero luminoso) lehine saygınlığını yitirmesine neden oluyordu.

Altmışlar ve yetmişlerde sivil siyasete katılan Sendero. Belaunde hükümeti sırasında gizli örgütlenmeye geçmişti. Sendoro, Selva ve Sierra'nın kimi bölgelerinde denetimi ele geçirmeyi ve paralel bir yönetim oluşturmayı başarmıştı. Ülkenin belli bölgelerinde Peru devleti sivil hükümetin olağan işlevleri üzerindeki denetimini yitirmişti. 1990-1991 yıllarında IMF'nin ekonomik müdahalesinin uygulanması bu durumun daha da ağırlaşmasına katkıda bulundu.

Devlet ülke toprakları üzerindeki denetimini yitiriyordu ve bu yalnızca Sierra ve Selva bölgeleri için geçerli değildi. Sendero'nun ayaklanması giderek Lima Metropol Bölgesi'ne de nüfuz etmeye başlamıştı. Belaunde hükümeti sırasında başlatılan (ve APRA ve Cambio 90 hükümetleri sırasında sürdürülen) "kontrol altına alma programı" orta Sierra'nın güneyinde sivil yönetimin işlevlerinin silahlı kuvvetlere devredilmesi anlamına gelmişti. Bu strateji Sendero'nun hızını kesmek yerine, ekonomik ve toplumsal politikaların başarısızlığıyla da birleşerek, ayaklanmanın ilerlemesine neden oldu. Dahası, devlet, polisi ve askeri aygıtıyla, (Uluslararası Af örgütü tarafından bol bol belgelenmiş olan) rastgele tutuklamalara, keyfi ve kanundışı infazlara, "siyasi mahkumlar"a işkence yapılmasına ve aile üyeleriyle "sempatizan olduğu varsayılan kişilerin" tutuklanmasına göz yumdu. Diğer bir deyişle, "ayaklanma karşıtlığı" özellikle toplumun yoksul kesimleri arasında sivil özgürlüklerin kısıtlanmasıyla belirginleşti.[17] 1988 yılında sağ kanat ölüm timleri "Comando Rodrigo Franco" adıyla ortaya çıktı, hedefleri solda öne çıkmış kişiler ve sendika liderleriydi.

Fujimori döneminde Aydınlık Yol ayaklanmasının bastırılması, IMF programına karşı yürütülen sivil muhalefetin güvenlik güçlerince sistematik olarak bastırılmasının bahanesi haline geldi. Cambio 90 hükümetinin başlangıcından itibaren fark gözetmeksizin herkese işkence yapılması ve "şüphelileri"in infazı

çok daha sistemli olarak uygulandı. Sivil muhalefete gözdağı verilmesi ve suikastler için sendika, köylü ve öğrenci önderlerine yönelinmesi kararı, doğrudan ordunun üst kademelerinden çıkmıştı. Aydınlık Yol'la yürütülen "kirli savaş"ta (la guerra sucia) (şüphelilere yapılan muameleyle ilgili olarak) resmi yaklaşım (1991 yılında basına sızdırılan gizli askeri belgelere göre) "ne hapse atma ne yaralı ele geçirme"ydi (ni prisoneros, ni heridos).[18]

Kırsal Ekonominin Kötüleşmesi

IMF programı kırsal ekonomiyi hemen etkilemişti; yasadışı koka ekimi istisnası dışında, Ağustos 1990 şok tedavisinden sonraki yıl tarımsal üretimde büyük bir küçülme gerçekleşti.

Kırsal nüfusun yoksullaşması, güçlü tarımsal sanayi tekellerinin pazarlama ve dağıtım kanallarını sürekli denetlemesiyle daha da arttı. Yerli üreticiler ucuz tarımsal ürünlerin ithal edilmesi sonucunda topraklarını kaybettiler. 1990 yılı ekonomik önlemleri akaryakıt, tarımsal girdi, gübre ve tarım kredilerinin fiyatlarında ani yükselmelere yol açtı: Sierra'nın birçok kırsal bölgesinde üretim maliyetleri çiftçilik girdilerinin aşırı artışıyla birlikte yükseldi. Sonuç küçük bağımsız çiftçinin iflası oldu. Örneğin Sierra'da kırsal nüfusun en yoksul kesimlerinden 800.000 yün ve alpaka ipliği üreticisi, 1990-1991 yıllarında yün ve alpaka ipliğinin gerçek fiyatlarının düşmesi sonucu daha da yoksullaştı.

Arazi Yoğunlaşması

Tarımsal arazilerin özelleştirilmesi, küçük ölçekli bireysel üretim (parcelero) ve tarımsal topluluklarca (comunidades agricolos) karakterize edilen kırsal ekonominin varolan yapısının çökmesine yardımcı oldu. 1991 Toprak Kanunu en az on hektarlık mülkiyet birimlerini gerekli kıldı. Böylece toprağın yoğunlaşması, orta ölçekli arazilerin güçlenmesine ve orta köylülüğün pekiştirilmesine yol açarak, teşvik edildi. Ekonomik re-

formların sonucu olarak topraklarını bırakmak veya satmak zorunda kalan parceleros iflasa sürüklendi.[19] Ancak, toprağın yoğunlaşma süreci tarımsal mülkiyetin yeniden yapılandırılmasının yalnızca ilk adımıydı. Tarımsal kredilerde değişiklikler yapıldı. On hektarın altındaki üretim birimleri artık tarım kredisi alma hakkına sahip değildi.

Ardından orta köylülük, yeni elde ettiği toprakların ipotek edilmesiyle bankalara ve ticari çevrelere fazlasıyla bağımlı hale geldi. 1991 yılında kabul edilen yasa parcelero'nun toprağını kaybetmesine ve kentlerdeki ticari çıkar çevrelerinin büyük miktarlarda toprak satın almasına hizmet etti.

Sierra'nın köylü toplulukları resmi olarak toprağın özelleştirilmesinden "korunmuş" olsa da, artan akaryakıt ve nakliye fiyatları onların pazar ekonomisinin dışına itilmesine neden oldu. Ürünün tarladan çıkış fiyatları maliyetlerin altına çekilmişti. Önceden tarımsal artığını yerel pazarlarda satan birçok köylü topluluğu ticari tarımdan tamamen çekilmek zorunda kaldı.

Geçimlik tarıma fiili bir geri dönüş yaşandı. Ticari tarım girdileri, tohum, gübre, vb. gibi, artık kullanılmıyordu; eğilim, kendisini hem parceleros'un hem de köylü topluluklarının üretkenlik düzeylerinde dramatik bir düşüşle gösteren "geleneksel tarım"ın pekiştirilmesi yönündeydi. Kırsal alan giderek kutuplara ayrıldı. Yapısal uyumun sonucu olarak yoksullaşan köylü toplulukları artık dış gelir kaynakları olmaksızın hayatta kalamıyordu. Köylü toplulukları giderek ticari tarımın "yedek işgücü" haline geldi.

Yasadışı Uyuşturucu Ekonomisi (Narko-Ekonomi)

Ağustos 1990 ekonomik şoku uyuşturucu ticaretinin daha da büyümesi için gerekli koşulları yarattı. Gıda ürünlerine olan iç talebin daralması, ithal gıda ürünlerinin üzerindeki gümrük tarifelerinin kaldırılmasıyla birleşerek tarımsal üretimde ciddi bir

durgunluğa neden oldu. Bu, sonradan Tarım Reformu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte yoksul köylülerin Sierra'daki Alto Huallaga Vadisi'nde koka üretilen bölgelere göç etmelerine yol açtı. Sierra'da, paraya çevrilecek bir ihraç ürünü olarak koka ekimi anlamlı sayılabilecek bir ölçekte artmaya başladı.

Peru öteden beri kokain elde etmekte kullanılan koka yaprağının üretiminde dünyanın en büyük üreticisiydi (dünyadaki üretimin % 60'ı, ikinci büyük üretici Bolivya) (Bkz. 11. Bölüm). Peru ve Bolivya, Kolombiya uyuşturucu kartellerine kokain tozuna çevirmesi için koka hamuru satan dolaysız üreticilerdi. Ancak, Medellin kartelinin engellenmesiyle birlikte, 1990'ların başında pazarlama ve işleme kanallarında bir değişiklik oldu; Perulu aracılar ortaya çıktı, ülke içine ve dışına para transferi için emniyetli bir mali sığınak olarak Peru bankacılık sisteminin kullanımı arttı. Medellin kartelinin zayıflaması ve Cali kartelinin gelişmesi başlangıçta Peru ve Bolivya'ya uyuşturucu ticaretinde büyük bir "özerklik" sağladı.

Dahası, uyuşturucu ticaretinden gelen büyük miktarda dolar Lima'daki sokak köşelerinde kurulan döviz kara borsalarına (el mercado Ocona) yöneldi. Belaunde hükümetinden (1985-1990) beri Merkez Bankası Ocona karaborsasını belli aralıklarla azalan döviz rezervlerini takviye etmek için kullanıyordu. Diğer bir deyişle, Peru'nun borç servisi yükümlülüklerini karşılayabilmesi, narko-dolarların yerel döviz piyasasında dolaşımına bağlıydı. Merkez Bankası'nın 1991 yılında, döviz karaborsasından günde sekiz milyon dolar civarında döviz satın aldığı ve bunun büyük bölümünü Peru'nun dış borç servisine tahsis ettiği tahmin ediliyor.

Ücretlerin ve devlet harcamalarının (IMF'nin dayatması sonucu) dondurulmasıyla birlikte Merkez Bankası'nın parasal konulara el atması büyük ölçüde kısıtlandı. Bu sıkı para politikası -Ocona pazarının ülkeye yasadışı kokain ticaretinden gelen do-

larlara boğulmasıyla birleştiğinde- ironik bir biçimde, 1991'in başında olduğu gibi, ihracat sektörünün desteklenmesi için "gerçek bir devalüasyon"da ısrar eden IMF'nin üzüntü duymasına rağmen, Amerikan dolarının Peru parası karşısında değerinin azalmasına yol açtı.

İç taleple birlikte ihracat da daralmıştı; ekonomik önlemlerin sonucu olarak ulusal ekonominin tüm sektörleri, yasadışı koka üretimi hariç, yoğun bir durgunluğa girmişti.

Washington'la Yapılan Uyuşturucuyla Mücadele Anlaşması

Washington'un "koka üretimini yok etme programları", her zaman olduğu gibi Peru ordusu ile polisinin, Birleşik Devletler ordusu ve ABD Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi'nin (DEA) güçlü desteğini almasını sağlayan ayaklanma karşıtı, "uzlaştırma" programlarıyla birleşti. DEA, Huallaga bölgesindeki Santa Lucia'da askeri bir üs kurmuştu.[20]

Bu askeri operasyonlar, Sendero'yu Alto Huallaga'da zayıflatmaktansa, Aydınlık Yol'un koka üreticileri arasından kimi destek unsurları kazanmasına yol açtı. Fujimori döneminde ordunun koka hamuru pazarlamasına ve uyuşturucu parasının aklanmasına giderek daha çok karışması kayda değer bir gelişmedir.

1991 yılının Mayıs ayında ABD'yle imzalanan Uyuşturucuyla Mücadele Anlaşması'nın makro-ekonomik politikalarla doğrudan bir ilişkisi vardı. ABD Senato komitesine tanıklık eden biri kişi şunları söylüyor:

"Başkan'ın [George Bush] ulusal uyuşturucu denetleme stratejisi... diyor ki [ABD'nin yapacağı] ekonomik yardım uyuşturucu denetim performansına ve güvenilir ekonomi politikalar uygulanması şartlarına bağlıdır."[21]

Ancak, ironik bir biçimde aynı "güvenilir ekonomi politikaları", büyük ölçüde uyuşturucu ekonomisinin hızla gelişmesine

yol açmıştı. Diğer bir deyişle, ekonomik reformlar yoksullaşan köylülerin koka üretilen bölgelere göçünü teşvik etmişti.

Üstelik, tarımsal arazilerin özelleştirilmesi ve tarımsal kredi sistemi reformu da dahil olmak üzere Fujimori döneminde kabul edilen makro-ekonomik politikalar, Uyuşturucuyla Mücadele Anlaşması'nda öngörülen Alto Huallaga'da "alternatif bir gelişme" olasılığını, neredeyse daha baştan yok etmişti. Alternatif gelişme, kokanın alternatif ticari ürünlerle (tütün, mısır, vb.) ikame edilmesine dayanıyordu. Ancak IMF destekli reformların (ki bunlar Uyuşturucu karşıtı Anlaşma'da "çapraz şartlar" olarak içerilmişti) bir sonucu olarak Huallaga bölgesindeki ticari tarım -yasadışı koka üretimi dışında- artık varlığını sürdüremez durumdaydı.

Yasadışı uyuşturucu ticareti yapısal uyum programının sonucu olarak güçlendirilmiş oldu. Yasal ekonominin temelleri oyulmuştu; koka yerine "alternatif ürünler"in (tütün, mısır, vb.) "ürün ikamesi" süreci koka yaprağının ekimine ayrılan toprakların düzenli artışıyla sonuçlandı (Bkz. Tablo 10.5).[22]

Tablo 10.5: Alto Huallaga Bölgesinde Koka Üretimi (1974-1991)

Yıl	Yüzölçümü	Üretim Miktarı (MT TON)	Nüfus
1974	16.700	12.200	7.000
1978	21.540	18.120	9.900
1982	50.600	47.000	23.500
1986	60.200	61.000	27.350
1991	90.000	84.750	50.000

Kaynak: Cooperativa "Alto Huallaga", Uchiza, Agronoticias, No.138, Haziran 1991, s. 14

ABD'nin Askeri ve Güvenlik Hedefleri

Anlaşmayla verilen ABD yardımının büyük bir kısmı askeri yardım olarak verilmişti. Diğer bir deyişle, borç şartları aynı zamanda ABD'nin Uyuşturucu Karşıtı Program'ın resmi şemsiyesi altında And bölgesindeki askeri ve güvenlik hedeflerini gözetmesinde kullanılıyordu. Uyuşturucu Karşıtı Program Peru'nun, Alto Huallaga bölgesindeki ordusunu ve sonuç olarak bu ordunun uyuşturucu ekonomisini "koruması"nı da güçlendirmişti.

Bu açıdan Birleşik Devletler Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) örtülü operasyonlarını ve tüm dünyadaki ABD yanlısı orduları ve paramiliter grupları parasal olarak desteklemek için kirli para "aklama" yolunu kullanmış olduğunu belirtmekte yarar var.[23]

Washington uyuşturucu ticaretine bir çözüm bulmakla gerçekten ilgilenmiş olsaydı, Peru'yu IMF'nin rehberliğinde, orduyla işbirliği yapan uyuşturucu tacirlerini güçlendirmeye yarayan ekonomik politikaları kabul etmeye zorlamazdı.

Amerikan devletinin bir kolu iyi niyetle uyuşturucuyu yok etme programlarına dahil olurken, diğer bir kolu açıkça bunun aksini yapıyordu. "Kirli para"nın aklanması da, ülke içinde ve dışında paranın "serbestçe" dolaşmasına izin veren IMF destekli bankacılık sistemi reformları ve döviz kuru rejimleri sayesinde güçlenmişti. Nitekim bu uyuşturucu ekonomisinin güçlenmesi aynı zamanda Peru'nun uluslararası alacaklılarının çıkarlarına da hizmet etti, çünkü Peru'nun borç servisi yükümlülüklerini karşılaması için gereken dolar gelirlerinin üretilmesine katkıda bulunuyordu.

Yani, makro-ekonomik reformlar yasal ekonomiyi çökertirken, yasadışı ticareti güçlendirdi ve "kirli para"nın Peru'ya kredi veren resmi ve ticari kuruluşlara geri dönmesini sağladı.

Notlar

1 Cuanto, Lima, Eylül 1990.

2 Bu tahminler resmi istatistiklere dayanıyor. Bkz. "Peru en Numeros", 1991, "Annuario estadistico", 21. bölüm, Cuanto, Lima, 1991, ve Cuanto Suplemento, No. 13, Temmuz 1991.

3 Carlos Malpica, "El poder economico en el Peru", 1. cilt, Mosca Azul Editores, Lima, 1989.

4 Tarımsal çıktıların büyümesi, temel gıda ürünleri ithalatına ayrıcalıklı döviz kuru oranları uygulanmasından ve sübvansiyonun kaldırılmasından (ki bu esas olarak tarımsal sanayi tekelleri tarafından desteklenıyordu) çok, toplam talebin ve zorunlu tüketimin (consumo popular) büyümesi sayesinde elde edildi. Bu, tarımın gelişmesi için kentli tüketici talebinin sürmesi gerektiğinin göstergesidir.

5 Bkz. Dünya Bankası, "Peru, Policies to Stop Hyperinflation and Initiate Economic Recovery", Washington, 1989, s.10.

6 Bkz. Drago Kisic ve Veronica Ruiz de Castilla, "La Economia Peruana en el coontexto internacional", CEPEI, 2. cilt, No.1, Ocak 1989, ss.58-59.

7 Peru Economico, Ağustos 1990, s.26.

8 Diğer bir önemli etken Aprista hükümetinin döviz tevdiat sertifikalarının konvertibilitesini hükümsüz kılmasıydı. Bu önlem döviz piyasasının doğası ve onun uyuşturucu ekonomisiyle olan ilişkisi değerlendirilmeden alınmıştı.

9 "MUC doları" (sübvanse edilmiş) alımıyla ilgili suistimaller fazlasıyla belgelenmiştir: Mal ithalatı için MUC doları tahsisatı talebi Merkez Bankası'na bağlıydı, ithal mallarının sorumluluğu ise alınmıyordu (ya da faturalar daha yüksek miktarlarda işlem gösterilerek çarpıtılıyordu ve para dövize çevriliyor veya büyük bir kârla yerel para birimine çevriliyordu). örneğin, Bkz. "Quien volo con los MUC", Oiga, No. 468, Lima, 5 Şubat 1990, s.18-19.

10 Bkz. Kisic ve Ruiz, age, s.60.

11 Bkz. Fernando Rospigliosi, "Izquierdas y clases populares: democracia y subversion en el Peru", Julio Cotler (editör), "Clases populares, crisis y democracia en America Latina" içinde, Instituto de Estudios Peruanos, Lima, 1989, s.127.

12 Bkz. "Plan de Gobierno de Cambio 90: una propuesta para el Peru", Pagina Librei 21 Mayıs 1990, s.17-24.

13 Yazarın 1991 yılının Temmuz ayında Lima'da sağlık işçileriyle yaptığı görüşmelere dayanıyor.

14 Daha fazla ayrıntı için Bkz. "Peru, Situacion economica", Situacion Lati-

noamericana, 1.cilt, No.2, Nisan 1991, ss.122-128.

15 Bunların günlük 500 ila 700 ABD Doları olan danışmanlık ücretleri (130 ABD Doları olan "günlük geçim ödeneği" de bunun içinde) Peru'nun kişi başına düşen yıllık gelirinin biraz altındaydı.

16 IMF borçları "hakların toplanması" maddesine uygun biçimde verilecekti. Gecikmiş borçların (1991 yılında) 2.3 milyar ABD Doları uluslararası finans kurumlarına olmak üzere yaklaşık olarak 14 milyar ABD Doları olduğu tahmin ediliyordu.

17 Uluslararası Af örgütü'nün bir raporu 1982 ile 1989 yılları arasında yaklaşık olarak 3.000 kişinin "kaybolduğunu" (desaparecidos) ve diğer bir 3.000 kişinin de "yargılanmaksızın" infaz edilmiş olduğunu doğruluyordu. Af örgütü, güvenlik güçlerinin yasadışı alıkoyma ve işkence uygulamalarına ve infazlara ve işkencelere karışan güvenlik güçlerine karşı yaptırımların olmayışına da dikkat çekiyordu. Pagina Libre, 17 Mart 1990, s. A2. Yine, La Republica, 11 Şubat 1990, s.14.

18 Gazeteci Cesar Hildebrandt tarafından televizyon programı En Persona'da, Temmuz 1991'de açıklanan gizli belgelere bakınız. Bu programın sona erdirilmesine ve kamusal konularla ilgili televizyon programlarının kısıtlanmasına yol açmıştı.

19 Bkz. "Alerta Agraria", Haziran 1991, s.2.

20 Diğer birkaç ABD kurumu Santa Lucia Askeri Üssü dışında çalışmıştı: NAS (DEA'nın bir kolu) ve CORAH (koka ekimini ortadan kaldırmaya yönelik bir ABD projesi).

21 Birleşik Devletler Senatosu, Hükümet İşleri Komisyonu, "Cocaine Production, Eradication and the Environment: Policy, Impact and Options", Washington, Ağustos 1990, s.51 (italikler eklendi).

22 San Martin bölgesinde (koka ekimi yapılan bölgesinde) Banco Agrario'nun verdiği kredilerle desteklenen, mısır, pirinç, kakao gibi "alternatif ürünler"in ekiminin yapıldığı araziler 1988-89'dan 1990-91'e % 97 azalarak 101.100 hektardan 6.730 hektara düştü. Daha fazla ayrıntı için Bkz. Revista Agronoticias, No.138, Lima, Haziran 1991, s.7.

23 1950'lerin başından beri CIA'nin Hindiçin'deki ve Altın Üçgen'deki uyuşturucu parasının aklanmasına verdiği ileri sürülen desteğin incelenmesi için Bkz. Alfred McCoy, "The Politics of Heroin in Southeast Asia", New York, Harper and Row, 1972.

11.
BÖLÜM

BORÇLAR VE YASADIŞI UYUŞTURUCU EKONOMİSİ:

Bolivya Örneği

Bolivya deneyimi, Bretton Woods kuruluşları tarafından, "ekonomilerini istikrara kavuşturmak ve kalıcı bir ekonomik büyüme sürecini oluşturmak isteyen" ülkeler tarafından örnek alınması gereken, "başarılı" bir yapısal uyum modeli olarak ele alınır. Bolivya ve Peru'nun yapısal uyum süreçleri arasındaki benzerlikten de söz etmek gerekmektedir. Her iki ekonomi de ana döviz kaynağı olarak büyük oranda yasadışı koka ihracına dayanıyor. Her iki ülkede de uyuşturucudan sağlanan dolarların "yeniden ekonomiye sokulması" dış borç servisinin bir yolunu oluşturuyor.

Bolivya'nın Yeni Ekonomi Politikası

1985 Eylül'ünde Victor Paz Estenssoro'nun MNR hükümeti, "enflasyonla savaşmak" ve "iç ve dış ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırmak" üzere yola çıkan ortodoks bir ekonomik is-

tikrar paketini ("Decreto Supremo 21.060") yürürlüğe koydu. Ekonomik paket IMF'nin yapısal uyum programının tüm asli bileşenlerini kapsıyordu. Para devalüe edildi, döviz kurları tekleştirildi ve bir döviz borsası (bolsin) kuruldu.

Devlet harcamaları kısıldı ve 50 bin civarında kamu çalışanı işten çıkartıldı. Fiyat denetimi kaldırılarak, bununla birlikte sıkı para politikası uygulandı. Ücretlerin enflasyondan bağımsızlaştırılması (endeksten çıkarılması) ve emek pazarının "liberalizasyonu" kabul edildi. Paket aynı zamanda önemli ölçüde gümrük tarife indirimleri içeren bir ticaret liberalizasyonunu da kapsıyordu.[1]

İstikrar programını devletin madencilik sanayisini yeniden düzenlemesi izledi, kar etmeyen madenler kapatıldı, 23 bin civarında işçi işten atıldı.

Bolivya'nın ekonomik uyum paketinin mimarı Gonzalo Sanchez de Losada (1993 yılında Bolivya'nın başkanı oldu) 1985 Ağustosu'nda Yeni Ekonomik Politika'nın ya da Nueva Politica Economica'nın kabul edilmesini izleyen olayları şöyle anlatıyordu:

"...önlemleri aldığımızda genel grev oldu, 1985 Eylül'ünde ülke on gün boyunca felç oldu (...) Onuncu gün, sendika liderleri bir açlık grevi ilan ettiler, bu onların en büyük hatasıydı. O zaman olağanüstü hal ilan etmeye karar verdik. Başkan Paz, halkın durumun bu şekilde devam etmeyeceği kanısında olacağını ummuştu. Böylece sendika liderlerini yakaladık ve ülkenin içine sürdük. Bu işçi hareketini parçaladı. Devletin madencilik konsorsiyumu COMİBOL'u kapattık ve ülke çapında 50 bin kamu çalışanının yanı sıra 24 bin işçiyi işten attık. İş güvencesini kaldırdık."[2]

İzlenen politika her şeye rağmen, birkaç ay içinde enflasyo-

nu denetim altına almakta "başarılı" oldu. Eylül 1985 önlemlerini almadan önce yıllık enflasyon oranı yaklaşık olarak % 24 binlerde seyrediyordu. Yine de fiyat istikrarı hedefine (ekonomik istikrar önlemlerinin sonucundan çok) fiyatların "dolarizasyonu"yla ulaşılmış oldu: "Fiyatların çoğu gerçekte döviz kuruna endekslendiğinden ötürü ikincisinin istikrarı neredeyse aynı anda birincisinin istikrarını sağladı".[3]

Bir borç indirim planı görüşüldü. Bu plana göre resmi bağışçılar, Bolivya'nın ticari borçlarını, ticari bankalardan büyük bir indirimle "geri satın alması"nı finanse edeceklerdi. Borçların geri satın alınması IMF programının kabul edilmesi şartıyla mümkün olacaktı.

Ekonomik ve Toplumsal Etkiler

İstikrar paketi istihdam düzeyinde ve gerçek ücretlerde önemli bir düşüşe neden oldu. Ardından, ücret gelirlerinin azalması kayıt dışı kent sektöründe ve kırsal ekonomide olumsuz sonuçlar yarattı. Satın alma gücü düzeyinin düşmesi ticaretin liberalizasyonuyla (ve ucuz gıda ithalatının ülkeye akın etmesiyle) birleşerek, büyük ölçüde iç pazara dayanan kırsal ekonominin çökmesine neden oldu. Benzer bir şekilde, gümrük tarifelerinin kaldırılması ulusal imalat sanayinin yerine ithalatın geçmesine yol açtı. Ticari ithalat çoğunlukla yerli üretim aleyhine gelişti.

Gelir düzeyleri ve devlet harcamaları zaten 1980'lerin ilk yarısındaki Siles-Zuazo hükümeti sırasında çarpıcı bir biçimde düşmüştü. Ancak 1985 ekonomik reformlarının ani olumsuz etkisiyle, gerçek devlet harcamaları (özellikle sağlık ve eğitim alanlarında) % 15 daha azaltıldı.[4] Modern sektörde ücretler (resmi verilere göre) yalnızca % 20 düştüğü halde istihdam edilen insan sayısı olağanüstü düşük düzeydeydi. Modern sektör istihdamının genellikle işten atmalar aracılığıyla düşürülmesi ile birlikte gelirlerdeki düşüş aslında % 20'nin üzerine çıkmıştı.

Programlanmış Ekonomik Durgunluk

1985 yılında başlatılan IMF programı, yasadışı koka ekonomisi ve kentsel hizmet sektörleri dışında ulusal ekonominin tüm sektörlerinde (madencilik, sanayi ve tarım) durgunluğa yol açtı. Bu durum Fujimori yönetimindeki Peru'yla karşılaştırılabilir (Bkz. 10. Bölüm).

(Büyük ölçüde devletin madencilik konsorsiyumu COMIBOL ve özel olarak işletilen az miktarda madenden oluşan) Madencilik sektöründeki durgunluk, "kar etmeyen madenler"in kapatılmasından (ve işçilerin işten atılmasından) ve uluslararası kalay pazarının çökmesinden kaynaklanıyordu. Ticari olarak kötüye gidiş ekonomik reformların etkisini daha da ağırlaştırdı.

İşten çıkarılan maden işçilerinin tazminatları, işçiler tarafından koka üretilen bölgelerdeki toprakların satın alınmasına yatırıldı; böylece hem sermaye hem de emek koka ekonomisine yönlendirilmiş oldu. Yeni Ekonomik Politika, COMIBOL'dan atılan işçilere başka hiçbir alternatif istihdam olanağı sunmamıştı.

İmalat sektörü (esas olarak iç pazara yönelikti) ithalatın liberalizasyonu sonucunda kısmen çökmüştü (örneğin, tekstil ve tarımsal sanayide). İç satın alma gücündeki düşüş ve kaçakçılık faaliyetlerinin artışı da küçük ölçekli imalatçıların iflasa sürüklenmesinde önemli bir rol oynadı.

Kırsal Ekonomi Üzerindeki Etkiler

Bolivya tarımı üç farklı alt sektörden oluşuyor:

a) And vadilerinde ve Altiplano'da (yüksek düzlükler) yoğunlaşmış olan küçük ölçekli tarım (parceleros) ve köylü toplulukları (comunidades campesinas) ile karakterize edilen kırsal ekonomi (economia compesina). Kırsal ekonomi 1950'lerdeki Tarım Reformu'nun ve büyük toprak sahiplerinin arazilerinin

(haciendas) parçalanmasının ürünüdür. Peru'da olduğu gibi, dağlık yerlerdeki kırsal ekonomiyi vahim düzeyde yoksulluk oranı (kırsal nüfusun % 97'si "yoksul" ve % 48 ila 77'si de "vahim düzeyde yoksul" (pobreza critica) olarak sınıflandırılıyor)[5] niteler.

b) Ticari çiftçiliğin bir alt sektörü büyük ölçüde ihracat pazarına yöneliktir ve özellikle yeni (ova) tarımsal yerleşim (llanos orientales) bölgelerindeki (örneğin, Santa Cruz bölgesi) orta ve büyük ölçekli plantasyonlardan oluşur.

c) Hem işleyerek koka hamuru yapmak ve ihraç etmek için hem de iç pazardaki "geleneksel" satış için yapılan koka üretimi.

Yeni Ekonomik Politika kırsal ekonominin zayıflamasına yol açtı. Yerel tahıl pazarları, gıda yardımı ile Arjantin ve Brezilya'dan yapılan, kaçakçılık da dahil olmak üzere, ülkeye akan ucuz gıda ithalatından (örneğin, buğday) etkilendi. Ülkeye olan bu akış yerel gıda ürünlerinin gerçek fiyatlarını düşürdü. Tarımsal ürünlerin gerçek toptan fiyatları 1985 yılında yeni ekonomik politikanın kabul edilmesini izleyen üç yıl içerisinde % 25.9 düştü.

Tarla çıkış fiyatlarındaki (gerçek) düşüşe, perakende ve toptan satış fiyatları arasında oluşan kar miktarının artışı da eşlik etti. Artı-değerin büyük kısmına tüccarlar ve aracılar tarafından, doğrudan tarım ürünü üretenler aleyhine el konuluyordu. Nakliye maliyetlerindeki çarpıcı artış da köylülüğün gelirlerini azaltmakta ve ürünün tarla çıkış fiyatıyla toptan fiyatı arasındaki mesafeyi artırmakta büyük bir etken oldu. [6]

IMF destekli 1985 programı -çoğunlukla ticari tarımın yapıldığı ovalara yerleşmiş olan soya fasulyesi üretimi dışında ihracata dönük peşin parayla satılan ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmadı. Peru'da olduğu gibi geleneksel ihracat ürünlerinden yasadışı koka ekonomisine doğru bir geçiş oldu.

Kirli Paranın Aklanması

Ticari bankalar da dahil olmak üzere ulusal ekonomik seçkinler yasadışı uyuşturucu ticaretine bağlandı. Hükümetin para ve döviz kuru politikası koka dolarlarının aklanmasında ticari bankacılığın rolüne arka çıktı.

Döviz piyasasının Hollanda borsa sistemi (bolsin) aracılığıyla serbest bırakılmasına, narko-dolarların ulusal bankacılık sisteminde aklanmasını yasallaştıran önlemler eşlik etti. Dövizli işlemlerin gizli tutulmasına (el secrecto bancario) başlandı, bankalara dolar yatırılması ve sermayenin ülkeye, yerel bankacılık sistemine geri dönmesi özendirildi. Anormal derecede yüksek faiz oranları (LIBOR'un % 5 üstünde) "sıcak para mevduatları"nın Bolivya'nın ticari bankalarına çekilmesine yol açtı.

Bu mevduatlar aynı zamanda Bolivyalı aracıların payına düşen uyuşturucu ticareti gelirlerini de kapsıyordu. Banka gizliliği ("soru sorulmaz"), paranın ülke içine ve dışına serbestçe hareket etmesine izin veren kambiyo rejimindeki reformlar, Bolivya ticari bankacılık sektörüne narko-dolarların yatırılmasını teşvik eden yüksek faiz oranlarıyla birleşti.

Bankacılık sistemindeki reformlar gerçek üretken yatırımlarda önemli bir düşüşe yol açtı. 1986 yılından 1988 yılına kadar borç faizi oranları (ABD Doları olarak) yıllık % 20 ile 25 arasındaydı ve tarımla imalata verilen krediler dondurulmuştu.[7]

Koka Üretiminin "Kökünün Kazınması"

Makro-ekonomik çerçeve, uyuşturucu ekonomisini ve kara para aklanmasını doğrudan desteklerken hükümet aynı zamanda, koka üretimini engellemek için, ABD Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi'nin (DEA) desteğiyle hazırlanmış bir yasayı kabul etti. Hükümet, onların emirlerine uyarak, konuyla ilgili yasada (Ley del regmen de la coca) koka üretilen yerlerde gezici teftiş birimleri (UMOPAR, Unidad Movil de Patrullaje Rural) kur-

muştu. Bu birimler kurulur kurulmaz çoğunlukla (genellikle geleneksel üretim bölgelerindeki) küçük koka üreticilerine karşı acımasız eylemlere karıştılar. Etkinliklerinin uyuşturucu ticareti ve koka hamuru ticaretini ve ihracatını yapan çok sayıda güçlü çıkar çevresine çok az etkisi oldu. Bir rapora göre UMOPAR'ın uyuşturucu mafyası tarafından kontrol edildiği varsayılıyordu.[8]

Uyuşturucu Devleti (Narko-devlet)

Garcia Meza'nın diktatörlüğü sırasında (1980-1982) Bolivya hükümetinin üst düzey memurları koka ekonomisini "korumuştu". Zaten bu hükümet uluslararası çevrelerde "kokain hükümeti" olarak adlandırılıyordu.[9] Parlamenter demokrasinin restorasyonuna rağmen devletin yapısı değiştirilmemişti. Önemli mali ve sanayi çıkar çevreleri, koka gelirlerinin modern ekonomideki yatırımları finanse etmesini de kapsayacak şekilde koka ticaretiyle dolaysız ilişkilerini sürdürmeye devam ettiler.

1970'lerin ortasından beri, üst gelir grupları pazarına yönelen kentsel hizmetler sektörü çoğunlukla uyuşturucu ekonomisince finanse ediliyordu. Narko-dolarların yerli sermaye oluşumunda kullanılması konut yapımının, alışveriş merkezlerinin, turizm ve eğlence altyapısının, vb. gelişmesine neden olmuştu. Bu süreç IMF destekli programın sonucunda daha da güçlendi.

1985 yılında yeni ekonomik politikanın benimsenmesiyle birlikte iktidardaki MNR partisi popülist tutumunu terk etti ve gücünü eski diktatör General Hugo Banzer'in Milliyetçi Demokratik Eylem Partisi (ADN) ile birleştirerek siyasal safını değiştirdi. (Bu, MNR tarihsel olarak örgütlü emeğin desteğine yaslandığından siyasi bir dönüşü temsil ediyordu).

Banzer'in 1970'lerin ortasından beri yasadışı koka ticaretinin kilit adamlarından biri olduğu söyleniyordu ve ADN'nin parlamento grubu üyelerinin, ordunun kıdemli subaylarıyla bir-

likte, uyuşturucu mafyasıyla bağlantıları olduğu yolunda sağlam kanıtlar vardı.[10]

MNR-ADN "Demokrasi Paktı" MNR hükümetinin, emek pazarının kuralsızlaştırılması ve işçi hareketinin bastırılmasını da içeren, Yeni Ekonomik Politika ile ilgili yasal düzenlemelerin birçok bileşenini tamamlamasını sağladı.

1989 yılında MIR'in (Devrimci Sol) adayı Paz Zamora'nın başkanlık görevine gelmesiyle birlikte ADN koalisyon hükümetindeki yerini korudu. Paz Zamora 1989 başkanlık seçiminde Hugo Banzer ve MNR adayı Gonzalo Sanchez de Losada'nın ardından ikinci gelmişti. Paz, General Hugo Banzer'le yapılan bir siyasi anlaşma bağlamında 1989 yılında başkanlık görevine getirildi. Paz Zamora başkanlık koltuğuna otururken General Banzer ve ADN kabinedeki kilit bakanlıkları ele geçirdi.

ADN-MIR koalisyon hükümeti, 1985 yılında MNR iktidarında Yeni Ekonomik Politika ile başlatılan makro-ekonomik politikaları sürdürdü. ADN ve onun lideri Hugo Banzer, demokratik olarak seçilen iki sivil hükümette de yerini koruyarak, siyasal süreklilik kadar hükümet politikasıyla, yasadışı koka ticareti yapan çıkar çevreleri arasındaki bağlantının sürekliliğini de sağlamıştı.

Notlar

1 Daha fazla ayrıntı için bakınız, Antonio Morales, The Cost of the Bolivian Stabilisation Programme, document de trabajo, no: 01/89, Universidad Catolica Boliviana, 1989, s.4.
2 Paz Estenssoro'nun MNR hükümetinin maliye bakanı ve Bolivya'nın ekonomik paketinin mimarı Gonzalo Sanchez de Lozada ile röportaj, Caretas, No: 1094, Lima, 5 Şubat 1990, s.87 (çeviri bizim).
3 Morales, a.g.y., s.6.
4 Morales, a.g.y., s.9a.
5 Bkz, Morales, a.g.y., s.6. Ayrıca bkz, Juan Antonio Morales, Impacto de los ajustes estracturales en la agricultura campesina boliviana, mimeo, Universidad Catolica Bolivana, 1989, La Paz.
6 Bkz. Morales, The Costs of the Bolivan Stabilisation Programme, s.24a-25a.
7 Borç alma oranı % 12 ve 16, borç verme ve borç alma arasında % 6.8'den 14.0'e dek genişleyen oranlarla birlikte. Daha fazla ayrıntı için Bkz. Morales, The Costs of the Bolivan Stabilisation Programme, s.14, Tablo 7.
8 Önemli siyasi ve toplumsal şahsiyetlerin uyuşturucu ticaretine bulaşmasıyla ilgili ayrıntılar için bakınız Amalia Barron, "Todos implicados en el narcotrafico", Cambio 16, Madrid, 8 Ağustos 1988.
9 Bakınız Henry Oporto Castro, "Bolivia: El complejo coca-cocaina", Garcia Sayan (editör), "Coca, cocaina y narcotrafico" içinde, Comision Andina de Juristas, Lima, 1989, s.177.
10 Bkz. G.Lora, "Politica y burguesia narcotrficante", Mi Kiosco, La Paz, 1988.

BEŞİNCİ KISIM

ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ VE BALKANLAR

12.
BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN "ÜÇÜNCÜ DÜNYALILAŞTIRILMASI"

Rusya Federasyonu'nda Makro-Ekonomik Reform
I. Evre: Ocak 1992 Şok Tedavisi

"Rusya'da bir savaş sonrası durumu yaşıyoruz..." Ama savaş sonrasının yeniden inşası yok. "Komünizm" ve "Şeytanın İmparatorluğu" yenilgiye uğratıldı ancak soğuk savaş, resmi olarak sona ermiş olsa da hâlâ doruğuna ulaşmadı: Rus ekonomisinin merkezi askeri-sanayi kompleks ve "G-7 bizim yüksek teknolojili sanayimizi parçalamak istiyor... IMF'nin ekonomik programının hedefi bizi zayıflatmak" ve rakip bir kapitalist gücün gelişmesini engellemek.[1]

Ocak 1992'de başlatılan IMF usulü "şok tedavisi" "ulusal kapitalizm"e -yani, bir Rus girişimciler sınıfının sahip olduğu ve denetlediği ve bu sınıfın diğer büyük kapitalist ülkelerde olduğu gibi devletin ekonomik ve toplumsal politikalarıyla desteklendiği bir ulusal kapitalist ekonomi- geçişi baştan engelledi.

Batı için düşman "sosyalizm" değil, kapitalizmdi. Kutup ayısı nasıl evcilleştirilip boyunduruk altına alınacaktı, doğal yetenekleri, bilimi, teknolojisi nasıl ele geçirilecekti, insan sermayesi nasıl satın alınacak, fikri mülkiyet hakları nasıl kazanılacaktı? "Eğer Batı bizi ucuz emekle yüksek teknoloji ihraç eden bir limana dönüştürebileceğini ve bilim adamlarımıza ayda 40 ABD Doları ödeyebileceğini düşünüyorsa fena halde yanılıyor; halk isyan eder..."[2]

"Ekonomik ilaç", Rusya'nın tüccarlarının ve iş mafyasının çıkarlarına sınırlı ölçüde yardım ederken, ulusal ekonomiyi yıkarak ve devlet işletmelerini iflasa sürükleyerek hastayı öldürüyordu. Reformlar piyasa güçlerinin temkinli bir şekilde manipülasyonuyla, ekonomide faaliyet sürdüren sektörlerin hangilerinin hayatta kalacağını seçmişti. Resmi rakamlar reformların ilk yılında sanayi üretiminin % 27 azaldığını gösteriyordu, 1992 yılında Rus ekonomisinin gerçek düşüşü, bazı ekonomistler tarafından % 50 olarak tahmin ediliyordu.[3]

IMF-Yeltsin reformları "Üçüncü Dünyalılaşmanın" bir aracını oluşturdu; bunlar Latin Amerika ve Aşağı-Sahra Afrikası'ndaki borçlu ülkelere dayatılan yapısal uyum programının tam bir kopyasıydı. Harvard iktisatçılarından olan ve Rus hükümetine danışmanlık yapan Jeffrey Sachs, 1985 yılında MNR hükümetinin ekonomik danışmanıyken Bolivya'ya uyguladığı (Bkz. 11.Bölüm) "makro-ekonomik operasyon"un aynısını Rusya'da da uyguladı. Demokrasi adına kabul edilen IMF-Dünya Bankası programı halkın büyük kesimi için tutarlı bir yoksullaşma programıydı. Program (teoride) ekonomiyi "istikrara kavuşturmak" için tasarlanmıştı ama "enflasyonla mücadele programı"nın doğrudan bir sonucu olarak tüketici fiyatları 1992 yılında yüz kattan daha fazla arttı (% 9900).[4] "Üçüncü Dünya"daki "istikrar programları" gibi enflasyonist süreç çoğunlukla yerel fiyatların "dolarizasyonu" ve ulusal para birimi-

nin çökmesiyle ortaya çıkıyordu. "Fiyatların serbest bırakılması programı" da (IMF'nin niyetlendiği gibi) Sovyet sisteminde varolan göreli fiyatların çarpık yapısını ortadan kaldıramıyordu.

Ekmeğin fiyatı 13-18 kopekten (Aralık 1991, reformlardan önce) Ekim 1992'de 20 rublenin üzerine (yüz kattan daha fazla) çıktı, ülke içinde üretilen bir televizyonun fiyatı 800 rubleden 85.000 rubleye yükseldi. Ücretlerse, tersine yaklaşık olarak on kat arttı -yani, gerçek gelirler % 80'den daha çok düşmüş ve ömür boyu tasarruf edilmiş olan milyarlarca ruble yok olup gitmişti. Sıradan Ruslar çok daha keskin konuşuyorlardı: "Hükümet paramızı çalıyor."[5] Bir IMF yetkilisine göre "likidite fazlasının emilmesi" şarttı, çünkü "satın alma gücü çok yüksekti",[6] hükümet "azami sıçramayı" tercih ediyordu, bu yüzden de hane halkının elindeki paralar "reform programının başında" ortadan kaldırılmalıydı.[7] Bir Dünya Bankası danışmanına göre bu tasarruflar "gerçek değildi, yalnızca bir yanılsamaydı, çünkü [Sovyet rejiminde] onların [halkın] hiçbir şey satın almasına izin verilmiyordu".[8] Rus Bilim Akademisi'nden bir iktisatçı olayları biraz daha farklı görüyordu:

"Komünist sistemde bizim yaşama standardımız hiçbir zaman yüksek değildi. Ancak herkesin işi vardı ve insanın temel ihtiyaçları ve temel toplumsal hizmetler, Batı standartlarına göre ikinci sınıf olsa da bedavaydı ve kullanılabilirdi. Fakat şimdi Rusya'nın toplumsal koşulları Üçüncü Dünya'dakilere benzedi."[9]

Ortalama maaşlar aylık 10 ABD Dolarının altındaydı (1992-93), en düşük ücret (1992) 3 ABD Doları civarındaydı, bir üniversite profesörü 8 ABD Doları kazanıyordu, bir büro işçisi 7 ABD Doları, bir kent kliniğindeki kalifiye hemşire 6 ABD Doları kazanıyordu.[10] Birçok tüketim malının fiyatının dünya piya-

sası düzeyine yükselmesiyle birlikte ruble üzerinden ödenen bu aylıklar yiyecek almaya ancak yetecek duruma geldi. Bir palto 60 ABD Dolarına alınabiliyordu; bu 9 aylık ücrete tekabül ediyordu.[11]

Makro-ekonomik politikanın sonucunda ortaya çıkan yaşam standardındaki çöküşün Rusya tarihinde bir benzeri yoktu: "İkinci Dünya Savaşı'nda daha çok yemek yiyebiliyorduk."

IMF-Dünya Bankası'nın ilkelerine göre toplumsal programlar kendilerini finanse edecek hale gelmeliydi: Okullar, hastaneler ve anaokullarına (sporda, kültürde ve sanattaki devlet destekli programlardan söz etmeye gerek bile yok) kullananlardan ücret alarak kendi gelir kaynaklarını yaratmaları talimatı verildi.[12] Hastanelerdeki ameliyat bedeli ancak "nouveaux riches"in* ödeyebileceği kadar yüksek, iki ile altı aylık maaşa denkti. Yalnızca hastaneler değil, tiyatrolar ve müzeler de iflasa sürüklendi. Meşhur Taganka Tiyatrosu 1992 yılında dağıldı, birçok küçük tiyatro artık oyuncularına para ödeyemez hale geldi. Reformlar refah devletinin çöküşüne yol açtı. Sovyet sisteminin sağlıktaki, eğitimdeki, kültürdeki ve sanattaki (batılı meslektaşlarının çok takdir ettiği) başarıları yok olup gitti.[13]

Yine de ancien regime'le süreklilik sürdürüldü. Liberal demokrasi maskesi altında totaliter devlet hasar görmeden kaldı: Stalinizm'le "serbest" piyasanın titiz bir harmanı. Gün geçtikçe Yeltsin ve yakın dostları neoliberalizmin ateşli partizanları haline gelmişti. Bir totaliter dogma diğeriyle yer değiştirmişti; toplumsal gerçeklik çarpıtıldı, gerçek gelirlere ilişkin resmi istatistikler tahrif edildi. IMF 1992 yılının sonunda, ekonomik reform programının başlangıcından bu yana yaşam standardının "yükseldiğini" iddia etti.[14] Rusya Ekonomi Bakanlığı "ücretle-

(*) Yeni zenginler, züppeler. (Ç.-n.)

rin fiyatlardan daha hızlı arttığını" ileri sürdü.[15] 1992 yılında IMF'nin teknik desteğiyle hesaplanan tüketici fiyatları endeksi fiyatlarda 15.6 katlık bir artışı (% 1.660) gösteriyordu.[16] "Ancak halk aptal değildir, biz onlara [hükümete] gerçekten inanmıyoruz; biliyoruz ki fiyatlar yüz kat arttı".[17]

Perestroyka'nın Mirası

Perestroyka döneminde devlet denetimindeki fiyatlarla satın almak ve serbest piyasada yeniden satmak yolsuzluk ve rüşvetle birleştiğinde servet yaratmanın temel kaynakları tamamlanıyordu. Eski bürokratlar ve parti üyeleri tarafından yapılan bu "gölge alışverişler" Mihail Gorbaçov yönetimi tarafından 1988 Mayısında çıkartılan Kooperatifler Kanunu'yla yasal hale getirildi. Bu kanun, devlet işletmeleri sistemiyle yan yana işleyecek olan özel ticari girişimlerin ve anonim şirketlerin kurulmasına izin veriyordu. Birçok örnekte bu "kooperatifler" devlet işletmelerinin yöneticileri tarafından özel iş olarak kuruluyordu. Devlet işletmelerinin yöneticileri devlet işletmelerinin ürettiği ürünleri (resmi fiyatlardan) kendilerinin özel olarak kurdukları "kooperatifler"e (yani, kendilerine) satacaklar ve ardından da çok yüksek bir kârla yeniden serbest piyasada satacaklardı. 1989 yılında "kooperatifler"in kendi ticari bankalarını kurmalarına ve dış ticaret işlemleri yapmalarına izin verildi. 1987-89 işletme reformları, bir ikili fiyat sistemi oluşturarak, iyi niyetli kapitalist girişimciliği teşvik etmekten çok kişisel zenginleşmeyi, rüşvetçiliği ve sahte bir "pazar burjuvazisi"nin gelişimini destekledi.

Pazar Burjuvazisinin Gelişimi

Eski Sovyetler Birliği'nde "ilkel birikimin sırrı" "hızlı para" ilkesine dayanıyordu: Devletten ve bir fiyattan çal ve bir diğerinden sat. Brejnev döneminin komünist nomenklaturasının bir dalı olan Rusya'nın yeni "biznesmany"sinin doğumu "aparatçik

kapitalizmi"nin gelişiminde yatar. "Adem elmayı ısırdı ve ilk günah 'sosyalizm'in üzerine düştü".[19]

Şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, IMF programı "Demokratlar"ın koşulsuz siyasi desteğini almıştı -yani IMF reformları bu yeni tüccar sınıfın sınırlı çıkarlarını destekledi. Yeltsin hükümeti bu "cebi dolarla dolmuş seçkinler"in çıkarlarını açıkça destekledi. Fiyatların serbest bırakılması ve rublenin çöküşü, IMF'nin rehberliğinde halkın küçük bir kesiminin zenginleşmesini arttırdı. Dolar bankalararası para piyasasından idare edildi, aynı zamanda eski Sovyetler Birliği'nin sokak köşelerinde de serbestçe satılıyordu. Reformlar rublenin artık güvenilir bir "saklama değeri"ne sahip olamayacağı anlamına geliyordu, yani ulusal para biriminin batışı daha hızlandırıldı çünkü sıradan vatandaşlar kendi kişisel tasarruflarını dolar olarak tutmayı tercih ettiler: "İnsanlar, hangi fiyattan olursa olsun dolar almak istiyorlar."[20]

Toplumsal İlişkilerin Bozulması

Soğuk Savaş fiziksel yıkımın olmadığı bir savaştı. En dayanılmaz noktasına vardığında makro-ekonomik politikanın araçları yenik bir ulusun ekonomisini parçalamakta belirleyici bir rol üstlendi. Reformlar, Batı'nın iddia ettiği gibi piyasa kapitalizmini ve Batı tarzı toplumsal demokrasiyi inşa etmeyi değil, eski bir düşmanı etkisiz hale getirmeyi ve Rusya'nın büyük bir kapitalist güç olarak gelişmesini engellemeyi hedefliyordu. Ekonomik önlemlerin sivil toplumun parçalanmasına ve temel toplumsal ilişkilerin bozulmasına yol açacak düzeyde olması da ayrı bir önem taşımaktadır: Reformlarla ekonomik faaliyet suça bulaşmış, devlet mülkiyeti yağmalanmış, kirli para aklanması ve sermaye göçü desteklenmiştir. Ardından, özelleştirme programı da (devlet işletmelerinin açık arttırmayla satılması) önemli oranda devlet mülkiyetinin örgütlü suç gruplarına devredilmesi

anlamına gelmiştir. Örgütlü suç grupları devlet aygıtına sızmış ve güçlü bir lobi oluşturarak Yeltsin'in makro-ekonomik reformlarını açıkça desteklemiştir. Kısa süre önce yapılan belirlemelere göre, 1993 yılıyla birlikte Rusya'daki ticari bankaların yarısı yerel mafyaların denetiminde ve yine Moskova'nın merkezindeki ticari gayrimenkullerin yarısı örgütlü suç grupları tarafından ele geçirilmişti.[21]

Rusya Ekonomisinin Yağmalanması

Rublenin ani düşüşü Rusya'nın doğal kaynaklarının yağmalanmasını kolaylaştırdı; petrol, demir dışındaki madenler ve stratejik hammaddeler Rus tüccarlar tarafından devlet işletmelerinden rubleyle alınabiliyor ve Avrupa Topluluğu'ndan gelen tüccarlara on katı fiyata nakit döviz karşılığı satılabiliyordu. Örneğin, ham petrolün tonu 1992 yılında 5.200 Rubleye (17 ABD Doları) alınıyor, rüşvetçi bir memura para yedirilerek ihracat izni elde ediliyor ve petrol dünya pazarında tonu 150 ABD Dolarından satılıyordu.[22] Bu işin kârı denizaşırı bankaların hesabına yatırılıyor ya da lüks tüketim malına (ithalata) aktarılıyordu. Yurtdışına para kaçırma ve para aklama, resmen yasadışı olmasına rağmen döviz piyasasının kuralsızlaştırılmasıyla ve bankacılık sistemindeki reformlarla kolaylaştırılıyordu. IMF reformlarının ilk dönemindeki (1992) sermaye kaçışının aylık 1 milyar dolar civarında seyrettiği tahmin ediliyor.[23] Siyasal kurumların ünlü üyelerinin denizaşırı ülkelere büyük miktarlarda para aktardığına ilişkin kanıtlar var.

Rusya Kapitalizminin Temellerinin Oyulması

Küresel bir ekonomik kriz döneminde "kapitalist Rusya"nın uluslararası iş bölümünde oynayacağı rol ne olacak? Bunalımdaki bir dünya pazarında Rusya sanayisinin akıbeti ne olacak? Avrupa ve Kuzey Amerika'da fabrikaların kapanmasıyla birlik-

te dünya pazarında "Rusya'ya açılacak bir yer var mı"? IMF rehberliğindeki makro-ekonomik politikalar Rusya'nın dünya ekonomisiyle ilişkisini biçimlendirmektedir. Reformlar, lüks arabalar, dayanıklı tüketim malları ve işlenmiş gıda gibi tüketim mallarının küçük bir ayrıcalıklı piyasa için serbestçe ithalini özendirirken, içinde petrol, stratejik madenler ve gıda ürünlerinin olduğu temel malların serbest ve kuralsız ihracını desteklemeye eğilimlidir, ancak yerli sanayi için ne bir koruma vardır ne de yerli hammaddelerin işlenmesi ya da sanayi sektörünün ıslah edilmesi için bir önlem alınmaktadır. Teçhizat alımı için verilen krediler dondurulurken, girdi fiyatlarının (petrol, enerji, ve nakliye) kuralsızlaştırılması Rusya'nın sanayisini iflasa sürüklemektedir.

Üstelik, yaşam standartlarındaki düşüş sanayi ve tarımda geriye doğru büyüyen bir etki yapıyor yani, yoksullaşmadaki çarpıcı artışın iç piyasanın büyümesine yararı oluyor. Sovyet sisteminde (kendisini uzun kuyruklarla gösteren) "bir kıtlık ekonomisi"nden, ironik bir şekilde, tüketici talebinin halkın ancak yiyecek satın alabileceği ölçüde daraltıldığı bir ekonomiye geçilmiştir.

Nüfusun küçük bir kesiminin zenginleşmesi çelişkili bir biçimde, lüks tüketim mallarına dönük dinamik bir pazarı teşvik ediyor, Moskova'nın ünlü Kuznetski bölgesinde dolar bürolarının önünde uzun kuyruklar oluşuyordu. "Nouveaux riches" yerli malları hor görüyordu: Mercedes Benz, BMW, Paris "haute coutre"u tercih ediliyordu, Amerika Birleşik Devletleri'nden 345 ABD Dolarına (ortalama bir işçinin dört yıllık geliri) ithal edilen, kristal şişeli iyi kalite "Rus votkası"ndan söz etmeye bile gerek yok. Üst gelir gruplarının bu "talep dinamiği" bu yüzden çoğunlukla Rusya'nın temel kaynaklarının yağmalanmasından elde edilen gelirlerle ithal edilen lüks tüketim mallarına yönelmişti.

Devlet Mülklerinin "İyi bir Fiyata" Kapatılması

Yeni ticaret seçkinlerinin payına düşen muazzam kârlar aynı zamanda "iyi bir fiyattan" devlet mülklerinin satın alınmasıyla ya da hükümetin özelleştirme planına göre o işletmenin yöneticilerine ve işçilerine satılanların onlardan alınmasıyla yeniden değerleniyordu. Devlet mülklerinin kağıt üzerindeki (yürürlükteki ruble üzerinden fiyat biçilen) değeri yapay olarak düşük tutulduğundan (ve ruble çok ucuz olduğundan), devletin varlıkları hemen hemen hiçbir şey verilmeden edinilebiliyordu.[24] Yüksek teknolojili bir füze üretim tesisi 1 milyon ABD Dolarına satın alınabilirdi. Moskova'nın merkezindeki bir otel Paris'teki bir apartman dairesinden daha ucuza satın alınabiliyordu. 1992 yılının Ekim ayında Moskova şehir meclisi çok sayıda apartman dairesini açık artırmaya çıkarttı; teklifler üç rubleden başlamak zorundaydı.

Eski nomenklatura, yeni ticaret seçkinleri ve yerel mafyalar paranın tek sahibiyken (ve tek mülk edinme konumunda olanlarken) ne bir beceriye ne de Rusya'nın sanayisini yönetecek bir öngörüye sahiptiler. Onların Rusya ekonomisinin yeniden inşasında güçlü ve belirleyici bir rol oynayacaklarını kimse tahmin edemezdi. Birçok Üçüncü Dünya ülkesinde olduğu gibi bu "komprador" seçkinler büyük ölçüde yabancı sermayeyle olan ilişkileri aracılığıyla zenginleştiler.

Üstelik ekonomik reformlar ulusal üreticilerin (ister devlet isterse özel olsun) yerinden edilmesini ve yabancı sermayenin ortak girişimler aracılığıyla ulusal ekonominin birçok sektörünü teslim almasını destekliyordu. Örneğin, Amerika'nın tütün devleri Marlboro ve Philip Morris devletin iç pazara çıkardığı üretim mallarının denetimini çoktan ele geçirmişti; British Airways, Aeroflot'la yaptığı ortak girişimle Rusya Havayolları'nın iç seferlerini düzenleme hakkını kazanmıştı.

Rusya ekonomisinin en kârlı sektörleri ortak girişimler tara-

fından ele geçirilirken hafif sanayinin önemli sektörleri kapatıldı ve bunların yerini ithalat aldı. Yabancı sermaye yine de bekle ve gör yaklaşımını benimsedi. Politik durum belirsiz ve riskler büyüktü: "Toprak mülkiyeti ve kârların sağlam bir para birimiyle ülkeden çıkışı konusunda güvencelerimiz olmalı".[25] Birçok yabancı işletme, "arka kapıdan" küçük yatırımlarla girmeyi tercih etti. Yüksek nitelikli ucuz emeği ve fabrika arazisi üzerindeki denetimi güvence altına almak için bu, daha çok ortak girişimler ya da yerli işletmelerin çok düşük ücretlerle satın alınması yoluyla yapıldı.

Rusya'nın Yüksek Teknolojiye Dayalı Ekonomisinin Zayıflatılması

Yüksek teknolojinin olduğu alanlarda ihracat süreci gelişti. Bu çok kârlı bir işti: Diğerlerinin yanısıra Lockheed Füze ve Uzay Şirketi, Boeing ve Rockwell International gözlerini uzay ve uçak sanayilerine diktiler. Amerikalı ve Avrupalı yüksek teknoloji şirketleri (savunma müteahhitleri de dahil olmak üzere) en iyi Rus bilim adamlarının, bir kısmını sayacak olursak fiber optik, bilgisayar tasarımı, uydu teknolojisi, nükleer fizik gibi alanlardaki hizmetlerini ayda ortalama 100 doların altına satın alabiliyorlardı (Silikon Vadisi'nde ücretlerin en çok ellide biri). Eski Sovyetler Birliği'nde oldukça büyük bir "ucuz insan sermayesi" rezervini temsil eden 1.5 milyon bilim adamı ve mühendis vardı.[26]

Makro-ekonomik politikalar Batılı yüksek teknolojili firmaların ve askeri müteahhitlerin çıkarlarını destekliyordu çünkü bunlar eski Sovyet uzay sanayisini ve yüksek teknolojiye dayalı sanayileri zayıflatıyor ve Rusya'nın kendi adına davranan bir kapitalist güç olarak dünya piyasasında rekabet etmesini önlüyordu. Yetenek ve bilimsel teknikler satın alınabilirdi, üretim tesislerine el konulabilir ya da kapatılabilirdi.

Askeri sanayi kompleksinin büyük bir kısmı Savunma Ba-

kanlığı'nın yetki alanı içindeydi. Yardım adı altında, NATO ve Batılı savunma bakanlarıyla görüşülerek yürütülen birçok "dönüşüm programı", sivil bölümü de dahil olmak üzere bu kompleksi parçalamayı ve Rusya'nın dünya pazarında potansiyel bir rakip olmasını engellemeyi amaçlıyordu. Dönüşüm projeleri, Batı sermayesinin Rusya'nın bilgi tabanını (fikri mülkiyet haklarını) ve bilim adamları, mühendisler ve araştırma kurumları da dahil olmak üzere insan sermayesini ele geçirmesini ya da denetim altına almasını kolaylaştırırken, Rusya'nın askeri, uzay bilimleri ve yüksek teknoloji alanlarındaki üretken yeteneklerini fiziksel olarak dağıtmaya niyetlenmişti. Örneğin, AT&T Bell Laboratories bir ortak girişimle Moskova'daki Genel Fizik Kurumu'nun tüm araştırma laboratuvarını ele geçirmişti. McDonnell Douglas, Mekanik Araştırmalar Kurumu'yla benzer bir anlaşma imzalamıştı.[27]

Tek bir dönüşüm formülüyle askeri donanım ve sanayi varlıkları metal artığına "dönüştürüldü" ve dünya piyasasında satıldı. Bu satışların gelirleri Savunma Bakanlığı'na bağlı bir fona yatırılarak sermaye mallarının ithalatında, borç servisi yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde ya da özelleştirme programlarına yatırım yapılmasında kullanıldı.

Rusya'nın Bankacılık Sisteminin Ele Geçirilmesi

1992 reformlarından ve birçok devlet bankasının ani çöküşünden sonra eski Sovyetler Birliği'nde 500'ü Moskova'da olmak üzere 2.000 ticari banka pıtırak gibi ortaya çıktı. Sanayinin çökmesiyle birlikte yalnızca en güçlü bankalar ve uluslararası bankalarla bağı olanlar ayakta kalacaktı. Bu durum yabancı ticari bankaların ve yabancı ortaklı bankaların Rusya'nın bankacılık sistemine sızmasına yardım etti.

Rublenin Etki Alanının Daraltılması

IMF programı aynı zamanda rublenin etki alanını ortadan kal-

dırma ve eski cumhuriyetlerle ticareti el altından zayıflatma niyetindeydi. İkincisi, daha baştan itibaren eski cumhuriyetlerin kendi para birimlerini ve merkez bankalarını IMF'nin verdiği teknik yardımla kurmalarını teşvik ederek sağlandı. Bu süreç "ekonomik balkanizasyon"u getirdi: Rublenin etki alanının ani çöküşüyle birlikte ortaya yerel kodamanların ve bürokratların dar çıkarlarına hizmet eden bölgesel ekonomik güçler çıktı.

Rusya ve Ukrayna arasında şiddetli mali ve ticari tartışmalar gelişti. Dünyada ticaret serbestleşirken, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun içinde malların ve insanların hareketini engelleyen yeni "iç sınırlar" oluşturuldu.[28]

II. Evre: IMF Reformları Çıkmaza Giriyor

Başbakan Yegor Gaydar yönetiminde uygulanan IMF destekli reformlar 1992'nin sonunda bir açmaza girdi. Mecliste olduğu kadar Merkez Bankası'nda da bir muhalefet ortaya çıktı. IMF, hükümetin, mali açığın kapatılması hedefine ulaşmak istiyorsa sanayi tesislerinin % 40'ını kapatmak zorunda olduğunu söyledi. Merkez Bankası başkanı Geraşenko, Yurttaşlar Birliği Partisi'nden Arkadiy Volskiy'in desteğiyle, IMF'nin öğüdünün aksine devlet işletmelerine verilen kredileri arttırma kararı aldı; aynı zamanda sağlık, eğitim ve yaşlıların emeklilik maaşlarındaki harcamalarda büyük kesintilere gitti. Yurttaşlar Birliği "alternatif bir programı" 1992 Eylül'ünde açıkladı. Sonradan, Aralık 1992'deki meclis krizi sırasında Yegor Gaydar başbakanlık görevinden alınmasına rağmen Yurttaşlar Birliği'nin programı hiç uygulanmadı.

IMF yine de 1992 yılının sonunda, Gaydar'ın görevinden alınmasından önce merkezci Yurttaşlar Birliği'nin "daha az ortodoks" olan yaklaşımının uygulanması olasılığını kabul etmişti. IMF'nin Moskova'daki temsilcisi; "IMF Gaydar'la evlenmedi, o da benzer bir yaklaşıma sahip ama biz onun halefiyle çalı-

şacağız" diyordu.

1993 yılının başında hükümetle meclisin ilişkisi açık bir karşı karşıya gelişe doğru ilerledi. Hükümetin bütçesi ve para politikası üzerindeki yasama denetimi IMF programının "düzgün bir şekilde işletilmesini" engellemeye yaradı. Meclis devlet işletmelerinin özelleştirilmesini yavaşlatan bir yasa çıkarttı, yabancı bankalara kısıtlamalar koydu ve hükümetin sübvansiyonları ve toplumsal harcamaları IMF'nin dayattığı şekilde kısma hakkını engelledi.[29]

Reformlara karşı muhalefet daha çok yönetici siyasal seçkinlerin içinden, ılımlı merkez klikten (içinde Yeltsin'in eski çalışma arkadaşları da vardı) çıktı. Yurttaşlar Birliği (içinde Arkadiy Volskiy'in başını çektiği sanayiciler birliği de vardı) meclisteki bir azınlığı oluşturmasına rağmen, merkezi devlete güçlü bir rol veren ulusal kapitalizmin gelişimini destekledi. Yeltsin'e muhalefetin meclisteki esas siyasi temsilcileri (örneğin, Aleksander Rutskoy ve Ruslan Hasbulatov) bu yüzden "sıkı komünistler" olarak nitelendirilemezler.

Hükümet yasamanın üstünden tamamen atlayıp geçemiyordu. Meclisin iki bölümünün de çalışması 21 Eylül 1993'te bir başkanlık kararnamesiyle askıya alındı.

Meclisin "Yönetim" Adına Feshedilmesi

İki gün sonra, 23 Eylül günü IMF Yönetim Kurulu üyesi Michel Camdessus, Rusya'nın, büyük oranda parlamenter tecavüzler sonucu "taahhütlerini yerine getirememiş olmasından" ötürü IMF'nin Sistematik Dönüşüm Programı adı altında yaptığı 3 milyar dolarlık yardımın ikinci bölümünün gelmeyeceğini ima etti. (Sistematik Dönüşüm Anlaşması yardımı, borçlu Üçüncü Dünya ülkeleriyle görüşülen yapısal uyum yardımlarına benzer bir yardımdı. Bkz. 2. Bölüm)

Başkan Clinton Nisan 1993'teki Vancouver Zirvesi'nde Ba-

tı "yardımı"nın "demokratik reform"un başarılmasına bağlı olduğunu belirtmişti. IMF ve Batılı kreditörlerin ortaya koyduğu şartlarsa ancak meclisin her ikisinin de askıya alınmasıyla karşılanabiliyordu (birçok borçlu Üçüncü Dünya ülkesi için sıradışı olmayan bir uygulama). Beyaz Ev'e seçme askerler ve topçu birlikleriyle saldırılması, bu yüzden büyük ölçüde, Moskova ve diğer bölgelerdeki nomenklatura saflarındaki siyasal muhalefeti etkisiz hale getirmek ve IMF tarzı reformlara muhalefet eden bireyleri kaçırma niyetiyle yapılmıştı.

G7, Başkan Yeltsin'in meclisi feshedeı kararnamesini resmen yayınlanmadan önce onaylamış ve Moskova'daki elçilikleri önceden bilgilendirilmişlerdi. 21 Eylül'deki başkanlık kararnamesini hemen, ekonomik reformun hızını arttıracak ve Rus hükümetinin Mayıs ayında imzaladığı IMF bağış anlaşmasındaki şartları karşılamasını sağlayacak bir kararnameler dalgası izledi. Krediler azaltıldı, faiz oranları yükseltildi, özelleştirmelerin ve ticari liberalizasyonun hızını arttıracak önlemler alındı. Maliye Bakanı Boris Fiyodorov, meclis denetiminden kurtulmanın rahatlığıyla, "hangi bütçeyi istersek onu getirebiliriz" diyordu.[30]

Başkan Yeltsin'in genelgesinin zamanı iyi seçilmişti: Yeltsin'in maliye bakanı Boris Fiyodorov G7 maliye bakanlarının 25 Eylül'deki toplantısına rapor sunacaktı, dışişleri bakanı Andrey Kozirev Washington'da Başkan Clinton'la buluşuyordu, IMF-Dünya Bankası'nın yıllık toplantısı 28 Eylül'de Washington'da başlayacaktı ve 1 Ekim tarihi, IMF'nin stand-by yardımına karar vermesi için son tarih olarak kararlaştırılmıştı, bu karar, kredi veren ticari bankaların (Deutsche Bank başkanlığında) Londra Kulübü'nün 8 Ekim'de Frankfurt'ta yapacakları toplantıyı bağlayacaktı. Ve 12 Ekim'de Başkan Yeltsin, borç ferahlaması ve "yardımı" karşılığında dört Kuril adasının geleceği üzerine görüşmeleri başlatacağı Japonya seyahatine çıkacaktı.

Tablo 12.1: Rusya Parlamento Saldırısı, Makro-Ekonomik Bir Kronoloji Eylül-Ekim 1993

13 Eylül	Başkan Yeltsin Yegor Gaydar'ı hükümete geri çağırıyor.
20 Eylül	G7 Elçilikleri'ne meclisin askıya alınması konusunda danışılıyor.
21 Eylül	Boris Yeltsin meclisi feshediyor ve anayasayı yürürlükten kaldırıyor.
22 Eylül	G7 Boris Yeltsin'e destek mesajı yolluyor.
23 Eylül	IMF Yönetim Kurulu üyesi Michel Camdessus Rusya'nın ekonomik reformlarının doğru yolda olmadığını açıklıyor.
24 Eylül	Askerler ve isyancı polisler Beyaz Ev'i kuşatıyor.
25 Eylül	Maliye bakanı Bay Boris Fiyodorov, G7'nin maliye bakanlarıyla buluşuyor.
28 Eylül	IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık toplantısı Washington'da başlıyor, Boris Fiyodorov Michel Camdessus'la buluşuyor.
1 Ekim	IMF'nin stand-by yardımına karar vermesine ilişkin son tarih.
4 Ekim	Beyaz Ev'e saldırılıyor
4 Ekim	IMF'nin (ekonomist heyetin raporuna dayanarak) borç ödemelerini erteleme kararı vermesi.
5 Ekim	Yeltsin'in parlamento isyanını ezmesine ABD, Avrupa Topluluğu ve Japonya'nın destek vermesi. Moskova ve diğer bölgelerde Yeltsin muhaliflerine dönük kitlesel tasfiyelerin başlaması.
8 Ekim	Londra Kulübü'nün Rusya'nın ticari bankalara olan borcunu yeni bir takvime bağlanmasıyla ilişkili olarak Frankfurt'ta toplanması.
12 Ekim	Boris Yeltsin Tokyo'ya varıyor.
14 Ekim	Ekmek fiyatları 100 rubleden 300 rubleye çıkıyor.

Financial Times, Eylül ve Ekim 1993'ün değişik sayıları.

Meclisin askıya alınmasının ardından G7 ülkeleri "son gelişmelerin Rusya'nın piyasa reformları yolunda kesin bir atak şansı elde etmesinde yardımcı olacağına dair güçlü umutlar beslediklerini" ifade ettiler.[31] Almanya'nın Maliye Bakanı Theo Wagel "Rusya'nın liderleri ekonomik reformların süreceğine açıklık getirmeliler, yoksa uluslararası mali yardımı kaybedecekler" dedi.

Ancak Batı'nın yüreklendirmesine rağmen IMF henüz Rusya'ya "yeşil ışık" yakmaya hazır değildi: Viktor Geraşenko, Merkez Bankası'nın Yurttaşlar Birliği yandaşı başkanı, para politikasını hâlâ resmi kontrolü altında tutuyordu. 1993 Eylül'ünün sonlarında (parlamenter ayaklanmanın kızgın döneminde) Moskova'ya giden bir IMF heyeti Michel Camdessus'a "hükümetin sübvansiyon kesintileri ve krediler üzerindeki denetimle ilgili açıklamış olduğu planların yetersiz olduğunu" söylemişti.[32]

Eylül 1993 ekonomik kararlarının etkisi hemen görüldü; enerji fiyatlarının daha da serbestleştirilmesi ve faiz oranlarının arttırılması Rus sanayisinin birçok sektörünün hızla iflasa sürüklenmesi amacına hizmet etti. Devletin ekmek dağıtım şirketi Roskhlebproduct'ın kuralsızlaştırılmasıyla 1993 Ekim'inin ortasında ekmek fiyatları bir gecede üç dört kat arttı.[33] Şunu vurgulamak gerekir; Rusya halkının bu "ikinci yoksullaşma dalgası", 1992 yılında halkın gerçek alım gücünün tahmini olarak % 86 azalmasının ertesinde meydana geliyordu![34] Tüm sübvansiyonlar devlet bütçesinden çıkartıldığından, tasarruf edilen para (IMF'nin emrettiği gibi) Rusya'nın dış borç servisine aktarılabilecekti.

Maliye Bakanı Boris Fiyodorov'un Eylül 1993 darbesinin ertesinde önerdiği mali sistem reformu Dünya Bankası'nın borçlu Üçüncü Dünya ülkelerine dayattığı formüle benziyordu. Bu reform, Moskova'dan bölgelere vergi geliri akışını keserek

cumhuriyetlere ve yerel hükümetlere "mali özerklik" getiriyor ve merkezi devletin mali kaynaklarını alacaklılara borç ödemesine yöneltiyordu. Bu reformların sonucu, mali çöküş, ekonomik ve siyasi Balkanizasyon ve Batı ile Japon sermayesinin Rusya ekonomisi üzerinde artan denetimiydi.

Boris Yeltsin'e "Batı Yardımı"

1993 yılıyla birlikte Rusya'nın servetine yönelik kitlesel bir yağmalama olan reformlar gerçek kaynakların önemli ölçüde dışa akmasıyla sonuçlandı: 1993 yılında ödeme dengesindeki açık 40 milyar dolar civarındaydı; yaklaşık olarak G7'nin 1993'te Tokyo Zirvesi'nde söz verdiği "yardım" miktarı (43 milyar dolar) kadar. Yine de bu "Batı yardımı"nın çoğu fiktifti; çoğunlukla, Rusya'nın dış borcunu büyütme (1993 yılında 80 milyar dolar kadar) ve Batılı kreditörlerin Rusya ekonomisi üzerindeki etkisini güçlendirme "faydalı" amacına hizmet edecek şekilde, (bağış yapmaktansa) borç verme biçimindeydi.

Rusya kredi kuruluşları tarafından aynen bir Üçüncü Dünya ülkesi gibi ele alınıyordu. 1993 yılında karşılıklı olarak anlaşmaya varılan 43.4 milyar doların 3 milyardan azı gerçekte ödenen meblağdı. Üstelik, Rusya'nın resmi borçlarının ödemesini yeni bir takvime bağlamaya ilişkin Paris Kulübü'yle varılan anlaşma -ilk bakışta "cömert" görünmesine rağmen- gerçekte Moskova'ya "çok az soluklanma zamanı" bırakıyordu.[35] Yalnızca Sovyetler döneminde alınan borçlar yeni bir takvime bağlanacaktı;[36] Yeltsin hükümeti sırasında (ironik bir şekilde büyük ölçüde ekonomik reformların sonucu olarak) alınan büyük borçlar bu görüşmelerin dışına çıkartılmıştı.

İkili anlaşmalara göre, Başkan Clinton, 1993 Vancouver Zirvesi'nde 1.6 milyar dolarlık sınırlı bir yardım önermişti; bunun 970 milyon dolarlık bölümü esas olarak ABD çiftçilerinden yapılacak gıda alımlarına verilecek krediler biçimindeydi

ve 630 milyon dolarlık bölümü ise ABD'den tahıl alımlarındaki gecikmiş ödemelerin ABD Tarım Dairesi'nin "İlerleme için Gıda Programı" uyarınca karşılanmasıydı; böylece Rusya, 480. Madde uyarınca ABD'den gıda yardımı alan Aşağı-Sahra Afrikası ülkeleriyle aynı kefeye konmuş oluyordu. Benzer bir şekilde Japonya'nın Rusya'ya yaptığı iki taraflı "yardım" uyarınca ayrılan fonlar, Rusya'da yatırım yapan "Japon şirketlerin güvencesi" için tahsis edilmişti.[37]

Borç Servisi Kıskacı

Eylül 1993'te meclisteki muhalefetin ortadan kaldırılmasıyla Moskova'nın ticari bankalarla borç ödeme görüşmelerinde izlediği strateji ani bir değişiklik gösterdi. Zamanlama yine kritik bir öneme sahipti. Londra Kulübü'nün 1993 Ekimi'nin başında, Beyaz Ev'e saldırılmasından yalnızca dört gün sonra Frankfurt'ta yapılan toplantısında, Rus görüşme heyeti ne "yazılı" ne de "sözlü" olarak hiçbir ticari borç istemedi. Önerilen anlaşmaya göre borç ödeme tarihi geçici olarak ertelenebilecekti; 38 milyon dolarlık ticari borcun 24 milyonu yeniden takvime bağlanabilecekti. Londra Kulübü'nün tüm koşulları Moskova'nın görüşme heyeti tarafından kabul edildi, tek istisna Rusya'nın "yasama hakkının mutlak dokunulmazlığı"ndan feragati reddetmesiydi. Bu feragat borç servisi yükümlülükleri yerine getirilmediğinde alacaklı bankaların Rusya'nın devlet işletmelerini haczetmelerine ve fiziksel varlıklarına el koymalarına olanak tanıyacaktı. Ticari bankalar için bu madde bir formaliteden ibaretti; Rus ekonomisinin çökmesiyle birlikte ödemeler dengesindeki bir krizde, Paris Kulübü'nün borç servisi yükümlülüklerine uygun olarak Rusya "teknik bir moratoryum"a -yani, fiili bir sözünü yerine getirememe durumuna- itiliyordu.

Yabancı kreditörler Rusya'nın döviz rezervlerini (ticari Rus bankalarının dolar mevduatlarını olduğu kadar Merkez Banka-

sı'nınkileri de) borç servisine yöneltecek mekanizmaları tasarlamışlardı. Aynı zamanda gözlerini Rusların denizaşırı bankalarda tuttukları döviz mevduatlarına dikmişlerdi.

IMF'nin ekonomik reçetesi yalnızca borç servisi yükümlülüklerini zorlamak üzere planlanmamıştı, aynı zamanda "borcu büyütmek" amacını taşıyordu. Sakatlanmış bir ulusal ekonomiye neden olan reformlar böylelikle dış borca büyük bir bağımlılık yaratıyordu. Ardından, borç ödeyememe hali Moskova'nın alacaklılarıyla olan ilişkisinde yeni bir kritik aşamanın yolunu döşüyordu. İtaatkar ve uysal bir Üçüncü Dünya rejimi imajını taşıyan Rus devleti borçlanmanın ve yapısal uyumun kıskacına yakalanmıştı; devlet harcamaları, devlet fonlarının alacaklıların parasını geri ödemek için serbest bırakılmasından ötürü acımasızca kısılıyordu.

Sivil Toplumun Çöküşü

Kriz derinleştikçe halk giderek yalıtıldı ve savunmasız kaldı. "Demokrasi" biçimsel olarak tesis edilmişti ama yeni siyasi partiler, kitlelerden koparılmıştı ve çoğunlukla tüccar ve bürokratların çıkarlarını dikkate alıyorlardı. Özelleştirme programının istihdam üzerindeki etkisi yıkıcıydı: Sanayi işletmelerin % 50'sinden fazlası 1993 yılında iflasa sürüklenmişti.[38] Üstelik, Urallar ve Sibirya'da askeri-sınai komplekse ait olan ve devlet kredileri ile üretimine bağımlı tüm kentler batma sürecindeydi. 1994 yılında (resmi rakamlara göre) devlet sanayi kuruluşları ve kollektif çiftlikler de dahil olmak üzere 33.000 kadar borçlu işletmenin işçileri ücretlerini düzenli olarak alamamışlardı.[39]

Yönelim yalnızca süreklileşmiş yoksullaşmaya ve kitlesel leşmiş işsizliğe doğru değildi. Rus toplumunun dokusunda, kurumların tahrip olması ve Rusya Federasyonu'nun parçalanması da dahil olmak üzere çok daha derin bir kırılma ortaya çıkıyordu. G7'nin siyasetini yapanlar, fiillerinin sonuçlarını dünya

barışının çıkarları doğrultusunda titizlikle değerlendiriyorlardı. Küresel jeopolitik ve güvenlik riskleri geniş kapsamlıydı; IMF'nin ekonomik paketinin süreklileşmiş biçimde benimsenmesi Rusya ve Batı için felaketi anlatıyordu.

Notlar

1 Rusya Bilimler Akademisi'nden bir iktisatçıyla yapılan röportaj, Moskova, Ekim 1992.
2 A.g.y.
3 Önceki üç yılın ortalamasına göre % 50'lik bir düşüş. Rusya Bilimler Akademisi'ndeki kimi iktisatçılarla yapılan röportajlardan, Moskova, Eylül 1992.
4 Yazarın Aralık 1991-Ekim 1992 döneminde, gıda, ulaşım giyecek ve dayanıklı tüketim malları dahil olmak üzere 27 kadar temel tüketim maddesinin fiyat artışlarına ilişkin yaptığı derlemeden.
5 Hükümetin Rusya meclisine verdiği resmi ifadeye göre ücretler Ocak 1992'den Eylül 1992'ye 11 kat arttı.
6 IMF'nin Yerleşik Heyeti'nin başkanıyla yapılan röportaj, Moskova, Eylül 1992.
7 Bkz, Dünya Bankası, Russian Economic Reform, Crossing the Threshold of Structural Reform, Washington DC, 1992, s.18.
8 Bir Dünya Bankası danışmanıyla yapılan röportajdan, Moskova, Ekim 1992.
9 Rusya Bilimler Akademisi'den bir ekonomistle yapılan röportajdan, Eylül 1992.
10 Moskova'da bir poliklinikte yapılan röportajdan, ekonominin farklı sektörlerinden işçilerle Moskova'da ve Don kıyısındaki Rostov'da yapılan röportajlardan, Eylül-Ekim 1992. Ayrıca bkz. Jean-Jacques Marie, "Ecole et sante en ruines", Le Monde Diplomatique, Haziran 1992, s.13.
11 Fiyat ve ücret düzeyleri Eylül-Ekim 1992'dekini aşıyor. Eylül 1992'nin döviz kuruna göre 300 ruble bir dolara karşılık geliyor.
12 Daha fazla ayrıntı için bkz. Jean Jacques Marie, a.g.y.
13 Rus ekonomik danışmanları IMF'nin ekonomik çerçevesindeki teorik yalanları meydana çıkartmakta başarısızlar. IMF'nin politika paketinin gerçekte nasıl işlediğine dair hiçbir çözümleme yok ve eski Sovyetler Birliği'nin, Aşağı-Sahra Afrikası, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'dakiler dahil olmak üzere diğer ülkelerin siyasl deneyimlere ilişkin çok az bilgisi var.
14 IMF yetkilisiyle röportaj, Moskova, Eylül 1992.
15 Bkz. Delovoi Mir (İş Dünyası), No.34, 6 Eylül 1992, s.14
16 1992'nin ilk dokuz ayı boyunca.
17 Don'daki Rostov'da sıradan Rus vatandaşlarıyla yapılan röportajlardan, Ekim 1992.

18 Bkz. International Monetary Fund, World Bank, Organisation for Economic Cooperation and Development ve European Bank for Reconstruction and Development, A Study of the Soviet Economy, 1.Cilt, Paris, 1991, II.Kısım, 2.Bölüm.

19 "Adem elmayı ısırdı ve böylece günah insan soyunun üzerine düştü" açıklaması, Karl Marx "İlkel Birikim Üzerine", Kapital (1.Cilt) içinde.

20 Bkz. "Rouble Plunges to New Low", Moscow Times, 2 Ekim 1992, s.1.

21 Bkz. Paul Klebnikov, "Stalin's Heirs", Forbes, 27 Eylül 1993, s.124- 134.

22 Hükümetin 1992 yılında kayıtlı ham petrol ihracatının iki katı ihracat ruhsatı verdiği söyleniyor.

23 Washington destekli Uluslararası Bankacılık Enstitüsü'nün tahminlerine göre.

24 1.000 dolarlık devlet mülkü (işletmenin kağıt üzerindeki değerine göre) satın alındığında 300.000 dolar değerinde gerçek varlık elde edildiği tahmin ediliyor.

25 Batılı bir ticari bankanın yöneticisiyle yapılan röportaj, Moskova, Ekim 1992.

26 Bkz. Tim Beardsley, "Selling to Survive", Scientific American, Şubat 1993, s.94-100.

27 A.g.y..

28 Dünya Bankası'ndan alınan teknik yardımla Rusya Federasyonu için ithalata tektip bir gümrük tarifesi tasarlandı.

29 Merkez Bankası meclisin yetkisi altındaydı. Eylül 1993'ün başında Merkez Bankası'nın hem hükümete hem de meclise bağlı olacağı konusunda bir anlaşmaya varıldı.

30 Financial Times'tan alındı, 23 Eylül 1993, s.1.

31 A.g.y., s.1.

32 Financial Times'a göre, 5 Ekim 1993.

33 Bkz. Leyla Boulton, "Russia's Breadwinners and Losers", Financial Times, 13 Ekim 1993, s.3.

34 Chris Doyle, The Distributional Consequences of Russia's Transition", Discussion Paper no.389, Centre for Economic Policy Research, Londra, 1993. Bu tahmin yazarın Aralık 1991-Ekim 1992 döneminde temel tüketim malları üzerine fiyat hareketlerine ilişkin değerlendirmesiyle tutarlı. Büyük oranda manipüle edilen resmi istatistikler 1991 yılının ortasından bu yana satın alma gücünde % 56'lık bir düşüş olduğunu teslim ediyor.

35 Yeniden yapılanma için uygun miktarla ilgili olarak Ocak 1991'den önce alınan resmi borç 17 milyar dolardı. 2 milyar doları 1993 yılında ödenecekti,

15 milyar dolar ise beş yıllık süre tanındıktan sonra 10 yıl içinde ödenmek üzere yeniden takvime bağlandı.

36 Yalnızca son tarihi (Ocak 1991) geçen borç yeniden takvime bağlanacaktı, 2 milyar dolar 1993 yılı içinde Paris Kulübü'ne ödenecekti.

37 Bkz. Wall Street Journal, New York, 12 Ekim 1993, s.A17. Yine Bkz. Allan Saunderson, "Legal Wrangle Holds Up Russian Debt Deal", The European, 14-17 Ekim 1993, s.38.

38 Dünya Bankası hükümete büyük işletmeleri "parçalamasını" yani onları daha küçük işletmelere bölmesini tavsiye etti.

39 Bkz. Financial Times, 1 Ağustos 1994, s.1.

13.
BÖLÜM

ESKİ YUGOSLAVYA'NIN PARÇALANMASI, BOSNA-HERSEK'İN YENİDEN SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ

"Barış Uğraşı" ve Makro-Ekonomik Politika

Batı kamuoyu yanıltılıyor: Eski Yugoslavya'nın kötü durumu "saldırgan bir milliyetçiliğin", kökleri tarihte olan, ortadan kaldırılması olanaksız etnik ve dinsel gerilimlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak sunuluyor.[1] "Balkanlar'ın iktidar oyunu" ilgi merkezi oluyor; dünya medyası siyasal kişiliklerin çatışmasına önem veriyor: "Tudjman ve Miloseviç Bosna-Hersek'i parçalıyorlar".[2] Kasım 1995'teki Dayton Hava Üssü Anlaşması'yla sonuçlanan batının arabuluculuğu, "serbest piyasa" kisvesiyle yeni egemen devletlerin kurulmasına neden olurken, sınırlı bir şekilde Bosna- Hersek'te "barışın tesisi"nin aracı olarak betimlendi.

Sayısız diplomatik girişimlerin kronolojisi canlı bir şekilde resmedildi, Birleşmiş Milletler'in kesin gündemi olan "barışı korumak" ve insani yardım tüm dünyaya televizyon ekranlarından yayıldı. Bu süreçte iç savaşın ekonomik ve toplumsal nedenleri dikkatle gizlendi. Almanya ve ABD'nin stratejik çıkarlarından

söz edilmedi, iç savaşı önceleyen ve ortadan kaldırılması güç olan ekonomik kriz uzun süreden beri unutulmuştu. Dünya medyasının gözünde Batılı güçler 24 milyon nüfuslu bir ulusun yoksullaşması ve yıkımı konusunda hiçbir sorumluluk taşımıyordu.

Ancak Yugoslavya Federasyonu'nun parçalanmasının, Belgrad hükümetine yabancı kreditörler tarafından dayatılan makro-ekonomik yeniden yapılanma programıyla doğrudan bir ilişkisi bulunuyor. 1980'den bu yana farklı aşamaları kabul edilen bu program, sanayi sektörünün dağılmasına ve refah devletinin parçalara ayrılmasına yol açarak ulusal ekonominin çöküşünün başlatıcısı oldu.

Toplumsal ve etnik bölünmelerden beslenen ayrılıkçı eğilimlerin, Yugoslav halkının amansız yoksullaşması sırasında hız kazandığı kesin. 1980 yılında Mareşal Tito'nun ölümünden kısa bir süre önce başlatılan makro-ekonomik reformun ilk aşaması "ekonomik ve siyasi hasar yarattı... Daha yavaş büyüme, dış borçların birikmesi ve özellikle devalüasyon kadar bunların ödenmesinin maliyeti de ortalama bir Yugoslavın yaşam standardında bir düşüşe yol açtı... Ekonomik kriz siyasi istikrarı tehdit ediyordu... Aynı zamanda etnik gerilimleri yavaş yavaş kaynatarak ciddileştirmeye başladı".[3] Resmi ve ticari alacaklılarla borçların yeniden yapılandırılmasına ilişkin anlaşmaların imzalanmasına eşlik eden bu reformlar, Belgrad ve cumhuriyetlerin hükümetleri ile özerk bölgeler arasında siyasi ayrılıklar yaratarak federal devletin zayıflamasına hizmet etti. "Programı başaracağı sanılan Başbakan Milka Planinç, IMF'ye indirim oranlarında hızlı bir artış ve Reaganomics'in cephaneliğindeki önlemlerin daha çoğunu uygulama sözü vermişti..."[4]

Makro-Ekonomik Reform Stratejik Çıkarları Destekliyor

Ekonomik ve "stratejik yeniden yapılanma" hedefleri uyuşma içerisinde yürütüldü. İlki ikincisini güçlendirdi. Washington'un

bu açıdan müdahalesi, 1984 yılında, "Birleşik Devletler'in Yugoslavya Politikası" başlıklı, "HASSAS GİZLİLİK" etiketli bir ABD Ulusal Güvenlik Karar Yönergesi (NSDD 133) ile resmileştirildi.[5] Bu belgenin sansürlenmiş bir versiyonu 1990 yılında sınıflandırma dışı bırakıldı, bu büyük ölçüde, daha önce Doğu Avrupa ile ilgili olarak 1982 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Karar Yönergesi'yle (NSSD 54) uyuşuyordu. İkinci belgedeki hedefler, Doğu Avrupa ülkelerini piyasa merkezli bir ekonomiye yeniden entegre ederken "komünist hükümetleri ve partileri yıkmak için 'sessiz bir devrim'in gelişmesine yardımcı olmak için yaygınlaştırılmış çabaların harcanmasını" içeriyordu.[6]

Belgrad'ın siyasal tarafsızlığına, Avrupa Topluluğu ve ABD ile kapsamlı ticari ilişkilerine rağmen Reagan ve Bush yönetimleri Yugoslavya'nın "piyasa sosyalizmi"ni parçalamak niyetinde yine de ısrarlıydılar. Washington'un stratejik amacı Balkanlar'ı "serbest piyasa" sisteminin yörüngesine katmaktı.

1983 yılında, IMF'nin desteğiyle ikinci bir istikrar paketi uygulandı, paket büyük bir enflasyonla sonuçlandı. İthalatın serbest bırakılmasının etkisiyle birleşen kredilerin dondurulması, yatırımların şimdiye dek eşi görülmemiş bir biçimde çöküşüne yol açtı. 1966-1979 döneminde sınai üretimin büyüme hızı yıllık ortalama 7.1'di. 1980 yılında makro-ekonomik reformun başlangıç aşamasını izleyen sınai büyüme, 1980-1987 döneminde birden % 2.8'e düştü, 1987-1988'de sıfıra vurdu ve 1990 yılında 10.6'ydı.[7]

1986 yılında Branko Milukiç Başbakan oldu. Başarısız bir "durgunlukla mücadele politikası" girişiminden sonra, Maliye Bakanı Oskar Kovak'ın yönetiminde çok daha ortodoks bir yaklaşım başlatıldı.[8] 1988 yılında "Mayıs Enflasyonla Mücadele Programı" diye adlandırılan program harekete geçirildi. Bu program gerçekte enflasyonist süreci azaltmaktan çok azdırdı: "Voyvodina ve Montenegro'daki Ekim ayaklanmasından sonra

[1988] her şey çöpe atıldı. Slobodan Miloseviç YCLCC başkanlık oturumunda faiz oranlarının ekonomiyi aşındırdığını söyledi. Tam bir kaos ortamında ücretler kuralsızlaştırıldı."[9] Bay Mikuliç birkaç ay sonra istifa etti.

Ekonomik reform önlemleri doruk noktasına Ante Markoviç'in ABD yanlısı hükümeti sırasında ulaştı. Başbakan Markoviç "gerçekte sistemi kuralsızlaştırmayı başlatırken aynı eski, fabrikatörleri destekleme "pozitif politikası" vaatlerini sürdürdü. Yıllardır biriken enflasyonist basınçlar, düzenlemenin bağlarından kurtulduktan sonra bir hiperenflasyon dalgasına yol açtı..."[10] Enflasyon kasıtlı olarak azdırıldı. Fiyat ayarlamalarının kaldırılması ve devalüasyonlarla kamçılanan tüketici fiyat endeksi 1989 yılında % 2.700 arttı.

Federal başbakan 1989 sonbaharında, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının hemen öncesinde Başkan George Bush'la buluşmak üzere Washington'a gitti. Başbakana yeniden devalüe edilmiş bir para birimini, ücretlerin dondurulmasını, devlet harcamalarının kısılmasını ve özyönetim altındaki toplumsal mülkiyetli işletmelerin yürürlükten kaldırılmasını içeren ekonomik reformların hızla ilerlemesinin karşılığında, bir "ekonomik yardım paketi" sözü verildi.[11] Başbakanın ziyaretinin zemini çoktan hazırlanmıştı, Belgrad nomenklaturası batılı danışmanların yardımıyla gerekli reformların çoğunu (yabancı yatırım yasasının büyük ölçüde yenilenmesi de dahil olmak üzere) yoluna koymuştu.

IMF'yle Anlaşma

Ekonomik paket Ocak 1990'da IMF'nin Stand-by Anlaşması (SBA) ve Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Kredisi (SAL II) ile başlatıldı. Federal gelirleri borç servislerine yönlendirilecek bütçe kesintileri, Belgrad'ın cumhuriyet hükümetlerine ve özerk bölgelere aktarılacak ödemeleri ertelemesine ve böylelikle siyasal balkanizasyon ve ayrılıkçılık sürecinin tetiklenmesine

yol açtı. Sırp hükümeti Markoviç'in kemer sıkma programını, 650 bin Sırp işçisini federal hükümete karşı bir protesto yürüyüşüne katarak açıktan reddetti.[12] Sendikal hareket bu mücadelede birleşti: "İşçi direnişi etnik sınırları aştı, Sırplar, Hırvatlar, Bosnalılar ve Slovenyalılar (...) işçi kardeşleriyle omuz omuza harekete geçti (...)"[13]

IMF'yle imzalanan anlaşma, harcamalarda GSYH'nın % 5'ine denk bir kesintiyi gerektiriyordu. Maaşlar zaten enflasyonla aşınmışken, IMF ücretlerin 1989 Kasım ortası düzeyinde dondurulmasını emretmişti. Dinar fiyatı Alman Markına sabitlenmesine rağmen fiyatlar durmaksızın yükselmeye devam etti. Gerçek ücretler 1990 yılının ilk altı ayında % 41 oranında azalmıştı.[14] 1990 yılında enflasyon % 70'i aşıyordu.[15] 1991 yılının Ocak ayında dinar % 30 oranında yeniden devalüe edildi ve fiyat artışlarında yeni bir tura yol açtı. Enflasyon 1991 yılında % 140 düzeyinde seyrediyordu, 1992 ve 1993 yıllarında sırasıyla % 937'ye ve % 1134'e fırladı.[16]

Ocak 1990 ekonomik paketi dinarın tam olarak konvertibl hale gelmesini, faiz oranlarının serbest bırakılmasını ve ithalat kotalarının daha fazla indirilmesini kapsıyordu. Kreditörler para politikasını denetimleri altına almıştı, IMF ile imzalanan anlaşma federal hükümetin kendi Merkez Bankası'ndan (Yugoslavya Ulusal Bankası) kredi kullanmasını engelliyordu. Bu şart bütçe yapma sürecini hemen hemen felç ediyor ve federal devletin kendi ekonomik ve toplumsal programlarını finanse etme yeteneğini baltalıyordu. Dahası, banka reformlarıyla ticari kredilerin kuralsızlaştırılması toplumsal mülkiyetli işletmelerin yatırımlarının daha da zayıflamasına yol açtı.

Cumhuriyetlere yapılan tüm transferlerin dondurulması bir "fiili ayrılıkçılık" durumu yaratmıştı. IMF anlaşmasında içerilen bu şartların yerine getirilmesi Paris ve Londra Kulüpleri'yle anlaşmaya varılan borçların yeniden takvime bağlanması düzen-

lemelerinin de bir bölümünü oluşturuyordu. IMF'nin neden olduğu bütçe krizi federal mali yapının çökmesine yol açtı. Bu durum, 1991 Haziran'ında Hırvatistan ve Slovenya resmen ayrıldıklarını ilan etmeden önce bir anlamda bir oldu bitti etkisi yaptı. Avrupa Topluluğu'nun Belgrad'a yaptığı siyasi baskıların Almanya'nın Balkanları kendi jeopolitik yörüngesine çekme çabalarıyla birleşmesi ayrılık sürecini daha da teşvik etti. On yıllık "yapısal uyum"un sonucunda federasyonun dağılmasının ekonomik ve toplumsal koşulları zaten iyice hazırlanmıştı.

1989 İşletme Reformları

Başbakan Ante Markoviç yönetiminin kabul ettiği 1989 işletme reformları sanayi sektörünü iflasa yöneltmekte merkezi bir rol oynadı. 1990 yılında GSYH'nın yıllık büyüme oranı % -7.5'e düşmüştü.[17] 1991 yılında GSYH bir % 15 daha düşerken, sanayi çıktısı da % 21 oranında azaldı.[18] Belgrad'ın alacaklılarının talep ettiği yeniden yapılandırma programı toplumsal mülkiyetli işletmeler sistemini yürürlükten kaldırmayı amaçlıyordu. 1989 İşletme Yasası "Birleşik Emeğin Temel Örgütlenmeleri"ni yürürlükten kaldırmayı gerektiriyordu. Sözü edilen, İşçi Konseyi'nin esas karar alma organını oluşturduğu, özyönetimin olduğu toplumsal mülkiyetli üretim birimleriydi. 1989 İşletme Yasası Birleşik Emeğin Temel Örgütlenmelerinin özel kapitalist işletmelere dönüşmesini, İşçi Konseyi'nin yerini de işletmenin sahibinin ve işletmeye kredi verenlerin denetiminde olan sözde bir "Toplumsal Yönetim Kurulu"na bırakmasını gerektiriyordu.[19] "Amaç, Yugoslav ekonomisini büyük bir özelleştirmeye tabi tutmak ve kamu sektörünü parçalamaktı. Bu programı kim yürütecekti? Komünist Parti bürokrasisi, özellikle de onun asker ve aydın bölmesi özel olarak yoklandı ve Yugoslavya'nın işgücüne verilen toplumsal korumaların toptan kaldırılmasına karşılık siyasi ve ekonomik destek önerildi..."[20]

Yasal Çerçevenin Restorasyonu

Yasamayı destekleyecek bir dizi parça Batılı hukukçuların ve danışmanların yardımıyla apar topar yasalara yerleştirildi. 1989'un Mali İşlemler Yasası Yugoslavya'nın sanayi sektörünün çökertilmesinde çok önemli bir rol oynayacak, sözde "borcunu ödemeyen" işletmelerin iflasını ya da tasfiyesini yönlendirecek "tarafsız" ve sözde "şeffaf tetik mekanizması"nı oluşturacaktı. Bununla ilişkili olarak Zorunlu Ödeme, İflas ve Tasfiye Yasası adlı bir yasa "alacaklıların haklarını" koruyacaktı. Bu yasa alacaklıların borçlu işletmelerin varlıklarına el koyabilecekleri ve/veya tasfiye edebilecekleri bir iflas prosedürünü başlatabilmelerine olanak verecekti.[21]

Daha önceki 1988 Yabancı Yatırımlar Yasası yabancı sermayenin yalnızca sanayiye değil, aynı zamanda bankacılık, sigorta ve hizmetler sektörüne hiçbir kısıtlama olmaksızın girebilmesine olanak tanıyordu. Bu yasanın kabulünden önce yabancı yatırımlar toplumsal mülkiyetli işletmelerle yapılacak ortak girişimlerle sınırlanmıştı.[22] Ardından, 1989 Toplumsal Sermayenin Dolaşımı ve Yönetimi Yasası ve 1990 Toplumsal Sermaye Yasası, toplumsal mülkiyetli işletmelerin, yabancı sermayeye satılması da dahil olmak üzere yağmalanmasına izin veriyordu. Toplumsal Sermaye Yasası aynı zamanda, özelleştirilmeden önce işletmeye "değer biçme" yetkisine sahip olan "Yeniden Yapılandırma ve Sermayenin Yapısını Değiştirme Kurumları"nın oluşturulmasını sağlıyordu. Varlıklara değer biçilmesi, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi yerel para birimiyle ifade edilen "kağıt üzerinde" kayıtlı değere dayanıyordu. Bu kağıt üzerindeki değer aşırı derecede düşük olmaya eğilimliydi, böylece toplumsal mülkiyetli varlıkların satışının en düşük fiyattan olması garanti altına alınıyordu. Slovenya ve Hırvatistan 1990 yılında kendi özelleştirme yasa taslaklarını çoktan hazırlamışlardı.[23]

Yine 1989 ve 1990 yıllarında, yasamanın farklı bölmelerinde, toplumsal mülkiyetli "Ortak Bankalar"ın tasfiyesini başlatmak amacıyla hazırlanmış olan yeni bir Bankacılık Yasası çıkarıldı. Ülkedeki bankaların yarısından çoğu parçalandı; vurgu "bağımsız, kâr yönelimli kurumlar"ın oluşturulmasına yapılıyordu.[24] 1990'a gelindiğinde Yugoslavya Ulusal Bankası, sekiz cumhuriyetin ve özerk bölgelerin ulusal bankaları ile ticari bankalardan oluşan "üçlü bankacılık sistemi" Dünya Bankası'nın rehberliğinde bütünüyle parçalanmıştı. 1990 yılında bir Dünya Bankası Mali Sektör Uyum Kredisi konusunda görüşmeler yapılıyordu. Bu kredi 1991 yılında Belgrad hükümeti tarafından yürürlüğe konulacaktı.

1990 Haziran'ında yeniden yapılandırılmış olan bankaları "yeniden özelleştirme" ve yeniden yapılandırma yetkisi ile bir Federal Sigorta ve Banka Rehabilitasyon Kurumu oluşturuldu.[25] Bu işlem beş yıl içerisinde gerçekleştirilecekti. Komisyoncu şirketler, yatırım yönetimi şirketleri ve sigorta şirketlerini kapsayan banka dışı mali aracıların gelişmesi de teşvik edilecekti.

İflas Programı

Sınai işletmeler dikkatle sınıflandırılmıştı. IMF-Dünya Bankası destekli reformlarla sanayi sektörüne verilen krediler iflas sürecini hızlandırmak amacıyla donduruldu. 1989 Mali İşlemler Yasası'ndaki hükümlerle sözde "çıkış mekanizmaları" oluşturulmuştu.[26] Yasa, bir işletmenin birbirini izleyen 30 gün boyunca ya da 45 günlük bir sürenin 30 gününde borcunu ödeyememişse izleyen 15 gün içerisinde alacaklılarıyla bir uzlaşmaya varmak üzere toplantı düzenlemesini şart koşuyordu. Bu mekanizma, (ulusal ve yabancı bankalar da dahil olmak üzere) alacaklıların verdikleri krediyi ödeme sıkıntısı çeken işletme üzerinde rutin bir denetim ayrıcalığına dönüştürmelerine izin veriyordu. Yasaya göre hükümet müdahale etmeye yetkili değildi. Uzlaşmaya

varılamadığı durumda, işçilerin işten çıkarılma tazminatlarını normal olarak alamadıkları bir iflas prosedürü başlatılıyordu.[27]

1989 yılında resmi kaynaklara göre 248 şirket iflasa ya da tasfiyeye sürüklendi ve 89.400 işçi işten atıldı.[28] 1990 yılının ilk dokuz ayında, IMF programının kabul edilmesinin ertesinde, 889 işletme daha toplam 525.000 işçisiyle birlikte iflas prosedürüne tabi tutuldu.[29] Diğer bir deyişle, iki yıldan kısa bir süre içinde "tetik mekanizması" (Mali İşlemler Yasası adı altında) 600.000'den fazla işçinin işten atılmasına (sanayideki toplam işgücü 2.7 milyon civarındaydı) yol açmıştı. İflas eden şirketler ve işten atılmalar en çok Sırbistan, Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'da yoğunlaşmıştı.[30]

Birçok toplumsal mülkiyetli işletme iflastan ücretleri ödemeyerek kaçmaya çalıştı. 1990 yılının ilk aylarında sanayideki işgücünün % 20'sini oluşturan yarım milyon işçi, alacaklıların Finans Kurumları Yasası'nda öngörülen "uzlaşma" prosedüründeki taleplerinin karşılanması uğruna ücretlerini alamadılar. Sanayi işletmelerinin iflasıyla birlikte gerçek ücretler serbest düşüşe geçmiş, toplumsal programlar çökmüştü. İşsizlik, halkta toplumsal çöküntü ve umutsuzluk atmosferi yaratarak kol geziyordu. "Bay Markoviç sonunda programlanan özelleştirmelere başladığında, her biri kendi ulusal rönesansını tasavvur eden cumhuriyetçi oligarşiler, gerçek bir Yugoslav piyasasıyla hiperenflasyon arasında bir seçim yapmak yerine, ekonomik felaketin gerçek nedenlerini gizleyecek bir savaşı yeğlediler."[31]

IMF destekli Ocak 1990 paketi, elektrik, petrol rafinerisi, makina, mühendislik ve kimya dallarındaki büyük işletmelerin çoğunun iflasını hızlandırırken, açık biçimde işletme kayıplarının artmasına neden oldu. Dahası, 1990 yılının Ocak ayında ticaret rejiminin kuralsızlaştırılmasıyla birlikte ortaya çıkan ithal malı akışı yerli üretimin istikrarsızlaşmasına katkıda bulundu. Bu ithal malları IMF paketiyle verilen borç parayla (yani, IMF,

Dünya Bankası ve iki taraflı borç verenlerin ekonomik reformları desteklemek için verdikleri değişik "acil krediler"den") finanse ediliyordu. Çok kârlı ithalat işleri Yugoslavya'nın dış borçlarının artışını hızlandırırken, faiz oranlarındaki ani yükselişler ve ulusal işletmelere dayatılan yüksek girdi fiyatları, yerli üreticilerin kendi ulusal pazarlarından çıkartılmasını ve dışlanmasını kolaylaştırdı.

Dahası, borç verenlerin stratejisi, Doğu Avrupa'da olduğu gibi, ya büyük sanayi işletmelerini istikrarsızlaştırmak ya da onları "verimlilik artışı" ve "rekabeti canlandırmak" düşüncesiyle küçük birimlere ayırmaktı. "Parçalama Reformu" adı verilen bu süreç, bütünleşmiş bir sistem olan kamu taşımacılığını veya karayolu taşımacılığını çok sayıda küçük bireysel mülkiyetli taşıma şirketine bölmekten oluşuyordu. Bunlar "ardıl işletmeler" olarak adlandırılıyordu.[32]

"Fazla İşçilerin Atılması"

Hırvatistan ve Slovenya'nın ayrılmasından (Haziran 1991) önceki aylara hakim olan durum (1989-1990 yıllarının iflas rakamlarının doğruladığı gibi) sanayinin parçalanma sürecinin boyutlarına ve acımasızlığına işaret ediyordu. Yine de rakamlar yalnızca "iflas programı"nın başlangıçtaki durumunu gösteren kısmi bir fotoğraf sunuyor. İflaslar iç savaş boyunca ve ertesinde kesintisiz olarak sürdü. Sanayinin yeniden yapılandırılmasına yönelik benzer programlar Yugoslavya'nın ardılı devletlere de dayatıldı.

Dünya Bankası 1990 Eylül'ünde toplam 7.531 işletmeden 2.435'inin hâlâ "israf yarattığını" tespit ediyordu.[33] Diğer bir deyişle 1.3 milyon kişilik iş gücüne sahip olan bu 2.435 şirket Mali İşlemler Yasası'nun maddelerine göre, iflas prosedürlerinin hemen uygulanmasını gerektiren "müflis" şirketlerden sayılıyordu. Akla 1990 Eylül'ünden önce iflas etmiş şirketlerden

atılan 600.000 işçi getirildiğinde bu rakamlar yaklaşık 1.9 milyon işçinin (toplam 2.7 milyon işçiden) "lüzumsuz" sayıldığını gösteriyor. Enerji, ağır sanayi, maden işleme, ormancılık ve tekstil sektörlerinde yoğunlaşan "müflis" şirketler, (hala istihdam edilen) sanayi işgücünün % 49.7'sini (Eylül 1990 itibariyle) temsil eden ülkenin en büyük sanayi işletmeleriydi.[34]

Finans Kurumları Yasası iflas eden şirketlerin işçilerinin tazminat ödenmeksizin otomatik olarak işten atılmasını sağlarken, özelleştirme programı altına alınan "kârlı" işletmelerdeki işten atmalar 1989 İş Yasası'nın maddeleri uyarınca yapılıyordu. Bu yasa şirketlere "fazla işçileri atma" izni verirken, atılan işçilere tazminat ödenmesini içeren bir madde barındırıyordu. Dünya Bankası, İş Yasası'nın "fazla işçilerin atılması"na ilişkin yasal çerçevesinin aşırı kullanışsız ve maliyetli olduğu görüşünü taşıyordu, yani işletme tarafından tazminat bedellerinin ödenmesi "çok maliyetli"ydi; "mevcut yasayla işlem yapmanın maliyetinden ancak işletme iflasını isterse sakınılabilir"di.[35]

Dünya Bankası İş Yasası'nın kusurlarını düzeltmek amacıyla belediyelerin, cumhuriyetlerin ve federal kuruluşların "işten atılmış işçileri korumak için" bir "toplumsal güvenlik ağı" aracılığıyla ve aynı zamanda emek piyasasındaki "sertlik"lerin kaldırılmasıyla bağlanacağı yeni bir sistemin kurulmasını önermişti. Dünya Bankası işten atılan işçilere istihdam alanı yaratmak için küçük ve orta büyüklükteki özel işletmelerin gelişmesine yardımcı olunmasını da önermekteydi. Bu hedefe ise ancak sıkı para politikası uygulanır ve sanayiye "az kredi" verilirse ulaşılabilirdi.

Siyasi Parçalanma

Açık stratejik çıkarları gözeten kemer sıkma önlemleri Balkanlar'ın "yeniden sömürgeleştirilmesi"nin temelini hazırladı. 1990 yılındaki çok partili seçimde ekonomik politikalar siyasi

tartışmaların merkezindeydi, ayrılıkçı koalisyonlar Hırvatistan'da, Bosna Hersek'te ve Slovenya'da komünistleri kovdu.

Hırvatistan'da Franko Tudjman'ın liderliğindeki sağcı Demokratik Birlik'in 1990 Mayıs'ında kesin bir zafer kazanmasının ardından Hırvatistan ayrılmanın resmi onayını Zagreb'deki muadiliyle günlük iletişim içinde olan Alman Dışişleri Bakanı Bay Hans Dietrich Genscher'den aldı.[36] Almanya yalnızca ayrılığı desteklemiyor, aynı zamanda "uluslararası diplomasi yolunu zorluyor" ve Batılı müttefiklerine Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımaları için baskı yapıyordu.

Bu açıdan Yugoslavya'nın sınırları Hırvatistan'ın (Bosna-Hersek'in sınırları da dahil olmak üzere) faşist Ustasa rejimi altında İtilaf Kuvvetleri'nin bir uydusu olduğu 2. Dünya Savaşı günlerini anımsatıyordu: "Alman yayılmasına, yükselen bir milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı dalgası eşlik etmişti... Almanya tüm Avrupa'da ekonomik hakimiyet kurma peşinde bütün müttefiklerine karşı cömertlik gösteriyordu..."[37] Öte yandan Washington "demokratik gelişmeyi teşvik ederken gevşek bir birlikten yanaydı... [ABD Dışişleri Bakanı] Baker, [Hırvatistan Devlet Başkanı] Franko Tudjman ve [Slovenya Devlet Başkanı] Milan Kuçan'a Amerika Birleşik Devletleri'nin tek yanlı ayrılıkları ne teşvik edeceğini ne de destekleyeceğini bildirdi... Ancak ayrılmak zorundaysalar, onların üzerinde uzlaşılmış bir anlaşmayla ayrılması konusunda ısrar etti"...[38]

Savaş Sonrası Yeniden İnşa

Yeni bağımsızlığını kazanmış cumhuriyetlerin yeniden inşasına dönük beklentiler pek iç açıcı değildi; borç ödeme takviminin yeniden düzenlenmesi barış sürecinin ayrılmaz bir parçasıydı. Eski Yugoslavya yabancı kreditörler tarafından sıkı bir incelemeyle parçalara ayrılmış, dış borçları titizlikle bölünmüş ve cumhuriyetlere paylaştırılmıştı. Cumhuriyetlerin her birinin bo-

ğazına artık ayrı borç ödeme ve yapısal uyum anlaşmalarıyla basılıyordu. Cumhuriyetin lideri alacaklılarla tam bir işbirliği içindeydi: "Eski Yugoslav cumhuriyetlerinin şimdiki tüm liderleri Komünist Parti görevlileriydi ve her biri Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun taleplerini karşılayarak daha iyi yatırım kredileri almak ve önderlik açısından önemli avantajlar elde etmek için çekişiyorlardı... Devlet işletmeleri ve makinaları görevliler tarafından yağmalanıyordu. Fabrika donanımları, nomenklaturanın aile üyelerinin "özel şirketleri"nde ortaya çıkıyordu".[39] Kreditörlerin denetiminde yürütülen özelleştirme programları daha büyük bir ekonomik altüst oluşa ve halkın daha da yoksullaşmasına neden oluyordu. GSYH dört yılda (1990-1993) % 50'den fazla azalmıştı.[40]

Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya Bretton Woods kuruluşlarıyla ayrı borç görüşmelerine başladı. IMF'ye göre, Başbakan Ante Markoviç'in liderliğindeki ayrılıktan önceki Ocak 1990 "şok tedavisi", hedeflerine tam olarak ulaşamamıştı. Diğer bir "istikrar içinde yeniden yapılanma" turu gerekliydi.

1993 yılında IMF ile imzalanan anlaşma uyarınca Zagreb hükümetine mali politikalar ve para politikalarıyla kendi üretken kaynaklarını harekete geçirmesi için izin verilmiyordu. Bunlar yabancı kreditörlerin sıkı denetimi altındaydı. Anlaşmaya göre istenen büyük bütçe kesintileri savaş sonrası yeniden inşa olanağını önceden davranarak engelliyordu. Savaş sonrası yeniden inşa ancak yeni dış borçlar alınarak yürütülebilecekti; bu süreç Hırvatistan'ın dış borçlarını 21. yüzyıla doğru hızla akıtıyordu. Hırvatistan'ın savaşın yıkımına uğramış ekonomisinin yeniden inşasının maliyetinin 23 milyar dolar civarında olduğu tahmin ediliyordu.

1993 IMF programının yükü altında Hırvatistan'ın resmi işsizlik oranı 1991'deki % 15.5'ten 1994'te % 19.1'e yükseldi.[41] Enflasyonla aşınmış olan ücretler çok daha alt düzeylere düştü.

Yeni bir ulusal para birimine, Kuna'ya, 1994 Ekim'inde geçildi. Resmi rakamlara göre toplumsal mülkiyetli işletmelerin % 95'i anonim şirketlere dönüşmüştü.[42] Devlet mülkiyetindeki kamu yararına dönük büyük şirketlerin "parçalanma" aracılığıyla ortadan kaldırılması prosedürleriyle birlikte çok daha katı bir İflas Yasası başlatıldı. Bretton Woods kuruluşlarına yazdığı Niyet Mektubu'nda olduğu gibi Zagreb hükümeti, bankacılık sektörünü EBRD [European Bank Reconstruction and Development -Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası] ve Dünya Bankası'nın yardımıyla tamamen özelleştirecek ve yeniden yapılandıracaktı.

Bununla birlikte Paris ve Londra Kulüpleri'yle yapılan görüşmeler, 1994 yılında Hırvatistan'ın "eski Yugoslavya'nın borcunun ne kadarını" üstleneceği konusunda tıkandı. Zagreb'in Yugoslavya'nın borcundan kendi payına düşenin tamamını kabul etmesi hem borçların yeni bir takvime bağlanmasının hem de yeni kredi verilmesinin ön koşuluydu. Yine 1995 yılında Dayton Barış Anlaşması'nın tamamlanmasından birkaç ay önce, alacaklı bankalar ve Batılı hükümetler adına harekete geçen IMF, eski Yugoslavya'nın borçlarının kabaca şu şekilde paylaştırılmasını önerdi: Sırbistan ve Karadağ'a % 36'sı, Hırvatistan'a % 28'i, Slovenya'ya % 16'sı, Bosna-Hersek'e % 16'sı ve Makedonya'ya % 5'i.[43]

Makedonya'da da gidişat fazlasıyla benzerdi; toplumsal mülkiyetli işletmelerin açık arttırmayla satılması sınai çöküşe ve işsizliğin fırlamasına yol açmıştı. Sistematik Dönüşüm Anlaşması adı altında IMF destekli, gerçek ücretleri bastırmayı ve kredileri dondurmayı gözeten bir ekonomik reformlar dizisi 1993 yılında kabul edildi. Beklenmedik bir dönüşle, mülti milyarder işadamı George Soros, bağımsız bir birey olarak, Hollanda hükümeti ve Bank of International Settlements ile birlikte sözde Uluslararası Destek Grubu'na katıldı. Destek grubunun

sağladığı para Makedonya'nın yeniden inşasında kullanılmak için planlanmamıştı. Sözde "geçiş finansmanı" Dünya Bankası'yla birlikte, Skopje hükümetinin gecikmiş borçlarını geri ödemesini sağlamak için veriliyordu.[44]

Başbakan Branko Krivenkovski ve IMF arasında 1994 yılında yapılan yeni bir anlaşmayla yapısal uyumun ikinci aşaması başlatıldı. IMF heyeti başkanı Paul Thomsen, özellikle de Skopje hükümetinin [Ücret Yasası'yla] benimsediği "verimli ücret politikası"na bakıldığında" diyerek "[Sistematik Dönüşüm Anlaşması doğrultusundaki] istikrar programının etkileyici sonuçlarından duyduğu memnuniyeti belirtiyordu. IMF ile görüşenlere göre bütçe açığını kapatma çabaları (1994 yılında zaten % 50'lik bir kısım kapatılmıştı) sürdürülmeliydi.[45] Ancak bu girişimler kaçınılmaz olarak sosyal programların ve emekli maaşlarının daha fazla kısılmasını gerektiriyordu. IMF'yle yapılan anlaşma uyarınca Skopje hükümeti Paris ve Londra Kulüpleri'yle borç ödeme takvimi konusunda bir anlaşmaya varmalıydı.

IMF anlaşması Skopje hükümetinin özellikle "ödeme sıkıntısı çeken" işletmeleri kapatmasını ve "gereksiz" işçileri işten çıkartmasını gerektiriyordu. 1994 yılında "Makedonya'daki her iki şirketten biri zarar ediyordu ve bu tür şirketlerin sayısı 4.000'i buluyordu".[46] Maliye Bakanı bu açıdan (alacaklıların desteğindeki Bankaların Rehabilitasyonu Yasası'na göre belirlenmiş olan) yüksek banka faiz oranlarını onaylıyor ve "ülkede faiz hesaplarının maliyetini karşılayabilecek bir şirket bulmanın gerçekten olanaksız olduğunu" söylüyordu.[47] IMF'nin Makedonya'ya uyguladığı ekonomik tedavi sanayi sektörünün bütünüyle dağılmasına yol açan tutarlı bir "iflas programı" oluşturdu. En kârlı devlet varlıkları 1995 yılında açılan Makedonya borsasında satıldı. Borsa bir özelleştirme kurumuymuş gibi işledi. Maliye Bakanı Ljube Trpevski bir basın toplantısında gururla "Dünya Bankası ve IMF Makedonya'yı mevcut geçiş

programları konusunda en başarılı ülkeler arasına yerleştiriyor" diye övünüyordu.[48]

Reformların Toplumsal Etkisi

IMF-Dünya Bankası'nın uyguladığı ekonomik tedavinin toplumsal etkileri dürüstçe itiraf ediliyordu. Dünya Bankası şunu doğruluyordu: "Kamu kaynaklarındaki ani düşüşler -Makedonya'da- bebekler ve çocuklar arasında şiddetli kabakulak ve kızamık salgınlarına yol açtı (...) Halkın giderek artan bir bölümü, çoğunlukla da sosyal güvencesi olmayanlar, bedelini ödeyemedikleri için temel sağlık hizmetlerinden yoksun kaldılar. Bu tür önlemlere başvurulması mali krizin şiddetinin bir göstergesidir ve uzun bir süreden beri sağlığı temel vatandaşlık haklarından biri olarak gören ve genel sağlık hakkıyla gurur duyan bir toplumda bunun ciddi toplumsal ve siyasal sonuçlarının olmaması mümkün değildir."[49]

Dünya Bankası'nın önerdiği "çözüm" ise "piyasa merkezli" bir sağlık sisteminin geliştirilmesiydi.

Bosna-Hersek'in Yeniden İnşası

NATO'nun silahları altında yapılan Bosna barış anlaşmasıyla birlikte Batı 1995 yılında, Bosna-Hersek'in ekonomik ve siyasal egemenliğini tamamen elinden alan bir "yeniden kuruluş" programını ortaya çıkarttı. Bu program, büyük oranda, Bosna-Hersek'in NATO'nun askeri işgali ve Batı'nın yönetimi altında bölünmüş bir bölge olarak gelişmesini içeriyordu.

Kasım 1995'teki Dayton Anlaşması'na dayanarak ABD ve Avrupa Birliği Bosna'da tam yetkili bir sömürge yönetimi kurdular. Bunun başına, Bosna vatandaşı olmayan bir yüksek temsilci (YT) atadılar.[50] Yüksek Temsilci, hem Bosna Federasyonu'nun hem de Bosna-Sırp Cumhuriyeti'nin hükümetlerini reddetme hakkına sahip olarak tüm sivil konularda yürütme yetkisinin tamamını elinde bulunduruyordu. Yüksek Temsilci, IFOR

Yüksek Askeri Komutanlığı ve kredi verecek kuruluşla birlikte çalışacaktı.[51]

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından atanmış bir yabancı temsilcinin gözetimi altında uluslararası bir sivil polis gücü kuruldu. Onbeş ülkeden gelen, çoğu o zamana dek Bosna'yı hiç görmemiş 1.700 polis Zagreb'deki beş günlük eğitim programının ardından Bosna'ya yollandı.[52]

Batı demokrasiye verdiği desteğin altını çizerken, "anayasa"ya göre toplanan ve Dayton Anlaşması'yla son halini alan Kurucu Meclis "lastik kaşe" gibi davranıyordu.[53] Aldatıcı demokratik görünümün arkasındaki gerçek siyasi iktidar, yüksek temsilci ve yabancı danışmanların yönettiği "gölge bir hükümet"in elindeydi.

Dahası, Dayton'da üzerinde anlaşılan anayasa ekonomik politikaların egemenliğini Bretton Woods kuruluşlarına ve Londra'da bulunan European Bank Reconstruction and Development'a (EBRD) devretmişti. 7. Madde Bosna-Hersek Merkez Bankası başkanının IMF tarafından atanacağını ve "Bosna-Hersek ya da komşu bir devletin vatandaşı olamayacağını..." şart koşmaktaydı.

Tıpkı Merkez Bankası başkanının IMF tarafından atanması gibi anayasa, Merkez Bankası'nın da bir merkez bankası gibi işlemesine izin vermiyordu: "İlk altı yılda (...) para basarak kredi veremeyecek, bu açıdan nakit para yönetim kurulu olarak çalışacaktır" (7. Madde). Yeni "egemen" ardıl devletin ne kendi para birimini basmasına (kağıt parayı ancak tam bir döviz desteği olduğunda basabilecekti), ne de iç kaynakları harekete geçirmesine izin veriliyordu.[54] Diğer ardıl devletlerde olduğu gibi kendi yeniden inşasını (dış borcunu büyük oranlarda arttırmaksızın) kendisinin finanse etmesi daha baştan engellenmişti.

Bosna ekonomisini yönetme görevleri kredi veren kuruluşlar arasında titizlikle bölüşülmüştü; Merkez Bankası IMF göze-

timindeyken Kamu Kuruluşları Komisyonu'na başkanlık eden EBRD, enerji, su, posta hizmetleri, karayolları, demiryolları, vb. dahil olmak üzere tüm kamu sektörü işletmelerinin işlemlerini denetliyordu. EBRD başkanı, aynı zamanda kamu sektörünün yeniden yapılanmasına, yani esas olarak devletin ve toplumsal mülkiyetli varlıkların satılmasına ve uzun vadeli yatırım fonlarının bulunmasına göz kulak olan komisyonun başkanını atıyordu.[55]

Kimse şu önemli sorudan kaçamazdı: Dayton'da devlet başkanları tarafından resmen kabul edilen Bosna Anayasası gerçekten bir anayasa mıdır? Uluslararası ilişkiler tarihinde can sıkıcı ve tehlikeli bir örnek oluşturulmuştu. Batılı alacaklılar kendi lehlerine alelacele yazılmış bir anayasaya kendi çıkarlarını yerleştirmişlerdi; Bosna devlet sistemindeki yürütme görevleri, Batılı finans kuruluşlarının atadığı, Bosna vatandaşı olmayan kişilerin elindeydi. Kurucu Meclis yoktu, Bosna-Hersek'teki yurttaş örgütlerine danışılmıyordu, "anayasal düzeltmeler" yapılamıyordu...

Bosna hükümeti 1995 yılında yeniden inşa maliyetlerinin 47 milyar dolara ulaşacağını tahmin etmişti. Batılı kreditörler, yeniden inşa kredisi olarak 3 milyar dolar vermeyi taahhüt etmişlerdi. Bu miktarın yalnızca bir bölümü gerçekte verildi. Üstelik, bu paranın bir kısmı, uluslararası alacaklılara olan gecikmiş borçların ödenmesinin yanısıra Dayton Anlaşması uyarınca oluşturulan IFOR'un (Implementation Force-Yürütme Gücü) yerel sivil görevlilerinin bir kısmını finanse ediyordu. Dayton Anlaşması'na göre NATO personeli hiç vergi ödemiyor ve askeri operasyonların bazı yerel maliyetleri Bosna hükümeti tarafından karşılanıyordu: "Bosna-Hersek Cumhuriyeti Hükümeti, [NATO] Operasyonları'nın yürütülmesi ve hazırlanması için NATO'nun istediği kimi kolaylıkları bedelsiz sağlayacaktır" (Ek 1-A).

Bildik bir kıvırmayla, "yeni borçlar" "eski borçları" geri

ödemeye ayrıldı. Hollanda Merkez Bankası cömertçe 37 milyon dolarlık bir "geçiş finansmanı" sağladı. Fakat bu para, IMF'nin eskisi ödenmeden yeni kredi vermeyeceği bilinciyle Bosna'nın gecikmiş borçlarının geri ödemesine ayrıldı. Ancak bu zalimce ve saçma bir paradokstu: Bosna, yararlanmak için peşinden koştuğu, IMF'nin "çatışmadan çıkan ülkeler" için yeni yarattığı bir kredi olan "Acil Yardım Penceresi"ni savaş sonrası yeniden inşada kullanamayacaktı. Hollanda Merkez Bankası'nın zoraki verdiği para da ilk önce IMF'ye olan gecikmiş borçların geri ödenmesinde kullanıldı.[56] Borçlar birikirken Bosna'ya savaş yıkımına uğramış ekonomisini yeniden inşa etmesi için hiçbir yeni mali kaynak akmıyordu.

Çokuluslu Şirketlerin Gözü Bosna'nın Petrol Yataklarında

Batının ekonomik çıkarları açısından stratejik önemi olan şey Bosna-Hersek'in Dayton Anlaşması'yla bölgesel olarak bölünmesiydi. Dayton Anlaşması Bosna-Hersek Federasyonu ve Bosna-Sırp Cumhuriyeti arasında "Bağımsız Mevcudiyetler Arası Sınır Çizgisi"ni zorla kabul ettirmişti. Hırvatistan ve Bosna Sırplarının elindeki belgeler kömür ve petrol yataklarının, Yugoslavya'nın doğusunda, "bu yaz (1995) Hırvat Ordusu'nun Bosna'daki Sırp isyancılarına karşı saldırılarının yoğunlaştığı ve Hırvatistan'ın Krayina Bölgesi'nde" bulunduğunu göstermekteydi. "Bosnalı yetkililere göre merkezi Chicago'da olan Amaco (Amerikan Petrol Şirketi) Bosna'daki petrol arama çalışmalarını başlatan birkaç yabancı şirketten biriydi."[57] Batı bu bölgeleri artırmaya çok istekliydi: "Dünya Bankası ve operasyonları yöneten çokuluslu şirketler savaş sürerken (1995 Ağustos'unda) son araştırma raporlarını savaşan hükümetlere açıklamakta gönülsüz davranıyordu."[58] Üstelik, "Hırvatistan'ın elinde tuttuğu Sırp bölgesinde, Tuzla bölgesinden Sava nehrinin oraya kadar olan yerde önemli petrol yatakları" da bulunu-

yordu.[59] Bu son bölge Dayton Anlaşmasıyla birlikte, Tuzla'da karargah kuran ABD Askeri Bölgesi içinde kaldı.

Dayton Anlaşması'ndaki bölgesel ayrım "etnik temizliği" onaylamış oluyordu. 70.000 askerlik dokuz ağır silahlı tugayın (neredeyse Vietnam Savaşı'ndaki kadar) yayılması "barışa zorlamak" değil, Batı'nın Bosna-Hersek'in topraklarının bölünmesindeki ekonomik çıkarlarını yönetmek amacını taşıyordu. Bu hedef bölgesel parçalanmayla da elde ediliyordu yani bölgesel ayrılık yapısının içine toplumsal-etnik bölünmeleri ekerek Yugoslavya'nın tüm etnik kökenlerden kendi anavatanlarının yeniden sömürgeleştirilmesine karşı birleşik direnişini engellemeyi amaçlıyordu.

Son Söz

Yugoslavya'da, neoliberal siyasetler doğrultusunda uygulanan makro-ekonomik yeniden yapılandırma açıkça ülkenin bütünüyle yıkılmasına neden oldu. Yine de 1991'deki savaşın başından bu yana makro-ekonomik reformun merkezi rolü dünya medyası tarafından dikkatle gözardı edildi ve reddedildi. Çözüm olarak, savaşın mahvettiği ekonominin yeniden inşasının temeli olarak "serbest piyasa" sunuldu. Savaşın ve "barış yapma" sürecinin ayrıntılı bir güncesi büyük medya kuruluşları tarafından sunuldu. Yugoslavya'daki ekonomik yeniden yapılandırmanın toplumsal ve siyasi etkisi ise toplumsal bilincimizden ve "gerçekte ne olduğu" kolektif kavrayışımızdan dikkatle silindi. Kültürel, etnik ve dinsel bölünmeler özellikle öne çıkartıldı, dogmatikçe krizin tek nedeni olarak sunuldu. Gerçekteyse bunlar çok daha derin olan ekonomik ve siyasi çatlama sürecinin sonucuydu.

Bu "yanlış bilinç" eleştirel tartışma ve görüşlerin tüm noktalarını istila etti. Bu yalnızca hakikati maskelemiyor, aynı zamanda bizim kesin tarihsel olayları kabul etmemizi de engelli-

yor. En son olarak da, toplumsal çelişkinin gerçek kaynaklarını çarpıtıyor. Güney Slavları'nın birlik, dayanışma ve kimliği köklerini tarihte bulur ancak bu kimlik engellenmiş, yönlendirilmiş ve yıkılmıştır.

Üretken varlıkların ele geçirilmesi, piyasaların genişlemesi ve Balkanlar'daki "toprak dalaşı" da dahil olmak üzere bir ekonomik sistemin kalıntısı çatışmanın gerçek kaynağını oluşturmaktadır.

Yugoslavya'da ortaya konan milyonlarca insanın hayatıdır. Makro-ekonomik reform onların yaşam koşullarını mahvetti ve çalışma, yeme, barınma haklarını, kültürlerini ve ulusal kimliklerini küçülttü, dejenere etti. Sınırlar yeniden çizildi, hukuk sistemi bütünüyle elden geçirildi, toplumsal mülkiyetli işletmeler iflasa sürüklendi, finans ve bankacılık sistemi parçalandı, sosyal programlar ve kurumlar imha edildi. Geçmişe bakarak, Yugoslavya'nın savaş sonrası (1945'ten 1980'e kadar) ekonomik ve toplumsal başarılarını anımsamakta fayda var: GSYH'nın büyüme hızı yirmi yıllık bir dönem boyunca (1960-1980) yıllık ortalama 6.1'di, 550 kişiye 1 doktorun düştüğü bedava sağlık hizmeti vardı, okur yazar oranı yaklaşık % 91 ve ortalama yaşam beklentisi 72 yıldı.[60]

Yugoslavya, yalnızca kalkınmakta olan değil, son zamanlarda ABD, Kanada ve Batı Avrupa'da da uygulanmakta olan benzer ekonomik yeniden yapılandırma programlarının bir "aynası"dır. Yanıt, "güçlü ekonomik reçete"dir: Tüm dünyada insanlar başka bir çözüm olmadığına inanmaya yönlendiriliyorlar; işletmeler kapatılmalı, işçiler işten atılmalı ve sosyal programlar iyice kısıtlanmalı. Bu; yukarıda Yugoslavya'nın ekonomik krizi bağlamında anlatılanlarda görülebilir. Aşırıya zorlandığında reformlar, tüm dünyada ulusal toplumlar üzerinde uygulanan neoliberal politikaların dayattığı yıkıcı "ekonomik model"in acımasız bir yansımasıdır.

Notlar

1 Warren Zimmerman'ın (ABD'nin eski Yugoslavya Büyükelçisi) değerlendirmelerine bakınız, "The Last Ambassador, A Memoir of the Collapse of Yugoslavia", Foreign Affairs, 74. cilt, No.2, 1995.
2 Miloş Vasic vd., "War Against Bosnia", Vreme News Digest Agency, No.29, 13 Nisan 1992.
3 Sean Gervasi, "Germany, US and Yugoslav Crisis", Covert Action Quarterly, No.43, Kış 1992-1993.
4 Dimitrije Boarov, "A Review of Anti-Inflation Programs, The Curse of Dead Programs", Vreme News Digest Agency, No.29, 13 Nisan 1992.
5 Sean Gervasi, a.g.y., s.42.
6 A.g.y., s.42.
7 World Bank, "Industrial Restructuring Study, Overview, Issues and Strategy for Restructuring", Washington DC, Haziran 1991, s.10 ve 14.
8 Dimitrije Boarov, "A Review of Anti-Inflation Programs, The Curse of Dead Programs", Vreme News Digest Agency, No.29, 13 Nisan 1992.
9 A.g.y.
10 A.g.y.
11 Sean Garvasi, a.g.y..
12 Ralph Schoenman, "Divide and Rule Schemes in The Balkans", The Organiser, 11 Eylül 1995.
13 Sean Garvasi, a.g.y., s.44.
14 World Bank, "Yugoslavia, Industrial Restructuring", s.viii.
15 A.g.y., s.28.
16 Bkz. "Zagreb's About-Turn", The Banker, Ocak 1995, s.38. 1991-1994 arası enflasyon rakamları Hırvatistan için geçerlidir.
17 World Bank, a.g.y., s.10. GSYH terimi kolaylık açısından kullanılmıştır ancak ulusal üretimi ölçmek için Yugoslavya'da ve Doğu Avrupa'da kullanılan kavram Batı sisteminin ulusal hesapları için kullanılan GSYH kavramına denk düşmez.
18 Bkz. Judit Kiss, "Debt Management in Eastern Europe", Eastern European Economics, Mayıs-Haziran 1994, s.59.
19 Bkz. Barbara Lee ve John Nellis, "Enterprise Reform and Privatisation in Socialist Economies", The World Bank, Washington DC, 1990, s.20-21
20 Ralph Schoenman, "Divide and Rule Schemes in The Balkans", The Organiser, 11 Eylül 1995.
21 Daha fazla ayrıntı için Bkz. Dünya Bankası, "Yugoslavia, Industrial Restructuring", s.33.

22 Dünya Bankası, "Yugoslavia. Industrial Restructuring", s.29.
23 A.g.y., s.23.
24 A.g.y., s.38.
25 A.g.y., s.39.
26 A.g.y., s.33.
27 A.g.y., s.33.
28 A.g.y., s.34. Federal Sanayi ve Enerji Sekreterliği verileri. Şirketlerin 222'si iflas etti ve 26'sı tasfiye oldu.
29 A.g.y., s.33. Bu rakamlar iflas ve tasfiyeleri içeriyor.
30 A.g.y., s.34.
31 Dimitrije Boarov, a.g.y.
32 Bkz. Esra Benathon ve Louis S. Thompson, "Privatisation Problems at Industry Level, Road Haulage in Central Europe", World Bank Discussion Paper, No.182, The World Bank, Washington DC, 3.Bölüm.
33 A.g.y., s.13. Ek 1, s.1.
34 Dünya Bankası heyeti tarafından sanayideki "fazla emek" 8.9 milyonluk toplam iş gücünün yaklaşık % 20'si -yani, yaklaşık olarak 1.8 milyon- olarak hesaplanmıştı. Bu rakam, "ödeme sıkıntısı çeken" işletmelerin sınıflandırmasına dayanan gereksiz işçilerin gerçek sayısının fazlasıyla altındaydı. Dünya Bankası tarafından yalnızca sanayi sektöründeki işletmelerde istihdam edilen 2.7 milyon işçiden 1.9 milyonu (Eylül 1990) gereksiz olarak sınıflandırılmıştı. Bkz. World Bank, "Yugoslavia. Industrial Restructuring", Ek 1.
35 World Bank, "Yugoslavia, Industrial Restructuring", s.32.
36 Sean Gervasi, a.g.y., s.65.
37 A.g.y., s.45.
38 Zimmerman, a.g.y..
39 Ralph Schoenman, "Divide and Rule Schemes in The Balkans", The Organiser, 11 Eylül 1995.
40 Makedonya için rakamlar, "Enterprise, Banking and Social Safety Net", World Bank Public Information Center, 28 Kasım 1994.
41 "Zagreb's About-Turn", The Banker, Ocak 1995, s.38.
42 % 50'si özel sektörün, % 29'u Hırvatistan Özelleştirme Fonu'nun elinde, kalanı da devletin elinde. Bkz. "Zagreb's Turn Around", The Banker (Londra), Ocak 1995, ss.38-39.
43 Dünya Bankası Hırvatistan'da, Batılı kurumsal yatırımcıların ve komisyoncu şirketlerin kolayca girebileceği Düzenleyici Çerçeve'yi içeren bir Sermaye Piyasası'nın gelişmesini destekliyordu. Bkz. World Bank, "Croatia, Enterprise and Financial Sector Adjustmen oan", Public Information Center,

The World Bank, 16 Şubat 1995.

44 Bkz. World Bank, "Macedonia Financial and Enterprise Sector", Public Information Department, 28 Kasım 1995.

45 Makedonya Haber Servisi'ne (MIC) göre.

46 Macedonian Information and Liaison Service, MILS News, 11 Nisan '95.

47 Makedonya'nın Maliye Bakanı Yardımcısı Bay Hari Kostov'un MAK News'te yayınlanan demeci, 18 Nisan 1995.

48 MILS News, Skopje, 11 Nisan 1995.

49 World Bank, "Macedonia, Health Sector Transition Project", Public Information Department, 15 Kasım 1995, Washington DC.

50 Bkz. Dayton Barış Anlaşması'nın "Yüksek Temsilci Anlaşması"nın 1. Maddesi.

51 2. madde yetki ve güçleri tanımlar. Yüksek Temsilci, partilerin kıdemli temsilcilerine ve IFOR komutanı ya da onun temsilcisine ek olarak, gerekli addettiği sivil örgütlerin ve kurumların temsilcilerini atadığı "Ortak Sivil Komisyonu" toplantıya çağırır ve başkanlık eder. 5. Madde "Yüksek Temsilci'nin [Yüksek Temsilci konusundaki] bu anlaşmanın yürütülmesinde nihai yetkili olması"nı şart koşar.

54 Bir Birleşmiş Milletler demecine göre, United Nations, New York, 5 Ocak 1996. Aynı zamanda Bkz. Dayton Barış Anlaşması'nın 2. Maddesi, Uluslararası Polis Görev Gücü üzerine Anlaşma.

53 Bkz. Bosna-Hersek Anayasası'nın 4. Maddesi. İki milyar dolar ABD'nin 20.000 kişilik askeri birliğinin finanse edilmesine ayrılmıştı.

54 Bkz. International Monetary Fund, "Bosnia and Herzegovina becomes a Member of the IMF", Basın Açıklaması No. 97/70, Washington, 20 Aralık' 95.

55 Bkz. Dayton Barış Anlaşması'nın 1. Maddesi, Kamu Kuruluşları üzerine Anlaşma, Commission on the Public Corporations, Dayton Peace Accord, 15 Kasım 1995.

56 Bkz. International Monetary Fund, "Bosnia and Herzegovina becomes a Member of the IMF", Basın Açıklaması No. 97/70, Washington, 20 Aralık'95.

57 Frank Viviano ve Kenneth Howe, "Bosnia Leader Say Nation Sit Atop Oil Fields", The San Francisco Chronicle, 28 Ağustos 1995. Ayrıca Bkz. Scott Cooper, "Western Aims in Ex-Yugoslavia Unmasked", The Organizer, 24 Eylül 1995.

58 Viviano ve Howe, a.g.y..

59 A.g.y..

60 Dünya Bankası, "World Development Report 1991", İstatiski Ekler, 1. ve 2. Tablolar, Washington DC, 1991.

Ordu Devlet Siyaset — Şaban İba

***Ordu Devlet Siyaset* ve onu izleyecek olan *Milli Güvenlik Devleti*, yedi yıllık bir çalışmanın ürünü. Şaban İba, kendi birikimine ve tanıklıklarına yüzlerce kaynağı ekleyerek, tabulaştırılmış bir kurumu inceliyor ve değerlendiriyor.**

"Ancak, bir albayın A. Menderes'i ziyaret ederek 8-9 Haziran gecesi bir darbe yapılacağını ihbar etmesi üzerine, hükümet ordunun komuta heyetinde, o güne kadar görülmemiş çapta bir tasfiye hareketine girişecekti."

Türkiye'de orduyla siyasetin yürütülüşü arasındaki ilişki çok tartışılır, çeşitli şeyler söylenir. Ama genellikle kapalı kapılar ardında yapılır bu, yüksek sesle ifade edilmez, dolayısıyla da bilinç düzeyine çıkarılması, bütün boyutlarıyla bu düzeyde belgelenerek tartışılmasının örneklerine pek rastlanamaz. Bu kuşkusuz büyük bir eksiklik.

Ordunun siyasete müdahaleleri bir yana, siyasetin bir parçası ve hatta başlıca hakimi olduğu bir ülkede bu kurumun sorgulanmaması, teşhir edilmemesi, hepimizin hanesine kaydedilecek bir eksikliktir.

İba'nın karşılığını aradığı soru şu: Modern bir ordunun "devletin bekasını" sağlayacağı iddiası ne kadar doğrudur ve bu durum toplumsal sürece nasıl yansır, ne türden sonuçlar doğurur?

Deniz Yusuf Hüseyin Ahmet Kahraman

"Ben ülkemin bağımsızlığı ve halkımın mutluluğu için şerefimle bir defa ölüyorum. Sizler, bizleri asanlar şerefsizliğinizle her gün öleceksiniz."

Ahmet Kahraman ustanın kaleminden sözümona yargılama süreci gözler önüne seriliyor. Politikacıların iki yüzlülüğünü, intikamcılıklarını ibretle okuyacak, bir döneme hakim olan kaygıları belgeleriyle izleyeceksiniz...

Evet bir defa ölenler kalplerde yaşamaya devam ediyorlar... Ya asanlar...

6 Mayıs 1972 sabahıydı... Gökyüzü bulutluydu. Ankara'ya yağmur yağıyordu. Bulut kümeleri arasından yer yer güneş ışınları süzülüyordu. Yaşar Kemal'in deyimiyle "sarı bir yağmur" yağıyordu... Sabahkı haber bültenini dinlemeyenler, gazete satıcılarının önünde öbek öbektiler...

Başlıklara takıp ağlayanlar vardı. Üç kişi daha ağlıyordu... Ankara'nın Karşıyaka mezarlığında... Üç gencin babalarıydı bunlar... Buruk yürek ve titrek elleriyle kefenleri araladılar son kez. Sırayla oğullarını optüler. Yanaklarından süzülen yaşlar, ölü canların alınlarına, yüzlerine damladı... Baba yüreğini üçüne eşit dağıttılar. Aynı duygularla kucakladılar. Üç ölü bedeni... Mezara indirdiler...

Ölüm tehdidinden korkmayan, darağacını gericiliğin yargılandığı bir kürsüye dönüştiren tavırları unutulmadı. Onlar devrimci oldukları için asılmışlardı... Sonraki yıllarda yüzlerce, binlerce kez tekrarlanacak infazlardan biriydi ölümleri.. Bugün de her devrimcinin kalbinde, parkasıyla, kavruk bakışlarıyla bir suret yaşıyorsa, onların kazandıklarının kanıtıdır